

देवः कथं ब्रह्मत्वमागतः सनत्कुमार उवाच ॐ - तमो मयं सर्वं न प्रज्ञाय त किंच न तत शिवो महा
 देवो योगधृ - - - शः श्रीजार्थमभियुक्तश्च तेजो गुह्यमकृत्य यत् न तेजो - - - धते आत्मानात्मैकं
 स्थितः तस्मात् तस्मात् तस्मात् तस्मात् - - - इवत् तस्मात् काम्या नियत्रस्थ शिवं सर्वार्थ उच्यते त
 तस्मात्प्राप्तमास आप्तुत्वा च शंकरः तस्माच्च तेजसा चैव वायुना च सदाक्षिपत् तस्मादं स मुत्पन्नं ततः
 नारायणः स्वयं आपश्चाग्नेश्च संयोगादग्नि तेजश्च संभवः मायोरपि विकृर्वाणश्चाकाशमभवत्तदा
 तत्रस्था चाभवत् पृथ्वी ऽ धामा हे श्वरी तनुः अनुप्रविश्य सकलं निमेषाद् ई प्रवर्तते ततः सर्वमुत्पन्नः
 अग्निर्नारायणः स्मृतः ततोऽमोऽवद्देमं स हस्त्रांशुसप्तप्रभं तस्माद्देवेषु भगवान् उषित्वा परीवत्सराव
 ततो ब्रह्म स्वयंतत्र विभेदां उमथोदितः अथ व्योमदिशः सर्वा अपां स्थानं च साश्च तं ततः सकलमध्ये च सो
 ध सृष्टि मथाकरोत् इति श्री स्कंद पुराणे आदिरहस्ये सैल्वे द्विस्वर्गे शिवगणेशसंवादे सकलौत्पत्तिनामा
 ध्यायः १ सनत्कुमार उवाच ॐ व्यक्तमहत्त्वं न ब्रह्मां उमपितैजसं महत्तत्तेनो ब्रह्मा तस्मात्
 ब्रह्मां उतांगतः समुद्रांस्तस्य रधिरमाकाशमुदरं तथा पवनश्च स्यराभिश्च तेजोऽग्निर्विष्णुरागराः आ
 काशान् असीश्रोत्रे चंद्रार्को नयने स्थितौ उरश्च वमहान्मेयाजं जेतस्यापि मेदीनी पृथग्या न्ये समुद्रा

29
 27
 231

श्वसमुद्रा - - - तः तमसोत्तेजिरग्न्येजलं प्राहुर्मनीषिणः रसात् - - - लंतेनातेयमोधिपातिष्ठं
 तेयुनराः काशमाकाशा - - - जलं जलं स्यात्तेतमप्राहुस्तमस्वोत्तेजिरेव च तेजसोत्तेतथापृथ्वी दीपैः सप्तशिरा
 वृता अंउस्यधारणामाहुगहतश्चमहना - - - एवं ब्रह्माणमित्युक्तं महावरणमुच्यते योयथायस - - -
 प्रवक्ष्यामि विशेषतः आपो नरेण वै सृष्टा आभो वै नर - - - ब्रह्माश्च महत्वाच्च ततो ब्रह्मा विशाव्यते काय -
 त्वकारणत्वाच्च ततो विष्णुर्विश्राव्यते यनतान्यस्या योनिस्ततेन नारायणः स्मृतः द्वावेतौ पुरा षोडशो लोके
 क्षरश्चाक्षर उच्यते कल्पेकल्पे तदातीते युगसाहस्रसंख्यया तदा लोकाश्च स्वयं जीवाः सत्त्वापंचात्म
 नाः स्मृतः जरा युजां उज्जो जितास्वेदजाश्च चतुर्विधाः अष्टविधा देवयोनिर्मानुषाश्चैकधाः स्मृतः
 मानुष्यं चैकविध्यं तु चतुर्वर्ण्यं मनेकधाः पृथ्वी चांतरीक्षं च दिव्यं त्रिभुवनं स्मृतं पृथिव्यास्तपरीमा
 णं भूमेस्तुल्यो विधिः स्मृतः समुद्रा चरीतश्चैव सवनस्यति विरधः एवं दिव्यं त्रिभुवनं त्रिधा देवैरा
 स्यते ननकोचस्तु विख्याता एवं त्रिभुवनं स्मृतं रक्षाणां गोद्विरेकस्यात्युरेचायेव्यवस्थिते ब्रह्मा वि
 ष्णुश्च द्वावेतौ उपास्यते महेश्वरं मया यौ चैव विख्यातौ यत्तस्मै उदाहृतं तदिदं संप्रक्ष्यामि पुराणं
 नृलोकविस्तरान् जंबुद्वीपौ धगोमेदः शत्यलीचकुत्रास्तथा क्रौंचद्वीपस्तथा शानः पुष्करास्तथा

स्मृतः॥ अतः परं हिते सप्तद्वीपानां तु पृथक् पृथक् परीमाणं तु संख्यातं द्वीपपादपमेव च॥ जंबुद्वीपेऽप्यष्टलोक
 थयिष्यामि तच्छृणु॥ सहस्रशतमेकं च योजना समुद्रयुः॥ तस्य जंबुफलरस अमृतस्यादसं निभः॥ प्रमाणा
 यतो द्वीपो द्विगुणात्परीणाहतः॥ द्विगुणेन समुद्रेण - लवणे समावृताः॥ तस्य वर्षस्य सप्तैह कामगन्धयुथा
 - - भारतस्य तु वर्षस्य तव त्रिदाः प्रकीर्तिताः॥ सप्तगंगा समायाताः सप्तैव कुलपर्वताः॥ मध्यमस्य च वर्ष
 स्य प्राक्पतीत्या विबोधनः॥ द्विचर्षे परी संख्याते काला वर्षे प्रकीर्तिताः॥ उत्तरं दक्षिणं जयं द्रधं चाकृतिस्त
 था च त्वारोक्षेण संस्थाना वर्षाणां च प्रमाणतः॥ कुरवो हिमवांश्चैव रम्यक्रौंचानुरंगिरः॥ हरिवर्षा किंपुरा षो
 भारतं दक्षिणेन तु॥ प्रवर्षणमात्यवांश्चैव मेगंधमादनः॥ चतुरस्रं ततो द्द्वारं मध्यमं हरीमंडलं॥ नीलपर्वत
 राजश्च सितशुक्रौ महागिरी॥ शृंगवानुतरे पार्श्वे संमंता तु समुद्रि तौ॥ सहस्राणां च विख्यातौ कालता
 न विशारदैः॥ तस्मिन् जंबुनदे ते वननं देवभुषणं॥ तस्य जंबुनरे पार्श्वे मेरुर्नाम महगिरीः॥ मेरु
 प्रदक्षिणं सत्त्वा जंबुमूले विशेषतः॥ तस्य द्वीपस्य मध्ये तु कर्णिकेन विराजते॥ योजनानां सहस्रा
 चतुराशिति चोच्यते॥ अथ स्ताच्च सहस्राणि षड् त्रिंशच्चैव पार्श्वतः॥ चतुरस्रं मया ख्यातिगिरींद्रस्य
 महात्मनः॥ तस्य सानुविचित्रा सुनंदरीषु नदीच॥ शंतशतसहस्राणि पर्वतानां समासतः नील

SANADRI-KHANDA

श्वनिषधश्चैवचित्रकुटश्चैवपर्वताः॥हिमवान्दक्षिणेपार्श्वेतावत्योयोजनस्यतौ॥पंचविंशसहस्राणि
विसरेणसदोच्यते॥सीतारंशुश्वसिंधुश्चतिरस्तवैप्रतीच्यगाः॥सरयूनिहादिनिचपार्वनीचैवपूर्व
गाः॥गंगायांतुसमंतायंजंबुद्विपसरीद्वराः॥तासांनघःसमाख्याताशतशोधसहस्रशः॥गंगासमा
नरूपाश्चपूण्यशीलासमुच्चयाः॥देवतीर्थाःसुपुण्याश्चतेमयामनुर्किर्तिताः॥जंबुद्वीपप्रसंख्यातो
यथातथ्येननैदिजाषष्मेचतुद्वीपानांसेयं प्राधानतःशृणु॥जंबुद्वीपप्रमाणेनदिगुणोत्तरतःस्मृ
तः॥उत्तरेणस्मृतासर्वअस्तरंस्वर्गवासिनः॥जंबुद्विपसमानस्यनामधेयानिसर्वशः॥साररक्षुसुरास
र्पिर्दध्योहा॥नामनामतः॥मंडोदश्चप्रथमतस्ततःस्वादूदकोत्तरं॥द्वीपानांचसहस्राणिअविज्ञाता
नियानितु॥सहैवतुसमासेनव्याचतंतुत्तयाद्वीजाः॥अदिवर्षशतैर्विमानशब्दव्याहृतंमया॥
लक्षदीपेलक्षदशःशात्मलौशात्मलिस्मृतः॥कुशद्वीपेकुशस्तंबःक्रौंचद्वीपेमहागिरीः॥शाल्वद्वी
पेशाकद्वीपःपुष्करेपुष्करस्मृतः॥सर्वेषामेवदक्षिणाममृतस्यादूरच्यते॥तंपितृत्वमृतरसदी
र्घाचुष्यचगच्छती॥नतत्रयोरोगानजरानशोकोनपरीश्रमःसमेनैवतुजायंतेसमेनम्रीकानि॥
नान्यास्त्रियंविजानंतीचक्रवाकसमधर्मिणःसर्वामणिमयीभूमिस्तुष्टिकांचनवालुकानि॥सर्वे

ष्यमयादृशःसर्वगंधमयाग्रयाः॥सर्वेषांचैवद्वीपानांसहैवकुलपर्वताः॥सहैवनघस्त्रिषाचसह
सहैवकल्पिताः॥एवंनद्युपनद्यश्चशतसोथसहस्रशः॥तेषांपर्वतराजानःपरीचारशताचताः॥शृ
गवंतश्चराजंतेमानुर्तिर्विधिधैलथा॥ततःसिद्धाश्चरुषयोगंधर्वामानवाःस्वगाः॥राक्षसाश्चोरगा
यक्षावरांतेतत्रतत्रच॥नचवर्षितिपर्जन्यानचकालस्यपर्ययः॥महाकल्पेतुद्व्यत्रइत्याह॥गवान्
शिवः॥तेषांपर्वतजालानिस्वयंदिपयती॥कौप्रे॥द्विपर्वतराजानंपरीवार्यसमंततः॥षष्टिवर्षसह
स्राणिएतेतस्यसमंतदा॥तेषांसहस्राशश्चपरीसंख्यानविद्येते॥तत्रतेपुरुषादिव्यासमासेन
मयोदितं॥

॥इतिश्रीमत्पुत्राद्रिखंडेऽथरगणेशसंवादेसृष्टिक्रमोनामाध्यायः॥२॥
सनत्कुमारउवाच॥॥चतुर्युगसहस्रंतुक्त्यमेकंविधियते॥॥दिनेकंब्रह्मणःप्रोक्तंतथानिशि
कलौच्यते॥एवमादिचवर्षंचतथावर्षशतंदिजाः॥एवमायुर्दिनेद्रस्यह्रस्पनीमिषस्मृतः॥ब्रह्मा
दिस्तंबपरीयंतांनिमिषात्यितिरुच्यते॥निमिषजीवीनःसर्वेचंद्रादित्यैग्रहैःसह॥महान्त्यंचवि
ख्यातंशिवस्यनिमिषस्तथा॥द्वीपानांचैवसर्वेषांकथयामीसमाशतः॥अन्येषांचैवद्वीपानामुवि
विधाविहितागतिः॥१॥शरतस्यचवर्षचस्यनवभेदाःप्रकीर्ताः॥इंद्रद्विपःकशेरमास्ताम्रवर्णो

॥स्तिमान्नागदिपश्चसौम्योहिगांधर्वश्चरणस्मृतः॥अयंचनचमस्तेषांदीपःसागरसंभवः॥स्वाह ॥
 दकेनोपतापः॥सागरोत्तरातोमहान्॥तस्याबाह्यापरावृथीद्विगुणेचनप्रमाणतः॥तस्यापरेतु
 येचैवलोकःस्वर्गनिवासिनः॥लोकान्विशंतितेह्लोकःप्रमाणंलोकविस्तारमानसीसिद्धसंप
 नानिरोगाश्चैवमानवाः॥प्राकारस्थितयश्चैववर्णस्यैवमनोरमाः॥लोकश्चैवचत्वारोलोका
 लोकस्थितास्तथा॥एवंचतुर्विंशतिरंगुणेनप्रमाणतः॥तथैवकथितंव्याससुमहच्चमहामुने
 इतिश्रीसत्याश्रित्वंउवाचः॥सनत्कुमारउवाच॥
 पृथिव्यातुमयाख्यातंविस्तारादायतंतथा॥आधस्तातुप्रवक्ष्यामिपाततततनासीनः॥यत्ररोगवति
 रम्यानानारलोपशोभिता॥तस्यांचनागराज्ञानोविश्रमंतिमुदाचिताः॥तत्रसिद्धासुनिगणावरता
 द्याःप्रकृतिर्निताः॥वासुकिस्तक्षकश्चैवककेटिश्चधनंजयो॥कालियोपवनोनामनागःपूरणश्च
 च॥मणिनामासु११द्रश्चनागश्चैवाथकौशिक॥रघुश्चधुधुभारश्चकवलाश्चतराबुधो॥ति
 तिरीहरी११द्रश्चजंबुसहोबलाहकःकरविरःपितरीकोऽसेष्टतोथमहोरगः॥येचान्येनागवत
 योऽनन्ताद्याःप्रकृतिर्निताः॥पुरीरोगवतीरम्यामणिरलोपशोभिताः॥विविक्ताःसिःपता

काभिःविमानैश्चशस्त्रैः॥दोलात्वेवितवासाश्चमुक्तिकाघैरलंसता॥हास्यलास्यविविक्ताभिःगि
 तवादित्रनिस्तरना॥सर्वतमप्रसीदार्थाःश्चयश्चाप्सरसोपमाः॥नैवताषां११वेग्लानिर्नसोकोनजस
 स्तथा॥ईर्ष्याअस्यदेनास्तिरमांशोवतीपुरीसर्वत्रचसुखस्पर्शसिर्वकामोचिताहिम्ना॥प्राणादिव्या
 नराद्येषासर्वकामेषुपुजिता॥तत्ररोगवतीरम्याप्रतालोकादिष्विष्यते॥तत्रसंभ्रमहस्त्राणिसौवर्णानि
 संमंततः॥तत्रवैदूर्यकत्यानिमहारनाभिःशोभिताः॥इंद्रनिलमहानीलैःसर्वतश्चापिशोभिताःसर्वकाम
 फलानघःसदापायसकंदमाःकृत्याश्चष्टतसंपूर्णसिद्धाश्चोपशोभिताः॥अनुपर्वतकुटाश्चरत्नकुंदेदु
 पांडुराः॥कल्पिताब्रह्मणापूर्वेशिवाक्षयामहात्मना॥पायसैर्नित्यपूर्णानि११जानानिसमंततः॥प्रियव
 दास्तथाचान्येभाय्यायौवनसंपदा॥१३३मुक्तापियैस्तत्रयोनिस्तासातुमस्यताः॥प्रसूतायांतुनन्यायांचोन्न
 नापियेहीते॥परस्त्रिनाभिताशंतिस्वदारजितासदा॥हृष्टपुष्टजनाकिर्णाःनागलोकाःप्रकृतिर्निताः॥कुर्वन्तिर्य
 कप्रसंसंताप्तेषांभेदाजनेकराः॥नागलोकस्यविस्तारंदिगुणंपरीकृतिर्निताः॥एकोदेशप्रमाणेनमयाख्यातंयथा
 तव॥केजनेकोटिरेकातुनागलोकःप्रकृतिर्निताः॥उर्ध्वंतिर्यक्समाख्यातंचतुरस्रयथाऽजाः॥अनंतरंप्रव
 क्ष्यामिहिरण्यपुरवासिनां॥तत्रापिकोट्यःसंख्यायौवनैःपरिमाणतः॥तत्रतेसफादृशासपुण्याश्चरु

गंधिनः॥ नानाधादित्रनिर्घोषैर्निस्वयैर्नैः पूर्वकल्पनैः योननस्थास्थियस्तत्रसुकुमाराः प्रियंवदाः पुरुषारप
संपन्नास्वदारनिरतः सदा॥ सौवर्णाश्चंद्रहास्तत्रमणिस्तंभैर्विभूषिताः॥ विमानचारीणः सर्वे सर्वचक्षुः
रयोननाः अक्षराप्रतिभास्तत्रास्त्रियश्चास्तरसोपमाः॥ शुक्लदंतास्वरधराश्चंद्राशुविमलाप्रभाः॥ मनोहराः
सुसिद्धाश्च वक्रवाकसमधर्मिणः॥ नोदेगनयकोपस्तुर्दृष्ट्यासूर्याविवर्जिताः॥ तोरणैश्च सुसंतुष्टैर्मणि
मौक्तिकमालिभिः॥ सर्वरत्नमयैः सिद्धैः मोदते प्रमदैः प्रभो वषैरनेकैः संख्यागुणास्तस्मिन्पुरोत्तमे॥
दैव्यास्तत्रवसत्येवप्रह्लादाद्याः प्रकीर्तिताः॥ तेषांप्रसादाजिबंतिसर्वे लोकानसंशयः॥ ब्रह्माद्यादेवताः स
र्वसर्प्यतेचसमंततः परावराणां लोकानां चारणैः सार्वान् लोकान् धारयते सुरभिर्नामनामतः सर्वो
शश्च सुचार्वशः सुनामश्चो नरादिशः॥ दक्षिणावसको नामधारयंति दिशस्तथा॥ तासांप्रसादा
जिबंतिसर्वे लोकानसंशयः॥ तस्मिन् दिव्यानिवेश्यानिचित्राणि च चतुर्दिशः॥ पतानां ध्वजचि
त्राणि प्रसानोदेचपंक्याः॥ पूर्वकामफलान्दृष्टारम्याधिराश्च पादपाः सुरस्यश्चरसरम्याः सुरस्यश्चर
लाशपाः॥ कन्यानामपुरीरम्यासदासंपूर्णमानसा॥ ब्रह्मायोपहितापूर्वकन्याः नामगुणाचिताः स
र्वत्रचसुखस्यश्चचारणस्यापिवेशमनि॥ अरुणाचले विप्रेरुशोषिता निलम्बचः॥ प्रासादमक

योऽनानिशरदिनोदिताग्राहा॥ अमृतानिवशंडानिदिशोदिव्याः प्रकीर्तिताः॥ पायसेनचपूर्णानि राजानानि
सहस्रवराः॥ सन्यस्तानिहृदयंतेअन्त्रदिव्यामृतोपमं॥ १११॥ तत्राश्च विविधास्तत्रभूषणाः॥ परीकृतिताः॥
अपि वषटैर्विप्रागुणास्तत्रपुरोत्तमेनशक्रानाग्नमात्रेणआख्यातुंसुसुमाहितैः॥ उद्देशमात्रं कथितं
पातालेस्मिन्गुणामया॥ एषावक्ष्यामीवैविधानामपातालवासिनां॥ चित्राविचित्राः कुर्वाणः सूर्यस्या
णिगृहृतवृत्तः॥ दृश्यंतेतानिअव्यतादृश्यंतेव्यक्तं सिन्निभाः॥ पुरीगुह्याअनंतस्यपातालोपरीकिर्ति
ता॥ नश्यन्मवाक्यमात्रेणगुणास्तस्मिन्पुरेतथा॥ यथाब्रह्माश्चविष्णुश्चपुरीदस्यचतस्रः॥ अनं
तस्याप्यमनसासर्वकामसुपूजिता॥ अंतः परंतुविप्रेन्द्राः शुणुतैकमनाः॥ यमस्यविषमंदिव्यमहाराजं
खलुस्थितं॥ नरकोरोस्वोरोधः॥ शुकरस्तालएवच॥ कुंभीपाकश्चनरकस्तथाचैवगतग्रहः नरकोधो
मुखीचैवनदिवैतरणीयतः॥ असीपञ्चनचैवयमशुक्तिः॥ ११२॥ याहुवाः॥ ११३॥ रवाणिचसर्वाणिऽकपापाणामे
वच॥ आलितालवनंविप्राअसिपञ्चनस्तथा॥ उर्ध्वं कंचतथामुलंतथाताम्राणिरनदि॥ करंशका
लुकाचैवशृंगारकवतंतथा॥ अंधकारतमोघोरंनरकोमभिकंतथा॥ नरकानेकशः प्रोक्ताः यमस्य
विषयाः स्मृताः॥ येनकर्मप्रकारेणप्राप्नुवन्तिपृथक्पृथक्॥ उर्ध्वोरोरैरनेकैश्चक्षिश्यंतेचपुनः पुनः

वासुकिस्तक्षकश्चैवक्रकचश्चैवपाठनं॥वैतरण्यासरोक्षारशात्मलिकर्षणस्तथा॥आनंदोमं
त्रक्षद्रत्यकुशीप्रागेप्रमर्दनं॥रौरवेनुत्साक्षीचपततेताम्रसंशयः॥परहिंसात्रमिष्टानांरोध
नेपतलंभवत्॥सुकरेस्थिविभेदिचताम्रैःसुकमेवच॥ब्रह्मस्वहरणश्चैवकुंभिपाकेषुपा
तनं॥परदत्तंस्वयंकृत्स्नगलग्रह॥विमर्दनाः॥वर्षाणांचसहस्राणिपिअप्यतेसनराधमाः॥वर्षाणां
सतसाहस्रं प्रीक्ष्यमानःपुनःपुनः॥स्त्रीधानीपुत्रीमासंचअरीवोपच्यतेध्रुवं॥धनधान्यसुवर्णानि
हिरण्याद्याविशीषतः॥सुखान्नरकमाप्नोति यमशुलीअयावहं॥मानघ्नःशुलीमुखंचवर्षाणांशतपिउतं
पितृहंताह्यधोमुखेपीअप्यतेचसुदुःखितः॥सूर्यवैतरणीचैवहेमदृव्यविनाशकः॥पच्यतेनरकेघोरेवर्षा
णामेकसप्ततीअसिपत्रवनंधोरंपुरुषघ्नःपचेन्नरः॥मलापहस्यमुत्तानिहिंसमानोहिमानवाः॥पैरवाणि
चरुपाणिघोरंपरमदारुणं॥आधोमुखेचपततीवर्षाणांचसहस्रशः॥एकपाषाणचरकंमित्रशायिनि
लापिणःतथास्पचअयंदत्ताअयमुत्पाद्येतेपुनः॥आद्येतात्वनंधोरंपच्यतेनात्रसंशयः॥परस्त्रि
गात्रीनंचैवपरद्रव्याशीलापिणं॥असिपत्रवनंधोरेपच्यतेनात्रसंशयःमीक्षिभूतस्तयःअपिनि
ध्याभाषयतेसदा॥उर्ध्वपादनृतथाशुलेप्रप्यतेएकपातनंजिह्वाचोत्थाद्यतेचास्याहलेरौशोभते

पाद्यते॥ब्राह्मणानांतथानिंदायोकुर्वंतिरुमंदधि॥वैतरणीप्रप्यपच्यतेसुदुष्टेवैमराधमःउरंभरा
लुकंचैवघोरंपरमदारुणं॥गृहदानंचकुर्वाणःपच्यतेसनराधमः॥अंधकारंतमोघोरंनरकेप्रक्षिप्त
शृणाटकयनंतीर्थकृषतेयमशासनैः॥सरुदन्प्रकुर्वाणःपच्यतेसनराधमाअंधकारंतमोघोरंनरके
मक्षिकंतथा॥पच्यतेसमहापात्रीपीदुःखार्णवमहामलयः॥योजनानांसहस्राणिअसितिकत्यकोरयः
वैशुअप्रश्चास्यनानारूपमवस्थितं॥पापानामातिदूरस्थंदुःखेद्यमतिदारुणंजनानांपुण्यकर्मणांक्षमांच
गमनंप्रति॥सोम्यपथाश्चशोभाश्चगमनंध्रुवंवणितं संक्षेपात्नरकमारख्यातंतत्तुहाश्चमहामुने॥
गर्भवासेचयत्तुशंमिप्यमानेपिवातथा॥जायमानस्ययत्तैशमज्ञातत्वाश्चयद्रयंअविद्याराध
नेदुःखंनजानन्दवेदवेदिनं॥यदुःखंयाज्ञिकानातुयत्सुखंसांख्ययोगीनां॥यत्तदुःखंमोक्षकांक्षीणां
रागादिनाचनिर्जयं॥तस्मात्सर्वप्रयत्नेनदुःखमेवविचर्तयेत्॥ज्ञानमेवाश्रयेद्दिद्वान्जातीदोषवि
नाशनं॥जातीक्षेत्रविनाशेनसर्वदुःखविनाशनं॥रौरवेरुक्मात्रिणांपतननात्रसंशयः॥आत्म
घ्नश्चापिनिपतेदैतरण्यासुदिपते॥स्थितिनेदिसुकारीचअसिपत्रवनंब्रजेत्॥सिद्धेनयजतेयत्तं
सोहिदोषमवाप्नुयात्॥हिंसानिंदाप्रवाप्नोतीमहापासुपतेस्थितः॥अन्येहिस्वरताप्रोक्तामोहिता

शिवमायया ॥ यथा प्राणा हि गच्छन्ति नरकं स्वर्गमेव च ॥ प्रविशन्ति तमोद्योरं आविद्या कर्मसंभवा ॥ मोक्षधर्मविदो पाय विद्यायाश्च फलोदयं ॥ सर्वत्रां ह्युक्ता देवाः ॥ स्थावराणां च गारकाः बद्धा वेदयते धर्मनसुखं प्राप्नुवन्ति ते दुःखादुःखं विशंत्येते आ विद्यामहसा युक्ताः ॥ दुर्जयं काममोक्षाणां आविद्या कर्ममोहिता ॥ मोक्षधर्मविदो विप्रामन्यते ब्रह्मकेवलं ॥ यमस्य विषते ये सर्वे दुःखं प्राप्नुयुनः पुनः ॥ यथापनेदुःखं जन्ते नरकं स्वर्गमेव च कथमनुष्यशावा यत्नं संगवासिनां ॥ इति

श्रीस्कंदपुराणे सत्याद्विखंडे व्याससंनतकुमारसंवादे सक्त्वनरकवर्णनो ध्यायाः ॥ ४॥
द्वितीयं श्रुत्वा मिथ्याभ्यासमिथ्या ॥ महीतले सहस्राणां शतेना वै विज्ञा
व्यते ॥ तत्राशुश्च सोमश्च ग्राह्यताराणैर्न ॥ सह उपर्युपरी स सृष्टयथोक्तं शरतं स्थितं ॥ एकै
कमचंतरं विप्रायस्य वै ग्राह्यतारका ॥ यथा तरेष्वेति सिंचति भासां शतं यथा ग्रहाः ॥ भानो वर्षग्रहः
सर्वे वेद्या नाना विधा स्मृताः ॥ दशयोजनं साहस्रं दशयोजनमायतं ॥ अग्रेयं ननु जानंति पर्यव
श्वप्रकिर्तिता ॥ चरणास्य च नाप्रोक्ता आकाशो विचरन्ति ते ॥ आहवप्रहवश्चैव उदहासं महतीं च
परीबहुपंचमश्च विचरन्त्यपरावहः ॥ संहृत्वा यता ह्येते विचरन्ति महापुरे ॥ एते आन्ये परीक्षा

भानोर्लोकं विज्ञावसोः ॥ तस्माद्भानोर्महोक्ता ह्येकां सुरनमस्कृता व ॥ तत्र देवनामानि सर्वे ते सूर्य
वर्चसा ॥ द्वाविंशतु सहस्राणि ह्येकां वितात्मना ॥ उपासन्ते रथवरं शानोरक्तिष्टकर्मणः ॥ तत्र ते पुन
हस्मानोगणगंधर्वपन्नगाः ॥ दृष्टिश्चैव सहस्राणि अशरोगणसंख्यया ॥ वायव्यास्तत्र संततं सदा
स्कंधेषु वै स्थिता ॥ एवं गणपती भागशगंससमेव च ॥ स्वर्गपंथान्माश्चिन्त्य चरन्ति विमलोदका ॥ दिवो
सहस्ररो निश्चिन्त्ये श्वाप्यधसे वितैः ॥ तथा दिव्यानि वेश्यानि विचित्राणि बहूनि च ॥ पुण्यं ह्युद्धिपे
तानि भास्वराणि सहस्रशः ॥ तत्र देवा विमानस्था वसन्ते कालकारकाः ॥ देवस्य नियताः सर्वे जंतरीक्षं
विराजते यन्नुद्गारे दिवि ख्यातं मादियुते जसर्दिमतं ॥ यनाच्छन्ती सुकृतं स्वर्गं स्वर्गजीतो नराः एते लो
कामयाख्या आदिस्यममहात्मनः ॥ आदिस्यश्चोपरीष्ठा तु लोकाश्चैव महाः स्मृताः ॥ तत्र दिव्याश्च सु
महद्विषानशतशानिताः ॥ संचरन्ति स्वकं लोकं पुण्यवद्भिर्निवेशितं ॥ आकाशगगतत्रस्था सर्वे
श्चैव गृह्णन्तथा ॥ तस्माद्दूर्ध्वं ह्येकां वै लोकं परमपूजितं ॥ यत्र सुरारणे प्राणान्परीत्य जमहाह्वे
त्रिविष्टपेति विख्यातं शक्रस्यैवामरायती ॥ उपविष्टा ह्येकां तु शक्रलोकं तु तं स्मृतं ॥ कोद्याशतस
हस्रेण सांध्यनां परीवारीतं ॥ तस्माद्दूर्ध्वं महद्भुक्तिं वसन्ते कल्पवासिना ॥ तदेव दिगुणं प्रोक्तं पुराणे

पत्र

॥१॥

पुचगीयते ॥ वशंति न त्रसु खिनो देवामृषिविवर्जिताः ॥ तस्माद्दूर्ध्वमहर्षोकाज्जनलोको विशिष्यते ॥ ॥१॥
 चतुर्गुणेति विख्यातिः देवदेवैः प्रमाणतः ॥ धातुसनकुमारश्च सनकश्च सनंदनः ॥ एवं तीव्रं तिसु खिनः श
 ज्यावस्याहिरण्यदा ॥ तस्माद्दूर्ध्वतपोलोकः षड्गुणश्च विभाव्यते ॥ तारकाश्च तत्रोपरी ब्रह्मलोको हितस्मृताः
 तत्र सिद्धासु निगणाः ब्रह्माश्चैव चतुर्मुखः ॥ सप्तर्षयो ध्रुवश्चैव विष्णुश्चैव महामतिः ॥ ब्रह्मलोकात्प
 रं सत्यं सत्यमेतद्वाच्यम् ॥ तस्यार्ध्वं विष्णुलोकश्च गोलोकः परीक्षितः ॥ पृथिवीमंडलाद्दूर्ध्वं योजना
 स्यापितं तदा ॥ आथाऽस्योर्ध्वं आगे तु ब्रह्मलोकश्च हि स्मृतः ॥ उर्ध्वमेकं तु वै लोकं कोटिनां शत
 योजनं ॥ एषो न्वगप्रचारो वैज्ञानं तथैव च ॥ नऽनं प्राप्यते गंतुं वर्जयित्वा शिवानुगाः ॥ उरानुग्रहा
 द्वायोगात् नैष्टिकादा तथा विज्ञाः ॥ स्वधर्मव्याप्त्यगवान् ब्रह्मा ॥ वती राजते ॥ ॥ तस्मीन् न तरे देवाः
 सर्वे सेऽपु रोगमाः पादयोः पतिताः सर्वे ब्रह्मणामुपयस्तथा ब्रह्मणा च प्यनुज्ञाताः सर्वे शुश्रूषया स्थि
 ताः ॥
 स्यागतं यो महाभागाः वयैरेध्वं निमिच्छथ ॥ यनकार्येण चापातास्तद्भवस्तु सुते
 तमाः ॥
 कृतं परेण पयासं यस्मात्परीक्ष्यसे ॥ वराणां च सहरत्रस्य दर्शनं देवशस्य नेऽप
 हात्स्वं शंसोपन्नं ॥ गवान् वक्तुमर्हसि ॥ दुर्लभं परमं प्रश्नं प्रष्टव्यं प्रश्नमुत्तमं

यदं प्रबोद्धं पूर्वसंस्मृतं महात्मनः तदिदं संप्रवक्ष्यामि रिति हासपुरातनं नैमीषियाश्च मु
 नयः ॥ तितक्रोधाजितेन्द्रियः इच्छादेषविनिर्मुक्ताः ॥ ध्यानयोगपरायणः इश्वरज्ञानसंपन्ना गता ब्रह्मासतां
 पस्तुः ॥ १२ ॥ ग्वगीरसचक्षौ च पुरस्तात् कृतवान् शुचिः ॥ तत्र कामगमानामसंभापरमं भाविनिपुरातन
 त्रपश्यंतिये च सा लोकतां गताः ॥ न तत्र सूर्यस्तपति न चंद्रो नैव तारकाः ॥ वर्जयित्वा बिना देवं केशक
 लमसः परः सर्वचस्त्री समाचाराः सदाचारविवर्जिताः ॥ तमसापहितं कृत्या न नाशं पापपुण्ययोः ॥ पुर
 णत्वं महात्मनं सर्वहरति दुःकृतं ॥ कल्यांतरगतस्यायं योगध्यानक्षयं ॥ वेत्
 इति श्रीस्कंदपुराणे सत्याद्रिखंडे श्रीव्याससनकुमारसंवादे सप्तलोकव्याख्याने पंचमोऽध्यायः ॥
 व्यास उवाच ॥
 विनियोगते व्याससद्वायगतमानसाः ॥ सनत्कुमारं सर्वज्ञं संहंष्टुं बान्ध
 था
 अहं ते श्रोतुमिच्छामीह लसादा द्विजात्मनः ॥ १३ ॥ तन्मे शंसयं ब्रह्मन् ब्रुहि मे त्वं महा
 मते ॥ किंचित्रं त्रिषु लोकेषु पृष्टो वाप्यवमर्थतः ॥ समर्थो वेदितुं लोकेकः पुमान् कथिष्यति ॥ १४
 गवन् ॥ ३३ ॥ तस्यैवाऽऽज्ञाया ब्रह्मसेवचः ॥ ३४ ॥ अस्याहिरुद्रमहात्म्यं षड्गुणं शंसती तत्रताः ॥
 इदं सर्वं प्रविभूतं सर्वमासित्महार्णवं ॥ नाग्निं वायुरादिसौ न भूमीर्न दिशो

दश॥ नचंद्रो नचनक्षत्रं मुहूर्तं करणं तथा॥ नदेवानच गंधर्वा न पिशाचा न राक्षसाः॥ छादिता ते तस्मात्
 स्य न किंचिदनुमुसहे॥ दृष्टुं मोहं मापन्तो निश्चयेष्टिश्चिमा स्थितः तक्षको विसहस्रत्रणलोकानां हितं
 काम्यया॥ इषत्कालं दृष्टं च मुनवं कृत्वा सुशोभनं॥ दुर्दुर्गिस्त्वन निदोषं पतन्य निनदोषमं॥ प्रहस्य
 भगवान् रत्नद्रुं दं वचनमब्रवीत्॥ अहेमेकस्तनान्यो वैममसर्वेयुगेयुगे॥ सम
 मायातिमूला किमर्थं परोत्यज्यथाः लोकान् जेतुं तद्रवैमायार्थं निर्मितं मया॥ एवमुक्त्वा तदा रत्नद्रुं
 वांतरधीयत॥ श्रुत्वा वैमहाशराग उपदेशे यथाक्रमे यथावस्थानी भूता निस्थावराणि च॥
 प्राजापत्यं न वेदं नमस्त्रे प्राणाः प्रतिष्ठिताः॥ अन्नाद्भवन्ति भूतानि अन्नं च ज्ञेयं संपन्नं वः यज्ञाद्भवि
 ति पर्जन्यो यज्ञं कर्मसमुद्भवः तत्र सर्वमिदं यज्ञो ब्रह्मा यज्ञं प्रतिष्ठितः रुद्रं जुषिषामा नित्यं कृत्योप
 निषदस्तथा॥ मंत्राण्यपरं चैव रहस्याध्वं यज्ञस्तथा॥ एकाक्षरं परब्रह्म अकारं परमुच्यते॥
 षडंगं स दशयुक्तं सांख्ययोगविशारदैः॥ सावित्रिसांख्योद्येष ब्रह्म कर्मैतज्जोमहान्॥ मया प्रो
 क्तं न ब्राह्म्येण विष्णुशत्रेण यज्यतां॥ यज्ञलोकविदानां नानां परमो कुरु उच्यते॥ उपदेशं तत्र
 महादेवो महेश्वरः॥ उक्त्वा कचन मीशान रत्नैवांतरधीयत॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा मुनिः

स्मिताः॥

इति श्री स्कंदपुराणे सत्यादिरवंदे श्रीरश्मिरसन त्कुमारसंवादे षष्ठोऽध्यायाः॥
 स्वर्गादतिशयारम्भाः सुखस्पर्शाकुलात्काकुलाः॥ दिव्यायुधं प्रतं तेषां विधत्ते कार
 वीरयः॥ ब्रह्मिष्ठं पश्य पयसि कथिष्यामि वैद्विजाः॥ अतत्रेयाद्वापारं कतिश्चैव चतुर्युगः॥ मणुष्याणां
 च सर्वेषां युगं नामैव संख्ययः कीर्तयिष्यामि वो विप्राः पूरणे यदि श्रूयते॥ तक्षश्च अयुता प्रोक्ता
 अयुते द्वे तथैव च॥ अष्टौ वर्षा सहस्रांते काले ह्यतयुगस्य च॥ तक्षद्वारदशैव प्रोक्ता सहस्रास्त्रियु
 ता युताः त्रेतायुगप्रमाणं च पुराणे परीकृतं॥ अथष्टौष सहस्रं चैतक्षश्चाष्टा प्रकीर्तिता॥ द्वापा
 रे त्रियुगंतत्र पुराणे परीकृतं॥ तक्षषट्कसमाख्याता अयुते द्वे तथैव च॥ अष्टौ वर्षा सहस्रांते का
 ले कलियुगा सिद्धिः॥ विषय त्रियुगस्याते तत्रैव भगवन्निति॥ महंश्च महतो यस्मान् महद्भिश्च महो यते
 तस्मादेशमहानित्यं महादेव इति स्मृतः॥ यस्मात्कैशिरुत्थित्वा तत्कपालमधारयत्॥ कपालितितन प्रो
 क्तो ब्रह्मा धैर्यमिह स्तथा॥ यस्मात्त्रिपुरत्रैलोक्यं शंकरायेति संक्षेपं॥ तस्मान्नवर्तको योगशंकर इत्यभि
 धीयते॥ यस्मादिशानि शपन्नेष्य नैवाधिकं ततः॥ सर्वा विरदेव तस्मादिशानतोऽभवत्॥ महद्भिश्च महो यते
 यस्मान्महियश्च महियते महदैश्वर्यमिच्छति महेश्वर इति स्मृताः ब्रह्मा विज्ञापते यस्मात्त्रैलोक्यं स च

राचरं॥ एहत्वा दुहणत्वाच्च तस्माद् होति च स्मृतं॥ यतश्च ब्रह्मतमं ब्रह्म निर्देष्टुं नैव शक्यते॥ अक्षरं प्रति
 स्मामेह विनतिनिलोहितः॥ यतश्च समावृतं ब्रह्म जिव प्राणमयोक्तवः॥ यदत्मा देवदेव शमुपगच्छमिनि
 ति॥ अक्षरो द्वापरो रद्र अक्षरस्य त्वयं पुरा॥ अस्माकं रद्रदेव धावयं देवेश देवताः॥ देवदेव द्विजातिनां द्विजा
 शेषस्य देवता॥ इत्येव देवदेवस्य परमदेवदेवतं॥ ब्रह्मेति महत्त्वेन नित्यं च परीक्षितं यत्॥ आत्मा अवप्रपन्ना
 स्तुमुश्चेतेनाच संशयः॥ इति श्री स्कंदपुराणे आदिरहस्यसह्यादिरवंबे ब्रह्मगीतानामसप्तमोऽध्या
 यः॥ शिव उवाच॥ क्षपणद्रुपदश्चैव याश्चैव लवणाश्रयाः॥ यश्च कारादिसंजातं निश्चलं
 केवलं भूयः॥ सर्वमेतत्तद्विज्ञापाक्षजगत्सर्वं प्रपद्यते॥ विष्णुर्धर्मश्च संज्ञतो निर्मलः स सुरासुरैः॥ लिंगात्प्रस
 वधर्मिण्या जगत्समावरजं गमं॥ कपर्दिश्वभगवन् आनादिनिधनः शिवः॥ बहुधा वाक्ययुक्तेन हेतुना
 नेन वै द्विजाः॥ अस्याक्षरं मयं गुह्यं ममैकानं निशम्यते॥ अहं विष्णुपुराशक्रो आन्यचासुरपुंगवा॥ विरपा
 तस्य नेत्राः श्रेयः श्रेयः श्रेयः स्थिताः॥ यत्र शक्यं मया कर्तुं यदेव मरम ध्रुवं॥ तदक्षामि च विदुः
 रवरः संप्रचक्षते॥ इत्येते नियमो रद्रो अचिंत्य बलं ये तपाः॥ अचिंत्यतदाज्ञा तुं न शक्यं शक्तिवत्त
 रद्रसंस्मरणे नित्यं रद्रच परमं पदं॥ रद्रेण संप्रशं देव नान्यपश्यामहे वयं॥ अचिंत्य सर्वथा वनमानो

यत्पुक्ता परमेश्वरः तेर्द्धर्मवा सिनांतुल्या मुनिनां आबमात्मनां॥ सर्वपापं समुत्पाद्यते यांति परमां गतिं॥ अत्र
 चाश्वमेधेन ये यजंति हि ज्ञोत्तमः॥ या लोकास्ते न गच्छंति रद्रात्॥ अत्र ज्ञेयं॥ न देवान् च यश्चाश्व न नरा
 चराक्षिप्ताः॥ निर्भया सर्वा लोकाश्च संचरंति हुनिपराः॥ विष्णुर्धर्मश्च सवत्सव अमरेत्यं सुरे सह॥ त्रैलोक्यं
 स्वाधिपत्यं चासर्वं रद्रं प्रपद्यते॥ अहमर्त्या गतिं तस्य रद्रं अहं तस्य सुव्रतः॥ रद्रं अहं तस्य विप्रेन्द्राः प्राप्नु
 यंति जयं सु॥ सर्वानाधर्मसमायोगैः कर्तुं पितृ तमि श्वरं प्रतिपन्न द्विजाः शावे स दस द्विधि भाविताः
 यवदेव महादेव प्रपन्नं अवितामपि॥ यस्मिं रतिसदा रद्रं अयं तेषां न विद्यते किं नयंति महादेवं विश्वेशं च
 मश्चेहेरं॥ तमेव मधिगच्छंति ये पिशुपायो नयाः॥ संकिर्त्तनादि देवस्य ते जस्वि ब्राह्मणाः॥ अवेत्॥ मुच्यते
 सर्वपापेभ्यो रद्रलोकं गवाप्नुयात्॥ रद्रं पित्रेयसंध्यायां जत्वा यांति परां गतिं॥ किं न नात्पत्तना देव सर्व
 पापैः प्रमुच्यते॥ सर्वलक्षणहिना वा युक्ता वा सर्वपातकैः॥ नष्टं अयं तित्यापं नावितः शिवमास्थि
 तः॥ संसारेऽत्र ममाणोऽपि पापयो नो न तत्॥ अवेत्॥ महादेव प्रपन्नानां अयं तेषां न विद्यते॥ मनसाति
 महादेवं यः॥ स्मरंति च मानवाः॥ निर्मुक्ता सर्वपापेभ्यो सदैवैः सह मोदते आग्निहोत्रचरं नित्यं यज्ञाश्च
 बहुदक्षिणाः॥ रद्रं अहं तस्य विप्रेन्द्राणां नार्हति षोडसिं सर्वपांध्या न योगाय ये चान्ये मोक्षकाक्षिणाः

महादेवप्रसादेन प्राचुरतिपरांगतिः॥ साक्षरयोगप्रसादेन प्राप्यते पदमप्ययं॥ तं येनामविपाक्षमंगलानां चमंगलं
 यत्पवित्रं पवित्राणां प्रवद्यध्वमिश्रं॥ षडेवो विरूपाक्षः सर्वभूतपतिर्भवेत्॥ हृदिस्थाः सर्वभूतानामो
 कारमयः छिवः॥ नमो हर्मधिगच्छति यपिशुपाययोजनः॥ मुच्यते सर्वपापेऽयोस्तद्रूपो ब्रह्मवापुयात्
 यथावनेतथाज्ञेयं तथासनत्कुमारादयाः॥ आध्यात्मिकैः सुरवरैः ब्रह्मणस्वात्मसंभवेः॥ प्रसूयता
 प्यस्तुतरे बलिगंततो ब्रविन्यप्रमहामहेश्वरं॥ पुनस्तुतत्रापीदृशं लिङ्गं प्रगमयं लिङ्गमलिङ्गलक्षणं
 नतत्रगंधर्वनभुतसंधानसिद्धयक्षानचपन्नगाधिपाः॥ विश्वप्रपश्यन्ति महेश्वरं परं सुदाविधाकिंचन
 रयक्षणेन॥ पिनामानसनागानां नभयं विद्यते क्वचित्॥ विवस्वतं न पश्यन्ति न भयतस्करादिभिः का
 र्मिषु विमानेषु विचरन्तीह मानवाः यथैव च पुराशत्रुः सर्वे च सुरपुंगवाः॥ पुजयन्ति विरूपाक्षं लिङ्गं
 तिनैवैश्वरं॥ इति श्रीस्कंदपुराणे आदिरहस्यसह्याद्रिखंडे ब्रह्मगीता नामाष्टमोऽध्या
 यः॥ कथं प्रसाद्यते सद्रः कथं वा सप्रसिदतिः॥ सर्वे कथयन्त्यास्मान्मेतद्विद्या
 वेदितुं॥ ब्रह्म उवाच॥ षष्टिवर्षं सहस्राणि षष्टिवर्षं शतानि च॥ शषिकेशो न विप्रं द्राक्ष्यं कोऽपि
 प्रसादिता॥ आराधितो महादेवो शूलपाणिर्वृषध्वजा॥ तुष्टेन च तथा विष्णुर्वरैश्चैस्तुष्टीजितः॥

तं नामाहुर्दुर्गिनाम महाचक्रधरो बलिममतुल्यो बल्लो आवभक्तो च बहुरसो हरी॥
 इश्वरस्य प्रसादेन यीशु परमतेजसः॥ रक्षते प्रथिविसर्वा मजेयश्च बलिरुतः प्रसादितो विरूपाक्षमु
 ष्कराक्षो महेश्वरः॥ इत्यादिस्तुस्तिपूजाभिविविधैः कर्मभिस्तथाः॥ आराधितो महादेवो शूलपाणिर्
 पृथ्वीजः तुष्टेन च रक्तो ब्रह्मासंहर्ता विश्वतोमुखः॥ दाता हर्ता च गोप्ता च संहर्ता च युगे युगे॥ पिता
 स्वयं यो पितुरासुराणां ब्रह्माधिपत्यं परमव्ययं च॥ आनागर्तनक्तु विश्वं सर्वं तुल्यो केषु परं वरं च
 यत्॥ सर्वे च वेदासहस्रदीर्गैः सारव्यं च योगं च सपारीभाषं॥ विप्रप्रसादेन च ते जवत्वं प्राप्य मया ब्रह्म
 पदं च दिव्यं॥ शक्रेणापि पुराचिर्णं दिव्यपाशुपतं महत्वायु भुतबुधश्च दुर्वासा वर्मशांतिनः॥ एवमा
 दि विरूपाक्षो तद्रः शृंगादहसतः॥ कपर्दिनस्य तुष्टेऽपि हतिवासः॥ चिना कर्धकगणेशो दिरुता॥ शक्रो म
 हावज्रधरो बलिः॥ त्रयश्चक्रतुराजेन देवदेव त्रिविष्टपः॥ इश्वरस्य प्रसादेन स्वर्गमोदति एताह॥ सन
 तुमारः पुत्रो मे व्याख्यातो मानसोऽनुकः॥ सहश्च च विमाना नो सप्त संख्यास्तत्र पुराः॥ चंद्रसूर्यप्र
 काशेषु विमानेषु प्रतिष्ठाता॥ कोटि सूर्यसमाकिर्णं दिव्यमानैश्च तेजसा॥ गायत्रिर्चैत्यमानैश्च वारयद्भि
 श्च सर्वे स॥ त्रिउं न सरं सोमध्यरे श्च बलवर्जिताः॥ वज्रहटकसर्वांगैरप्रमेयग्रहोत्तमैः पुष्टैश्च सूर्य

संकाशैर्दिप्यमानैश्च तेजसा ॥ उपविशत्यस्थितस्तत्रागिरीपादेन पिउ यत् ॥ यजमानश्च त
 शृष्टा लोकपालपत्नीश्च यः ॥ पार्थिवोस्ते तमाश्रित्य सर्वशिष्येष्टधिष्ठिताः ॥ यद्योगीनांच उ
 र्जित्वा मेरुणांच निवारणं ॥ पुष्पकाले च पुष्पंतिफळकाले फळप्रदाः ॥ पानकाले च पंच्यते च त्रु
 रेषु समाश्रीताः ॥ अंतरीक्षं च रायचचरं तिदिवि संस्थिताः ॥ यचनक्षत्रमालेषु नक्षत्राणिस
 माश्रीताः ॥ हाषष्टद्विकरो ये च चंद्रसूर्याश्च यंतिये ॥ स्तभने प्रस्थिता चान्यसांश्च योगम
 नवत्ता ॥ असंख्यताद्यनेकाश्च जगमा जगमे स्थिता ॥ रुद्रस्य पार्श्वगाश्चान्यदेवादेवस्य धिम
 ता ॥ क्षालंतु मुष्मसंचंति नभसस्तु समाश्रीतः ॥ दिव्या पार्श्वगता सर्वे ग्रहास्तूर्यादयस्तथा ॥ कुं
 दकसदं प्रेक्ष्य माला पद्मसुगंधिनि ॥ जिघ्रंति चैव तिष्ठंति रुद्रपार्श्वगता गणाः तेषां वर्णविशेषो
 स्ति प्रमाणं चैव दृश्यते ॥ एकैकस्य गणेशस्य परीरं सुप्रतेष्टितं ॥ मेरुमांदारशैलानां गणानां प
 रिमाणतः ॥ तेषामुपस्थितो देवाग्राहाणां चैव भास्वरः ॥ स ननु कुमारो देवेशो योगीशाय महात्म
 नः ॥ एवं दृष्टमयाख्यातं भिमश्चामित तजसा ॥ शृणुयाद्गुणसंख्यां यो मनासापि सदा ॥ तस्यैव
 प्रयत्नमात्रेण भूत्वा परेत पर्वणि पर्वणि ॥ सर्वान् कामानवाप्नोति अमृतं च गच्छति ॥

तसह श्राणिरुद्रलोके महियते ॥ रतुकाले च नारीणां तथैव समुदाहरेत् ॥ आमोघरेताश्च तिसंघा
 मे विजयिष्येत् ॥ आहारकाले पठते ब्राह्मणः शिवं संनिधौ ॥ नित्यमेव पठति यः श्रद्धया योजिते
 इन्द्रियाः ॥ शतरुद्रं फलं तस्य तत्र तेनात्र संशया ॥ यत्तकोटिफलं यश्च सर्वमाप्नोति संशयः ॥ अ
 ननपापयुक्तो वास गच्छत् रुद्रलोकतां ॥ पठतां शृण्वतां चैव शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ शृणाया
 यपियोऽनन्तप्रासर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ यः प्रातः समये विप्रसमुत्थाय महामतिः ॥ ब्रह्मणं वेदकर्त्ता
 रं सर्वसास्त्रविचारदां उवाच च विधिना देवोऽगवान् ब्रह्मणो वचः ॥ इमां सिद्धिं प्रपश्यंति सिद्धास्ते
 मर्विताः पुरा ॥ अहंकाराभिभूते न वरत्नत्वं न बुध्यते ॥ उर्ध्वं च नयनं दृष्ट्वा देवते जो मयं स्थितं ॥ पिताश्च
 पितरो मेघं दृष्ट्वा पात्रमुपागताः ॥ वासिता देवदेवेन न किंचिद्दत्तमुत्सहेऽबंदष्टु समापुत्रो व्या
 जहार स सत्तमः ॥ नित्यहितोऽस्मि ॥ इदं बाले नास्ति कर्मणां विमाना
 नि चरन्ना निस - जश्च भुसंस्तुतः ॥ ते हे नो दुःखसंतत्यो देहं त्यक्त्वा न संशयः ॥ रुद्रस्य वचनं श्रु
 त्वा ब्रह्मावचनमब्रवीत् ॥ आत्मानं न यथा भासतानयोगेन दृष्टवान् ॥ परमं जितं तात्त्या ततो ध
 एतरोऽभवत् ॥ उवाच स नादितो ब्रह्मा प्राज्ञलिङ्गतं संस्थिताः ॥ नमस्तु त्वा महादेव मिथरं सर्वतोऽपि

खं ॥ प्रभवनिधनं श्वैव भुतानां गतिमव्ययं ॥ इति सर्वमहातेजा ब्रह्मा लोकपितामहा ॥ आदिदेवो
महादेव प्रभु भूषे विनामति ॥ तस्मात् ब्रह्म चरतस्य जगत्स्थावरजंगमं ॥ योऽस्मिन्नामधिपो योऽग्री
देवानामधिपति ॥ हं ह्यपुराणं दिमुखं देवदेवो वि - श्वतः ॥ पुत्रशोको न कर्तव्यो जातकः स्वजरो भ
वेत् ॥ अतुग्रहं महादेवः कतुकामो महेश्वरः ॥ एवं वै दर्शयामास आत्मानं वसुधुर्लभं ॥ गणपत्येन
भस्वेते विष्णुना च प्रकीर्तिताः ॥ न किंचिद्ब्रह्मचारी च शपथे ते कृतं बुद्धयः ॥ ११॥ तिमानदेवदेवस्य
स्मृतिश्चापि न हियते ॥ यकां निनचसो भवसनास्ति मंत्रविचारणं ॥ गच्छ प्रपद्य श्वशानेश
ते यो गं प्रदास्यति ॥ नृणि घातमगणापत्यं समपि दुर्लभं गणाः ॥ गणवत्येव - - - विष्णुना सा
विनामति ॥ जपं श्रय नवान् भूत्वा ततोऽद्राक्ष शंकरं ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा प्रयतो मानसं ब्रूते ॥ प्र
सन्नश्च महादेवः शूलपाणि वृषभ्यजः ॥ संप्रगितैस्तुतिभिर्व्यनसावापि च - - प्रसन्नः देव
देवेशः कामिभिस्तमितौजसः स्थितः प्रदक्षिणं कृत्वा देवदेवस्य धीमताः ॥ चराचराप्रतिपत्तेव
स्थितो वरदो मरुः ॥ धारणः सर्वभूतानां धराधरपतिर्यमः ॥ १२॥ तसंसारकरणो गोपतिः
सांख्ययोगेश्वरः कर्मकुमारः कमलेश्वरः ॥ शतसूर्याग्निनेत्रश्च चातनेत्रविभुः ॥ च

खचतुर्दंष्ट्रश्चतुर्बाहुश्चतुर्भुजः ॥ चतुर्भूर्तिश्चतुर्वर्जश्चतुर्वैत्रश्चतुःपशुः ॥ वर्षुना वापि वक्रश्च दि
ग्वासामेषधरः ॥ पाणिधरो ह्यनंतश्च धर्माधर्मवृत्तेश्वरः ॥ कर्तिवासाश्च कर्ता च श्रीकंठः क
लिनाशनः ॥ विष्णुप्रसादिता चैव समुद्रे वडवा मुखः ॥ दैत्यासुरं विनिर्जित्य देवासुरपरायणाः ॥
कपदिशूलहस्तश्च शूलपाणिपरांगतिः ॥ तापसानां परंतत्वं तथा च परमं पदं ॥ परावरजो भुतानां
पूर्वदा हरिवाहनः ॥ १३॥ त्रिमितांगसितांगश्च ससिसीतल्लोचनाः ॥ ब्रह्मणानियते ब्रह्मासंस्थि
तो नापि पंक्तौ ॥ तिलंगोजदितो श्रीमान् शंखचक्रगदाधरः ॥ गुहश्च ब्रह्मचारी च शानप्रस्थो ध
र्मिष्ठुः ॥ आचो यज्ञपिसामानि छंदास्पाथास्पयानि च सर्वलोके श्वरो देवो विमुर्तो कस्य संभवः
सहस्ररूपश्च पतिसहस्रशतयोनिजः ॥ उत्पत्तिस्थीतिः ॥ १४॥ विष्णुर्नाम भगवानेश सर्वसः त्रिगुणः
प्रशूपति त्रयो लोकाः सनातनाः ॥ ते हि ते सहजानंति पतिनैव चोत्तरं ॥ सनत्कुमारो पितृदातृ
तः श्ववविग्रहः ॥ संचरंते त्रयो लोकां ब्रह्मपुत्रोऽस्विका सुतः ॥ १५॥ दत्ता च कर्ता च हस्ती श्वेद्युगे
युगे ॥ एतस्य त्रिविधं सत्त्वमिश्रानस्य महात्मनः एव यज्ञे पतिर्देवः कृतान्नस उमापतिः ॥ एष वो वाव
हो मम स्वा इति यज्ञविदो विदुः ॥ देवत्रिणां त्रियार्थेषु सर्वेषु महेश्वरः ॥ एवं ज्ञात्वा परं ब्रह्म प्रशानं नि

मूलं फलं ॥ अव्यक्तं चैव व्यक्तं च ज्ञानं चाज्ञानमेव च ॥ संशयो गं परमोक्षं यः पश्यति न पश्यति ॥ ततो ज्ञाने
 न शुद्धास्तु प्रमाणं रजितं द्विधा ॥ ध्यायन्ने परमोकारयोगिना परमपदं ॥ परमोक्षपतिरित्यं प्रयोगो
 गमेव च ॥ तपसा तत्राभावेन लभते योगनिन्नरः ॥ धृतं हि परमं नित्यं योगधर्मं शतैरपि ॥ दुर्लभं परमं तत्
 चरीतं परमं व्रतं ॥ यत्तद्विज्ञानमात्रेण गतं च विगतं व्युत्पन्नं ॥ न क्रोधं न च मादृश्यं न द्वेषो नाशुभामिती ॥
 तत्त्ववित्कारये देवं एवं सर्वत्र निर्णयः अहिंसा सत्यमस्तेयसौ चेद्रीयविनिग्रहः दानं दमोदया ॥
 क्षांतिसर्वेषां धर्मसाधनं ॥ तपसा हंति पापानि तस्मात् तपवरं चरेत् ॥ तेन प्राप्तेः सर्वेषां प्राप्य
 ते पदमिदं ॥ एवं श्रुत्वा ततः सर्वेषु यो धर्मवच्छला ॥ तपदं सेवी तं सर्वे गणस्ति ब्रह्मणो ॥ १२॥
 ॥ एवं हि परमं धर्मं कथितं परमं पदं ॥ अयनुक्तं यसे देव रक्षां ॥ १३॥ तेषिणा ॥ जपे धूपे पवासे च
 समनै विविधा रपि ॥ ओंकारै समनस्कारै हसितै गितवादिभिः ॥ एते नानाविधैर्दिव्यै पूजितो भगवान्
 ग शानः ॥ यदा स्वयं शिवं वक्ता देवाधि शोर्जन्तु रुरु ॥ तेषां मपि यथा नामं मनसि स्थितं ददत् ॥ त
 रो देव ॥ सर्वे णोक्तवतारकः ॥ सर्ववर्णानुक्तं च सर्वतिथिर्मयो ज्ययः ॥ सर्वकर्ता पितृ
 मफलप्रदः ॥

त्रिरात्रमपि नक्तस्य इत्वरं ध्रुवमश्रुतो भवं सर्वगतं भक्त्या भक्तानां भक्तिवत्सलं सर्वभूतोद्भवं तं
 सर्वभुतपतिं शिवं अश्वर्धसततं लिङ्गं यदिच्छेत्सिद्धिमात्मनः चिरपुण्यं पितृमांसेषु भवशापनश्वे
 यः गोसहस्रफलं पुण्यं प्राप्नुयात् ॥ नात्र संशयः ॥ आपुर्बस्य च लिङ्गं स्य शुचिः प्रयत्नमानसः ॥ त
 जप्योपहारेण तदेव फलमात्रं तु ते स्त्रियः शूद्राश्चैस्तेषां च यवान्यपापयोनय नमस्कारस्त
 द्वैश्च तदेव फलमाप्नुयु नमस्कारोऽयनुज्ञातामत्र प्रणववर्जितः शूद्राणां देवभक्तानां माहा
 देवे न धिमताः पुण्याग्निरत्नाङ्गः स्नानं च वदने नानुलेपन मनोरमैश्च सततं गंधमाल्यविभू
 पितं कुर्याद्देवशततं रुद्रेयं दिष्टे धूममालनः धर्मलुच्चे श्वसततं गंधमाल्यविभूषितं
 देवमर्म्मज्जयलुतः पुष्पकासोपहारे श्वसततं च निवेदनैः तस्य प्रितो माहादेवः सर्वान्का
 मान्प्रयच्छति सोवर्णराजतैः कुंभैर्मृण्मयौ दुबरेस्तथा अद्यासिति सहस्राणि योज
 नानां समन्ततः विष्णुं चैव स्थितो ब्रह्मस्थाने वाञ्छिताः शुभ्रः प्रातः कालमपि संप्राप्यतिर्यसु
 र्यसुरप्रदः सुरस्यसगिरिश्चैव श्यामिकसनप्रभः तस्य कुंभेषु चान्येषु कुंदरिषु दारिषु च
 तं रुद्रै तस्वचुडैश्च स्वरेरुदिनेषु च आद्याणां सेवताख्याणां दशनाभत्वेनेषु च दशैस्तभे

कांतिषु सिंहाना स्वासमालिना ॥ शोभितं गिरिधारण्यं दवाना वास सच्छलं
विष्टेना तत्र योषिभिः

यत्र सा पतते गंगा देवं सतां कुलानि वौक्षु चात्मनिवा भान्ति सतसानि समंततः ॥ स प्राप्य
सर्वभूतानी सो वणां निमाहान्ति वै ॥ वांछितान्ये प्रमेयस्य गिरिराजसतः द्विनि ॥ यत्र पुण्यो व
दौ वायुः प्रवाति मधुरान्वितः ॥ स गपरमकं तत्र दुःप्रापं तसुरैरेपि ॥ न योगप्रास्करो भान्ति न
च दौ नैव च श्रद्धाः ॥ तत्रापि सत्यथा वापि सत्यवै मारुताः शुभाः ॥ न तत्र मेधास्त्विन सस
र्वेषु तिवा षतिवः ॥ मनसा तत्र पश्यंति देवतान्ये महर्षयः ॥ तत्र दविदवस्य न्यस्त कर्मभा
हात्मनः ॥ भुवनं काचनं श्रीमत्तदिजयं द्विजयानदि ॥ योजनानी सह श्राणि दशचा द्यौ
प्रकीर्तिताः ॥ तापनि ये तमहता प्राकारण समावृताः ॥ गृहास्तत्र शुरम्याश्च द्वाका
जमालिकाः दिवाकरकरा भाश्चत्सु प्रभातामितोजसः ॥ तत्रैव होसह श्राणि
द्विजोत्तमः ॥ स वाणिपुण्ययुपाणि तरुणादृत्तमप्रभा ॥ उच्चलस्वस्तिका था
कलिकानि च ॥ विन्यस्ते पुण्यं न भैस्वशाशिनानि तथा ॥ पुचातामैः सु

समस्तता ॥ मणिरत्र विचित्रैश्चरैः ॥ प्रितानि सतन्ततः ॥ पुष्पोपहारं विविधैर्युपैश्चा गुरुसंभ
वै ॥ रक्षिभिस्वसमाकिणैर्विभूत्यैश्च व्यंशालिभिः ॥ प्राकारप्रविसंख्यं प्रासादेरहयक्तिभि
कैलाशासिवरप्रारव्याविराजते ससहस्रशः ॥ तत्र जांबूनदमयं प्रस्तदनाचपंगलय ॥ पावका
दिवदिव्यं तेषालाविपुलमालिनः ॥ केचिर्मणिमयास्तत्र प्राशादचैव तत्रशः ॥ सर्वाणर
दितुग्रहा ॥ तस्मिन् सुरवरश्चेत्तु शिवस्य भूवनं मया ॥ यवंक्षितितलस्पातसर्वयववहेवयं ॥
श्रद्धास्थं भसहश्राणा सहश्रापसिमुष्टिताः ॥

काननैश्चममः नताः ॥ शवास्तमा
ला कलिनाम् क्लासमविभूषितः ॥ विचित्रैश्च तनैर्दृष्टैश्चिबनमनसा कृतः ॥ द्वारैः सुविपुलै
चित्रैसाभितः ॥ यरछदौ नानारत्नमयदिव्यपताकावजसोभितैः ॥ वृक्षैः पुष्पफलाप्यच्यत
थैव शुक्रसारिकैः ॥ तस्मिन् द्वारे पुराण्यद्यौ पुरश्चेष्टशुरोत्तमाः ॥ श्रीद्वारं प्रथमं तत्र यत्र विश्वं प्र
तिष्ठितं ॥ पूर्वश्यां गिर्वैशैवेपत्रमात्यविभूषितः ॥ यवंमयोक्षितौ तं रूपं केनापि तपसो निधिः
तस्मिन् द्वारस्ततस्तत्र यत्रातुदसमप्रभ ॥ माहाकालो माहावर्यः रिष्ठतः श्रुतिमाहाबलाः
शिवनामपुरंदारं दक्षणे न्यवस्थीतं ॥ शंकुचूर्णं द्रतिख्यातो महाविर्यः शिताक्षेया ॥ सति धाना तथा

न्याय्यतस्यामेवदिसिदिजाः॥ शोभितं भिमनादेनगणेशेनमाहात्मना॥ पश्चिस्संवारुणं
 द्वारं नंदिर्यरइति श्रुतिः॥ पालीतं हरिजिह्वेन गणनाथेन धिमता॥ कितिहरेन तथा नान्यतस्या
 मेवदिसिदिजाः॥ यथा कर्तव्यं प्रस्थाप्य द्वा राध्यक्षा माहावलाः॥ रुद्राणिसहितस्तत्र क्रिडंते
 भगवान् शिवः॥ वरदः सर्वभुतानां शक्रस्य वयशंकरः॥ तथा मातृगणैश्चार्धं प्रमथैस्तसह
 स्तशः॥ उयक्रीडनकैश्चित्रैः क्रिडंते भगवान् गुहा॥ यत्र या विजितक्रोधा जितं लोभा जितं द्विधाः
 ब्रते वास्तुयते भक्ता रुद्र भक्तिः॥ पुरादिजाः॥ यथाय्यगमसंयुक्ताः साध्याश्च श्रुतबुद्धयः॥ य
 गृहस्थाः स्वधर्मस्थारुद्र भक्त जितक्रमाः॥ ज्ञानतयुध्यमानश्च संग्राभिश्चुरवाहनः॥ क्षु
 क्रियोगोयह स्याथौ मत्राथे राक्षपातने॥ यजति विधिना यज्ञैः कतुभिश्चात्पदक्षिणैः॥ ते
 तत्र गत्वा हस्तं निवसन्ति यथा सुखं॥ कल्याणतसहस्राणां सहस्राणि चतुदसा॥ वि
 धिरिता सुरपुरे पुनः जन्म महितं॥ जायते श्रेष्ठवर्णेषु मुखेषु परमेस्वरः॥ यत्र विराजि
 तं देवि विरमसु रितोस्ततः॥ तत्पुरं देवदेवस्य मम कान्तं समन्वितं॥ यत्र ते भगवन्
 समासेन प्रकृतितः॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि राघवा शृणु निवासिना॥ पक्ष्म पद्म पद्म पद्म पद्म

भवनं मुतमं॥ यत्तत्प्रभाषमुदितं नाना किं प्रभाषजं॥ ततो गिरिराज शृंगं वासथीशंकरं महत्॥
 योजनानां सहस्राणि प्रिण्यवतु परमहत्॥ यवंगिरिराज समावृतं॥ अलं लवेन न्तु वितिनवा॥ राष
 तदारस्ताहश्चमणिचित्रैर्विचित्रितैः॥ यत्र स्थं प्रसहस्राणां द्वाभ्यां प्रासादमुत्तमं॥ पुरमध्ये स्थि
 तं चैव राजतं घातुभूषितं॥ नान्मा विष्णु पदं नाम तत्सुरैरपि कीर्तितं॥ चतुर्द्वारं चतुःशृंगं कैलास
 शिखरप्रभं॥ नानारत्न समाकीर्णं नानाद्रुमलतावृतं॥ तस्य मुष्णिस्थितो द्वारे रुष्ण रुद्र प्रतापवा
 न्॥ द्वा राध्यक्षाः कृतो विप्रकृष्ण यज्ञकरो बलिः॥ प्रतिहारो माहाकायो हरि प्राण समाक्षयं॥ पश्चि
 मे तु ततो द्वारं हरिभद्र इति स्मृतं॥ मृतास्मेन्प्रसुमतिनाम नदिभद्रदकास्तुभा॥ काश्चनेः क
 मलेश्व पिना नापक्षि निनादिता॥ तव सन्निहितं त्रस्था पुरमध्ये निवासिनः॥ अग्नि होत्र रता
 नित्यं दिवि देव तपूजकाः॥ ततो त्येसु चिरं कावं मुपः शोक विवर्जिताः॥ संप्राप्य मानुषे लोकोन्
 व्रजन्ति न चिरादिवा॥ तैरो कर्म भिरादिष्टाः शक्त वितास्ततः सदा॥ यत ते वैष्णवं शृंगं समासेन
 प्रकीर्तितं॥ प्राजापत्यं प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदितः शृणुः॥ तृतीयमुत्थितं शृंगं मणिरत्नमयं
 शृंगं भृगुरं पद्मगर्भस्य पद्माकारव्यवस्थितं॥ योजनानां सहस्रे द्वे विशोकं मननामता॥ प्राकारे
 ण सुवर्णेन मणिरत्नमयं नव॥ चंद्रार्क ग्रह संकाश प्रभाव समरुक्ततः॥ त्रिभिचित्रैः सुविमले

बहुभिश्चाप्यलंकृतं॥ अस्मिपुरेवरश्रेष्ठमध्ये श्रीभक्तनोतमं॥ स्थितस्थंभसहस्रेषु प्रासादपुरमा
 लिनं॥ हर्म्यादालकसयुक्तवडभिर्नाजनेनच॥ गवाक्षाणांच सर्वेणशामितं पंक्तिमागा लया॥ द्वा
 रैश्चतुर्भिः संयुक्तं सुप्रमाणैः सुशोभितं॥ अलिंकारैर्विशेषाद्यैः बहुतः परिविश्वतैः॥ ताभ्यां द्वा
 रधिपः श्रीमान् द्वा तितार्जसमस्वतः॥ पश्चिमे तु सुभेदारे सामलैस्त्वइति स्मृतः॥ द्वा राध्यक्षौ
 द्विजश्रेष्ठसजलांबुदसन्निदभः॥ उत्तरे तु सुभेदारे ब्रह्मयो निरिति स्मृतः॥ नानापुरमयं तु
 स्मिं स्थितः संध्यारुणप्रभाः॥ तस्मिं पुरवरं श्रेष्ठेराम भगवान् शिवः॥ प्रजापतिः सुरश्रेष्ठो वे
 दसारथ्य विशारदाः॥ अमृतानाम विख्यातान दितस्मिं पुरोत्तमे॥ पद्मानिलोत्पलेयुक्ता सुभा
 कांचनवास्तुका॥ पिवन्ति ते मुसंश्च द्वास्तस्तोयं पुरवासिनः॥ तापित्वानजरा व्याधिं सशोको न
 परिभ्रमः॥ तत्र संति माहात्मानो वेदाध्यवनेतत्परः॥ सुपुत्रा सुप्रकर्माणि सत्यसंघाजिते
 द्वियाः॥ क्रन्दानप्रसुक्ता ते गुरुणांच प्रियरताः॥ यवभिक्षामुपासन्ते चिराजिन निवासिनः
 स्वधर्म्मनिरता यच कामक्रोधविर्वर्जिताः॥ कल्पाश्रुतसहस्राणि वर्तयन्ति सुखातिवैः॥
 इमं लोकातरं प्राप्य धजन्ते विधिपूर्वकं॥ शिलाचारसमायुक्ता च लभन्ते परंपरं॥ सुखानि
 चैवैतत्स्थानं प्रयाति परोक्षितं॥ सत्वयुक्ता माहात्मानो जितक्रोधा जिते द्वियाः॥ राजा पत्युः

दक्षानं कात्यते च सनातनं॥ यवमेतानि विप्रर्षभधौ द्रस्य धिमेतः॥ त्रीणि त्रिभिस्तु भुवने वा
 स्थाने सनातनि॥ वौ ते चैव तत्र मुदितवातिभ्रातिसुरे नृवराः॥ मधाश्रुत्वा तु गर्जेन्निविस्तयाम्
 लङ्काध्वरे॥ ग्रहन्क्षत्रतानाश्च तत्र प्रवृत्तिमहेश्वरः॥ इदं स्वयं भुवः प्रोक्तं पवेत्तव विप्रर्षभ॥
 लभन्ते च शिवश्चैव मोहशोकविवर्जिताः॥ इति पममिदं पवित्रं श्रुत्वा तव कथितं मया॥ पाराश
 वरापराणि भवति न चापि विपदं गच्छेत्पदेयदि॥ इति स्कंदपुराणे आदिरश्यस
 ह्याद्विखंडे शिवपुरवर्णनं॥ व्यावाउवाच॥ भगवन् श्रोतुमिच्छामि माहात्म्यं पुण्यकर्मणाः
 स्थानानि यानि रुद्रस्य यथावदनुममप्रभो॥ धूराथा ब्रह्मलोका यान्ताः यवलोकाः प्रकीर्ति
 ताः॥ अंडस्याभ्यंतरे सर्वमुत्पन्नं तत्त्वकीहिमे॥ गणेश उवाच॥ यवंशा तसहस्राणि यो
 जनानां प्रमाणतः॥ तंत्रितं ब्रह्मसदनं द्विधा विष्णुसदेवता॥ वैष्णवाकोटि विज्ञेयं योजनानां
 प्रमाणतः॥ माहेश्वरद्रदं व्यास यत्र देव उमापतिः॥ ब्रह्मलोक तथा षष्ठं विष्णुलोकं तु स
 त्यमं॥ अष्टमं रुद्रलोकं तु यत्र दुक्तं त्रिविधं॥ यवं त्रिविधं तत्र देवानां ममितो जसां॥ ब्रह्मा
 विष्णु महेशानां मनुभिश्च समं न्वितं॥ तस्मा त्रिविधं स्थितं द्विजार्द्धे नममलतः॥ रुद्रलो
 केति विख्याता योगिनां गतिरुच्यते॥ शतरुद्रसंस्वाणि विष्णुकोटिशतानि च॥ शिवप्रसारा

किं उन्नि सर्ववर्गतीकल्पयाः॥ संवैत्रिलोचनाः शूराः सर्वकुषुमधारिणः॥ शृगिणो हृष्टिण
 श्वेव सर्वविगतसत्सराः॥ चेद्रादौ मौलिनः सर्वसर्ववृषभगामिनाः॥ सर्वब्रह्मपुरोयाश्च सहावि
 ण्णपुरस्थच॥ अमलास्ते माहात्मानश्चैलोक्यस्य विशारदाः॥ सर्दामणिमयीभूमिश्च स्मकाच
 नवातुका॥ न तत्रैवायं चद्राक्तैः प्रकाशते प्रवातिता॥ न या कितद्वत्तास्तत्र चद्राकितविभूषि
 णाः॥ श्वयं प्रात्यक्षवरदा सर्वयवप्रकाशते॥ प्रासादहर्म्यमालानि गोपुरालक्षणा निच॥ त
 त्स्थानचप्रह्लागासार्धगृहस्थाः सत्यस्थिताः॥ अर्चयंति माहादेवं जयंति शतरुदियं॥ ग
 धधुपादिभिश्चैव सदा चर्चयिष्यन्ति॥ सर्वपापविनिर्मुक्ताः शुद्धवर्चसः॥ माहादेवमता
 चैव रुद्रलोकव्रजंति वै॥ सर्वानि लोको नू प्रयत्नमहि सुणेन प्रमाणतः॥ भवं नाम प्रभुस्थानं
 द्वियोगसमुपस्थितं॥ नृति यन्नेमायोगी भवेत्परि वृत्तो ब्रह्मन्॥ सर्वस्थानात्परं त्यक्तद्विगु
 णेन समवतः॥ इदं नाम प्रभुस्थानं चतुर्थसमुदाहृतं॥ अस्मिन् स्थानं परं दिव्यं पंचमं समु
 दाहृतं॥ अतिविषयः कुर्याद्यन्वात्मनो सोऽजुहोष्विक्कः॥ आग्निस्थानात्परं त्वेव द्विगुणं
 प्रमाणतः॥ उग्रस्य रुषयस्थानं षष्ठं तत्समुदाहृतं॥ तत्र पाशुपतेः साद्वै योगिभिर्परमेश्व
 रः॥ अनुग्राह्यै लोकांनां किं उन्ने भस्मगुंठितं॥ दमप्रशमसंयुक्ता भूतानामरयप्रदाः॥

यथोक्ता कारिणो देवा यागीणस्तत्परायणाः॥ भिक्षव्यारिता नित्यं ध्यानतत्परपुण्यकाः॥ यांती
 पाशुपतं स्थानं पुनरास्ति उल्लेखं॥ तस्मात्पाशुपताः सर्वदिगुणेन प्रमाणाः॥ माहेश्वरं परमं
 नं सत्यमेसमुदाहृतं॥ तत्र देवो माहादेवो माहाविर्यो महेश्वरः॥ महेश्वरैः परिवर्तो वसते प्रवृत्ता
 वनाः॥ तत्र ते सर्वलोके वा इश्वरकामज्जपयुक्॥ आविश्य सर्वभूतानि लोकानी नंदयन्ति च॥ न ते
 षां परिसख्यातुं प्रमाणं वापि मेधते॥ यष लोकसहस्राणि ब्रह्मलोकशतानि च॥ दृशितांस्तुष्ट
 यत्यवभूतानां मीश्वरेश्वरः॥ अनः परं दिजश्चैव शिवस्थानमिति स्मृतः॥ इति सत्त्वादिखंडे॥ १०
 व्याशुवाच॥ यत्परं तच्छिवस्थानं त्वया प्रोक्तं माहामुने तदहं षोडशमिच्छामि यदि मया
 मते प्रभो॥ सनत्कुमार उवाच॥ शृणु विप्र इदं स्थानं शिवस्य परमात्मनः॥ यवप
 त्यतिदुर्चुद्या बह्मया द्विजसत्तमा॥ संख्यावाप्यथः वा योगान विबुस्तद्विधाजनाः॥ न
 विदं न्वि महस्तत्र उमानवगणेश्वरः॥ न विष्णु ब्रह्मा रुद्रश्च न वा न्यद्विजसत्तमाः॥ तस्यैव च प्र
 सादेन यथाज्ञानान्तथा शृणु॥ शतं कौटि सहस्रां योजनानां प्रमाणतः॥ तस्योपपिठयुक्त
 स्य यत्र देवो शिवोऽथ यः॥ तस्यानने शुभे चित्रे स्मिते लिने च शुभप्रभो॥ स द्वावप्रभवे

रिहित्यं समंततः ॥ गुह्यातिशुक्लदारे तथा मध्यमकशरे ॥ देवदारुवणे पुण्ये वासे यत्र स
 दामन ॥ गुह्यस्थानं पवित्राणि ममैता धिविभीषण ॥ यतु ब्रजस्मिन् चित्तान्मद्रक्तानां त्वराय
 णाः ॥ तेषां सर्वभूतानां भवन्तीहा विभिषण ॥ अयुतानि तथा कोटिध्रुवं मय्युतानि च
 क्रियस्ते रुद्रलोकस्थ न मे धर्मो त्वया धत्ते ॥ तेषां सततयुक्ता नापुरुषाणां विभिष
 ण ॥ क्लृप्त्वास्मिन् युसक्तानां च पुरुषाणां कर्मणां ॥ यत्र तत्र मृतानां तु ध्रुवं माहे स्वरिगतिः ॥
 अष्टौ गुह्यपवित्राणि योजनन्ति क्षितौ नराः ॥ तेषां तुष्टः प्रयच्छामि गणपत्यं विभिषण ॥
 यत्तमां प्रतिपद्यन्ते मत्प्रभक्ता मत्परायणा ॥ सर्वपापविनिमुक्ता लभन्ते परमां गति ॥
 किं तेषां मददानेन क्रियाभिश्च विशेषतः ॥ मां प्रतिपद्यन्ते यत इदं न फलानपि ॥ कृ
 तातयो माहाद्योरयत्फलं लभन्ते नराः ॥ सतं नमामाचनान् देव लभन्ते फलमुत्तमं ॥ म
 यागे माधवा सस्य पुत्रो धनं लभन्ते फलं ॥ तत्फलं सकलं व्यास लभन्ते नात्र संशयः ॥
 आहोरात्रं शतं कृत्वा यत्फलं लभन्ते नराः ॥ पश्चिमं वत्स मां साधयत्फलं लभन्ते नराः ॥
 वाप्रये यशतं कृत्वा यत्फलं लभन्ते नराः ॥ सफलं लभन्ते मत्प्रेममतिं गमयन्ते नराः ॥ हि

प्यानां सहस्रेण यत्फलं लभन्ते नराः ॥ गोमुत्र सर्वदा हारं शकृन् निष्ठाशानां तथा ॥ यत्फलं ल
 भन्ते कृत्वा प्राप्य ते तन्ममाच्चरन्तः ॥ स्वर्गं प्रस्तास्यतां न्यस्यो दत्त्वा विप्राय यत्फलं ॥ तत्फलं
 तत्फलं लभन्त्ये मम लिङ्गाभि पूजनात् ॥ ब्रह्महापिरुद्रा गोधूः सुरापो गुह्यतमगः ॥ म
 म लिङ्गाच्च नरताः प्राप्यंति गतिमुत्तमां ॥ पुण्यं तु लभन्ते नित्यं लिङ्गाच्च नादिभिषण ॥ न
 पसामनसा चैव दानेनैव च यत्तदा ॥ अभ्यासेन हितत्वं ज्ञेयं योगपरायणैः ॥ तत्सर्वं
 लभन्ते प्राज्ञो मम लिङ्गाच्च नरताः ॥ अहं कर्तुं चिह्नं तच्चिह्नं स्त्रिया च दियुगे युगे ॥ प्रभवः सर्व
 तानां महात्मानां प्रसंशयः ॥ अहं विष्णुश्च ब्रह्मा च सोमस्वाहं विभिषण ॥ यत्किंचिद्
 नृयते लोके सर्वं चाहं विभिषण ॥ कामश्चैव च वायुश्च नाना रूपयवच ॥ पुज्यमाने प्र
 माणं च अहं हृत्तिरसशयः ॥ यवं धनं देव श्रीभास्करः सोमयवच वृषा धर्मश्च स्कंद य स
 य सर्वं चाहं विभिषण ॥ पुष्करादीनि तार्थानि सर्वाण्येव विभिषण ॥ गंगायाः शरितश्चैव
 क्षीरोदाधः श्वसागराः ॥ स्थावरं जंगमं चैव अहमेको न संशयः ॥ वर्षे सा सार्द्धं मासा ध
 स्तु होरात्रौ विभिषण ॥ युगकल्पविशेषाश्च तथा मन्वन्तराण्यपि ॥ क्षणलेशमुच्चरन्तं च

क्रतवश्चविभीषण॥ दीपप्रदानयोदधाद्यु विप्रयतमानसः॥ तेनदिपप्रदानमप्युपुंरयाति
 मानवः॥ स्वर्णदानं तु योदथा गणपत्यञ्जलभेतसः॥ अर्धपुष्पप्रदानेन लभते स्वर्गमु
 त्तमं॥ यस्यामथ गतिपुण्यं गणपत्यं च दु ह्यभौ॥ यथाजिलषितं पुण्यं तोयदानाद वा
 मु यात्॥ यवं प्रक्षाल्य दोषांस्तु नेष्यामि निजमंदिरे॥ यज्ञैर्बहुभिर्मिखा तु यत्फलं
 लभते हि जः॥ तत्फलं भवति विप्रो मम लिगाभिषेचनात्॥ मनसा कर्मणा वा चा देहे
 नापि च यत्कृतं॥ मम च नरतानां तो तपापापं न विधत्ते॥ यस्तु संवत्सरं पुण्यं पूजयत्तदेक
 लिगके॥ तस्मात्तपः प्रपद्यामि गणपत्यं न संशयः॥ प्रभासे च प्रयागं च नैमिषं पूज
 रं तथा॥ मनो यस्य प्रसज्यत तस्य तिर्थं श्वके गृहे॥ तिर्थकोटि सह श्वेषु य प्रमं निरया
 धमाः॥ मनश्चुष्ट्या गतिपुण्यं लभते ते विभीषणः॥ मायया मोहिता सर्वे इमे लोका
 विभीषणा॥ महात्म्यं तु सुरेश्वरे सर्वदेवनमस्कृते॥ न मां परयति वाग्धा मनः क्व
 लीकृताः॥ न गः छन्तरं विद्वां महाघोरं भयावहं॥ च द्रा दौ नि प्रकाशे तं वा विदुः
 श्वतेजसा॥ यमो हि जाप्यश्च हव्यकव्यविभीषणः॥ महात्म्यं तु सुरेश्वरं सर्वभू

तनमस्कृते॥ महात्म्यं मे तथाः देवि पुण्यं प्रविशति नरः॥ त्रौचाचारोपि पथ्यति ये श्वापि श्व
 द्धधा सह॥ न तेषां संशयो॥ चित्ते मयि तु स्पृष्टं विष्यति॥ विभीषण उवाच
 नमस्ते सर्वभूतेश सर्वतो विरवतो मुखं॥ आध्यायश्चाप्रमेयश्च पुराण पुरुषो महान्॥
 त्वं वायुरनलश्च त्वत्वं त्रिवोदक्षिणमुखः॥ त्वं एषि सारगरश्चैव भक्तानां य सुरेश्वर
 स्त्वाहन्ते सुरेश्वर सर्वभूतनमस्कृतं॥ असौ स्थानानि यच्छेष्ट अक्षयाणि महाद्युतै
 त्वं गतिः सर्वभूतानां शरणं त्वं न संशयः॥ इह्यश्चैव च पूज्यश्च परमर्षि पूजितः॥ भवान्मो
 क्षो धवानिद्रो भवानग्निः सनातनः॥ भवान्धर्मेषु पुण्येषु संकल्प्यश्च मनिषिणा॥
 त्वं स्तस्ति त्वं च दुर्मधाश्चाद्वा कामो मनस्तथा॥ शिवपुण्या नमस्यते देवा अधिगणास्त
 था॥ सर्वान्मोक्षश्च शांतिश्च भवान् प्रकृतिरात्मकः॥ भवान्हि सर्वलोकानां नि
 त्यहर्षविवर्द्धनाः॥ सवान् शत्रुं विनिर्जित्य सिद्धाया वै गमिष्यति॥ नमस्ते भगवा
 न् रुद्र नमस्ते भगवान् शिव॥ नमस्ते लोकलोकेश नमस्ते परपूर्वतः॥ नमस्ते पा
 णिपापादातः सर्वतोक्षि त्रिरोमुखं॥ सवत सर्वतो मूर्त्ति सर्वेश्वर नमोस्तु ते॥

आनागतं स जानामि गतिं नैव च नैव च ॥ यागेश्वरमादेव यस्य सोऽसि नमस्तु ते ॥
 महेश्वर उवाच ॥ यश्चैनं पठते नित्यं शिवप्रोक्तं मनिंदितं ॥ विभीषण यथान्यायं
 तत्त्वदैवतपूजितं ॥ अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ब्रह्मब्रह्मसमायुक्तो
 निहयित्स्वर्चयत्सदा ॥ पवित्रात्मपुयाच्चापि चतुर्दश्य कर्मिषु च ॥ यस्तु लिङ्गं भवे
 त्भक्ता श्रद्धयानंश्च यो भवेत् ॥ तस्य देयमिदं शास्त्रमन्यथानप्रकाशयत् ॥ मह
 ेश्वर फलं श्रुत्वा स्वर्गं गच्छेन्न संशयः ॥ इति संह्या दिखेडो शिवविभीषणसं
 वादे ॥ ७॥ २॥

वास उवाच ॥ दिव्यं ते फलानि रक्षानतिर्धत्तपानि च उपावासफलं चैव दानानां तपसां फलं ॥
 अकृत्वा फलमतेषां ब्रह्मणो विदुर्हेतुः ॥ यतश्चेत्संशयं देवतसर्ववस्तुर्महसि ॥ ॥ सनत्कुमा
 रो वच ॥ ॥ यत्र वा कौशिनी गंगा काशि अपवागय ॥ कुरूक्षेत्रं प्रयागं च नैमिषं पुष्कर
 तथा ॥ त्रिस्तोतोता श्रपयोरी श्वनर्महागंडकितथा ॥ ब्रह्मावत्रानरिषु भाजद्गंगाचपाव
 नी ॥ गंगाक्षारसस्नात्स्वभद्रं कालि रतितथा ॥ दण्डनीकरतोयं लोहि व्याचभाहानदि ॥ सरस्वि
 त्गंडकि चैव सागरसरितोपति ॥ सरस्वति अरुण वरुण ताम्रार एष शगण्यमाहाभया
 ॥ गङ्गावरिभिर्माचनदिवेतरणलिशुभा ॥ कौबडि लब्धो वेण्या फलं पुत्रं भाहानदि ॥
 सारसतानि तिथानि किं तिथामिमुनापि भी ॥ शिवलिङ्गं प्रपूज्यंत कलानाहं क्षिप्रोऽशी
 ॥ पाठिकोऽसि सहस्राणि शपिंकादिशतानि च ॥ विष्टितिर्षसहस्राणि सहस्रं प्रकीर्तितं ॥
 विविधानि चर्चि ॥ तिथानि ब्राह्मणे यो विगच्छति ॥ अक्रौघनः शुविर्दक सवतिर्षफलं ॥
 लभेत्सर्वेषां मपि तिथीनां युक्तं पुरिकीर्तितं ॥ मासेन तरो वा नोति मिगं योगं च न
 त्प्रव ॥ ज्यतं विधिना युक्तं मुकुती नदय क्रयात् ॥ लिङ्गोऽयमिदं सर्वं त्रैलोक्यं स चराचरं ॥

व्यास उवाच कथं लिङ्गोद्भवं नाम कैः स्त्री कथं स चराचरं कथं प्रलयं चापि लिङ्गं तत्तादृशं त्रिनिमित्तं
 शः ॥ कथं स्यादक्षरं मूर्तिमिश्रं स्वस्वामिनी जः ॥ ॥ कथं यः पितरौ देयं जं तेषां शिने ब्रह्मा ॥ लिं
 गार्थं न विषिको वा मतिर्वा कुत्र सा शास्त्रं कथं चतुष्टये देवो भक्तिमान् भक्तिवत्तया ॥ रुद्रो
 कं न यागस्य पुनरावर्तने कथं ॥ कथं न सरावर्त्तिदातुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ॥ सनत्कुमारो
 वाच ॥ ॥ अहं ते कथं विष्णुमिश्रं यत्तां मे द्विजोत्तम ॥ यथा लिङ्गोद्भवं व्यास त्रैलोक्यं स
 चराचरं ॥ लिङ्गं च यादृशं तस्य देवदेवस्य धिमतः ॥ प्रलयं च यथा लिङ्गे तन्ने निगदिते
 एव यथा च पुनरावर्त्तयथा नावर्त्तते पुनः ॥ मया श्रुतं यथा पूर्वं वदतो ब्रह्मणा ॥ स्वयं ॥ महे
 श्वरेण युक्तं कृत्यं महदादिना ॥ प्रादुर्भूतो महाबाहुतस्मादजित् राजायतु ॥ इति
 संन्यासिना धेवश्रुय यो नमस्तस्य ॥ न च्छेरितः क्षपत्यजिनस्य सूर्यराशि मप्रभं ॥ तत्रोक्तं
 लिङ्गं काचन रत्नसंभूतं ॥ रातयोजनविस्तारं रातशाहं ॥ अठ्छितं ॥ लिङ्गरा
 पुलं युगात्तादिसर्वं ॥ तत्र ब्रह्मा हरिर्देवं यत्तां श्रुत्वा हविस्तुता ॥ तत्र लिङ्गं सत
 त्तं सत्ताः सुदुस्विता ॥ इमा पत्तिविस्तराश्च नीलकंठ विलोहितः ॥ स्वयं जं शं

बीजानीशतथा तथामहादेवाय पुक्तानि स्वर्गं ॥ तिन संशयः ॥ अदधानस्तु यः कुर्यात्सुचिः प्रयतमानसः ॥ सर्वमेतदवाप्नो
 तिलिङ्गं चाप्रयत्नं ॥ प्राप्यं मुखं न ते सर्वं स्वर्गं यतिर्द्विजोत्तमः ॥ विश्वेदेवः स्वकार्येण श्रुतं दुर्वयथानरः ॥ पुनश्च धारये
 त् ॥ भक्त्या तस्य शिवेन वै कल्पकोटी सहस्रं ॥ इति रुद्रोक्तं ॥

जप्रकृतिस्तथा॥ सारव्ययोगस्तथा नद्योहरस्तथागरस्तथा॥ प्रथिवीसुतरीहृदयदिराश्ववि
 दिशस्तथा॥ नक्षत्राणि गहाश्ववर्कणीयोमामयायथा॥ लिप्येतेन जालेनैव हरस्य महा
 न॥ लिङ्गोदुसादं येदेवैस्त्रैलोक्यस्य चराचरं॥ ब्राह्मणमज्जं पुत्रं प्राजपत्ये स च यथा॥ ह
 त्या प्राजापतिदेवो देवलोकाज्जमिश्वरं॥ पुनर्विष्णुसस्रजं तेलिङ्गागर्भस्थं भवः॥ सृष्टिमा
 क्षिय्यसे वेषांतं त्रेवान्तरधीयतां॥ यवं लिङ्गोद्गुस्तर्क्यं त्रैलोक्यं स चराचरं॥ प्रलयं च यथा॥ त्रै
 जलमेनिगदितं शृणु॥ पुराणे कार्णवे व्यास हरस्य प्रियतमे जसः॥ ब्रह्म मध्ये निवर्तते जले लि
 गमदृश्यते॥ तालामालादिव्यं भीमसर्वभूतमर्पकरं॥ योग्यं ज्ञेयं त्रैलोक्यं मिर्ममा विस्तमिवरो
 दशि॥ दिवं भूवं च विष्टभ्ये लिखते ब्रह्मा मंडले॥ ज्वालाभीतस्य लिङ्गस्य त्रैलोक्यं स चराचरं॥ क
 सेति भैरवं दैत्यं माकासं माकासं पूरयन्ति व॥ जिवमाद्याणि शेषानि दुदानि च ततो ज्मिना
 संवतानी॥ हृतिहंति वाल्यानीव कुंदुविवां॥ ततो ब्रह्मा स्तुरश्रेष्ठदेवाश्च हविस इव त्रिमुना॥ लिङ्ग
 सेतमनुमास्तान एसेऽस्याः खुदुखिताः॥ स्विताश्ववनि रिक्षं तं शिवमाया विप्रो हिता॥ अवस्ता
 स्तत्र ते सर्वे प्रविष्टा हि जस्रतमः॥ ततः प्रलयमासां लिनेतास्मिन् महात्मनाः॥ स च सत्तं पशु

सातेहरस्याभिततो जयः॥ निमेषे जिवितः सर्वे चंद्रादि स्युः सः॥ दिवौकसस्य ब्रह्मा च रुद्रस्या
 मितते जसः॥ ततः प्रसुता देवाश्च ब्रह्मसं तो यरास्विनः॥ उपलभ्य स्मृति देवास्तत्रैवान्त
 रधिपतः॥ स्तुवंति च महादेवं सर्वभूतपति शिवं॥ ब्रह्मा विष्णुश्च संहारश्च कुरु स्तत्र उमा
 पतिः॥ संकुमारकुमारस्तौ जनस्तं सर्वतो मुखः॥ ऊंकारस्त्वं वण्टकार दंडनिति स्तथैव
 चाविशति रौद्रयः सर्वमहस्पति पोरोगमः॥ ब्रह्मा वेदश्च यज्ञश्च शक्रश्च सह विष्णुना॥
 ततः प्रसुदं व्याश्च सर्वभूत समुद्रवः॥ यवं माया परास्तु द्मा यथा युक्त्या महेश्वरं॥
 योगी नस्तु महारुपादानैश्चर्य सन्निताः॥ अजरश्च मरश्चैव मत्प्रसादा न्निष्पतिः॥
 स्वर्गद्वयं निसंस्तर लोक महेश्वराः॥ एवं मुक्ता समगवास्तैश्चैवान्तरधिपतः॥ यव
 नेकार्णवलोके सर्वभूत विमोहने॥ अस्पृश्या हस्तपुक्ता नां सरवानुच्यते न नि सर्वा नु
 पंरति पुनः सर्व उपास्थिते॥ पुनः शस्त्रपुलोके पुबं लोतत्र प्रजापतिः॥ वाज्यपेयशरीरा
 यक्षभेतादि जितमाः॥ विप्रविं सतिरात्रस्तु रुद्रः तपातदस्तुते॥ अश्वमेध सहस्रस्य स्युः २४
 दस्य दस्यः॥ नवमासां नभायश्च ब्राह्मणो विजितोऽपिः॥ सर्वमेतदवा प्रोलिखितं योऽर्चते

भवं॥ एतवाभं वरो मेरु कैलाशो गंधर्वा दनः॥ विष्णो बंद पुमि चंद्रो महोदो मलयस्तथा॥ वा
 वाला खिल्याश्च रुषयाने मीषे याधये वचः॥ पाचैवासर सो दिव्या बधमान् गणास्तथा॥ लारा
 मरा गृह गणाः सर्वे पित्र गणास्तथा॥ चारु गणा गंधर्वा विद्या सिद्धस्तथैव च॥ प्रमाणा
 परमं क्रुत्वा लिंगयोर्ध्वयत्ते नरः॥ तस्मिन् बहु गुणं प्रति करोति वषमश्च जः॥ यस्मिन् पदे
 पत्रेषु हविर्यज्ञेषु यस्मिन् यका नूतदवा यो निशिवलिंगा चैवैरतः॥ कुमारो ब्रह्मणो यु
 क्तः पुत्रस्तथा पुत्रहः क्रुतुः॥ नंदिश्च नरो अशो महाकालश्च विर्यवान्॥ भगवंगी मरिचिश्च
 धिदेवश्च सुतास्तथा सेवते संजिगिषुश्च तथा युक्त ब्रह्मस्पतिः॥ अयं नो जमदग्निश्च उ
 तं को गस्तमय वचः॥ दत्त प्रजापतिः॥ अजेरत्त पुत्रास्तु सत्सर्वे॥ लयाजनुश्च भगवान् प्र
 इदो मुनि मीस्तथा॥ अजिर्विशिजो दत्तश्च करपश्च महा यशः॥ जौतमश्च भरहो जौ वि
 श्वामि नश्च कोविदः॥ आदि स्या विश्वो रुराम रुता तुमथा सिना॥ सध्या ध्या विधरा नगा
 रुषयो वि श्वदेवता॥ सलो धर्मो यकामश्च वा षणि पत्तकस्तथा॥ कंबला च लवो नागावे
 ला पत्रस्तथैव च॥ एतत्ते कथितं ब्रह्मसंभवं प्रलयं स्तथा॥ यवं ते भगवान् भूते वला क्रिदुन

कैरिव॥ यषकारयत्ते कर्मन चास्त्वया कृत्वि कृता नैस्मदेवामवेदितुं॥ ब्रह्मादीनां मुखे
 एमभिगच्छामशंकरं॥ महेश्वरसमकेचिन्ननभस्तोनभविष्यति॥ अर्चयन्ति महाजिगं
 सर्वभूतपतिं शिवं॥ ब्रह्माद्याऋषयो ये वै तन्मोतिगदि ते शरणं॥ ब्रह्माविष्णुशंकरश्च
 चंदादित्यो समिरणः॥ यमः कालश्च मृत्युश्च वरुणोऽघ्नदोनिलः॥ ऋग्यजुसामवेद
 श्वऋषयैर्वेदस्तथैव च॥ इति हासोऽथर्ववेदाः ठमावातमन्त्रिरेव च॥ संवत्सरं तु यो भक्त्या
 वालोकिकमृत्तिकासुचः॥ कुर्यात्त्रलेपनं भूमौ शिवजं स्पृश्यात्ततः स मां जने विधिः
 सस्तमनुनेपने॥ पुष्पोपहारधूपश्चतुर्लोकफलमवाप्नुयात्॥ दसापराधां लोपस्तुही
 रेणं वक्षते क्षमे॥ क्षीरस्नानेन धत्ताभ्यं स धत्तं शुगुलतया॥ एतदिदं मिता देव्याः प्रा
 यवो वरमिच्छता॥ दशसौ वारि कं पुष्पं योषि वा यत्र यमालया दशस्ताहं अजयं दश
 स्मृतं॥ विधियज्ञो जपो यज्ञो विशिष्टो देवाभिर्गुणैः॥ उपांशुस्थायत गुणैः
 स्नानसस्मृतः॥ नृणां योषधिगुणानि लक्ष्म्या वक्षीतथैव च॥ देवास्तैर्षिपस्तु
 धर्मा को ननु हि संकः॥ तथै सर्वं दत्तारामं न पुष्पं फलस्वतः॥ कालजातिचपुष्पाणि

विजानीरातया तथा॥ माहादेवोपपुक्तानि स्वर्गं यांति नरांशयः॥ अदध्मनःस्तुयः कुर्या
 सुः प्रमनमनसः॥ सर्वमेतदवाप्नोति लिङ्गां चने प्रबं॥ प्राप्यं मुखं न ते सर्वे स्वर्गं यांति हि
 आत्मनः॥ विश्वदेवश्च कार्येण शुचं सर्वं यथा नरः॥ पुजाश्च धारयोनियं भक्त्या लक्ष्म
 शिवेनैव॥ कल्पकोटि सहस्राणी कुरु लोके तसे सादा॥ अर्चयन्तु सीरागेयं सर्वभूतप्रम
 दिनी॥ प्रणत्यानिष्कलामुर्तिः सर्वं श्रुतेनैवावह॥ यतिभिः स्तव्यते व्याने व्याजं रामरा
 मिरीरुभिः॥ अनेकविधिना व्यासयस्तु जानाति ईश्वरं॥ तेन पाशुपतं चीर्णं निर्मलं
 वत्तमव्ययं॥ शिवसर्वगतं शास्त्रा सर्वदुखैः प्रमुच्यते॥ यवं विज्ञाय मेधाविने कान्तिस्त
 माचरेत्॥ येष ते कथितं स्तातसे भवः प्रत्यस्तथा॥ मूर्त्तीनां प्रविभागश्च शिवलिङ्गाश्च न
 तथा॥ ऋषयो विधाप्रेषयश्चतुष्पत्ति संकरः॥ सवर्णिं तु तामूर्त्तिनां प्रजाहृदसाविधा॥
 भावश्च जतिमनानीर्देते स्वरविप्रजाः॥ वतिं प्रभुमुखं मेधाविद्यायैव प्रपद्यति॥ वि
 विधन्ति सत्ता लोका वत्तमूर्त्तिसादृशाणां परा॥ पारायणं सादा युक्तो दक्षिणं मुर्त्तिमर्चयत्॥
 भावो नाइति सर्वेषां निष्कसेनास्यैव भुवं॥ ये तत्ते कथितं व्याससिखलिङ्गाश्च न परा॥ सर्व

व्याधिप्रशमनं सर्वदुखविनिर्मुक्तं ॥ इति नाष्टवर्णाक्षरिनामसंकिर्तिः ॥ आदपि ॥ प्रमाणं चैव लिं
 गस्मृत्वा पापे प्रमुच्यते ॥ इति श्रीश्वेतेष्वश्वमेधे पापयोनयः ॥ अक्षकामसस्मयु
 क्तं श्रीप्रियात्ते परंगति ॥ सवनामेतिहासो ब्रह्मणा स्मृदात्तं ॥ क्रोधमोहेन स्मृ
 नां महापचकना स्मृत् ॥ सलदावर्तयेदेवं भवस्व भवनं सुवि ॥ प्रश्नमेधफलं सम्यक्
 व्रपितेनात्र संसपः ॥ यश्चैनं पठते नित्यं यश्चैनं शरणुपा नरः ॥ मुच्येते सर्वपापेभ्यो रु
 लोकमवाप्नुयात् ॥ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे आदिहरस्ये शौ ह्यादिखंडे श्रीग
 णेशशिवसंवादे स्त्रीवमहात्म्ये ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ वगवन् श्री
 नुमिषामि यं वक्तव्यमहं स्मृतं ॥ श्रवणानियानि लोके स्मिन् रयेषु संनिहितः सरा ॥
 प्राप्ये मेवै सर्वेषां तेषां चानुग्रहं पदा ॥ सुतां अनुभजते सम्यक् कुरुष्यते नुकं ये नुतता
 ॥ ॥ स्तनकुमार उवाच ॥ ॥ नमस्तु आदिदेवाय पिं गलयद्वागसत्ते ॥
 नुर्देहिने नित्यं शर्वदेव श्रुता यथा ॥ शरणु व्यास परं वाणि सर्वलोकहितां श्रुतं ॥ यं पु
 न्नेषु भगवान् स्तानि ध्य कुरुते सदा ॥ ब्रह्मादिवाकरो विष्णुर्कंदश्च सिद्धिर्वाकरा सुरेश्वरा ॥

व्याधिप्रशमनं सर्वदुखविनिर्मुक्तं । दर्शनाश्रयणादपि नाम संकिति । आदपि ॥ प्रमाणं चेवलिं
 गस्म कला पापे प्रमुच्यते ॥ अहंश्च श्रमे ज्ञेया श्रमे चान्ये पापयो नयः ॥ अहं कामसखसमयु
 क्तं श्रीप्रियात्ते परंगति ॥ सवनामेति हासो ब्रह्मणा सुमदात्तं ॥ क्रोधमोहेतस्तस्य
 नामहापचकनात्मनः ॥ सल्लदावर्तयेदेवं भवस्य भवनं सुवि ॥ प्रथमे धर्मफलं सम्यक्
 व्रतिं तेनात्र संसपः ॥ यश्चैनं पठते नित्यं यश्चैनं शरणं नरः ॥ मुच्येते सर्वपापेभ्यो रु
 लोकमवाप्नुयात् ॥ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे आदिहरस्ये शैल्यदिखंडे श्रीग
 णेशशिवसंवादे स्त्रीवमहात्म्ये ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ वगवन् श्री
 नुमिधामि-यं वक्तव्यमहं स्मृतं ॥ श्रवणानि पानि लोके स्मिन् रयेषु संनिहितः सरा ॥
 प्राप्ये मेवै सर्वेषां तेषां चानुग्रहं यदा ॥ सुतां अनुभजते सम्यक् हृष्यते नुकं यं नुचता ॥
 ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ नमस्तु आदिदेवाय पिं गलयद्वागस्यते ॥
 नुकिं पिने नित्यं शर्वदेवश्रुता यदा ॥ शरणं व्यास परं वाणि सर्वलोकहितांशुभं ॥ यं नु
 ने पुनर्गवान् स्तानि ध्य कुरुते सदा ॥ जंलादिवाकरो विष्णुं कंदश्च सिद्धिं वै करं सुरेश्वर ॥

अर्द्धसोमकुचेह श्य कपदी श्यायुमापति ॥ वसानां कपिले चैव श्रव्यं बुद्धिरेव च ॥ ए
 तेन मभिरेनौ श्रव्यं यंति सदा भव ॥ यो हि यं देवतं भक्त्या शरणं ध्याति भायतः ॥ वस
 तं मूर्तिमास्थाय महदेव प्रसिद्धिं दत्ति ॥ स्थानां तं परं संख्याते वक्रं शक्रं न कश्चन ॥ अथ
 वर्षसहस्राणि सप्तसेनतुमे शरणं ॥ इह लोके जया स्पष्टो स्थानानि शरणं तां न्यपि ॥ भग
 णं चैव सर्वेषां तेषु यश्चाप्नुयानुग्रहं ॥ माहेश्वरिणि मां व्युष्टिं श्रावणी सामय ॥ भद्रं करो च
 षण्णास्य कर्मणो स्यामनुत्तमं ॥ स्थानेषु तेषु सत्तं स्तानि संलग्ने भवः ॥ अनुग्रहं च
 कुरुते भक्तानां भक्तवत्सल ॥ देवैर्देवविभिः त्रिदैवैस्तथानैपरमर्षिभिः ॥ जयेनुमगावा
 नि संपुज्यं तुरंगं करो हर ॥ योजनं तु नक्षत्रं दक्षिणं तरुं स्मृतं ॥ रुद्रसा पुन्यतामकातं
 सश्रीयस्य जेतमं ॥ देवराजवर्गं धर्मावक्रिष्य श्वतपोधनाः ॥ संपुज्ये सैनं देवं सख्यं सारपदं
 भवं ॥ त्रियोजनं वतर्त्तमेतं समं तां सर्वतो दिशः ॥ रुद्रलोकमवाप्नोति मतो रुद्रपदेन
 रः ॥ मासैकं रुद्रमभ्यश्रु भद्रं कुरु ॥ जितेन्द्रियः ॥ स च रुद्रपरो नित्यं रुद्रलोकमवाप्नुया
 त ॥ अर्द्धकोशयुतं दैवं संमंता स्थानं मुच्यते ॥ गणपत्य सख्यं भक्तैश्च तस्याः शरणं पदेन

रः॥ त्रिसंध्यं तस्य भगवान् स्नानार्थं कुरुते सदा॥ विष्णु रुद्रश्च सोमश्च प्रादिसुभरुतौ श्वितौ॥
 अर्चयेन्निष्कृण्वन्ति समेव त्रिलोचनं॥ अर्घ्यं योजनविस्तारं सुवर्णाक्षं विबुधैर्दुधा॥ वारा
 णस्पातुर्ङ्कारैरुड्मास्ते तुषणमुखः॥ तिर्यक्ते भगवान् देवः परमात्मा सनातनः॥ त्रिजं
 तु देवदेवस्य सर्वतेजो मयं शुभं॥ दिवाश्च नभस्यैव तथारजेर्षयो परे॥ ध्यानि नो निरुप
 योगाश्च प्रशन्ना विश्वतेजसा॥ वेद्यविद्याश्च तपरः सिद्धाश्च परमर्षयाः॥ उपासने सदा व्या
 सपंचायत निवासिनां॥ नानासत्त्वानमेव स्यात्तनुर्देवस्य तिर्यक्ते॥ विषं न च महात्मानः प
 रं माहेश्वरितनुं॥ द्विषो जनं तु सगृहं समं ता सर्वतोमुखं॥ अमुं न मे तत्तत्रं व विमुक्तं च त
 त्समं॥ ब्रह्माद्याग्निश्च सोमश्च विहंडो ह्यप्यदिबोक्ते॥ चतुर्दशैर्योजनानां सर्वैर्वा हि परिगृ
 हः॥ ऋषिगंधर्वजुहामि चैवैरिति तानि च॥ स्थानान्येतानि गुह्यानि देवदेवस्य धिमतः॥
 एवं च कथं तेषां पत्रं तेषां परिगृहं॥ तदेव भगवान् ब्रह्मिभक्त्या ते प्रकृतो ममः॥
 कुमार उवाच॥ ॥ गुह्यानाम तथानुसंगं सर्वं व्याससमाहिता॥ यथाव भगवान् देवदेव
 वास्तदनुजगृहं॥ पुरा वै क्रुष्यो व्यास एव तेभ्यस्व नो नृणां॥ वालि शिष्याश्च मुनिमस्य

भागवतो भवन्॥ तेषां संतोषं भगवान् भक्तानां भक्तवत्सलः॥ हस्तवानुग्रहं तेषां द
 हे श्वरः॥ तं प्रणम्य माहात्मानं ब्रह्मानामीश्वरं मम॥ जनुः प्राजलिप्रभूवा वालि शि
 स्तपोधनाः॥ मनसा प्रार्थितं यच्च तत्कर्त्तास्मि न संशयः॥ एतत्तु प्रीतमचैव दस्वादेव वि
 ना किञ्च॥ देवं परं यथा पारं यत्तु शोभनं भगवान् स्वयं॥ वरे श्वरसहस्रैर्बाहुर्लभं देवदर्शनं॥
 वपं मे पशुना सायदे जाह्नो वरो मम॥ इच्छामि भगवान् सातु गुह्यान् यायतनानि व॥ म
 हद्देवो व्यक्तदेवो भक्तेर्भक्तजनप्रियः॥ यवं प्रमुदितैस्तेस्तु मुनिभिर्पुण्यकाशिभिः॥
 उवाच समुनि च सर्वान व्याकृतो जीवयन्निव॥ ॥ महेश्वर उवाच॥ ॥ श्रुयतां परमं
 सुखं येषु निरवशाम्यहं॥ प्रजापतिर्नो ह गुह्यामिभक्तेभ्यः परमः सदा॥ तानि वः संप्र
 वक्ष्यामि त्रिषीनि च महत्तले शृणुष्व क्रुष्यः सर्वं शुचिर्भक्तसमन्ततः॥ पुरिचंडपुरं गुह्यं
 पुरा नानादिकस्वरं॥ मेहाकालं पुरं गुह्यं देवद्विषदुर्लभं॥ देवदारुवनं गुह्यं महाभैरव
 भवच॥ गुह्याने तानि विप्रैः कथं विप्रैश्चैव गच्छति॥ भक्त्या परमया युक्ता सर्ववैश्र
 ध्यानिव॥ बलिपुष्पापहारैर्वर्जितं पुष्पविलेपनैः॥ मानवा द विचैवाप्येयो मांस्तमधि

गच्छति॥ स्वकामोवाप्यकामोवाप्युत्प्रेक्षेतेषु येनराः॥ ब्राह्मणश्च निश्चयेवैश्वशुद्धश्च
 येवच॥ मेघासि क्रूरकम्पारिणः स्त्रियो वापिनसं सयः॥ गणपसंध्रवेस्त्रानरुद्धोकेमहिय
 ने। अक्षयास्तस्योकावेतथाप्यनेहियन्तिपे। पिरणचैवमक्षये स्थानेधेनेयुपोनरः। आद्रदयानमहा
 भागोदथादापितिलोदकं। दर्भीस्तरणसंस्तिर्णदथादापितिलोदकं। यवंपितृगणः सर्वः श्वर्गलोकेमहिय
 ने। येनतेसर्वमाख्यातुर्धर्मसर्वदेहितां। यददं देवयत्किंचिदेवंसर्वेषुश्रावयेत्। श्वेवंगघामारव्यानं
 यनरः पूण्यद्वयः। स्थियः शुद्धश्च त्रेष्वाप्राप्नुवंतिपरागति। तस्माद्विद्वानधीपीतश्रावयेच्चसमा
 हितान्। नाप्रसानायदतव्यंनवाप्यहितकारिणो। कर्कशायाविशुद्रायपिशुनायशहायच। चयजा
 यनरासायनदेयस्याकथंचन॥ इदंनुश्रेष्ठपुनायशिष्यायवहीतायच। ब्रजापिनेस्त्राद्यमा। नायप्रशोताय
 तपाश्चते। प्रियचागमभेत्तथात्रायतथापासुपतायच। यातिनेवनथदेयंतथाज्ञानविदेस्त्रपि। श्रावयद्यस्तुवैपुसा
 न। संदतोवेदशास्त्रेषुतस्माद्गुह्येतिस्मृतः। रहस्यंरुहस्यानामितीगुह्यविदोविदुः। रहस्यंदेवदेवस्यगुह्यमिदं
 संज्ञितं। तस्माद्विप्रअहंगुह्यंश्चैतन्नियमुत्तमं। स्थानेधेतेः पुसततमभिगम्यमहेश्वरैः। गत्वापश्यन्तिजंनित्यंमा
 सुचि। यथाहिनियतीविप्रजंगदारेचनित्यसो। अथस्थानेषुयनेषां पूजयेथः सदाभवं। सगच्छेद्विमलः शुद्धः परंमाह
 वापुनरुदतिर्मवनेचमस्तुनं। एषईश्वरसंदावः कथितस्तेमहाकृतः। यश्चलाकृतकंमीणः प्राप्नुवंतिपरागति। एतन्मन्त्र
 बालाणः सत्येस्थितः। ससार्वकामिके कार्येपिद्रस्तस्योपतिष्ठति। यन्नतेकथितं व्यासगुह्यगुह्यतरं परं। तदहं
 मे। यददेवावयद्विप्रसदापर्वसुपर्वसु। नदुर्गतिमवाप्ते निरुद्धोकेसगच्छति॥ ॥ इतीराध्यायी

॥ व्यासउवाच ॥

॥ महादेवश्चविष्णुश्चब्रह्माचैवहिसुवत। प्रभावकर्मणांचैवकोधिकोवदईश्वर। एत
 मेसंशयबुहितदाबुद्धिमतांवर। अनागमव्यतिक्रांतबहुमानचबुधसे। सनत्कुमारउवाच॥ अत्राप्युदाहरन्नि
 मतिहासपुरातन॥ पुरात्रैलोक्यविजई

विष्णुना प्रभाविष्णुना । बलिर्वद्रे महाराजस्त्रिंशोऽप्युपवाचत । समस्तोऽपुचदंष्ट्रेषु प्रमादप्रमुखेषु वै । अथ जगुः प्रमुदंष्ट्रे
 वदेव सनातनं ॥ स्तुवन्निवरदंष्ट्रे वसुधैव कुटुम्बकम् । त्वं धाता त्वं च कर्ता च कामक्रोधः शमोदमः ॥ त्वं धारयसि लोकास्त्रिंशः स्वमे
 विसृजसी प्रभो ॥ त्वत्प्रसादाच्च कल्याणं प्राप्नोति लोकमभ्युदयम् ॥ अशुराश्चैव ता सर्वे बद्धश्चैव त्वि स्तथा ॥ स्थापितं च त्व
 सर्वं जगत्स्थावरगंधमं ॥ त्वं गतिसर्वदेवानां लोकानां प्रभुरव्ययं ॥ यवमुक्तैः सुरैर्विष्णुः सिद्धैश्च परमसिभिः ॥
 प्रत्युवाच ततो विष्णुः सर्वगः पुरुषोत्तमः ॥ ॥ विष्णुरवाच ॥ ॥ श्रययतामभिधास्यामि का
 रणं पुरपुंगव ॥ यस्तु सः सर्वभुवानां भुवनव्यभवेस्वरः ॥ तेनाहं ब्रह्मण्यैव शृणु लोकाश्च मायया ॥ ततः
 सैव प्रसादेन अहं यस्त्वभागतः ॥ पुरातमसि अव्यक्ते चैव लोकं यसतामया ॥ उदस्थेषु च लोकोहं भुषे
 सयितस्तथा ॥ सहस्रसिंघो भुल्लोहं सहस्राक्षरातदरः ॥ संस्वचक्रगदापाणिर्मूर्ध्नि यामिमलां भस्मि ॥ ए
 तस्मिन् तंतरे दुरात्यास्यामि विमलं प्रभं ॥ कृष्णजिनधरं देवं कमण्डलुविधेसितं ॥ निमेषान्तरमात्रेण प्राप्तवा
 न्युत्सोतमः ॥ ततो मामब्रुवि ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ॥ कस्त्वं कुतो वा किं वेहति स सेवद किं विरे ॥
 अहं कर्ता स्मि लोकानां स्वयं भूषितस्वतो मुखः ॥ मया पुदात्तो ब्रह्मा अहं नारायणः प्रभुः ॥ धाता कर्ता
 च लोकानां संहर्ता च जगत्प्रभुः ॥ एवं स मा प्रमाणस्तु परस्परमभिषुवान् ॥ उत्तरोदिसि मा स्थायज्वालो

२

पस्यामिति॥ नतस्त्रं। ज्वलमाजोक्त्वा विस्मयोद्भूतमानसः। तजसा तस्य जज्ञास्तु सर्वज्योतिः सुनिर्मजत्॥ वर्तमाने महाज्या
ले भयर्थपरमादुते। अभिधाय तु तज्ञा जं ब्रह्मा चैव स्वयं प्रभो॥ दिवभूवे च विष्णुभ्यतिष्ठते ज्ञाजमंडले। नस्य मध्येन पस्या
भालिंगे च विमलप्रभं। प्रादे श्मा त्रंदुः प्रेक्षंत निरीक्षं च दुः सहं। महाकायं महानेजो वर्द्धमानं विवोजसा॥ ज्ञाता मा लार्द्धि
भिर्या प्रं सर्वभूत भयं करं॥ धीरं दारुणं मत्स्यं निर्दहं निवरोदसि॥ ततो मां प्रबु विद्युत्प्राभ-या वाचं सुयवितः। प्रत्यर्थं भुवि जा
ना हि लिंगस्यास्य महात्मनः॥ अहं हृद्गमिष्यामि यावदतोस्य विद्यते॥ त्वं वा धस्ता सं प्रयाहि सं नं पश्य महात्मनः॥ यवंच सभ
यं कृत्वा गत रुद्धं मयोद्गृहं। मनोजवगति भूत्या योगयुक्तौ महाद्युनी॥ वर्षाणां तु सहस्राणि विवि संतु परस्परं। नवपस्य
मि निरव्या तंततः॥ प्रसमगामहं। नैवैव ब्रह्मा श्रान्तौ वै अंभं चैव च यच्छति। समागतो मया स्याद्वै तवैव विमलां पुमि। ततो
विस्मयमापन्नो नौ चापि सुमाहात्मनो॥ मायया मोहितं देवं तु पुर्वे ते महेश्वरं। सर्ववधिमाहादे। मिस्वरं सर्वतो मुखं प्रभवति भ
ववैव भूतानां प्रभवाव्ययं। ब्रह्मा जनिपते भुक्तान् मे सर्वाय मूलीने। अथ काय अनंताय नमस्कारं प्रचक्रमे। नमस्ते सर्वभु
ताय सुरेश्वर नमोस्तुते। भुक्ताय अनंताय सा स्वताय कपोदने। परमेष्ठि परब्रह्म परमासायरं पदं। स्वाहाकारं नम
स्कारं सर्वधर्मप्रयुक्तवान्। श्रद्धाकारश्च जापश्च व्रतानि नियमानि च॥ वेदे सांख्ययोगे च भगवानेव सर्वज्ञः। काम
धो भवदुःखमिच्छाद्वेषोदमशमः। विविधा व्याघ्रयश्चैव त्वं पश्चात्सुखदुःखयोः। कुतवश्चैव मासाश्च क्षत्रज्ञेः प्राप्तितनया॥

द्विधाणां च सर्वेषां मिन्द्रियार्थाश्च यपरां। स्थविर्यंश्च बसश्च भवति वसर्वसः। विस्वरुपमहारुप सर्वरुतैव चोते जसा च परं तेजस्य ९१
शीनां स्पर्शावच। भुपगंधोरक्षः स्पर्शा विशुद्धिभुवनेस्वरः। आकाशकुप्य - भूतानां प्रभुरव्ययः॥ त्वं कर्ता सर्वभूतानां लोकेषु प्रपदा
नृकृत्। संधारयसि लोकं स्त्री त्वमेव सजसि प्रभो। वज्रसे चैव पूर्वेषु त्वमिदं सं ब्रवासे। दक्षिणे नतुरो देवा वरुणस्त्वं प्रकाससे। उत्तर
तु सोम्यस्त्वं भुर्भुवस्त्वं पभाविधेः। रजसा दुपि देवं प्रजानो प्रकारोऽसि। आदित्यावस बो रुद्रा वरुणश्च तथा। स्विनोः। सिद्धा विद्या धरा ना
गा अश्वरो यक्षराक्षसा। वाजसि व्याश्वभूत्रायः स्तपसो पै सहस्रसः। त्वनः प्रसुता देवेश असुराश्च महाबलाः। सहस्रशीर्षा ह्यतश्च व
सुवी सुकिरेव च। अरुणाश्च महानेजा वरुणाश्च महाबलाः॥ अर्थं कामश्च कर्म च यमो मोहासमिरणा। अनिश्चैव मनो विश्वं ते जो श्रुत
महेश्वरः। उमासिता कमलजा। देवि गायत्रिरेव च। जक्ष्मी किर्तिरुविः सिद्धिर्मे धाम्ना वपुः स्थितिः। तुष्टिपुष्टिथानं ता निजदेवि सरस्वतिः।
ततो माता माहाभागा। अन्ये चापि माहाबलाः॥ सतुः संवच्छरामासाः पक्षा हि मं नयः स्तथाः॥ कलाकासा तवा पात्रा
मुहूर्ताश्च क्षणास्तथा॥ नक्षत्राणि यहाश्चैव अस्वागा वो प्रजाविका॥ अरुह्यं ब्रयत् किं चित्॥ स्वयाज्जाताः।
सुराश्वराः॥ रजोमायास्वयं च नानत्वां पस्यति केवलं॥ ध्यानिनो नित्ययुक्ता स्ते पस्यंति तां दुवास्तथा॥ मायया मो
हिता लोके त्वये देव सनातना। नत्वां पस्यति संमुष्ट मरणास्तमसवारणे॥ ततो ब्रह्मा अहं चैव प्रभुतः पुरुसो
तमः॥ आदौ मध्यतथा चान्तेन विन्दति कदाचिन्॥ न देवयतियः कश्चिपुराणं च पुरातनं॥ एतदपुराणं

परमं पवित्रं पापहं पुण्यविवर्द्धनं ॥ वरं सुक्ष्मं भुतिभिश्च गितं परं परं ॥ परमं च सास्वतं ॥ नमोऽस्तु ते नित्यसमा-
नवक्त्रे नमोऽस्तु ते चित्यसमानमौले ॥ नमोऽस्तु ते वज्रपिक्यानिन ॥ नमोऽस्तु ते भस्मविभुषितांगि ॥ नमोऽस्तु
ते कामसरिरनाः कानेनैमोऽस्तु ते ॥ विस्वविधां नरपिप्पेनमोऽस्तु ते विविधज्यवनप्रादिपां नमोऽस्तु ते भुतमची-
ष्यभाष्या ॥ नमोऽस्तु ते पुर्वनिकेनवासमोनस्तु ॥ कारवियुक्तवासो ॥ नमोऽस्तु ते मंदरमुध्रिवासनमोऽस्तु ते सर्व-
सरिरवास ॥ नमोऽस्तु ते देवहिरण्यगमं भनमोऽस्तु ते देवहिरण्यपरेत ॥ नमोऽस्तु ते देवहिरण्यनाभनमोऽस्तु ते देव-
हिरण्यगमपी ॥ नमोऽस्तु ते देवहिरण्ययातनमोऽस्तु ते देवहिरण्यचिंत ॥ नमोऽस्तु ते देवाहिरण्यनेत्रनमोऽस्तु ते
देवहिरण्यपाणि ॥ नमोऽस्तु ते देवहिरण्यवर्णनमोऽस्तु ते चंबकदेव नित्यं ॥ नमोऽस्तु ते संकरनित्यकंठन
मोऽस्तु ते नेत्रसहस्रधारिन् ॥ नमोऽस्तु ते पिंगललोचनं नमोऽस्तु ते सर्वउज्जगद्भवोद्भव ॥ नमोऽस्तु ते भु-
तगगाधिन्नवासिन्नमोऽस्तु ते भुतविशालभागिन् ॥ नमोऽस्तु ते देवसहस्रवाजिन् नमोऽस्तु ते चारण-
द्विसेविन् ॥ नमोऽस्तु ते कसिगणकोसमाजिन् नमोऽस्तु ते यत्तसहस्रकल्प ॥ नमोऽस्तु ते कल्पसहस्रधा-
मोऽस्तु ते कल्पसहस्रभुषिता ॥ नमोऽस्तु ते देवजनंतमुद्गते नमोऽस्तु ते कल्पभुजंगमोपमायवंस्तु यमा-
विमानोमहेस्वर ॥ चमायचतथाश्चैषां नादरः प्रभुः ॥ अंलकोहि सहस्त्रेण्यसमावमिवापरं ॥ ॥

आदिदेवो माहायोगिस्वर्यकोटि समप्रभः ॥ एकस्मिन्सुजठरो नानाभरणमुषीतां ॥ नानामणिविचित्रास्ते नानागंधानुजेपनः ॥ पिनाकर-
प्रीयकरः पट्टिशानिश्चलधरः ॥ व्याजयज्ञोपविनिचदवस्त्रभयंकरः ॥ दुर्दुर्भस्वननिर्घोषः पर्जन्यजिनदो यममुक्तो हासस्तदोनेन
लेकात्मभ्रष्टकंपिता ॥ तेन शब्देन महनाभयं स्तामहासनः ॥ दंतः शोवाचभगवान् धितोयः सतयोस्तेवे ॥ पश्यध्वं वै महाभा-
गयं सर्वांश्चिमुच्यते ॥ अयं मे दक्षिणो बाहु बलस्वहिममायुजः ॥ वामवायुश्च मे विसुः संयुगेत्पराजितः ॥ युवयो सदसं स-
कवतं वृणुत स नमो ॥ ततः प्रदृष्टमनसोपादयोः पतिता बुभौ ॥ यादृशितो सिभगवान् पदिदेवो वरश्च मे ॥ भक्तिर्भवतु मे
नित्यं यदि देवेस्वरेस्वर ॥ एवं मुक्तसरश्चेष्टस्तत्र येत्यनुमन्यतां इत्युक्ता भगवान् देवस्तत्रैवान्तरधीयतां ॥ एष संक्षेपतः प्रो-
क्तः प्रभावस्तस्य योगिनः ॥ तेन स्मृष्टमिदं सर्वं हेतुर्भुत्वान्द - - ॥ जित्वा स्वर्गं परोक्षमायुष्यमेष शान्ति करसाध्या ॥ तस्या
निघ्नं न कुर्वति दानवापचराक्षसाः ॥ पिशाचा भुजंगास्तथा ॥ यः पठेत्तु श्रुतिः प्रातः ब्रह्मचारिजिनेंद्रियः ॥ अभययोगे मान-
स्यमस्वमेधफलं लभेत् ॥ ॥ इति स्कंदपुराणे विंशोऽध्यायः ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ सत्त्वानां सो-
मसंस्थानो यस्त्वत्समुदाहृतं ॥ फलं वै सर्वकामानां बहु सुवर्णके ॥ तस्मिन् देवदेवस्य विंशं संस्थापना भवेत् ॥ पुरुषे च नुर्दको-
टिनां तेषां मणयुता निच ॥ किं तं ते रुद्रया स्वेतुरुद्रवसि पाणिनाः ॥ स्त्रियो वा पुरुषो वा पियदिव पि न पूंसकाः ॥ स्थापय-
नित्यं वियोजनं न कर्तुं शक्ते ॥ मासे मासे नु यो स्थाया धावजिबं धृतं शुविः ॥ गंधदानेनैतत्पुण्यं प्राप्नुयानावससयः ॥ भुमिदा-

नेतुयतपुण्यं कनकं च प्रयच्छति ॥ चतुर्गुणसहस्रस्य गंधदानस्य तत्फलं ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि षष्टिकोऽप्यतथै
 व च ॥ एतद्वैगुणतव्यालं अव्यक्तं सिवसंज्ञिकं ॥ सुक्ष्ममव्यक्तलिङ्गं च पश्यति शान्तचक्षुसा ॥ तस्य देवस्य वै
 शाखानित्यमेव माह फलं ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ नमस्तेस्तु माहादेव नमस्ते स्वरसतमः ॥
 नमस्तेस्तु सुरश्रेष्ठ नमस्ते सर्वतोमुखं ॥ एवं स्तुत्वा ततः सर्वगतास्त्वस्थानमालयं ॥ नमस्कारं च कुर्वतः संक
 रायः पुनः पुनः ॥ एतत्सर्वं न दाता तविष्णुना प्रयच्छि मे स्मृतः ॥ माहादेव प्रसादेन मत्तौ देव सुरातनः ॥
 अबिकापतयो नित्यं मुमपासहिता यव ॥ सर्वकामस्य संमृद्धाय नमस्कृतं तसंकरं ॥ तद्भो केवसे सो वैव
 ताभ्यंगेन मानवः ॥ चतुःषः सिसहस्राणि गवां वै हेममालिनो ॥ यो दद्यात् ऋषिभानां तु क्षिरन्नं न स्य तत्फलं ॥
 मासे मासे च स्त्रिया द्विराचं मुनिपुंगव ॥ यावद्गन्धं वतु तत्कुर्वे देव देवस्य तत्फलं ॥ पक्षे पक्षे च यो स्त्रिया स्य व
 द्विद्विजशुचि ॥ उदकं चापनं कुर्यात्तु खलु तथैव च ॥ न पशय सतं देव क्षमते नावसशयः ॥ गवां सत
 राहस्यस्य सभ्यगदतस्य च फलं ॥ तत्फलं पुण्यदानेन तत्सर्वं प्राप्नुयानात्र संशयः ॥ तत्परं करविरचं जव
 चकथोते ॥ पुक्तराविपुष्यं च पार्यातं कंबुकस्थया ॥ फले तेषां प्रोक्तं मे निगदतः श्रुत्यु ॥ प्राचरेण ॥
 भयंस्तु तस्यैव कथयत् ॥ चकस्य करविरचं भवस्थो न्यतकस्य च ॥ चतुर्गुणपुण्यजातिनो गन्धपति संशयः ॥

वक्रपुष्पपण्मासान्निमाज्यानाधिगच्छति॥ करारसहस्रातुस्तत्तुविशिष्यते॥ उस्तानांसहस्रेणवक्रमेकंविशि
ष्यते॥ पद्मरणासस्त्रेणवक्रमेकंविशिष्यते॥ ब्रह्मांतरतरंनास्तिइत्याहभगवान्निर्वं॥ जातिनांतुसहस्रेणवंप
कंतुविशिष्यते॥ वंपकानांसहस्रेभुक्तंतुविशिष्यते॥ सिंधुपुष्पसहस्रेणपुनरागंतुविशिष्यते॥ पुनरागस
हस्रेणकार्णिकारविशिष्यते॥ ब्रह्मतिनांसहस्रेस्तुधिवपत्रंविशिष्यते॥ विवपत्रास्तरंनास्तियावन्नुप्यति
शंकरः॥ सर्वशुभाश्रसस्यस्तैकस्मैवैवनिवेद्यः॥ अभावेचैवपुस्याणापत्राप्यपिनिवेद्यत॥ विमेषेण
तुयभक्तोस्तेषामेकफलंश्रणु॥ नदुर्गतिवाप्तोतिस्वर्गलोकांचगच्छति॥ इश्वरंयतभावनपूजयंतुतत्स
त्वायस्तुसर्वगतज्ञात्वायव्यक्तवद्वयशिवं॥ सविंदतिमाहापुण्यंरुसायुज्यमाप्नुयात्॥ ॥ इती
शस्याद्विखंडेस्कंदपुराणेपुण्यादिदानमहात्म्यं॥ ॥ ॥ श्री

वा स उवाच॥ भूपय वारमिच्छास्वरंनकुथं॥ कथंचतुष्यतेदेवकर्मणाचैवभक्तिसात्॥ पतएशंसयतात्कविदि
भगवान्ममामनकुमारउवाच॥ नेदिनेश्वरेमेद्वलनकथितंवायमनुगृह्णान्॥ गणेस्वरयतिनेदिस्तथा॥ देवु
मप्रभ॥ इश्वरस्यतुमहात्मोपुष्टितोनेदिकेश्वर॥ यथोनेपुष्टतोदेवार्दश्वरेणमहात्मनः॥ तसर्वशिवमहा
त्म्यभगवान्बकुमाइसि॥ ॥ नेदिकेश्वरउवाच॥ यतोमभिधास्यामितवस्नेहाअहामुने॥ महेश्वरेण
पार्वत्याःपुनस्तिद्रिहितंपुरा॥ सभस्यास्थापितं॥ एंगेपथोक्तंवरवर्णितं॥ अयमेइहभ्यशुद्धंकेलासस
न्निभं॥ यस्तुवैवफलेदविकुर्यान्मेकुमुभक्षणं॥ यत्राहतत्रभेनिसंभवेद्रष्टुगुणान्वितं॥ योमेप्रयेष्टनेदेवी
वृष्टिमात्रंकाचने॥ तस्यैवमभवच्छगणहंचैवार्कसन्निभं॥ वषभंसंप्रयेष्टनअन्नेयसरमेधिय॥ रथे
नष्टयुक्तेनतस्यप्रत्ययोभवेत्॥ उयडोरेश्वज्जप्येश्वभावाश्चापिचनित्यसः॥ ब्रतोपवासनियमेव
लिभिश्चापिपुनरगितवादित्रशब्दनयोमामर्चयेनेसदा॥ ब्रह्मलोकमवाप्नोतिपूज्यब्रह्मवादि॥ निः॥ अग्नि
ष्टोमादिभिमेतैःयोमामतिसोभने॥ शक्रादिशानंप्रप्यस्वर्गलोकमदियते॥ पूर्वसंध्याश्रितोयावेकैवत्य
जामगच्छति॥ सपक्षाणांपुरुभूतायभोभवतिनिर्यवान्॥ संध्यामध्यंदिनेश्वेवयोभिगच्छतिशंकरं॥
लोकपालगुरुभूतापूज्यतेदेवनेसदा॥ स्नापनभ्यर्चनेमात्येधूपगंधानुलेपने॥ योमामर्चयतेदे
वीसदापार्श्ववर्तते॥ सन्माजनेपंचशतसहस्रामनुलेपने॥ जातुरूपेणरूपेश्वअर्चनिसुरेश्वरः
लिंगेपूजांतुयोदेवीकरोतिममसोभने॥ गाणापत्यमवाप्नोतिरुद्रलोकचगच्छति॥ अम्यजनेपंचशीने

द्युपंप्रदापयत्। सदृशं देवीविंशतिं तस्य द्वापुं फलं भूतुं द्वाविंशतिं स्वर्णं नि सार्द्रसीति तथा पुनः ॥ घ
 ष्टिं वर्षा सहस्राणि मोदते च मस्तपजे । सद्यतं गुणुलुं चैव लिंगाग्रेण मधोदहेतु । युगकोटि सहस्राणि
 मनलोके महियते । वां नदिपंतु वीरधांसं वत्सरमथोपि वा । हृदयः शिरश्चैव मत्तानां तु सुरेस्व
 रं । ज्योस्ते सुरेस्तिष्ठन् सर्वं भूतनमस्कृतं । अक्षो कमात्प्रयत्ने अश्रुतयाश्च माहासूते । लंगतिः सर्वश्रु
 तीनां मराण्यं तसंशयः । कृषिभिस्तापयद्र्मेजभते मत्ततीयश्चि । तनजार्थोऽस्य मुपागम्य प्राजलि
 प्रग्रहं करैः । उपवासं परधर्मं स्पृहयते तु ते बुधाः ॥ देव्या च ॥ ॥ सर्वलोकलोकपतिर्देवः ।
 सर्वलोकनमस्कृतः सर्वलोकहितैवाक्यं संसर्धं चिनापितुं । सर्वेषां मेव वर्णनां भगवानां
 नुपूर्वशः । उपवासाफलं श्रोतुः देवेष्वाभिचतलतः । तिर्थानां चैमासानां किं फलं लभते नरः ।
 तत्र कथय मे देव श्रोतुमिष्टमिह तत्र ॥ महेस्वरोऽवाच ॥ ॥ श्रुत्वा देवि यथा मायमुपवास
 फलं वयत् । तदधधा वालिनिखिलानतिमिर्षाणं ववासिनां ॥ उपवासफलं दिव्यं कथितं भवि
 तात्मना । संभूद्रिनां दारिद्र्यानां जंबूनां दुःखजिविनां ॥ यथाश्रतं मया देवित्वाख्यातं मुच्यते
 ॥ भूतवक्ष्याम तत्त्वेन मम वक्रादिशेषतः । उपवासफलं श्रुत्वा मोक्षं चापि नयशक्यः । सर्वमे
 तदृशे वेला प्रवक्ष्याम्य नू पूर्वतः । यथाष्पादिरात्रोक्ता प्रयास्ते कमना श्रुत्वा ॥ यथा
 वैवर्षिचोर्णमासितथैव च । उपोषणमममत्तेन गणुतस्मापियोत्फलं ॥ सुभगे

दर्शनीयं श्रुत्वा तमागि भविष्यति । कृष्णयांतु चतुर्दशं तथा चैवाष्टमिभवेत् । उपोष्य वैकरा
 त्राणि भूतुरुत्पापियत्फलं । घटाद्यो बहु पुत्रश्चाविधा भागि च जायते । भूकृं चतुर्दशे चैव या
 वन्धुकाष्टमिभवेत् । उपोष्य वैकरात्राणि श्रुत्वा तत्पापियत्फलं । श्रुत्वा गोद्विर्शनाय श्रुत्वा तमा
 गि भवेन्तरः । नवमितुनरो व्यासयकमत्तेन यः क्षयेत् । दर्पितयोधनाधोश्च विष्णुभागि
 भवेन्तरः । दादरितुयदा व्यासयकमत्तेन पूजयेत् । स्वविगीधनाधोश्च श्रुत्वा तमागि च जायते । अ
 मावास्यां च रात्रेण पस्तुसेत्सरं क्षपेत् । शतं वर्षं सहस्रेण स्वर्गलोके महियते । परिकल
 थयंगला जायते विपुले कुले ॥ मासि मासे त्रिरात्रेण यस्तुलं वत्सरं क्षिपेत् ॥ अप्सरांश्च
 सदृशो विमाना देव जायते । यदि कलक्षयं प्राप्य जायते विपुले कुले । यत्तं कथितं व्या
 सः । उपवासस्य यत्फलं । यदि पेदिपमाने तु श्रुयतां द्विलसतमः ॥ मासे तु यदि पोदेयः कर्तिके
 तु विचक्षणेः । त्यं च मे उपवासे श्रुयत्कमत्तेन यः सिपेत् । पयचैव वपिवेस्मासं निवृत्तं भोजना
 न्तरं । तस्मिन् मासे समोऽपि तु पूजयिष्या च मां प्रिय । विविधा तत्र पाके न तर्पयिष्यात्तु ब्रह्मणा
 शंशत्पातु दक्षिणां दद्यात् । श्रुत्वा तत्पापियत्फलं । मगमांतां गमहि धैः । संभुक्तौ कामरूपि
 त्रिः । विमानस न संकिर्णं स्त्रिं सहस्रसमावति । कामचारि जितात्मा च सर्वदुःखविजितः

दिव्यं वर्षसहस्राणि स्वर्गलोकमर्हियते। यदि मानुष्यप्राप्तेति। जायते विपुलेकुले। मार्गः। शेषं
 तु यो मासयकभक्तेन यः क्षिपेत्। तस्मिन्मासे समाप्ते तु पूजयित्वा तु मां प्रिये। विविधेनात्र
 पानेन तर्पयित्वा तु तद्गुणं। शक्त्या तु दक्षिणं दद्याच्छुभ्रतस्य फलं हंसमासयुक्तेन विमाने
 न सगच्छति। महात्मा स उभाको कनः। सर्वदेवततंदितः। शतं वर्षसहस्राणि श्रुत्वा तत्र
 वसश्च मत्तवाणि निष्पुतो भूत्वा जायते विपुलेकुले। जातिस्थिति मयान्योति दुर्मय कुरु
 ते सदा। मासिमसितथा युक्ताश्चिन्त्या नश्च मां प्रिय त्रिरात्रं जपते यस्तु माघमासे तु वेत
 रः। तस्मिन्मासे समाप्ते तु पूजयित्वा मां प्रिया विविधेनान्तरपानेन पूजयित्वा तु ब्राह्मणात्
 शक्तिं तोदक्षिणं दद्याच्छुभ्रतस्यापि यत्फलं। नियोगादाहरं प्राप्य श्रुत्वा नश्च मां प्रिया। षष्टि
 वर्षसहस्राणि त्रिंशद्वर्षशतानि च। भोगाः। कामचारि च कामरूपि च शैलजोतिषते ह
 ग्निजलोकस्थः। स्थानं चरति त्वशः। तत्र ह्यमुतो भूयो ब्रह्मसंलभते नरः। सर्वेषां यक्षकर्म
 णां। राजा राजभि पूजितः। फाल्गुनं तु सदा मासमेकभक्तेन यक्षिपेत् तस्मिन्मासे समाप्ते तु
 पूजयित्वा मुमां प्रिये। विविधेनात्र पानेन तर्पयित्वा तु ब्रह्मणात्। शक्तिं तोदक्षिणं दद्याच्छुभ्र
 तस्यापि यत्फलं॥ विधेनाग्निं सर्वार्थं न विशीर्णं शतयोजने। यस्पते चारि विंशतिवर्ष

लोकं गतं नरः। ततश्चापि मुतो भूयो सुखितस्तत्र जायते। ब्रह्मसंलभते चापि चतुर्वेदी च जायते
 ज्ञानविज्ञानसंपन्ता विनीताश्च भवन्ति ते। धर्माश्च कृताश्च अनेः क्रतुवाजकाः। चरन्तमा
 से माहाभागे यकभक्तेन यक्षिपेत् तस्मिन्मासे समाप्ते तु पूजयित्वा तु मां प्रिये। विविधेनात्र पाने
 न तर्पयित्वा तु ब्रह्मणात्। शक्त्या तु दक्षिणं दद्याच्छुभ्रतस्यापि यत्फलं। असितं तु सहस्राणि
 शतं वर्षाणि पंचच॥ वारुणं लोकमाप्नोति कामचारि भवेत् नरः। ततश्चापि मुतो भूयोः। प्रार्थितं ल
 भते नरः। अधिष्ठानसंस्तु संसृष्टं लभते नरः। न गच्छेत् स्ववक्षदेवि शत्रुणाममते न सा॥
 वैसाखं तु यदा मासमेकभक्तेन यक्षिपेत्। तस्मिन्मासे समाप्ते तु पूजयित्वा तु मां प्रिये। विवि
 धेनात्र पानेन तर्पयित्वा तु ब्रह्मणात्। शक्त्या तु दक्षिणं दद्याच्छुभ्रतस्यापि यत्फलं। त्रिंशद्वर्ष
 सहस्रं तु। स्वर्गलोकमर्हियते। ततश्चापि मुतो भूयो भगवान्कोटिप्रदो भवेत्। ज्येष्ठमासे
 लोकभक्तं यथोक्तेनान्तरात्मना एकरुचैव कूर्वाणे मुच्यते सर्वकिल्बिषैः। भ्रष्टा ब्रह्महा
 चैव तथैव गुरुतल्लेगः। तस्मिन्मासे समाप्ते तु पूजयित्वा तु मां प्रिया विविधेनात्र पानेन
 तर्पयित्वा तु ब्राह्मणात्। शक्त्या तु दक्षिणं दद्यात्। न ते प्राप्नुवन्ति विधेते तु माहात्मना॥
 यदा हस्वा सप्तमः कथिस्ते समासितः। उपवासस्य यत्पुण्यं संवत्समर्प्य जितं॥ यच्छुवा

धर्मकर्मोपे प्राप्य युद्धं मृतमोय इदं श्रावयेत् अपि ब्राह्मणं मय्ये स्थितं । सर्वकामिकमक्ष
 व्यं पिष्टं स्तस्यो पतिषति । ध्यात्वापि कपिलो दधादेकस्य ब्रह्मणस्पवातत्र सूर्यप्रतिकाशमप्सरो ग
 णसेवितां धिमानं जभते श्वन्नं सनरो नात्र सद्यः । दसवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महियते ।
 सूर्यं वसति धर्मज्ञः । सर्वदुःखविवर्जितः । ततश्चापि व्युतो भूयो जायते विपुले कुले । राजसंल
 भते मर्त्यः । संयत्सरशतामपि । सर्वदुःखविनिर्मुक्तः सर्वदुःखविवर्जितः । ५ मंचपरमं देवि
 उल्लंघ्य धर्मसनातनं । एकविंशतिरूपानि जातिस्मृतिमवाप्नुयात् । न जहति धर्मीस्य राजध
 र्मसनातनः । आषाढासे लक्ष्मासे मेकभक्तमुपासितं । शृंगारकनडागं श्रद्धाक्षिणं मूर्ति
 माश्रितः । लभते बहुशो धर्मयत्नोपधिचाक्षिणि । श्रावणे मुदयाया शयकभक्तेन यक्षिपे
 त् । तस्मिन्मासे समाप्येतु पूजयित्वा तु मां प्रिय विविधेनान्नपानेन तर्पयित्वा तु ब्राह्मणान् श
 शक्त्या दक्षिणं दद्याच्छृणुतस्यापि तत्फलं ॥ दसवर्षसहस्राणि सोमलोके महियते । हं ससा
 दसयुक्तेन विमानेन सगच्छति । पितरस्तस्य तुषंति दशवर्षशतानि च । ततश्चापि व्युतो
 भूयो जायते विपुले कुले । शंखवेदमास्थीलं सर्वसूर्यसमन्वितं । ब्रह्मसंश्रयं ब्राह्मणं
 विशानं चैव श्रावणे । मासि भाद्रपदे व्यासयः कभक्तेन यक्षिपेत् । तस्मिन्मासे समाप्येतु पू

जयित्वा तु मां प्रिया विविधेनान्नपानेन तर्पयित्वा तु ब्राह्मणान् शशक्त्या दक्षिणं दद्याच्छृणुतस्यापि
 तत्फलं । शतवर्षाणि सहस्राणि वसुलोके महियते । ततश्चापि व्युतो भूयो जायते विपुले कुले । शं
 खवेदमास्थीलं सर्वसूर्यसमन्वितं प्रयाणकाले ब्रह्मत्वं वेदध्यायि च यो भवेत् । अस्मिन्नेतदयं
 सूत्रकभक्तं नयः क्षेपेत् । तस्मिन्मासे समाप्येतु पूजयित्वा तु मां प्रिया विविधेनान्नपानेन
 तर्पयित्वा तु ब्राह्मणान् शशक्त्या दक्षिणं दद्याच्छृणुतस्यापि तत्फलं । श्रवणाराजस्ये च द्वि
 गुणं लभ्यते फलं । षष्ठिवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महियते । ततश्चापि व्युतो भूयो जा
 यते विपुले कुले । मेधाविविर्यं संपन्नो धनि भवति मानवः । मासे मासे यद्यप्यास अतु क्ले
 न किर्तिता । अर्धषष्ठस्य कालस्य पंचधा तु भवेत्तरः । मम भक्तिरतानां च । अन्ते वा वासि
 नां तथा । पक्षोपवासनिरता मासश्चेत्पण संयताः । अर्धं भक्षा शाकभक्षा तथैव जलशायि
 नः । पंचाहाश पंचतपहि मन्त्रतेजलशायिनः ॥ ब्रह्मचारि च निरताः फलमूला सिनस्तथा ।
 एवं विधं प्रवक्ष्यामि शृणुतस्यापि तत्फलं ॥ पक्षोपवासं कुरुते नरो यो मत्परापणः । अस्वमेध
 सहस्रास्य फलं प्रप्नोति मानवाः । चतुर्थेन तु भक्तेन संवत्सरमुपोषितः । अहि शानीरतो व्यसे

श्रुतस्यापि यत्फलं। भजति शेषमसहस्रफलं प्राप्नोति नित्यशंशयः॥ यस्तु चत्वारिमासा
 नि निवृत्तात्मा जितेन्द्रियः। भवेत्तमाचनरतः श्रुतस्यापि यत्फलं। आशने शयने यात्रे गृहा
 णित भते नरः। यस्तु चत्वारिमासानि शाकपर्णादिभक्षयत्। अहिंसा निरतो श्रेयैव श्रु
 तस्यापि यत्फलं॥ दसवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महियते। अथ भोगभवं कृत्वा जायते विपु
 ले कुले। त्रिस्त्रयं चतपायस्तु वर्षाभुक् भक्षकः। अहंसा निरतो नित्यं श्रुतस्यापि यत्
 फलं। दशवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महियते। परिकालक्षयं कृत्वा जायते विपुले कुले। अ
 व्याधितो निरोगश्च दिर्घायुश्च पि जायते वस्तुदा दसवर्षाणि घकहोरो रतो भवेत्। ममाचन
 रतो नित्यं श्रुतस्यापि यत्फलं। सर्वज्ञफलं सोऽपि लभते तात्र शंशयः। हंसरसयुक्तेन वि
 भवेत्स गच्छति। शतं वर्षसहस्राणि घृतवर्षशतानि च। इह लोके सुखं प्राप्य स्वर्गलोके म
 हियते। यदि कालक्षयं कृत्वा जायते विपुले कुले। अत्र व्याधितो निरोगश्च दिर्घायुश्च
 वजायते। यिह लोके सुखं प्राप्य स्वर्गलोके महियते। यदि कालक्षयं कृत्वा जाय
 ते विपुले कुले। अत्र व्याधितो निरोगश्च दिर्घायुश्चैव जायते। सर्वलोक वासि भवेत्

तः। सभवेत्सुखभाविनः। पदे पदे यत्फलं लभ्यते नाना संशयः। तावद्धर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महियते। पुष्करेण विमानेन देव लोकं भुषं क्रमेत्। स्तिसहस्रवतोरपरमनेनात्र संशयः। कांचने शयने दिव्य प्रस्तुत्यः प्रतिबुधते मरुग। वेणुशब्देन वीणा मर्मरतामिरः। तपसश्च कृतस्नापि फलमस्यास्य मुत्तमं। व्याधिं च सविनिगत्य अस्ति शोकविवर्जिता। दिवसं पंचसतिकं रात्रिं सार्द्धं स्त्रिकं जपेत्। वज्रवैद्यैर्युक्तेन विमानेन सगच्छति। यदि कालक्षयं कृत्वा जायते विपुले कुले। बलवान् रूपसंपन्नो लभते विपुलास्त्रियां। यदि पप्रदानं यो दध्ना द्वैवते ब्रह्मणे च कृत्वा। तेन यदि पप्रदानेन अक्षयं लभते गतिं तथा च प्रदानेन उत्तमं लभते गतिं। अतः जः द्वे प्र वक्ष्यामि यत्संयुक्तं सिसृक्षुः। नयस्व यः॥ नीयं मरुद्भक्तो सियन्मुने ॥ ४॥ व्या स उ वाच ॥ ४ ॥

यसि उवाच ॥ ब्रह्मणेभ्यो ददन्निह भद्रवांश्च भाविनाः तेन दाने देवर्षे किं फलं लभ्यते। ननु मारुतवाच ब्रह्मणेभ्यो ददान्नेह यद्विदिते अर्घ्या चिन्ताः। हेतुं पुण्यं दानं नाम। न हि ते वां प्रजायते। पुत्रप्रदानं यो दद्याद्ब्रह्मण्ये विप्रो वनाः। तेन वस्तु प्रदानेन अक्षयं लभते फलं। सतं वरुणं सहस्राणि स्वर्गं मोदति कृत्वा यद्विकालं कृत्वा जायते विपुलं कुले। कं न्या दानं तु यो दद्याद्ब्रह्मणेभ्यो विप्रो वतः ब्रह्मणे तु विप्रो देन विधिं वदितं स नमः। तस्य स्वर्गं भवेद्यो सो देवलोके महियते। यद्विकालं कृत्वा जायते विपुलं कुले। शय्या प्रदानं यो दद्याद्ब्रह्मण्ये विप्रो वतः। स हि वरुणं सहस्राणि स्वर्गं लोके महियते। यत दानं मया व्यासतव स्नेहादिदुरितं। श्रुत्वा स सायत्पुण्यं सारं चैव सततं यतः पुण्यं मया प्रोति पठते वस्तु पर्यस्तु धर्मं च लभते नित्यं मुच्यते सर्वं कर्म सुः। श्रद्धा च नियतो धर्मो सा माश्रित्य अहिंसा सत्यवादिनः। तच्च स्वर्गं मया प्रोति देवलोके महियते। यः पठेत्तु सदा सम्पन्नः कल्पमुत्पायमानवाः। धर्मं च लभते नित्यं सर्वं कामसमश्चितः॥ ॥ इती श्रीमहाद्वि संडे इय वासविधी ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ अक्षत्रिभुवनं श्रेष्ठं मेव कान्तिदं शंस्वरः। त्रिभुवनं कामजित् हरत्रिपथगाधर। रक्षरक्षप्रसमनं। पुण्यपाणे रिपुं जया। प्रथमा संयते देवनि

उकंठादिशुद्धना कथादिभूत सद्यः व्याघ्रचर्मनिवासिना ॥ यगवंस्तुष्यसेन भक्तानां भ
 वसत्तः ॥ को वा विधिं दत्तं वा किं फलं चास्य सुवृत्तः ॥ परीयर्षमानि गंधमात्येव किं परं ॥ पुष्पं वाप्यथ वा
 धूपं किं फलं लभते नरः किं क्रिया सुविषये एतत् सर्वं स्यादिति किं भवेत् ॥ गृहाभिपूजा मयं सोम्य
 चित्तमेध्यानि गंधानि फलानि केश्यत् ॥ कस्मिन्नाथो वा तय पुजनं स्यादिति तत्परं सर्वं किं हि
 हिसितं ॥ भक्तैरनतिथीयं तं यत्पूजनिधं प्रहिरिव पुणे न हृदा न मेव यस्मात्परि विना पुणे
 त्रिविशुद्धपाणे गंगाधराय पर्वममूर्तिनिवासिना स्यात्त्वमेव हंसिवत् भवेत् ॥ यामयत्वं हि पर
 प्रसिद्धः ॥ महेश्वर उवाच ॥ चतुर्दशमाष्टमिदं सद्रूपं क्षीयेत्ययः ॥ नैवेद्यविधियश्चैव
 जापस्य च विधायकः ॥ आचारयुक्तः सिद्धाथः सत्यवादिश्च यतः ॥ स्थापयत्तानि राहारः
 ब्रह्मज्ञानाद्विनिर्दिष्टः दिवश्चोत्साहयं हृत्वा आत्मनो विधिं यत्क्रियां गंधमात्वा मथ स्ना
 नं ॥ जापमथ चित्तयेत् सिद्धुमं च जपेत्स्वाप्रणमैश्च दंड्यत् ॥ वैदिकेनाथ विधिः ॥ श्व
 राय निवेदयत् ॥ चतुर्भिर्धायांस्तु कोच स्थंडिले वा यच्चिन्तयत् ॥ गानुभ्यां जापं यत्
 महिं गत्वा ममाग्रतः गीतं वा घेच नृत्ये कुपयति कितु भावितः ॥ वयं पुमाश्च ॥

विभक्तानां भक्तवत्सलो ॥ श्रद्धाया इदं विधेयं भक्ती संरोधकं सेवे ॥ खंडं स्वायं विचीनाणि ॥ दिव्याग्ना
 निधानि च ॥ भक्तिहिना स्वरेपाणि सद्यो ह्युत्तरमा निच ॥ तस्याहं नैव तुष्यामि विमुखे हं नरने
 मंत्रे चैव प्रवक्ष्यामि श्रुत्वा यत्तच्छोचनेयं स्मिंहुरभैर्पुतं ध्याप्रस्थानुजगामिने ॥ नमः पुंडरि
 का संसृद्धमोकारमा मयं ॥ आयातु रे वा सगणः उमा देवि महेश्वरः ॥ भगवंताय कर्दिनायापा
 र्थताय अनुवराय नमः स्वाहा श्रमलकं ॥ श्रुक्का ममलं स्नानं पुनर्भज स्वाहा
 हरते मा स्वर्गताय श्रीनवार्ये नमः ॥ इमां भायः शिद्यतमः पुण्याः स्तुताः शांतम ॥ अमृता
 नाम अमृतमा आह ॥ पूता ब्राह्मणविश्वेण पुत्रा सूर्यस्य रस्मिभिः ॥ आहारः सर्वभूतानां मा
 मापायं प्रतिश्रुतं स्वाहा ॥ ऐमे गंधाः शिवाः पुण्याः ॥ शिताः सुरभि गंधीनः ॥ पूताः ब्रह्मपदा
 नेण पुता सूर्यस्य रस्मिभिः ॥ आहारः सर्वभूतानां धंधोयं प्रतिश्रुतं स्वाहा ॥ इमे गंधम
 या भक्ता प्रतिश्रुतं नो स्तुते ॥ नमः प्रोजानां प्रभव नमो भक्तगणार्चिता ॥ प्रतिश्रुतं नमो
 धुपं त्रिवर्तिनं नमो स्ते ॥ स्वाहा नैवेद्यमनसा युक्तं देवानां हविरुत्तमं ॥ पूतं ब्रह्मोपचितं एष
 तं सूर्यस्य रस्मिभिः ॥ आहारं सर्वभूतानां नैवेद्यं प्रतिश्रुतं स्वाहा ॥ आपो ज्योतिश्च तेज

स्वदेवानां प्रभवः स्मृतः पुत्रं चोपवित्रेण पुपुतं सूर्यस्य रस्मिभिः। प्रति प्रहृष्टमंदिपं नि
 वृत्ती गेन मोस्तुते आर्चितं पुनितं चै मया भस्मानिवेदितः गंधपुष्पोपहारेण। तक्षमं कर्तुमर्ह
 सिचितुर्दक्षिप्रवृत्तामि नैवेद्यास्मा विधि स्मृतः रक्तचंदनं गंधैश्च हरिताळा तुल्याद्येनैः मम मू
 र्त्तिसारोहे भक्त्यश्च समा लभेत् अर्चयन् करविरेण सुगंधीकुसुमैस्तथा। कादैर्वैकुण्ठमे
 र्गोक्तैः गंधपुष्पाति कौमुदिकैः पलैः शामपि सानिध्यं कलैः पुष्पैश्च। स्तथा आपर्द्धेन नैवे
 द्यमर्प्यः किंलं करिष्यति मुक्ताकैः। पत्रैश्चामपि शानिध्यं। मंत्रेण चार्चयेत्पुष्पैः सतेन सह पुष्पैः नमस्कृत्य
 देवदेव भक्तानां भक्तवत्सला। वयं पुत्रपत्न्यदेवं त्रैलोक्याधिपति प्रभु। प्राप्तां श्रीयोचैव। श्रुतिमंत्रेण पुज
 एत्। नमो हरिहरेश्वर नमः श्रीवत्स धारय नमो त्वहं परायण। नमो पिनाकधारण नमश्चक्रगदा
 भूते। अर्घ्यमाह्वयं रूपं हरे देह करं तथा। दोषेनौ देव संघातौ। प्रसादेनां यदैकदा यागीश्वरं नम
 स्यामि देवे त्रिभुवने स्वरं गंगाधरं नमस्यामि दिवं त्रिभुवने स्वरं। उमापति नमस्यामि त्रिभुवने
 पति। पति यश्चेदपठते नित्यं शुभे संध्यमनस्विनी यदहं कुरुते यापंत इत्यत्रोपतिहं यो नमस्कृत्य
 नमस्कृत्य यत्र नारिरजस्रत्वा। श्रुत्यात्कुसितो दापि यत्र श्राद्ध चतकः स्वग्रहे वाप्यसकल

तत्र त्रपदे लुतः तस्याहं तातने प्रतो भविष्यामि यत्रास्विनी। न हितस्य शुभां किंचिद्भुवि स्वर्गे च विद्यते। यतने
 कपितं व्यासचतुर्दश्याष्टमि शुभं। बृहद्बृहद्विशालाक्षिकिमन्त्रेण तु मिष्टसि। व्यास उवाचः। भगवांश्चैतु
 मिष्टमि देवदेव स्याम तः। उपवासिकथांश्चैव। कथं देव रथपुत्रे। नामाष्टमि कथंचैव कर्तव्यं अनुष्ठानं
 हाउं प्रोणवै तदहं श्रोतुमिष्टमि त्वत्प्रशार्दमाप्नुते ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच। श्रुतपूर्वमया व्यास कुरु स्यात्
 माहान्मनः। देव्या संशयमाहृष्टो हिमवंते न गीर्तमे। यथा श्रुतं मया देव्याः। कथयामि च उच्यताः। नामाष्ट
 मिप्रवक्ष्यामि देवस्य विद्धि सुतमं। यत्तु त्वाद्यो कमायाति रुद्रस्य च माहान्मनः। मार्गशिर्षे तु यो मास मह
 म्यांशं करेति च। पुजयित्वा तु विधिद्वै गंधपुष्पोपसो जितैः गोमूत्रप्राशनं कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते। उभते च
 क्षयं पुण्यं पुण्यं यच्च तथा ह्मि। पुष्पमासे तथा यस्यां देवदेवं प्रपूजयेत्। ब्राह्मणः क्षत्रीयाश्चैव। श्रुतीमंत्रेण
 पुजयेत्। अक्षयं उभते पुण्यं यद्युपोष्यति माहृष्टमि। माघमासे तु महमां पुजयेत्। महेश्वरं। क्षीरं प्राशयश्चैव
 क्षाणं मुर्तिमाश्रितः। उभते बहु सः पुण्यं यद्युपोष्यति चाहृष्टमि। वैशाखे मासे चाहृष्टमो विंगवेति पुं प्रजेत्।
 वयं च मासयते दक्षाणां मुर्तिमाश्रितः। उभते बहु शोधर्मं यद्युपोष्यति चाहृष्टमि। चैत्रमासे तथा। हृष्टमो सनात
 नति प्रपूजयत्। प्राज्ञो हं देवी। दक्षिणा मुर्तिमाश्रितः। उभते बहु शोधर्मं यद्युपोष्यति चाहृष्टमि ॥ ज्येष्ठमा

४२ वृषभध्वजचक्रवा अक्षेति कंधमेदेविप्रवायं चक उच्यते उमापतिश्चमोदेवी पशुपति ४२
 वीम उच्यते ॥ हरति कयोदे विप्रिपुरश्चक्रुषि स्मसानवासीषु मध्येभनेशतिकपोल
 यो हरिस्मश्रुणु विदुर्केतुर्योनुर्द्वलिंगकः ॥ दभयसविनाशितुदंतसेवनयवच जटिलंजि
 भ्यादेविसिः पानुपतितीच शशांकेति चमईस्यजलोटा दुःमाप्रियः ॥ गंगाधरेसीकेरोषुकपालिंशिव
 उच्यते ॥ अहमेह नियोमक्या उपोष्ये विधिनाष्टमि ॥ अर्चये सततं रुद्रं प्रयतासासमाहिता ॥ यक्षिणां च
 यथाशक्ति सुवर्णमथगामिनि ॥ मृणेरं भाजितं हृणते लश्चापि विषे पित ॥ ततस्वर्गं समाहूय वसं
 ते शिवसा निधौ ॥ दिव्यवर्षसहस्राणि वसतस्य दसैत पदः ॥ स्वर्गलोक उपोषित्वा देवैर्भुवनमुरुणैः ॥
 तत्कालक्ष यथाप्यजायते विपुलकुले ॥ महाभागे कुले चैव मम लोके महिषते ॥ सर्वलक्षण संपन्नो
 जायते मानवो नमः ॥ न कश्चित् जन्ते हि नो भवने पुरुषोत्तमः ॥ इती सद्या द्विखंडे नामाष्टमि दीधे २०
 प्यं ॥ महेस्वर उवाच ॥ धनं वैवाहितापीय लोभानां चैव सुव्रते ॥ कथं ब्रह्मापदं भद्रे यथा नंदतु सर्व
 प ॥ अन्तर्दाना सरं दानवचिकि ही शिष्यते ॥ अनान्दवं निभुता नियस्मान्नाधिकं सरतं ॥ अन्तर्दाना
 संकल्पप्रयत्नं हि जायते ॥ सर्वकामान् माप्नोति रज्यते च निपिष्यते ॥ मधुरहससंयुक्तं सर्वकाम

वृद्धित ॥ विमानं सूर्यसंकाशं मण्डलं जन्ते सुखं ॥ यदि मानुषमाप्नोति कदाचि सुरुषोत्तमः ॥ धनधान्यस
 माकिर्णो यादृशं परात् ॥ यथाशक्त्या तु संदद्यादिवसे दिवसे नरः ॥ सकर्मणा मवाप्नोति पूजा पतिरुत्त
 कतो ॥ कदाचिदपि यादृद्यादस्य विप्राय संस्तुते ॥ तस्मात्तदनुष्ठानं च सह स्रगुणा मेव च ॥ उपवि
 ष्विजोकेषु हिंदहापि च सखी भवेत् ॥ अद्युतं मवज्ञाय लस्तु मथापि वा ॥ धनधान्यसमाकीर्णो या
 दृशं तादृशं शुभं ॥ तस्यापि नरके धारया समानं स्यराक्षसैः ॥ उपावृष्टं मवद्वयात् सीर्यं नास्य जा
 यते ॥ यदि मावृध्य मान्यो न कदाचित् सरः पुनः ॥ म्लेच्छभाति च भवति रमते च यथा नरः ॥ अन्तर्दानं
 विशिष्टं वेत्तु स्यात्परं भेषुभं ॥ अन्तर्दानात्मानं प्रोक्ताः सन् सर्वतन्ते मनः ॥ संतसंबं च यदो सो
 येन सर्वधने धिता ॥ तस्माद्दवतिभुता निस्थावराणी चराणि च ॥ तस्मादन्ते विशिष्टं वै सर्व
 स्मदन्ती विष्टतिः ॥ अन्तर्दानां नैव किंचो द्वि शिष्यते ॥ अन्तर्दानं न्दवनिभुक्ता नितस्मर्तं मरास्य
 ते सुगंधाः शिक्तानाश्चापारं संदिवे समन्विताः ॥ यः प्रयच्छति वी प्रक्षे सास्य दानफलं कृणु ॥ विमा
 नं ह्यसं कासं भरोषणं संविते ॥ सोऽपि रुक्षारि वं पाति वरुणस्य संलोकं ततः समासृजते साचु
 पीत्वा देवदंष्ट्रसि कुले महति संकिर्णं जायते धनधान्यवान् ॥ मुराव परं यो भांडुवृक्षाणां यप्र
 यच्छति रसानं स्या पतिश्च नित्यं न्यते वदिवंगता ॥ भोजनानि च यादद्यादन्तराणी निशोभने ॥

शोभनोऽस्यान्वभागां नंतरसभयात् तजं मपसुकुर्वितअपां देविसमर्धिमत् ॥ गवन्थीयति चैय
 वसंवेजभवयवच ॥ तारदत्वाच्चसपिदं सत्रैवचपितामहन् ॥ ततः प्रपतिमहाश्चलोकेषु चविहं
 गमा ॥ चरनेदेवचदिव्यं वर्षानवशतानि च ॥ पुनश्चमानुषलोकेषु च सर्वरोगविवर्जिता ॥ भोगि
 भवति सो गानां राजा मान्यश्च जायते ॥ दावायज्ञाचवलवान् पुषभाप्रियदर्शनाः ॥ अवदं योवरं
 कुर्यादयो पूर्णशुषीस्मिते ॥ दद्याच्चैर्वैस्त्रिणो ह्यस्तु भोजइत्यायथात्मकत् ॥ अष्टाभिः शुविचित्राभि
 यथा कल्पिरजं कृताः ॥ वजेनैव यजथाचपुष्पैश्च समजं कृतं ॥ सतर्प्यपितानुपितुं विमानेन नरोत्त
 मः ॥ याश्च संरोपगितेन वरुणस्य सत्यैकतां हिरण्यहेमभूमिचतितो गंयाश्च ससत्तान् ॥ प्रदद्या
 सर्वभूतेष्वतस्य पुण्यफलं शृणु ॥ समानेन महता सर्वलोका समन्विताः ॥ इन्द्रलोकसंप्राप्य मो
 दते विद्यधो यथा ॥ ततः स्ववशधर्मात्मा सर्वकामे समन्विताः ॥ कजे महति लोके शो जायते सुखभा
 जनाः ॥ यस्तु वृक्षं प्रकुरुते शायपुष्पफलपमः ॥ पथिदे विनरसौ क्षसत्तान्धातिपैतमात्र ॥ तथै
 व दत्वा विप्रभ्यानिः कुटं च पुनर्नरः ॥ यत्फलं समवाप्नोति तत्तृणं च महामति ॥ या विद्विश्च स
 याश्चियं पयुजनिर्देहिनः ॥ फलानि चैव भक्षन्ते नंतु भिफलितस्य च ॥ आचक्षुषं सहस्रं विना

इन्द्राह नपि ॥ सोमलोकं समागत्य सनुद्वेफलमान्मयात् ॥ पत्नानियप्रपश्येत्तदादनयोभ्यः सदारवि
 सोमलोकं समबनुते ॥ सजनयत्रयष्टे तदे मरुत्तविभुषितं ॥ सोमरः क्षतसंकिरो विमाने देवि मोदते
 रानितं यः ॥ प्रयष्टे त विप्रभ्यो भोजनं शुभं ॥ सगंधर्वपदं प्राप्य उर्वर्या सह मोदते ॥ ताम्रयोभाजनं द
 द्या ब्रह्मणेभ्यो विशेषतः ॥ जभनेयश्च राजस्य पदे यज समन्वितः ॥ गृह्यस्तु प्रयष्टे त सर्वकामसम्य
 द्विततः ॥ सलोकं ब्रह्मन् प्राप्य सर्वकामभिसंयुतः ॥ वर्षकांतिः सतत्रोप्यचतस्सत्तेन कर्मणा ॥ गृह
 मेधिसदा युक्तो भोगवान्श्च प्रजायते ॥ तपधीय प्रयःश्च तद्ब्राह्मणाय महात्मने ॥ सर्वकामसम्य
 द्वंतु सर्वलोकं समसृजे ॥ तत्र वर्षं सहस्रीणि चरते कामरूपमान् ॥ यदि भानुष्यमाप्नोति स नरः का
 लपर्यवान् ॥ सर्वकालसमुद्धार्येण गृहिभवति सर्वसः ॥ पनुयंस्तु प्रयष्टे त ब्रह्मणाय समाहितः ॥ स
 सोमकं जोमाप्नोति कंडते कालमक्षयं अत्रयस्तु प्रपश्येत्तसंस्कृतं ब्राह्मणाय च ॥ रात्र्यस्थानमवाप्नो
 ति स्वर्गवाप्नोति विद्वरः ॥ वस्तुशंखा प्रपश्येत्त ब्राह्मणाय सुलंकृतं ॥ सगत्वा पितृलोकं देवैर्वायत शतं व
 सेत ॥ इह चापि पुनर्जनिः सर्वकामसमं वतः ॥ भार्यावाप्नोति भद्राणि च प्रजावाक्ष्म ॥ सत्तेन कर्म
 कान्श्चाप जायते ॥ अखं यस्तु प्रयष्टे न हेमन्त्रिभक्षणा ॥ सत्तेन कर्मणा देवि गारुडं लोकमन

नुते॥रथमश्वयुजं दासिकन्याग्रहमथापिवा॥भुविस्तुप्रयच्छेत्तसारजाः पुविजायते॥विधिनामंत्रयुक्तेन
तस्य कर्मफलं भवेत्॥सर्वकामदुघातस्य तस्य पुत्रो प्रतिष्ठति॥जले धेनुवयोदद्यात्तस्य दानफलं भवेत्॥
प्रशंसमानं दागं च कपकापिसुपुष्पं॥कृत्वा कुंभांस्तु संदर्शयन्॥मायेश्वरसमवेकतत्पुष्पैश्च विवि
धा कर्त॥रथे च द्विजसन्मत्तमक्षमे॥ज्यैश्च र्णानि तिलपात्राणि दापयन्॥दक्षिणं पुष्कलां दद्यान्नेभ्यो
स्तदरीयदुधः॥आयः शिवश्च सोम्याश्च नर्पयति पिह नश्च कामदा कामदानारो भवन्निचपदपदे॥
एवं दद्यान्तो धेनुं पुरस्कृत्य च वेत्तदा॥वाहयन् प्रणंदे विब्रुस्तु लोकसमर्प्यणि॥त्रणपात्राणि द
द्यायन् तथा च स्य युगं मरं॥सुवर्णस्य सानिध्यं फलानि विविधानि च॥ततो दद्यात्सुविस्तानो ब्रह्म
णेभ्यो यथाविधि॥छले गावश्च भूयन्ते एतं भूयो प्रतेष्टितं॥छनमिच्छेद्देवाश्च वृत्तं मा संप्रदायन्॥ब्रह्म
णानर्पयित्वानुगंधमाद्यैः सद्यः कृतान्॥दानकाले ततः भूम्या स्वराः पात्राणि संसितं॥पादयो लोक
पादाश्च सर्वे वै वनुपवगाः॥समुद्रा ससज्जवरेयी वायानुश्वेनाः स्मृताः॥सने गंगा सरिधुलापाशि
तु वसवस्तथा॥उपस्थं च गुरुं ति र्था प्रजापती विशुपाश्वीनाः॥पुरीषं श्रीर्वभुवास्त्यानागा स्वास्त्या
मृताः॥गंधायज्ञादानानि नियमाश्च पिभिः॥सहजक्षत्राणि ग्रहाश्चैव तारा रूपाणि चानि च॥गायत्रि

श्वैव विश्वजगति पतिरेव च॥अदुष्टं चैव यज्ञे च सामाध्यार्थवर्णानि च लोकक्षेमांतराश्चैव॥मेघवर्षं च
पिवा॥धर्मो नारायणश्चैव बभूव तानि सरनथा॥रोमरूपाणि संश्रित्य तस्यापि विव्यवस्थिताः॥यक्षाश्च रा
क्षसाश्चैव पिशाचाश्चैव पक्षिणः॥वृक्षाश्च दक्षिणाश्चैव तथा च चारससुभेः॥गंधर्वीश्च माहात्मनो घनास्य
वमादयः॥तस्या विषाणयोदे विसर्जय वसमा धिनाः॥प्रजानि यानि दानानां तयेयश्च मथ श्रीघ्रा॥रभाक्तमा
श्रिता सर्वे सर्वदेवमयं शुभं॥देवैरध्युषितां तां तु सर्वहस्तद्वयनतु॥वीरेभ्यो मंत्रधेनुं नां प्रदद्यात्सुमाहिततः॥
कुशात् सुवर्णं बीजानि तिलां सिधार्य कांस्तथा॥प्रदद्यात्तां ततो द्विस्तु मंत्रे नाणे च न शुभं॥सर्वदेवमायिं द
नानि सर्वलोकमयीस्तथा॥सर्वलोक विमिनाय सर्वलोक नमस्कृतं॥प्रयच्छामि महाभाग मभयापशुभाशु
भं॥एवं सदत्वा तां गंधन्त धन प्रजायेते॥ब्रह्म न व्रगता सो न नारय न भूया नथा॥तथा कामयुगं वैव सर्वयज्ञ
लाशुभा॥सर्वान् लोकान् सृष्टेति गोदाने तय पानरः॥दह जात फलानि चैव कामं प्रति पद्यते॥मनसा ब्रह्म
वो भुक्ता गो सह श्रिमहावारः॥रूपवान् बलवान् चैव यस्तु पुनश्च जायते॥प्रसूयमानो योगां तु दद्याद्भय
तो मुखि॥हेमश्च शरोऽप्यरदुरास॥जानि स्मरन्तां तः॥स्वर्गं संप्रपद्ये तब्रह्मणेभ्यो यथाविधि॥समस्य सो
महावारे॥वायते नरदपि ह्येच्छा जिहाय पाद द्याद्वृत्तिने ब्रह्मचारीणे॥एषि विफलमाप्नोति यो ग्पश्चास्य भवति

ने॥ योगीभ्यो ब्रह्मचारिभ्यो ब्रह्मणेभ्यो यद्यानथा॥ यः प्रयच्छति अवासमखमेघफलं जमेत॥ पुंडरीकफलं प्राप्य
 गोसहस्रं च विभ्रति॥ स्मृतिं च परमां ज्ञाया योगमाप्नोति सुव्रते॥ कमंडलुवधो दद्याद्ब्रह्मणे स्यान्नरोत्तमः॥ सतेन कर्मणा दि
 विनिसंघर्ममवाप्नुयात्॥ अधिंत्यस्तु विप्रर्षेदिनं मुठमवेतनं॥ उद्धरेत यथा सक्त्या समुच्येद्ब्रह्महत्याया॥ यः सुवर्णपुत्र
 षेत्तदपि दद्याद्विज्ञासतया॥ दंशा नो मखमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः॥ यश्चैवाणि चरम्याणां दानान्युक्ता ह्यनराः॥ स
 र्वाणि युगपच्चैव पृथिव्या मेकरा भवेत्॥ यददंष्ट्रं फलानित्यं दद्याच्चैव शक्तिः॥ पर्यते च महाभाग सीपिग
 षे त्रिपिपं॥ इतीश्रीशङ्खादिस्वैदेदानधर्मे एकविंशमोऽध्यायः॥ ॥२९॥ ॥ सहेश्वर उवाच॥ शृणु
 पुत्र च भूयो पीयूषादनं जिनाश्रुतं॥ स्तोत्रमेवोपदासेन यथा धर्मे पिबभ्यते॥ एकभक्तेन यो देवि मांसम
 णी शिरक्षीपेत्॥ स्तनिकर्मणा देवि भजने सां च नित्यसः॥ पौषमासे तु यो दद्याद्ब्रह्मराष्ट्रमिदित्यते॥ मायमा
 सेतु कुर्वीणोऽस्त्रिधा माप्नोति नैऋत्यं॥ एकभक्तिचतुर्धा फलं प्राप्नोति सः॥ ह्यीसी भाग्यमाप्नोति यास्त्रि
 याश्चापरमापदं॥ यक्षेपेदेकभक्तेन मानवः॥ याति ऐतौ लोके रजितो धवानपि॥ यस्तु ज्येष्ठे पतेन स मेतुं भक्तं समार
 भेत्॥ जिह्वाभावति ब्रह्मणा भोगानाप्नोति पुष्कलात्॥ आषाढं वापि यो मांसमेकभक्तु समाचरेत्॥ स शरीरमांश
 तांशाय कामानाप्नोति पुष्कलात्॥ श्रावणं देवियो मांसमेकभक्तु समाचरेत्॥ सेनापत्यं च संप्राप्य बलवान् सीमाय

ने॥ यस्तु आषाढं मासेकभक्तुं समाचरेत्॥ स तेन कर्मणा देवि बलवान् भिजायते॥ यो पिबति स्वयं मांसमेकभक्तेन ति
 हति॥ वाणिज्यं च तेन स्य कृषिः॥ पशुगणास्तथा॥ कातिके चापि यो मांसमेकभक्तेन तीर्णो॥ सोऽस्वमघफलं प्रा
 प्य अग्नीलोके महियते॥ यक्षिपेदेकभक्तेन यावज्जीवं नरोत्तमः॥ वीमाने नाकुर्वीर्णेन सगच्छेद्द्रव्यमदं॥ संवत्सरं च
 र्वमेकभक्तेन तिष्ठति॥ सा पार्थिवसमीभुत्वा महीपतेर्महद्भुवनं॥ महोरात्रं च यो देवि कुर्यादेवं नरोत्तमः॥ दशा
 नां सुवर्णानां फलमाप्नोति मानवः॥ मासमासे महोरात्रयः करोति न करोति॥ स तेन कर्मणा सुद्विष्टा भव
 ति धार्मिकः॥ चतुर्दशमामिन्वउभयोः यक्षयोरपि॥ महोरात्रं जपेद्यस्तु सर्वं शरमशेषतः॥ स तेन कर्मण युक्तः
 सर्वपापविवर्जितः॥ नयानि नरकं चैव यमं शनपश्यति॥ मासमासे पुनः कुर्यादेकभक्तुं नृवरः॥ कैवर्लोकमाप्नो
 तिसविन्दे सरमपदं॥ चतुर्थे दानियो मुक्ते श्रहामक्ति स कमान्वितः॥ शिवदेवप्रियो भूत्वा चरेत्तु सुभीमहः॥ दश
 मे हनिषी भुंक्ते दशा स्वस्वफलं जभ्यत्॥ भास्वभ्यां स सभ्यो भुत्वा सूर्यवत् नृजते सदा॥ मानुष्यं च पुः प्राप्य दान
 भार्या जमेत सः॥ सुवर्णमक्षयं चैव नृका लोमिलेन सात्॥ एकादश्यां फलं प्राप्य॥ सरुडगणतां जमेत् शी
 त्यस्तु यो नित्यमस्यातिदिवसेनरः॥ विशेषभागं वं स्थानं प्राप्य दिव्यं सुखान्वितः॥ जघेह मानुषे भुयः
 सनरो जायते पुच्छिः॥ पतपात्रसमायुक्तो जायते स्वकुलोचितः॥ चतुर्दश्यां नित्यं दिव संवक्षिपेत् नरः॥

नेमपेजोकमासाधवेत्तपतिनरः॥ अर्द्धमासं सिपेद्यस्तुनीत्यमेनित्यमेवत्यतदितं॥ देवराजेषु सौम्योभूत्वा स्व
 र्गचरी एनी॥ इह गन्तामहाभूमौ मूपयवाभिजायते॥ यस्तु नासंक्षिपेत् द्विरो जिनको घेजिनेन्द्रियः॥ विमानेन स
 दिव्ये अक्षरो भिसमावृतः॥ एज्यमानो माहादिव्यं श्रयमानं च सर्वशः॥ जज्ञता द्विसं स का सं सति सं सुखमेधने॥
 अवलोकितुं सतेयथावृत्ता नरोत्तमः॥ अथ वायुनरायाति बालपण भवति स्थरः॥ योगं च तत्र धर्मे धर्मे स्वधेन
 मास्तुने॥ योगिनाः सनदाभुतां भोगं गेपातिर्भवेत्॥ सर्वेषां चोपवासां विधिपरमपुण्यद॥ देवीश्व
 ष्वजक्षो न्ययथाचरतु पूर्वशः॥ स्नात क्षु पिरयोदानोरुयस्मि सुसमाहितः॥ द्विभीयित्वा पिवास्मानमुप
 वासं चरेद्वपः॥ स्नाया विषवणी वैवजुहयादगिरेव च॥ वाद्यतो को धतो हो तो धाम्मिकः सत्यवादिनः॥ जप
 सदैव गाय त्रिपवित्राणि च सर्वसः॥ रुद्र मर्त्य वण चापिरा नौ च स्खदिने शयः॥ कुसाना सिर्य विधिवास्ति
 शुद्धपारवर्जितः॥ समस्नीयाक तोरा नौ वितरा गो धिनक्षरः॥ धावं सुवानि तिस्ते नो वद्विष्टां शुभोजयत॥
 ततः पुर्णिबु काले ब्राह्मणानां शतं वरं॥ सहस्रमधकरा न्वाद्यजपित्वा सु सर्वसः॥ हविष्ये भोजनं दयाद्वा
 दो वा सां सिचक्रमात्॥ सुवर्णं तिलपात्रं वा एकैकं जपेद्वा ययेत्॥ ततस्तस्मिन् माप्नोति यद न्यदुर्लभं भवेत्॥
 दृषभं यस्तुनी जागमु सजेत नरोत्तमः॥ अत्यं वापि महाभागे सपितुं स्तारधनरः॥ धावति तस्य रोमाणि व

पभः तरात्मनः॥ तावत्यवसाहस्याणि वर्षाणां द्विवी मोदते॥ ति० जपात्राणि धो घद्या द्विप्रेभ्योः शुद्धमानसः॥
 अमवास्यां समासाद्य कस्मायां सुसमाहितः॥ पितृलोकमवाप्नोति देवसुखमश्नुते॥ उपवासविधिस्तपक
 थितो मे शुभानने॥ पवित्राणां विधीमुपशृणु ध्वं सुसमाहितः॥ यस्तु चांदायणं कुर्याद्यथोक्तं सुसमाहितः
 ॥ स सोमलोकमासाद्य सोमेन समतां जजेत्॥ प्राजापत्येन यः कश्चिदेक सो बद्धधाषिवा॥ प्राजापति स गे
 मो भुक्ता सत्यलोके महीयते॥ यस्तु सातपन कृष्ण करोति नरसत्तमः॥ आत्मा समुद्धरे कृष्णदग्नि लोकं
 च गच्छति॥ महासान्नपनं यश्च करोति शुभमहमता॥ सर्वज्ञानमवाप्नोति ब्रह्मलोकं च गच्छति॥ समुक्ता स
 र्धपापैस्तु स्वर्गदो दिवी पुजितः॥ अतिष्ठेन्न नरः सर्वस्य भवनं वजेत्॥ दृक्कृष्णतिष्ठेत्तथागाणपत्य
 मवाप्नुयात्॥ यस्तु सर्वाणि कुरुते कृष्णाणि नरसत्तमः॥ यं यं प्रार्थयेत् काम तेन मेव समश्नुते॥ यस्य
 कस्य विदेवे ह कृष्ण कृष्णस्य सुसमाहितः॥ स तेन सिद्धे भवति देवसं चापि विंदति॥ पक्षा सुक्ष्मसुयो नित्यं
 नरसं वसरं वसेत्॥ यावत्कंचोपयुजा नो गोमुवणापि संस्कृतः॥ पिनाक पाणि भुक्ता वा अक्षरजवणी पि
 वा॥ अथ मेधफलं भुक्ता ब्रह्मलोकं गच्छति॥ विमानिनर्कवर्णेन ब्रह्मवच्च समा नो वैह मात्मानं ह कि
 ष्विषा॥ स तेन बले प्राप्य यथेष्टं मोक्षमेव च॥ एत्वर्यं वा महमाय दिव्यमानो चतीरति॥ मावा न्याप्य च

सर्वाणीसवानिचयथोस्मिन्नतः॥ विनामंत्रेण सततं शुद्धाणि मिह सर्वशः॥ विधियतेन संदेहे पवमादृष्टा
पतिः॥ अमंत्रास्तेन सत्सर्वे शुद्धा विगनकः मीषा॥ स्त्रीरमं नृदेवा भर्ता नत मो न्यद्वि धियते॥ सगती परमं
धर्मपरमास्मृताः॥ तेन यां वद नु ज्ञाता इ मधर्म समाचरेत्॥ सफलं तस्य धर्मस्य प्राप्नोति सुसमाहिताः॥
यानुत नानु ज्ञाता धर्मकुर्याद्बुद्धिस्मीता॥ न तस्मिन्ना स्वलभने वसतां फलं॥ यातु भर्त्रीभ्यनु ज्ञाता प्रिया
तस्य वसा प्रिया॥ दृष्ट्या च नयनोरितस्थानं हि न स्फुल्लं॥ यच्च प्रार्थयते किंचिदिह लोके परंच॥ तस्य वप्राप्तु
ते चैव सुभगा चापि जायते॥ वशश्चास्या भवे भूर्ता विधानस्य च सा तथा॥ पुत्रजा च भवति न च दुरवं समस्ते
एष धर्मो मया ख्यातः समस्ते हादुरानने॥ ॥ इतीशा सव्यादि खंडे भादिरहस्य स्कंदे पुराणे स संकर संवा
दे धर्मो ~~पदे~~ पदेष नाम वा विस मो ध्यायः॥ ॥ २२॥ ॥ श्रीगणेश उवाच॥ श्रीदेव्य उवाच
र्थः॥ लोक भर्ता मीशेश सर्वज्ञ मपराजीताः॥ प्रमाणि विनयनं भुवनं शुद्ध पाणिनं॥ चतुर्विधो भुतं सघात
भुतं सखा विस्मृद निवेध सोक्तं तेश विरघाति नाघ स्वमेव ते नो बपना पिका लो भुतं भयं मदीयं च यस्व
मेघं पुरंदरं॥ विदंते चतुर्विधो भुत सघात भुतं विस्मृदया इती वेद सोक्तं॥ स्वमेव ते नो बहना पिका लो भु
तं भवी व्यं च तथा परं पदे॥ तं वं त सर्वे तेन सर्वगतो ह्यसि॥ पदिते हं मूनु याद्यायादि मेव वि सो द्रं॥ यस्तथा

महादेव तनो ह्ययथा तथैव हि च यत्कृतं॥ यथा चिंतेषु सर्वेषां स रुहा फल यद्वयं॥ दृश्यं ते नी यमानां नु पोरा
ध्यायंत पो धनं॥ एतन्मे संशयं देव वि तथ्य कुल कारकं॥ शतायस्व महा युधे विहार मि व भा स्करः॥ महेश्वर उवाच
एक एवैष नियमो नियमो घट्टर नैः॥ बहुधा दृश्यते लो नी यमो नियमा भवेत्॥ नियमं तु वरः कृत्या नियमादि
यते द्विः॥ दुस्करं देविकुरु ते शतस्य फल मस्तु॥ अनित्यं सुख मित्यतन्मा तु घं शुष्णु दोषमं॥ पुस्तकं नियम कर्तुं मनुयथा वि
शेषतः॥ नरा लो भा भि भुता हि न धर्म क च यो धरा॥ वर्तमानं सुखाशक्तं न धर्मो रुच्यो नरा॥ उच्य मानश्च नियु संकरो स
भिमतं वरः॥ शत वर्ष सहस्राणि वृध नि फल मस्तु ते॥ असी पार वतं यदस्तदा नियम सि जिताः॥ तेन धारणं तु न्यन नियम स्या
नुपा लनं॥ देव त्वं देवता भन्त नियमा नियमा न्वि ते॥ तारा रुपं जलं स्ये ते नियमे वत पो धनाः॥ नियमेन वरारो दे वे ला वाक्तु म
ति नरा॥ नियमा ज्जने ते वा नि स्थाते नियमा द्रविः॥ नियमा श्रद्धा बौ बा यु र्नियमा द्वियेत महि॥ निंका यंत पः कृत्या नियमं प
यथा तथै॥ मत्पत्नी त्वमाथा त्वं मे ना वश समः॥ वृष सु नियमं यस्तु कुरु ते विधि संयुतः॥ सब्रह्माद्य सु लो के भु चर ते देव
सु खं॥ नियमस्य फलं प्राप्ते दयानु नियमा न्वि ते॥ द्वि ज्ञा ति नां प्रियं तन्मे नि शम्य हरी प्यक्षेणे वाराणा स्या म बुद्धिः॥ वी
वंता मधारकः॥ अशितं दुर्गं शं ड ग र देव्य गवेषकः॥ सुचका ह्य म्बु पा पो वी शुद्धो ज्ञात मं सरः॥ विकल्प नो धर्म रुचि
नी स्ति को वेद निंदकः॥ परवा सन संतुष्टः परबु धिर्वि मो चकः॥ उद्दे ज नियम सर्वस्य दुष्टा हिर वि सर्पति॥ निस्त्रा वो नि र्म स्का

रोनिरोकारवषट्क्रियः । मिथ्याविनिर्धोर्ध्वेधावेदवादवहिष्यतः ॥ दुष्टदंष्ट्रौ यथा सर्पसर्गहिनीयथावृषः । न्यूनपक्षायथा
 पक्षिविषुष्टयपादपः ॥ वाराणस्यासवैविप्रो विनंदः । प्रदक्षिणंपकुर्वितजमपापक्षयावहं । रुद्रावासेन पानियविष
 निहिरमन्त्रिच ॥ वाराणस्यां विषाक्षी प्रमते विदिवालयः । सतत्रभ्रममाणस्तु सिद्धो विरुतरुपधृक् । भ्रममाणस्तु संपा
 प्रोयवास्ते सद्धिजाद्यमः । सनुविकृते वेसेन दृष्ट्या सिद्धसुमागतं । सरदं प्राह सत्रेन मस्युस्यायाभिवाद्य च । त्वमागतः न हि दु
 रोतरुपेण कान्तेन च नुरेण च दश्यनेन न्यस्तनः । शके स्वर्गभस्मे भवानिति । सिद्ध उवाच ॥ साधुभ्योऽप्यर्गविज्ञानमाहाद्वा
 नमयो ह्यनि । श्वर्गादहमनुष्ठापः सत्त्वसत्त्वनसंलयः प्रीयते कथमिथ्यामियते सर्वोत्तमैक्षितं । ध्यात्वा तत्र उवाच ॥ यद्विस्व
 र्गनिवससि तिसि सिद्धजसत्तमः । रंभा मसरसंश्लेषयदि ज्ञानां सिकथ्यतां । सिद्ध उवाच ॥ यां पश्येदेव्यकं पंतेन पंते सीव
 सागरः ॥ को हि स्वर्गात्परं भामश्चरसोऽपमं । पृष्ठास्मि वचनात्तु भ्यं सान्ते बुद्धिरेतेनेया ॥ इत्युक्त्वा ब्रह्मस्य गौरीं सिद्धा
 सिद्धगणश्च ते । अपको नो दिवां कानो वा सूरव्याहतो यथा ॥ सशक्त्यह निष्क्रीनो चंदले खां यथा पुराव ॥ अपश्य सुकनोरे
 भाधृष्टप्रस्मामिव श्रयं । पूर्वचंद्रा भवदनमदनोगमः । यमिवागजकुंभानि भाभ्यं चस्तुनी भ्यानुपशोभितां । पद्मविस्तिर्णजे
 श्वनांगजनाशोऽक्षो भिति । स्वर्गोऽपि रत्नभतो नानाप्रतामरसेक्षणं । फुल्लनास्तारवीदाभ्यां पादाभ्यां सुपती एतां । वी
 श्वनिनिभा यो नु सुरासुखतारिणि । सुद्वेदध्यातवर्णांगो सादंच चतमन्नविन् । वाराणस्यां निवसती ब्रह्मणो हिवरा

नने । सत्वाष्टति सुशोणियदि ज्ञानां सिद्धेतां ॥ रंभा उवाच ॥ न तं जानाम्यहं विप्रवितयत्त्रापि यत्नतः ॥ यस्य वनमुकाशरसां
 सिद्धासिद्धवंदिने । स्तमेधावसद्यं पूर्णमा विवेशां ज्जलोचना ॥ अथ भुमससीदो वेसिद्धो सिद्धशतेष्टतां । वाराणसी पनु
 प्राप्तेऽयं बायतनकारकः । नैव तं दृष्टे तस्यां सूर्यापुरचराजये ॥ द्विजातीनां ते दृष्टश्चिरेण पुनरुगताः । सतं प्रहस्य श्रीवान् च वारा
 णस्यां निकेननः । कथं ब्रह्मण दृष्टा सा तयारं भावराप्तरा ॥ कानि वादनेष्टेष्टेते वा वरांगने । सीद्ध उवाच ॥ रंभा दृष्टवृष्ट
 चतुर्भ्यं सा वचनात्मका । चिरं विविंशमाद्याहने वज्रानामिकायसौ ॥ ब्रह्मणो वाच ॥ ब्रह्मणोऽपि पुनस्त्वैव हि नाम नृहास्तुते ।
 गच्छसीत्वं न तो व्यावायंति विभवेत्कथं ॥ एवमवचित्युक्त्वा सा सिद्धतु द्वेजोत्तमः । स्वर्गं लुक्तां नो वा समागमेतो गतश्चाध्य
 तः । सरस्तांष्टु सुशोणि राजराजलसंगतो भपश्यस्य रंभां चिंतं हरेति विमनुषवं ॥ सनो राजवर्णास्तु न तस्तनराति
 नि । वाचसी प्रहसन् रंभा वप्रसुविनिर्गच्छति ॥ तस्मिन्नेव र्यं मध्ये ब्रह्मणो ब्रह्मण विप्रवारास्यां पुनः ब्रह्मं जानिषेन
 पुनः कथं । स्मीते विवसितं कृतान्तः सर्वा सशेवरः ॥ इमां सिद्धसहस्राणि मवाच वनातारणि । सिद्धं ब्रह्मण दृष्टि यदि
 शानुकिषेष्टसि । नियमं कुरु वीज्ञानं रामः । सिद्धो भवीष्यती । चंदनं च ममागम्य संगते भुचचारसा । सर्वे सिद्धा पुनर्दे
 देवगंधर्वसेवितं । रुद्रावास्तु प्रार्थयतं ब्रह्मणमपश्यतः ॥ सर्वे ते ब्रह्मणः प्राह सविचा मूर्खसंस्पृक्तः । किमीदानीं महा
 ब्रह्मदसौ वदति सो भना । सिद्ध उवाच ॥ यादृशं विपरिदातुं मास्मानं कीं वचसादा ॥ देवैश्च नीयमं कृत्या नियमं दुर्वसं

शयं। ब्रह्मणोवाच ॥ यदि देवे नियमानरेषु प्रसम्पन्ने। पश्यन्त्यदितां चापि रंभा सम्पन्नसंदिधि। परावस्वाद्यति पः सत्तां प्र
 वनि ब्रह्मणि। इतीदं वचनं श्रुत्वा सिद्धस्तस्य द्विजन्मनः। दिवेषागणः स्तुतिं वाच्युवाहनो यथा ॥ सरस्वामबविदेवी सत्तां एष
 सिद्धस्तनः ॥ रंभे तद्वै विजानाति पाषाणस्थानस्वादती। यमिदं दिवसनेन पाषाणेति कृतमती ॥ न मे वदी वसं रंभातां पुरीमस्य
 चित्तयत् ॥ तस्याय प्रकृतेनापि नियमेन द्विजन्मनः ॥ प्रकासातीरेनास्य प्रद्वियेन यथा निशि। यस्म्यस्या पियो स्यासितस्य
 पुण्या सर्वे द्विजः ॥ तस्य तस्य पियो द्वे नियमेनाभिभाषितः। सयस्य नासाती गृहं यस्य नास्नाति वै गृहे। कथं निवासी को वाहमितीत
 स्या भवन्मतिः ॥ नियमस्तु सत्तं विषेष्टवार्धमनुपात्मनः। सिद्धी पश्चिमि कां प्राप्य ब्रह्मलोकं सगच्छतः ॥ नियमो वायनो वापि ह
 ल्यो वार्यादवावहु ॥ सरावाय जितः स्वर्गतय मे नरं विदे। नियमां धश्च लोकं वा प्राप्येते नियमो यतः ॥ कमजपुरप्रहंगतो
 रतो वस निशचिदयो तोदवी ॥ इतीतपने दुत्तानि भेति यमगदिसंमया फले कुरु कुरुणां। सदा हि नियमेनीयमसनिद्वि
 तभाववर्धनं ॥ ॥ इतीशत्यादिपुराणे नियमोपदेशः ॥ इतीस्कंदपुराणे शत्यादि खंडे शिवगणे ससंवादे (विदे) ॥
 मोध्याः ॥ गणेशवाच ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ देवदेव जगन्नाथ भाक्तातां भिषदायक ॥ पर्वताधिपती श्वेव उमाकांतजगत्पते ॥
 कुरुणां पर्वयोगेन वृषभवाहनां भुतभव्यसविषेष्टेयसर्गस्थित्यंतकारका। इतीहासपुराणाती श्रुतातीत्यप्रमसादतः ॥
 वर्णाश्रमाश्रिताधर्मीश्च तात्त्विकमुखपक्षतां नरो रथाभिभुतेष्वहाक्याभूतसेवय ॥ इतीहानिश्चिन्तामिच्छामि वर्णा

सत्तिसमसतः। तामेकययधर्मज्ञे सर्वभुतहिते रत ॥ इतीवाक्यसमाकर्तमेजगामप्रमध्वज ॥ पुत्रयप्रीतिपुत्राय गजवक्त्राय
 साधवे ॥ माहं देवगवाच ॥ साधुपुत्र्यापुत्र सर्वसत्त्वात्कारका। वर्णो सक्तिप्रवभासि समाच्छत सर्वास्तव ॥ यकार्यते
 पुरेजाते जेष्टावरजं गमे ॥ इश्वरस्य च दुष्टा भूय दुष्ट्यामपजा सुवे। जलसाहूत तोजा तोविस्मृता रायण स्वयं तस्य
 वामो भवत्यणं सहस्रदलसंयुतं ॥ तस्मिंश्चतुर्मुखो ब्रह्मा ह्याविरासि धदा किल ॥ विष्णुना प्रेरीतं तस्य सृष्टिकुरु ममाज्ञया ॥ श्री
 विष्णोवाच ॥ समाकर्ण्य सृष्टिकर्तुमनोदधे मुखान् ब्राह्मणवर्णेशु क्षत्रियः किल बाहुतः ॥ दुःशैः साकाशाद्देव्या भुभुरश्वर
 णतः किल ॥ यवैवर्णा समुद्रता ब्रह्मणा श्वा गजनैः ॥ नं ॥ स्विस्वै कर्माणि निष्पाताः श्रुतिमार्गप्रवर्तनः ॥ पुराणश्रवणे द
 क्षाशं तादाता जितेन्द्रिय ॥ तेभ्यः संकरवर्णश्च अनुलोमप्रतिजो मका ॥ तेषां धर्मा समाख्याताः पुराणश्रुतिजा किल ॥ स
 कृषितस्तव प्रोक्तः समासादितितमया। यतस्य श्रवणानुने महापापात्प्रमुच्यते ॥ अयने कथयिष्यामि कथा मेतां पुरातनि
 ॥ इतीजबधुः पराकश्चिद्वंधके। नामतामना। सर्वकर्मरश्मासी सर्वधर्मचहिच्छतः ॥ चौर्यरतिर्नैकनि को निष्ठुरा विष्टेण ख
 लाः वैश्या जवरतीः दुष्टे मयमांसा सनेरतां ॥ रसविक्रय करिष्यं कंबलो पानहानया। कदाचिदेवयोगेन गतो पात्रा
 विजो कते। व्यवहारप्रसंगार्थं कस्मिंश्चिद्विषयं ॥ रसाविक्रिणितास्तेन द्रव्यसंपादीतं बहु ॥ देवस्य दर्शनार्थं य
 भगामसी वमदिशं ॥ तत्र पौराकः फश्चिद्वान् यामास वै कथा ॥ सृष्टिकर्मादिकीं तां च श्रुत्या सोविष्य पापभाक् ॥ तदाति

रंधकोविप्रोतिः पापसमजायत॥ बुद्धाबुद्धिः समुत्पन्ना कर्मसत्कृतिर्युजितं नेवं कर्माकारी श्रामियः द्वायंतं दविचि
 तिथ्यधप्रभुतिचात्रस्थोत्प्रेतस्माद्विजसत्तमात् पुराणश्रवणे कुर्वेनात्यकर्मकरोमिवै॥ द्रव्यं समर्पितं तस्मै पुराणकथ्य
 कापयै॥ पुराणश्रवणं तेन साधुभावेन पुत्रका वैराग्यं च समुत्पन्नं भवपाशविमोचन॥ स्मृतिकर्तुंश्च माहात्म्यंश्च
 पापयुतो नरः॥ मुच्यते पातका सर्वांसं ससं सत्यं न संसयः॥ गणेश उवाच॥ महादेव विरूपाक्ष भक्तानुग्रह
 कारक॥ संकरीणां च जातीनां मुपनिबद्धां प्रतंकं स्मी न कुजे समुत्पन्नाः॥ किमीनां किमुपक्षमणाः॥ इतीव हती गो
 रिजे व्याजहार पृथ्वजः॥ महादेव उवाच॥ श्रुत्वा तत् महाप्रज्ञो कानुग्रह कारक॥ संकरीणां च जातीनां वंसे नि
 गदितं श्रुत्वा॥ विप्रान्मुहावसी कान्तु क्षत्रीयायां दिशस्त्रियां जातो ब्रह्मश्च शूद्रायां विषादं पार्थवोपि च॥ माहिष्ये श्रो
 प्रजापतं विदुः शृंगं च यो नृपात्॥ शूद्रायां कारणे वैशाद्विनाति पां विधि स्मृतः॥ अतुलो वर्णपदं कथितं तव नद
 नः ब्राह्मण्याक्षत्रिया सुतो वै श्याद्वैवाहिकः स्मृतः॥ शूद्रा ज्ञातुस्तु चाडा लो सर्व धर्म व्यहिष्ठतः॥ क्षत्रिया मागधं वै
 श्या शूद्रान्दस्याचारमेव च॥ शूद्रादा योगवं वै श्या जनयामास वै सुतं॥ प्रतिलोभ्य वर्णपदं कथितं तव मानद॥ ये
 कर्माणि सर्वाणि कथयामि समासतः॥ श्रोतव्यानी च ज्ञानेव व्यवहारस्य सिद्धयः॥ क्षत्रिया वीप्रसंयोगजातो मु
 द्रवसिक्तकः॥ राजान्यक्षवर्धमेणाधिकः संप्रकीर्तितः॥ वैश्यश्चिद्विजसंभुतो वरुणस्यादनुभो मत्तः॥ अन्येभ्यो वैश्य

जातिभ्यो पद्वर्कमध्वधिक स्मृतः॥ पद्वर्कमप्येतस्यैव कर्मत्रिवयकं स्मृतं॥ नरवाजिगजादिना विकिसा
 तस्य जीविका॥ शूद्रा शयमारोप्य ब्राह्मणश्चेत्कथंचन॥ जनपदव्यधर्मेणातस्य पारसवं सुतं॥ माहाशु
 द्र इतीत्यातो शूद्रेभ्यः किंचिदुत्तमं॥ सुवर्णकारस्य तस्य हस्तान्धो वं पवित्रकं॥ शौचं शूद्रधर्मेण वर्तनं
 तस्य च स्मृतं॥ वैश्यायां क्षत्रिया धातो माहिष्यस्त्वनुभो मत्तः॥ अष्टभोगाश्च तस्यैव शास्त्रवशाश्चतः प्रकि
 र्तिताः॥ व्रतबंधादिकास्तस्य क्रियस्तु सकला विरा॥ ज्योतिषशकुनशास्त्रं॥ स्वरसास्त्रं च जीविका॥ सुग
 धं वनिता वस्त्रगंधतां बुजभोजनं च शय्याचक्रं सुगंधं च भोगाष्टकमुदाहृतं॥ शूद्रायां क्षत्रिया धर्मकुर
 कर्मा प्रजायते॥ शास्त्रविद्या शूद्राजसंग्रामकुशलो भवेत्॥ तया युत्या सविज्ञे शूद्रधर्मा प्रजाय
 ते॥ शस्त्रविज्ञानकुशलः संश्याम कुशलो भवेत्॥ रजपुत्र इति श्यातो युद्धकर्म विशारदाः॥ वैश्यधर्मे
 ण शूद्रायां जातो वैनालिकाभिधः॥ चारणो सावपि भवेत्कृते वृषलाधर्मतः॥ राज्ञां च ब्राह्मणानां गुणवर्णनतत्परं॥
 संगितं कामशास्त्रं च जीविका तस्यैव स्मृतं॥ अनुलोमस्य पदं तु भाषितं तव बालकां॥ प्रतिलोमस्य कर्माणि कथया
 मि समासतः॥ ब्राह्मण्यां क्षत्रिया सुतं प्रतिलोभ्य न जायते॥ क्षत्रियाणां मासौ कर्म कर्तुं महत्यशेषतः॥ किंचिच्छा
 त्रियजातिभ्यो न्यूनततस्य विधियते॥ गजबंधनमस्वानं वाहनं कर्मसारथं॥ ब्राह्मण्यां जायते वैश्याद्वैश्या

वेदेहकामिधः। भुर्धनुरक्षणं कुर्याद्राज्ञामनुमितिहरन्। सामान्यां वनितापोध्ये। तां संभानी च जीविका। तस्यै
 न सुदधर्माणानाधिकारोऽस्विकहिचिचित्। पयानां च ज्ञाचकुर्यात्संगतिमिलयन्। रूपजो वासुतास्तेषां नि
 शियस्रगता विट्। बालप्याशुद्रवर्णेन कजातं च डालसंज्ञकः। सर्वेषामिव स्रगामि चैलस्नानमाचरेत्। सर्व
 सेनगरावाह्यसर्वधर्मवहिष्कृताः। यवंश्चास्तेन ब -- -- विविधयोऽसिनाक्षिणैः। तेषां वस्त्रादलंकाराजिवि
 कातस्यैव स्मृताः। क्षत्रियामासुदं वैश्याजनयामासवै सुतं॥ संबंदिजनइत्युक्तावतबंधविवर्जितं॥ शूद्रभ्या
 भाषिकः किंचित्तस्य जीवन्मुच्यते। कथाजंकारयाथादिषट्भाषासु विशारदाः॥ गथपद्यादिचित्रा
 णिविरुटाविमहिभृताः। कालिकायाश्च भाक्तश्च। अगमे च विचलक्षणैः। क्षत्रिणोऽशुद्रसंयोगाक्षभारं
 जनयामुतं॥ निषादद्विर्विख्यातसर्वधर्मवहिष्कृतः। शूद्राचारविहिनेश्च पापधीनरतः सदा। वागुरापा
 शपाणि च मृगबंधनजिविकः। अरण्यपशुजातिनामंतकश्चर्वने चरः। क्रोधचित्तो मातृवसानथाजीवेश
 देवहि॥ घंटानाद्यादिकं कुर्यात्तत्रैव विस्मृतिकारणं॥ द्विधा पापहिगस्थोक्तारो मभुचारचारिणो भिदाः॥
 विक्रयमथुनां कृत्वा न मिदा सवतस्य ये। वैश्यस्त्रिंशुद्रसंयोगाः स्यादयोगवसंज्ञकः। शूद्रादिजातिध
 मेण पाषाणादिषु कर्मकृतः। सकुर्यात्कटिमंभुरिचुर्णेनास्य हजिविकः। भित्त्यादिकर्म कुर्वतरुजुनस्य

महाबल। एवं जाति यद्गर्माश्च समासाकथी नामया। अव्ययपुराणेषु विस्तरः कथितः किञ्च ॥ यवं संकरजा
 तिय महात्म्यं षष्ठ्यु॥ येनरः मुश्चते सर्वपापेभ्यो मुक्तिमुक्तिच विंदती॥ इती श्री स्कंदपुराणे भादिरहस्य
 श ह्यादिरवंडेशिवगणेशसंवादे संकरजातिवर्णनं नाम चतुर्विंशतिमोऽध्यायः॥ १६॥

॥ श्रीमद्देव उवाच ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि महात्म्यं श्रुतिसंमतं पाठारिप्रणां च सुम
 त्थि कथयामि ते ॥ ब्राह्मणेण मानसा पुत्राकस्य घ्रा मुनिसराः कस्य पथ्यमुनाश्रमानस
 यो भास्वानृजगत्प्रभुः जगच्चक्षुर्जगद्भामविश्रमसाक्षिसाहस्रमात्र ॥ विवश्वतो
 मनुस्तस्मात्सूर्यात्समभवत्किलः ॥ तम्यिन्कुले समुपन्योदिलीपप इति वैश्रतः
 मान्योः वदान्यः श्रुरस्य सप्तवादिजितेन्द्रियः ॥ दिलिपाक्षुरद्युर्जघ्ने जेतस्मादलि इति
 स्मृतः ॥ अजादेवारथोत्तस्तमुन्नोराम इत्यमृत ॥ रामात्कुसोज्जोद्धतिथिः नामभ्रप
 तिः ॥ अतिथिर्निर्सीधोजातिर्निमः राक्षस्तोक्षमृत ॥ पुंडरिकतनोज्जोद्धतिधन्वानतस्म
 तः देवानि कस्ततोक्षसीदासीनामचतसुतः ॥ दलेसाजातनोजातसीलस्तसुनपिष्ठ
 भृतः ॥ उमभस्तसुतोयज्ञेवज्जगामस्ततः परं ॥ खंडनस्तसुतोखसिस्तुग्रीताश्वस
 तः परं ॥ तस्मादिह असमश्वासिब्रह्मणोद्गमिक सुधिः ॥ हिरण्यनाभिर्नैतः सुतः स
 प्रकीर्तितः कैमल्यस्वतसुतो जज्ञे तस्मात्सोमसुतप्रभृ ॥ ब्रह्मिष्ठश्चात्मजस्तस्य पुष्य
 स्तसुत इत्यमृतस्मात्सदसेनो नाम क्षुनिर्वाणः स्तनस्मृतः तस्य वक्षो न्यपो ज्ञेय
 अश्वपतिरितीरिता अपुनसदभावइजापुनार्धयत्नवानमुत ॥ कुविपां

सामितिस्तत्पुत्रोऽप्येकतवनिति॥सर्वसंदर्शितान्तत्रब्रह्मण्येभ्यःप्रदत्तवान्॥
 नरायणोऽप्रसन्नोऽभूद्वक्त्रमेतत्तुवाचहभगुप्रसन्नःकर्तव्यःसनेपुनंप्रदास्यति
 भगुप्रसादितास्तेनविचारंभनवानितिसामिपथ्याभुनिश्चेमान्हादसावादिस
 संन्निभां॥उद्धययदिदस्यामिच्चैश्चकोपोभवेदतः॥तावद्दीर्घमिस्तावदाय
 यामासवैमदतः॥मेजाहादरासंगवाकानरापयामसवैमुनिना॥तेमंजा-कषिवज्रोत्थास्त्रा
 भुनिअविमिति॥भारहाजःपुनमाक्षौवमीष्टःकस्यपःस्मृतः॥हरितोयद्वाविष्णुश्चतथा
 लाजनार्दनः॥सौवत्यकोटिनश्चैवमांउच्यकोसीकस्तथाविष्णुमित्रप्रसीधेष्टेष्टादसेते
 प्रकिर्तिताः॥भुनिप्रतामेजास्तेनेषांवेदेवताश्चण्ड॥प्रभाष्यतिकाशीकाच॥चंडिकावतनः
 स्मृतः॥महालक्ष्मिप्रतिप्रोक्तानथायोगोऽविरितिचा॥इण्णिचैवकाप्रक्षिद्रुर्विराविका
 तधामादेस्वरिततथादुर्गात्वरितास्तुपूर्वसः॥जनुजेदेवकश्चैवयथैवैनुपरणिकः॥जय
 शुसिभुसोवामः॥मुमेतुकोटिनस्तथामदकःकुचिकश्चैवमांतश्चतनः॥भारहाजकु
 जीनश्चयुक्तिमुक्तसर्धामतां॥प्रभाष्याध्यभक्तस्यधर्मिकस्थादमस्यच॥आदावाजजव

सत्यविस्तारं प्रब्रविसाहे॥अनुजस्यचपु॥पुत्रोऽध्यायःस्तत्पुतोऽवस्तुतैवरुणःस्तन प्रो
 क्तसिद्धीमततःपरं॥तस्मात्पुर्धिर्यसंजातःकंकणश्चततपरं॥मांगत्याकुणपश्चैवयनविज
 श्वतनुः॥भाषितस्यनतज्ञेयइत्यनेअनुजास्मृताः॥कालिकायाश्चभक्तस्यस्तमाक्षमुनेकु
 षे॥जातस्यदेवकस्यपि विस्तारं प्रथविष्णुदे॥देवकस्यस्तःप्रोक्तोहिरण्यइतिनामतः॥तस्मा
 त्पुतेतुनापाचैरेवतश्चततःपरंजयवतःस्ततःप्रोक्तोतस्मात्तुहजइत्यपः॥सुरधश्चततो
 ज्ञेयाःपुतेतुश्चततःपरंसारंगस्तत्पुतोज्ञेयः॥सारंगस्तत्पुतोऽज्ञेयः॥धनदःस्तत्पुतः
 प्रोक्तोपुधाजिश्चततःपरं॥पुनमाक्षकुलेचैतेजाताःपरमधर्मीकाः॥चंडिकायाश्चभक्त
 स्यवसिष्ठस्यमहामुने॥गेत्रिवमस्यचयथैर्वसंसम्यग्बदाभ्यहंयथोर्षणभरणोरेतिजिश्च
 ततःपरं॥रंतिनाश्चस्ततोज्ञेयोसंतिकालस्ततःपरंराजितस्तुतःप्रोक्तपारिजितस्तुतःस्म
 तः॥भलनथस्तत्पुतिभुपोह्वरातःस्ततःपरं॥किर्मिरितस्तुतःप्रोक्तोरुडोनाभिश्चत
 तुतः॥छाडीश्चतस्तुतःप्रोक्तुतुमालीततःपरंवर्षीष्ठापथिवाज्ञेयाश्चैडिकाकुलदेवताः॥
 कस्यपस्यमुनेगोत्रैरुतय्यर्षेण्यस्यच॥महालक्ष्म्याःशादयश्चसिवितस्यमहास्मृतः॥

ब्रविमिवंसविस्तारं गुणगौरवमादरात् ॥ कृतपर्णादरुकोवाकृणिश्चतनः परं ॥ तस्माच्च गोप
 गोपतिज्ञेयो धृतधन्यातनः परं ॥ सिलिरंधस्तनो ज्ञेयस्तत्सुतपुत्रवानिति ॥ सिद्धार्णस्त
 नो ज्ञेययागतस्य तनः परं ॥ सेवमेरिस्तनो ज्ञेयो श्रीक्षुरश्चतनः परं ॥ स्तुचिश्चतनो ज्ञेयो भ
 ५ पाणिस्तनः ॥ परं मेघरस्यतनः प्रोक्तो ब्रह्मविश्वः स्तनः परं ॥ रुचिरश्चतनो ज्ञेयो भद्रपाणी
 स्तनः परं ॥ काश्यापस्तु पुर्णश्चमहाहस्मिप्रसेवकाः ॥ हरितश्चकृषिर्वैसेजयनाञ्जान
 भूपतेः ॥ योगेश्वरिसेवितस्ववंसव्यहं अविमिने जयानुयोऽकोराजा तस्मादं इति रि
 तः ॥ देवश्चदमनो ज्ञेयो दिर्घबुधीस्तनः परं ॥ पंचजेन्यस्तनो ज्ञेयो भद्रासुरिश्चतनः परं ॥
 लिपिजयस्तत्सुतो भृङ्गागुणश्चतनः परं ॥ स्पृष्टश्चतनो ज्ञेयो गोपालश्चतनः स्मृतः ॥
 योगेश्वर्याः प्रसादज्ञाहृतीना जयनामकाः ॥ कथीतस्तेभ्यातातनामसास्त्रविसरदाः ॥
 रदविष्णुमुमिर्नमोक्तः ॥ इणानामदेवता ॥ सुसीभन्तपतिर्यज्ञेयतस्य वंसंवदामीते ॥
 सुसिन्धोपातुधानश्चयुधामुधास्तनः परं ॥ विजस्तनो ज्ञेयो विराजश्चतनः स्मृतः ॥
 देवराजास्तनो ज्ञेयो प्रोक्तपादस्तनः परं ॥ दृढबुद्धिस्तनो ज्ञेयो मिनबुद्धिस्तनः परं ॥
 कश्चतनः प्रोक्तो सारंगश्चतनः स्मृतः ॥ बुद्धिबिम्बुन्दप्याः ससिन्धुनामकाः ॥ कथिते

नामराबुद्धेत्वन्येकिगदिनः ॥ एतकामाभिदेवतात्रयमुनिब्रह्मजनादनः ॥ सौदामवामकोरा
 जातस्य वस्यं वदाम्यते ॥ सौदामाविभद्रपीठस्य हरिदेस्तनः परं ॥ गुणविनुस्तनो ज्ञेयः काश्या
 तनः परं ॥ वनायुजकनो ज्ञेयो योगमालीतनः परं पदंगदिने वंरविभयाब्रह्मजनादनः ॥
 सौदाम्यत्रिविधसर्वस्वैकविराचदेवताः ॥ तस्माच्च प्राणलकोराजा ॥ सुप्रतुनामकोराजा
 तस्य वंसंवेधना ॥ सुप्रतं सुभयोराजामानंगस्यतनः परं ॥ मानंगाच्च योयश्चतनो
 धानंदमः ॥ धनंदमानगागोणश्चमार्गतात्रीयदेवततस्माच्च कोलिकोराजा केभयो गितनः
 परं ॥ भद्रद्वस्तदिवर्णश्चनेगमश्चमहावलः मेनाकनासभ्याजेरमाजिवस्यतत्सुतः ॥
 सौनत्यास्तेकविरायाभक्तान्प्रसौमनतत्सुतः ॥ कौडीन्यानीविकेपांश्चकैडिनाअब्रविमिने
 कुंडिनाभद्रपाणिश्चसागरश्चतनः स्मृतः ॥ एवं परंपराप्राप्ता राजनः शुभलक्षणः ॥ मांड्योमु
 निवर्षस्यमरितस्वर्याश्चसेवकाः ॥ मंडकवंशजातेवैतानंदं वामिसांप्रतं ॥ मंडकाञ्जाठरिजज्ञे
 जाठरविधजांस्तनः ॥ तनैपन्नैपात्रविज्ञेयः ॥ मांड्यदिगुणसंयुता ॥ कोसीकस्यतस्य वंस्या
 न्वदमिने ॥ कोसीकन्यदुसौराजामाहृषाञ्जा ॥ गलिस्तथाजांगलश्चतनः सोमकुंडीनश्च
 तनः परं ॥ कथीताकोसीकदेवोर्गाब्रह्मराजसतमः ॥ विश्वामित्रस्य गोचंचतदरितादेवतंत

धामानं उनामको भवंपवर्णयामिसमासदत्ता। भोऽवच्छेदपरश्रुस्तस्मादिमरथस्तथा॥ वर्णा
 तास्तवराजानमान्वयाश्च सदेवताः॥ तेषां च वंसविस्तारः स्वनेतत्वात्तवर्णने॥ तेषां पुत्रो
 श्यपौत्राश्च सताविमदिते लोकाः कथ्यन्ते मया तगतमहात्स्येवं संभवं॥ एतत्तत्रवर्णमात्रेण
 सर्वपापे प्रमुच्यते॥ अपुत्रपुत्रवान्योनिनिधनो धनवान् भवेत्॥ ॥ इति श्रीसुदपुराणे
 आदिराहस्यागणे राहस्यसंवादे॥ विसावसारवर्णनं नामः ॥ ॥ गणेश उवाच॥
 विश्वेश्वरजगन्नाथ भक्तानुग्रहकारकः॥ पठारिय इति मेनेंकारेण वदसा प्रतं॥ गणे
 मस्य च चः॥ श्रुत्वा जगाद ब्रह्मः॥ बहिनः॥ राजविश्रमहाप्रज्ञिकारणे श्रुत्वा सा प्रतां॥ श्रीमहा
 देव उवाच॥ ॥ कदाचिनिर्धया नाना निमित्तेन समाययौ॥ स्मन्वयस्यापतिर्भूषः धैवनेप
 ननेतदा॥ तिर्धयात्रा विधिस्तेन पथासस्त्रमस्त्रिभुवनः॥ तुलापुरुषदानाक्षितेनेन मह
 त्मना भृगुस्तद्वसंनयं तु तस्थः सुः सुपाययौ॥ मुनिमणितमलोकाधिनो राजसत्त्वमः॥
 अर्धपादादिकस्त्रिजानक्षुतादेवयोगतः॥ भृगुस्तस्थितदृष्टा कोपयात्रं वभ्रवदः॥ राजश्री
 यामदो नने गजानं स्यापमाद्यनैधे॥ सर्वोपकारीणं माते दुष्टनस्मरसी प्रभो॥ तस्मात्तवरा
 जहि भूवं चानासे भवन्विस्मरासी॥ ऐवं सप्तस्तदा तेन मुनिनाराजसत्त्वमः॥ अत्रात्मा तसा

पराधच ज्ञानाते रारणययौ॥ नन्वाविस्मरासीममवं संविवर्द्धनं॥ दानादिकर्मकरेण यय
 मानस्ययास्थितः॥ अनन्तरं पराधं मे संतुमीहसि भो मुने॥ विसदक्षोऽपि संवध्यस्व पंथु
 मसा प्रतं॥ इति वाक्यं समाकर्ण्य मुनिः संतुष्टमानसः॥ उवाच स मुनिश्चेष्टेण जादे दानतमरे॥
 राजन्यमेवं द्विधाम प्रभविष्यति न स सयः॥ त्वं चेष्टेण मापन्नो विज्ञाद्विभविष्यती॥ त्वदेवा
 जाश्च पराजानो नि सौयीराज्याहिनतः॥ अद्य प्रभु निते यं वीर्येणैकं जिवनं भवेत्॥
 पैठेण पत्नं सत्तामया कोपवसात्किं ल॥ पाठारियाः प्रसिद्धास्तपन्नारव्या भवन्तु वा॥ प्रभुन
 रपदेन यापनना प्रभवस्यते॥ इत्थं क्वा मुनिवयी सौ जगाम तिजमाश्रमं॥ इति ते कथितं
 तात गजामनमदुमिमते॥ अकं ध्वमपि ते रत्नातं किमन्येते तु मिच्छसि॥ ॥ इति श्रीसु
 दपुराणे राहस्यसंवादे आदिराहस्यागणे रासंवादे पाठारियास्तिकथनं नामः॥
 ॥ गणेश उवाच॥ ॥ सितसंभोर्महादेव भक्तानुग्रहकार
 कः॥ सर्वं श्रुत्वा मया तत्त भर्गवेण प्ररुकि लः॥ क्षतां निश्चित्रिया प्रधी कथंते षोऽपुनजिनि॥
 एतमेवं सयनाथ इति कर्तुं च मे हसि॥ श्रीसीवय उवाच॥ राहस्यस्वत्यदिनात देवानामपि न
 श्रुते गतं तु ते किं त्रियीया मि नमस्त्वं स्वयं मुवेत्ति सप्त भवत्वा निश्चित्रिया पराजामदश्या

स्वप्नेपेमेदं रथं नोतमे ॥ तदग्निः क्षत्रियाः लोकैर्भागवत् एतन्नेरातिब्रह्मणा तक्षत्रिया
 स्नातगार्भोर्धियोऽसिचक्रमुः तामिः समापेनुब्रह्मणा समितवताः ॥ क्रतुवतेऽनरवक्रत
 क्रमावजान्नोतथा ॥ तेभ्यस्तु लोभिरंगमा क्षत्रियास्तासहस्त्रतः राः ततः सेषु विरेना
 तक्षत्रिया विर्यसंपन्नान् कुमारं श्रुत्वा कुमारिश्च पुनः क्षत्रभिद्वयं यपवंतदाक्षणाः क्ष
 त्रक्षत्रियास्तु तस्थमि ॥ जातं दृष्ट्वा धर्मसुदिधौ पुरा नीतः ॥ चत्वारोपीतदावर्णा
 बभूवुः क्षणोतराः ॥ अभ्यगच्छन्ते नारिर्नका मान्ना न्नोतथा तथैव ज्ञानिभूता
 न्नितिर्यो नोतगतचिचा क्रतौ दारा सुगच्छन्ति तदा स्मचतुरोत्तमः ॥ ततो कर्धुर्धर्म
 णसहस्रमना जीवनः ॥ ता प्रजस्तुः विरोदालधर्मस्तपरायणाः ॥ अधिभिर्ध्याभिश्चैव वि
 मुक्तसर्वसो नराः ॥ अथेमास्वगसंपत्तां गा पुत्रकतरी विवदो ॥ अथ्यतिष्ठतु नः क्षत्रसत्त
 वनकानां प्रससति पुनः ॥ क्षत्रधर्मणमां च मुदरे ब्रह्मणा थास्तादावर्णा लोभिरमुक्त
 तमेकामत्रोद्धेयान्त्रिरस्य च जनाधिपाः ॥ दंडं दंडेषु धर्मो गप्रयेण ततो भ्यपालयात् ॥
 अथ धर्मोपरक्षेपसहस्राक्षः सतक्रतुः तत्र देसे च काष्ठे च वर्णायां प्रजात्मजान्वा ॥ ५५
 येनियेत न दं कश्चिदप्राप्तयौवनं ॥ यमायु भवति ॥ प्रजामिश्च गजाननो ॥ एवं सागर

र्यतसमासर्वतमोदिति इतिरेचमहायज्ञः क्षत्रिया बहु दीक्षणेः ॥ संगोपविद्यन्निप्राम्नाधियते
 सदानचक्रियते ब्रह्मब्रह्मणोश्च तदा किलः ॥ न चरत्तसमाभ्यासवेदानुचरययुतः ॥ अतः
 तदा किलः ॥ कायतो हविर्जाभिस्तदस्याः क्षितारह नगावो धिरा ॥ ॥ इति सखादिरवदं ॥
 क्षत्रिउप्रतिनामः ॥ ॥ गणपतिरूवाच देवदेजगताथ भक्तानुग्रहकारकासं सयोक्ति
 महादेव छेनुर्मंडय्यससतः ॥ त्वयो योक्तो सूर्यवंगो मेया अदितश्च विसे सतः ॥ अतः परं महादेव
 चंद्रवरा विनिर्णयः ॥ वक्तुमर्हस्यसे येण भक्तानुग्रहकारकाः ॥ त्वमेव जगतां नाथो अज्ञानो प्र
 तिबोधकाः ॥ यत्कर्तुं हि प्रजानां च संहारो रक्षकस्तथा ॥ क्षराणां पुरुषो विवो दाना बहमेभ
 चनः कथयत्यप्रसादे वेमहि वमारा प्रभो ॥ श्रीमंकर उवच ॥ ॥ श्रेष्ठवत्सं प्रवक्ष्यामि चंद्रवंसप्र
 विस्तरं यं कृत्वा वंसवर्यं हि विस्मये ज्ञायते नृणां चंद्रवंसे मरुतिरा हरि नृधुदयो नृपाः तं वंसे च वदि
 स्यमिति योऽप्रभवतक ॥ नेकरयपिमयप्रोक्तं ॥ कारणे वंसनिर्णयः यदि ते श्रवणे बुधी वक्तुमिच्छा
 मिमादितः ॥ जज्ञीरे कथयता दौ यत्ररा ॥ चिरमुदुरादिधुक्तो जसमोक्तो जजानो चित्तपसाय
 रा अत्रिचक्षुससन्नस्ते जसां पतते मिश्ररे ॥ अहं किं हि लोकानां जोरिधिनो च यथैकधात्वा
 थस्यवलात्मोपी चंद्रनम्रतिविश्रुतः ॥ तस्मै स्तौ सप्तौ भाग्यानां आरुपांगनाश्रुतः ॥ ॥

तस्यां च निर्मीतः पुनोरूपः तावत्पुनः पुनः ॥ वदन्त्यो विरजिदिरोवरकर्मोचराननः नमावु
 धइति स्थितो बुधानां बोधनासतः पुराणेषु च सर्वेषु विद्यते नोदरदविभुः ॥ तमुच्यते नोदरदवि
 भुः पुरुरवावात्रपुपुत्रोऽनुजोऽप्युत्तमः ॥ नृपुत्रोऽप्युत्तमः सारथातो वा मातृकुसुमसमः ॥
 कुसावभातुः समुत्तमो भानो सोम इति नयः ॥ सोमात् सिरसि नामास्तसिरतस्तु धनं जयः ॥ धनं ज
 यतु मं गाल्या कामराजा तपोपरिकामस्य पंगुनामा भूतस्तु तोरविमंडलः ॥ तदंसे नृपतिर्जीतो वि
 र्यवान् अमनातनः ॥ धर्मैश्चै निति दक्षस्य सर्वजित् अतिपराक्रमः ॥ सर्वजिता तरुर्जीतो न तपुत्रो
 माधवपतिः माधवात्काम इति क्रतुः क्रतो दुष्टमानो इति दुष्टदमनाथमोज ज्ञेयमात्काम इति क्रतुः कामा
 न्वको सिसिको राजाननुचोऽनमंडनः ॥ तदंसे सिसिभिरपतिः ॥ स्तुतु चोतागङ्गाकानः तदंसे सेवज्जभा
 माभूतवपुत्रोऽनुमंडनः तस्तु नो कामपालोऽस्तदंसे सलिलः ॥ लेपरिसखीलाघमोद्योज ज्ञेतपुत्राकसि
 इन्द्रः ॥ तस्य भूतस्य पः कोऽतिराजतु तस्तुता ॥ कंतिराजकलैश्चैव जातश्च एषु भूयति ॥ तस्य
 वंसे नृपो ज्ञेयः प्रपति ॥ रिति रिति अस्तु नः समवडा जातस्यै यत्नवावत् भूतः ॥ ८ ॥ कृषिणोऽपि निति
 क्रतुः ॥ अथ मेघचकायवा ॥ एतन्वीर्यतनोऽपि श्वात्सर्वस्वदक्षणाददौ ॥ नारायणप्रसन्नो भूदकमेतत्
 इव च ॥ तारायणोऽस्मिन् विनचाष्टसिमुपदेसिनाः ॥ ते मंत्राः कृषिसंयुक्ता मंत्रवीजश्चैव ता ॥ तडा ५५

कृषिः समस्तस्य मंत्रश्रुतिः समायुतं ॥ ते मंत्राः कृषिवक्त्रोऽस्थास्तान् कृषिश्चैव विमिते ॥ पत्रो
 लस्ववनश्चैव नश्चैव गोतमकोऽप्येव ॥ रितौ नल्यश्चैव कश्चैव ॥ कस्य पेवासीष्ट एव
 विश्वमित्रभृशुश्चैव अत्रिभारदाजय एव च ॥ शिरणेऽप्येव देवराजा कृषिस्तथा भु
 कंति अंतिरिषो गार्गो मंडयः स्तौनकिस्तथामंडकृषिस्तथायश्चैव कसिस्तथामः ॥ मातं
 जेहिर्कृषिश्चैव विस्वावसुः कृषेस्वरः ॥ द्वाभ्यश्चैव तमधिच जांबवर्गो कोरुवि ॥ वेरुस्तौ वैतन
 श्चैव जमदग्निचनापसः ॥ भानवश्चैव सोमा नक्षत्रा नानाभिर्दुडिभिः ॥ एतौ गार्गोऽपि कृषीकुमरे
 त्रयश्चैव मंडगः ॥ वक्रालभ्यरोम इणकुभरभावनिस्तथा ॥ मालीवंतश्चैव अग्निदो
 कृषिसतमा ॥ सुदलोपास्त्रिजातश्चैव दामोदरस्तथा मल्लनश्चैव कृषिश्चैव पथपश्चमः
 कृषिचरणश्चैव उग्ररूपिश्चैव मेकृषिमाववः ॥ सामकुंतोऽपि महर्षी चामकः प्रातः इत्यथ
 मुनिप्रणीता मंत्राश्चैव ते सर्वे देवताश्चैव ॥ योगेश्वरिमाक्षोऽपि मरुक् विराचकालिकः ॥
 कुमारश्चैव कामाक्षीश्चैव च सरस्वति ॥ पुमवागोऽपि चैव लक्ष्मीश्चैव ॥ चंडिका
 रेणुकाश्चैव महाकालिचतुरिका ॥ इन्द्राश्चैव चैव ब्रह्माश्चैव पद्माश्चैव ॥ विलसाश्चै
 व कोलावाश्चैव नागेश्वरीश्चैव ॥ रताक्षीश्चैव चित्ता ॥ दक्षिणदेवि मंडादेवि च ताम्रसि ॥ सु

नंदासतमक्षिचगवितादेविजलेश्वरिमन्त्रकामान्नंदाचमालिनिचैवउर्ध्वोअक्षरणाचराणा
 क्षिचकुलुडायतमाक्षिनिचैवपावतितथाहर्गहश्चरिविराहेश्वरिनाउर्ध्वोचपापटजादेवि
 त्वरिनामालमालिदमुजमाइश्चरिचित्राकासाकाथाचअचारा॥दादिमाभक्षिमादेवि
 वैभ्रवचैवउग्रणी॥मोहिनीचमुवण्णिक्षिभेरविभामितितथा॥जतिकसौमिनिदविदालि
 निदेत्यनारवि॥प्रभावेतिचसिलंजावगिस्त्राभामिणीतथा॥अमरापावीचैवसक्तिचा
 मेश्चरितथा॥मदुमरितुळादेविळाणापेनदोश्चरि॥त्रिसुराचैवकमाक्षिचित्रजा
 काविसेश्चरिसर्थाचकिजुकिनाक्षीवाळांचदुसराः॥ ॥इतिश्रीस्तेदधराणेश
 मसुखिरवेंडुआदिरस्येगाणसुस्वरसंवादे॥ ॥योगेस्वर्येश्वभक्तश्चपथाक्षस्थ
 मुनेकुले॥जातःप्रथमभूपाखोपचरजइतिरीतः॥पथादुणादुतिरद्यातस्तत्सुयोपद
 म्पिणोपतेश्रीपतिज्ञज्ञेनसत्रोनयादाम्भन॥नस्यवैसेसुवर्णेभूतनत्रोइदुभोरवः॥
 भेरवाकामश्चैवतमन॥सगुणोइति॥सुबहुस्तत्सुतोनामरक्तुतनरजस्तनयः॥पार्थिव
 सुतोजज्ञेमहीपाक्षस्तत्सुतः॥चंद्रमोक्षिस्तत्सुतलोकपलस्तनः॥देवनिकसुतस्यमदन
 क्रःरन्वोमेक्षिस्तुतस्तुतः॥रत्नानसुमंतोरजाभूतसुत्रसैमंदकः॥सोमदेनाक्षोममंडि
 तस्तुतोजयोधाकिर्माकिः॥तद्विसेमान्बधानाचानस्तुतोनोचोनमपि॥रोचन

लोभतस्तुतोत्रैलोक्यपाळकः॥तद्वैसेगुणरसिश्चपुण्यसिलश्चविर्यवान्॥जतिचरुःरकुच
 लोदक्षः॥सर्वजितेइयः॥महाःस्त्रमाश्चभक्तश्चवचनस्यमुनेकुलेप्रथमसामजैरोभूतसु
 चःपारणक्षकः॥तत्सुतोसिंहमुपाळेतिद्वेरोहडिभूतपतिः॥हरेश्चोयतिनामाभूतस्तुतो
 जयिरितः॥श्रीनरजाततो जज्ञेपार्थिवश्चततःपरं॥पार्थिवस्यसुतश्चैवयपंगोनामभूतपति
 उपगान्तर्णिराजाभूतसुत्रोभिमपतिः॥श्रीमश्चवातनो जज्ञेधुडिराजाततपरंतस्थवैसेनपो
 जातोसाणाळेतिचतमभूतजंरावणसनेजज्ञेइदनामाचतस्तुतः॥अस्सुतस्तुतोनाम
 सर्वजिचततःपरं॥देवनिकःस्तत्सुजज्ञेनामनाळीवितस्तुतः॥यकविरामुभक्तश्चगीत
 मस्यमुनेकुलेदृष्टुप्रथमेराजातसुत्रोमदनितिच॥निवरजातनो जज्ञेनमनोवाकपति
 नैषः॥तद्वैसेभोजराजाभूतसुत्रश्चभूतपतिः॥चंद्रमोक्षिस्तत्सुतोहयपाळकः॥
 तस्यवैसेनपो जज्ञेकाममादेइतिरितः॥ततोहमइतिनामानस्तुतः॥शरभोदपः॥ततोवे
 विभवो जज्ञेनसस्माक्षुत्तइतिरितः॥वज्रपंजरनामाभूतस्तुतसर्वजिस्तुतः॥तस्यवैसे
 नपो जज्ञेचिरापुरितिनामकः॥पथाइस्तुततो जज्ञेकमलकरतस्तुतः॥तस्यवैसेभरा
 राजानान्मापार्थिवभूतपतिः॥पश्चरक्ततस्तुतो जज्ञेनसुत्रोभूमिपाळकः॥तस्यवैसेभरा

मान्दसेतमुत्रोदणभूयः॥ तस्य वंसे सुमधिचतहसे पार्थिवो नृपपाथीव विक्रमो नाम तमुत्रोदो
 निपतिः॥ तद्वंसे न सुपर्णो भूतमुत्रोपाधिभूतपतिः॥ तस्य वंसे नृपो जज्ञे जैरावत इतिरितः॥ तस्य
 वंसे नृपो जज्ञे क्षेमराजा इतिरितः॥ क्षेमहारी नृपो जज्ञे तमुत्रो मरु मंजः॥ जगद्वंसे सुभक्त
 श्रवसिष्ठस्य मुने कुले॥ प्रथमो नृपतिर्जज्ञे नोदराजमहिपतिनस्य वंसे नृपो जातो निरंधक इ
 तिः॥ निरंधकार्थेनः पापीस्तत्कृभूमभूतपतिः॥ तमुत्रो बृहको राजा ततो नारायणमिधः॥ तस्य
 पुत्रः प्रेषप्राणी न तमुत्रो द्रुहिको नृपः॥ तस्य वंसे नृपो जज्ञे धर्मिष्ठो नागभूतपतिः॥ नागाच्चा
 कस्य पाजातो न तमुत्रो धिरमंडनः॥ धिरानृपो सिलाकांतस्तस्मिन् पाणीपयकः॥ दिव्य
 कांतं नः प्राप्य नष्टयं वसविस्तरः॥ ततो वंशः प्रतिताम्यादानुलोभ्य नष्टे वच जज्ञे तो वेंव
 सविस्तरायेन वासं माइतलः॥ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे राक्षसविंशतिसोमवंसी सप्तमोऽध्यायः ॥
 ॥ इत्युवाच ॥ स्मस्वत्या सुभक्तस्य विश्वमित्रमुने कुले॥ जातः प्रथ
 ममूपाको विद्युत्पातिरिति रितः॥ तमुत्र सोमराजा भूतमुत्रो कालीनी नृपः॥ तस्य वंसे नृपो
 जज्ञे मूषाणां नाद इत्यभूतः॥ मूषाणां सुपर्णजा भूतमुत्रः सोमभूतपतिः सोमशिरं वंशिराभूत
 मुत्रो नागभूतपतिः॥ सुमनास्तत्कृतो भोज इत्यभूत्॥ भोज इत्यभूत्॥ भोजानुसुक्रको

॥ जगत्सुक्रको श्रवमंडनाः॥ समर्थस्तत्कृतो जज्ञे सिवराजा ततोपरि॥ तस्य वंसे नृपो जज्ञे कामा
 क्ष इति श्रुतः॥ कामाक्षाको तिराजा भूतस्य वंसे सुपर्णिव॥ स्यानुजे जज्ञे अनुजादेव को नृपः
 देवकाक्षोऽङ्गिराजानमुत्रस्तसनातनः॥ जीवराजं तनः प्राप्य नष्टयं वंसे विस्तरः॥ अनुलो
 मप्रतिताम्यातज्ञे वंसे भवेत्किलः॥ उमाभूगुले चैव जातो स्तरथभूतपतिः॥ सुरबाह्वर्णि
 वो राजा पार्थीवा कानिनि नृपः॥ तस्य वंसे नृपो जज्ञे उन्नभोतामसी नृपः॥ उन्नभोतामसी इभ
 पाको तद्वंसे द्रुह्यभूतपतिः॥ इपावर्गिरसो राजा तमुत्रो बृहको नृपः॥ बाह्वर्गिरा राजा
 भूतमुत्रे नृप इति तमुत्रोः तद्वंसे रभोराजानमुत्रो मातिमंडनः॥ मतिनाडु नृप इति भूतमुत्र
 कामभूतपतिः॥ कामाक्ष्यकारस्य योराजानस्तत्कृतो हरितेति च॥ अत्रैव गिरिदेवितनकुनेरधुमुप
 तिः॥ मधोस्तुगाधिभूयति पाक्षो क्षेमधरिचतस्मिन्॥ तद्वंसे द्रविणीराजानमुत्रो हेमपाकः॥
 तमुत्रो मित्रराजा भूतमुत्रो जमदेति च॥ जमदाकर्मुको राजा कर्मुकामुकी नृपः॥
 तद्वंसे नकुले जज्ञे विस्तराजभूतः रगात्प्रमथिभुपाक्षो नमुत्रो गंणपेति च तद्वंसे वेणुवंसे
 तितमुत्रः पार्थिवि नृपः॥ अत्रैव गिरिदेवितद्वंसे मागधो नृपः॥ मागधा तमुत्रो राजा तमु
 त्रः स्यवमंडनः॥ तस्य वंसे नृपो जज्ञे जैरावत इतिरितः॥ जैरावता तदापराजा भूतमुत्रोप

मणेति च ॥ नमभणा हरिराजा भूतकुनोपांशुभूपतिः तस्य वंसे नृपो जडो धात्रिराजा च विर्य
 वान् ॥ तस्य वंसे नृजडो कोडण्यो नाम भूपतिः ॥ कोडण्यन्याधोराज्यनमुत्र मुनविचस्तसुत
 स्मृतः ॥ पवित्रा न्वास्माराजा भुनत्सुतः ॥ यलोतिचिपालकसिंदुराजा भूततका स्य इति
 भुन ॥ तस्मात्तुभागे वाराजानमुत्रः सेलगनामकः सेबाकुर्सेनो नाम नत्सुतो गंगभुपतिः ॥
 तस्मात्तुभरिराजा भुनत्सेकमलाकरः ॥ तस्य वंसे नृपो जडो मेमनामामहानृपः तस्मात्तुण्डलो
 तामातस्तनः ताम्लनामकः ॥ ताम्लान्धिसिस्ती भुपाडो तद्देशे हि जपालकः हिजपाला च गोपालो
 गोपालाघदुभुपतिः यदोश्चमादीश्वराजा तत्सुतो ग्रामभुपतिः ग्रामात्तुश्चाराणो नाम ध
 र्मराजा तत्सुतो ग्रामांतनः परंतस्मात्तु जंगिराजा तत्सुतः पंगुनामतः ॥ अत्र ते कथं इष्ट्या
 मिदंतिहासं दत्तनपराजान्मुद्रिरस्यकोत्तुहृत्समन्वितं ॥ पुरामैदि न्वा नगरे अस्थिता
 नामको नृपः एकैतररातं तस्यपत्नीनां मुखदंभवेत् ॥ अपुत्रः सप्रवडा जचिन्ता वाकुलमा
 नसः ॥ पुरोहितं समाहूय पुत्रयष्टिचकार हि ॥ इष्टिर्भोगं ज्येष्ठपत्न्या ददौ मंत्रेण पवित्रं ॥
 केयिका कथं चोपिगा न्युत्रः समभाकितः ॥ पूर्वकर्मविपाकेन पुत्रपुत्रा मभूतः ॥ राज्या
 नईमुतं दत्तात्वा पुनश्चिन्ता परायणः ॥ मत्तर्वेपालितं राज्ञं अतः ॥ कोवाभाविध्यनिः ६०

१) यती चैतापरं भुपद्मानकश्चिद्दिजोतमः ॥ सामर्थ्योभहनि जाज्ञानविसात्रसंयुतः ॥ उपचरेषु डाइ
 न्वातराजाभक्तिसंयुतं चित्तं नृपदृष्ट्वा पुत्रं दुष्टाचनदरां ॥ उपायं कथयामाया जगामोक्तं हि पुदं ॥
 राजा वृत्ते कथयामाघ उपायं बहु पुत्रयदं पंगुपुत्रं वीधित्वा तु तन्मांसं मंत्रसंयुतां सर्वस्त्रिभ्यः प्रपल
 स्वयेकोतररातसुताः भविष्यति न संदेहो मुखदारा ज्ययातकाः ॥ राजा द्रष्टुं न भूत्वा विप्रवाक्या
 नुसारः ॥ चकरपुत्राः संज्ञातः ॥ सर्वकर्मनुरोधतः ॥ पुत्रो ज्येष्ठा गहिनी भूद न्यं सां गानम
 तिरो ॥ ज्येष्ठपुत्रं पुरस्कृत्य राज्यतेयां ददौ नृपः वयोवधसंजातिका लक्ष्मिं भुपतातः ॥ ऐत
 स्मिन् न्यतरत नरद ॥ समुपातिः सजितः पंगुनराज्ञाय धावतमश्चोदयात्पर्यटं नृध्व
 लोकांस्तुगतः ॥ संयमनिमदं नृने नरके धीरे पितरं द्रष्टुं नृपः ॥ बृहदः रविसमापन्नं दिदीक्षा लं
 स्वकर्मणी इति कथं इत्वासजकामान्यत्र वै मुनिः ॥ ऋषिवाको समं किं ध्यायात् वीता परायणः
 मुनिना इपसंन्ययप्रत्युत्तरको धृतिः कथं भुयान्ममयितु रिति तान् चारणं गतः ॥ ऋषिभ्यं ग
 स्तदिति तु संचयामारतं नृपमा मोरत्वे नृपसा इत् उपायां कथयामिने ॥ ब्रह्माणसमुपदिष्टं
 कर्म त्रीणि विमोचनं गपा आदिदि के संम्यग्बोधो मर्गी दिक् नष्टा ॥ पिततुदिस्य कुर्वेति नरका
 दुर्हरतिने ॥ इति वाक् संमाण्य राजा अहर्षं समन्वितः ॥ ऋषिवर्यो नमो गीणराजादौ नरत्रे

वंशो नृपो जरो देवको नाम नोतः॥ तस्माच्च - तुपर्णो नृपः पुत्रो नृपः नृपः॥ नृपः नृपः
 हरिवर्णो नृपः पुत्रो नृपः नृपः॥ तस्माच्च - करो नाम मालिवांश्च ततः परं॥ मालि
 वं तमनुप्राप्य नृपः नृपः वंशः॥ महाकात्यायनः - नृपः नृपः - नृपः कुले जातः
 प्रथमतो राजानं कुले नाम वीर्यवान्॥ नृपः नृपः - नृपः नृपः - नृपः नृपः
 वं॥ पांडोः पृथुश्च वा जातस्तस्मात्तोरि नामकः॥ तस्माच्च सोमराजा नृपः नृपः
 च तः॥ तस्य वंशो नृपो जातो कामाक्ष्य इति विक्रमः॥ कामाक्ष्य हरिवर्णो नृपः नृपः
 इति॥ नृपः नृपः तुपर्णो तिराजा सत्यपराक्रमः॥ माहावीर्यो नृपः नृपः सत्यवादी जितेन्द्रि
 यः॥ सत्यमेव नृपः पश्चात्ततो वैराज्यं तापनः॥ पते चान्ये नृपः नृपः नृपः नृपः
 पेपालितेयः वसुधाकर्त्तुमिच्छति॥ नृपः नृपः॥ येतेषां वंशो को वलिं तु क्षमः॥ विनाय
 कसमं वीरं॥ बह्वर्षो नृपः नृपः वंशं वक्तुं तथपि च॥ बह्वर्षा नृपः नृपः विस्तारो इति म
 मत्वा नृपः नृपः॥ अंगारमः स्तामसेति देवी लोके सुविश्रुता॥ तदंशो नृपः नृपः दमनो न
 म नृपः॥ दमनादारवि राजा कारा राजश्च तत्सुतः॥ तत्पुत्रश्चाश्विनो राजा इदुषो नृ
 च तत्सुतः॥ स्य नृपः वंशो नृपो जरो सुमनो नाम वै नृपः॥ तस्माच्च कालिना मा नृपः

पुत्रश्च इमे श्वरः॥ तस्य वंशो नृपो जातो हेति नामा विवेकवान् - तस्माच्च दायुरिति प्रोक्तो गो
 पातुश्च ततः परं॥ गोपालाद्रुद्यको राजा वारिवाहश्च तत्सुतः॥ वारिवाहो नृपः नृपः
 बह्वर्षश्च तत्सुतः॥ तस्मात्सुतः इको राजा विरबाहुस्ततो नृपः॥ तस्माच्च धृकाक्षि बानृजो
 रश्च नृपः नृपः॥ ततो वै दहिणा नाम ततो वै धृतिमान् नृपः॥ तस्माच्च मुरुचके तिलो
 के विस्थात पौरुषः॥ अतिवीरः स्ततो जातो ततः सत्यक नामवान्॥ धृतिमता महत्मानो
 ब्राह्मणानि ध्यकारकाः॥ दाननिष्ठाः स्तयो नि वेदशास्त्रनुचिंतकाः॥ येषां हि वंशवि
 स्तारो जाता वै वसुधावले॥ श्रवणात्तैर्ना देषां पुण्यवान् जायते नरः॥ प्रतिलो
 मा नृलो मा नृपो वंशो विस्तारतां गतः॥ कलौ कलुषं चिनाश्च कृचिराता महीतलोड
 दाप्याश्चैव नृकस्य गर्गनाम्नो मुने कुले॥ जातो राजा महावीर्यो नृपः॥ नामा सुविश्रुता ३२
 रौ वाश्च मथ नामा नृपः नृपः नृपः नृपः॥ रं नृपः नृपः नृपः नृपः॥ तुपर्णश्च तत्सुतः॥
 नृपः नृपः नृपः नृपः॥ ततो मालवराजा नृपः नृपः नृपः नृपः॥ जि नृपः॥
 तस्माच्च पुरुवीर्यो नृपः नृपः नृपः नृपः॥ प्रवुरो वंशविस्तारो जातो येषां धरातले॥
 महायज्ञादिकर्त्ता सो महा धैर्यमहाबलाः॥ दार्ढ्यपुषः सुराणां नृपः नृपः नृपः

कः॥ कात्यादिवाकरनिभाः शास्त्राचवसुनिभाः॥ सत्यधर्मरताश्चै बह्वददपिराजिताः
 ॥ ब्रह्मणा देवतासक्तमाडे व्यस्य ऊचेः कुलो
 आदिहिरथाराजा तत्सुतः सुमनेति च॥ तस्मात्सुदरीतश्चैव तत्सुतः शंकरति च॥
 शंकरादीर्धवाहुश्चरया मराजा ततः परं॥ तस्मादलननामा भूते तत्सुत्रो मानसो नृप॥ त
 स्यवंशे मन्त्रो जरो यदुनामा गुणो नमः॥ ततो वै श्वेतनामा भूततो वै तालिका निधः॥ त
 स्मात्तु गुणवाभाम्ना जातो लोके ति वीयवान्॥ महासेनश्च तत्सुत्रो धार्मिकस्यस्ततः स्मृतः॥
 सत्यसंधस्ततो राजा वैद नश्च ततो भवतयेतेषां बंधुगोश्वपुत्री कानां तथैव च॥ तं
 ॥ ततो विस्तारतां यातो वै व्याधिवसुधा लवत॥ क्रमाश्चर्या तां यां तो पापे जाते कली
 युगे॥ पद्मावत्या सुनक्तस्य सौ नयस्य मुनेः कुले॥ प्रथमो यदुनामा भूतीति॥ मर्जय
 इव नास्करः॥ तस्माश्च सुरद्यो जातो तत्सुतोगर्जनेति च॥ गर्जनाद्दुंधारा नितस्मान् खड्ग
 धरो नृपः ततो नृश्रीव नो नाम्ना नागराजा च तत्सुतः॥ गुणराजा ततो जातो तत्सुतान्ति
 वनामकः॥ शिवाश्च सोमनाथो नृमाहा कालश्च तत्सुतः॥ तस्मादुं दुनिनामोत्तुति
 राजा च तत्सुतः॥ तत्सुतो वैवो को नाम अनिरुद्धश्च तत्सुतः॥ ततो गोपतिनामा

भमदतो वै ततो भवतः॥ सुमेनस्तत्सुतो जातो बलिराजा ततो परि-येते चान्ये च बहवो यो
 मवंशे नृपो नमाः॥ सुपवंशतो महासत्वा लोके विख्यातपौरुषाः॥ त्रैलोक्या स्यापि जे
 तारो योरुषेण सुरैः समाः॥ नीलावासक्तचित्तस्य पार्श्वतस्य मुनेः कुले॥ मोदकः प्रथमो
 राजा तत्सुत्रः पद्मभूतिः॥ माद्यवस्तत्सुतो जेते मांगत्यश्च ततः परं॥ ततस्तु प्रतिसान्
 राजा सत्यराजा ततो भवतः॥ सोमदत्तस्ततो जज्ञे सुपालस्ततः स्मृतः॥ सूर्यनामा ततो जा
 तो महातेजा ततो भवतः॥ उडुनामा ततो जज्ञे कर्गंतको नाम तत्सुतः॥ ततो वैरणाश्च भ्राता
 तत्सुत्रो रिपुनाशकः॥ ततो वैराधरो राजा हरिवर्षःस्ततो भवतः॥ मंत्रद्वयं ततो जातो मंत्र
 ज्ञःश्च ततः परं॥ ततो विद्यानिजिदव्या नो शास्त्रवक्ता ततः परं॥ ततो च मंडनो नाम अ
 शुभालीनतो भवतः॥ ततः शांतांशुनामा भूदहदश्च तत्सुतः॥ उक्तेभ्यो न्येपि संजाता
 रूषिगोत्रममुद्रवाः॥ कौलो चादेवि चक्तस्य प्रियर्षे गोत्रं संभव॥ अत्यद्भुता कर
 युताः शास्त्रा विद्या विचारदाः॥ केशो चादेवि चक्तस्य प्रियर्षे गोत्रं संभवः॥ प्रथमो ज
 धनो नाम शीलराजा ततः परं॥ तत्सुत्रो गोडराजेति तस्मादो यरनामकः॥ प्रथमो प्रि
 यनामा भूतत्सुतो लोके विश्रुतः॥ शिखंडी नाम कोराजा तस्य वैपुत्रता गताः॥ तत्सु

तः कर्कशाख्यो भूकोलनामा ततो नवतः तस्य कारव्यस्ततो जजो हरिदश्वस्ततः परं॥ यो
गराजा ततो जसो शुक्रनामा ततः परं॥ चारणः स्तस्मिन्नो जानो चंडनामा ततो नवतः॥ एवमे
न्येपि भूपा लाजायः विस्तारतांगताः कीर्तिवर्णवमेतेषां धिदुर्गमहंतदामं चो विस्ता
रतांगछेदित्फक्ते मेसमासते॥ श्री नायासक्तविचस्य वृद्धविष्णोर्मुनेः कुले — माम-म
यो ना सत्रत्युत्रः सुमना नृपः॥ तस्माश्च नृगता जेसां महावीरश्च तत्सुतः॥ महावीरा
दुरिराजानास्ततः स्मृतौः॥ कविमंडनः॥ रयेन जितेस्ततः प्रोक्तं श्रुतिताहश्च तत्सुतः॥
नैः ततो नडाश्च नामाश्च नालनस्तत्सुतः स्मृतः॥ शक्यानां डाउको राजा देसु नश्च ततः
परं दमनाद्रपको नाम अग्निमित्रस्ततो नवतः॥ प्रवहस्तत्सुतः — प्रोक्तो कीर्तिमाली
च तत्सुतः॥ ये ते चीन्ये च नह बौराजानो धीर्यवतर्मः॥ विष्णु वृद्धकुले जाता विख्या
ता भुवनत्रये॥ वाजेश्वर्यो मुनस्य वैवस्वतमुनेः कुले॥ जातो प्रथमतो राजा पारसिनी
मन्त्रपतिः॥ तस्माच्च वैषो वीराजा कीर्तिमाली च तत्सुतः ततः स्ताम्नाक्षया नामा वृ
हदश्वामतिपरं॥ ततो रथ्यकनामा नृपः सहिषः सस्तुततः परं॥ क्षेमधृतिस्ततो जा
तो मेघना नादः स्ततः परं॥ राजानां कः परं॥ जेसे वायुं काहाः स्ततो जनि॥ तस्माच्च क्षे

त्रह-हेततो जा सममीरणाः॥ बाशी दुशाजी ततो जसो गुणराजी ततो नवतः ये च मा
था सुवहवो राजानो भुवि न्तरिराः॥ जाताः स्ते हिमहासत्वाक्षत्रधर्मस्य रक्षकाः र
क्षाक्षी देवता भक्त नडे नाम्नो मुनेः कुले॥ प्रथमो रंधको राजा तत्युत्रः रयामुलो नृपः
रयामुला कीर्तिमाली च हिमवाहश्च तत्सुतः तत्सुतश्च महावीर्यः कीर्तिमांश्च
तेता परं॥ मसुरंधु जनामा नृपः तदंशो धीर्यवतर्मः॥ तदंशो च कंवतो तिष्ठोणीपालश्च तत्सुतः॥
ततो वैदमनो नाम पुंडरिकः स्तः परं॥ हरिमेधा ततो जातः पृथुपालस्ततो नवतः॥ उपध-चा त
तो जातो ततो नृधरनामकः॥ उपवेगस्ततो जातो बहुविद्या विशारदः॥ ततो नृधरनाम
कैः॥ ततो विख्याति कीर्तिश्च हेममाली ततो नवतः ततो न्येपि च राजानो धीर्यवतो मन
सि नः॥ जनाक्षोष्णि कैपाली तेलेने पिपुराणे पुसुं विष्टताः॥ महादेध्याश्च नृत्तस्य
कपाला योश्च मे ते कुला॥ प्रघोषो नाम राजा नृकांतिराजा च तत्सुतः॥ ततस्तु सुंदरो नामेरा
धावी च ततः परं॥ ततो पुरंदरो नाम अंधिकेपस्ततो नवतः॥ तस्माच्च मे-नारो च तदंशो व
ला निरुपः॥ तस्माच्च सिद्धनामा नृपः दत्तिवीर्यः स्ततो नवतः॥ ततो मे कुरु विन्नाम सर्वजि
द्ये ततो नवतः॥ ततो नडाश्च नामाश्च तदीर्यस्तत्सुतः ततो नवतः॥ ततः श्वपरीकडा जातदंशो

वंशवर्द्धनः॥सुरजितस्ततो जातो ततो भुम्भुरसुनः॥केकिवाहस्ततो जातो ततः पिंगा
 स्मातामकः॥पुरुजिधुततो जज्ञेकासिवाश्वततः परं॥महिधरस्ततो जातो काशसंभवततो
 भवत॥दंडधारस्ततो जज्ञे तदंशे रात्रुतापनाः॥वेवमाद्यास्तुरा जातो तीर्थवंतो धृता तत्र तै
 नाः॥अजैयाः असमुद्रमहिमेतां पालइत्वा दिवंगताः॥अजैयाः रात्रुनिस्सर्वे मत्प्रसादेन
 तेनवत॥तामसीदेवता भक्तचामरस्य मुनेः कुले॥प्रथमः॥प्रथमः रात्रिसजा भूतदेशे बृंह
 पविः॥तस्यात्रिराद्युनामा भूतदंडं रोधर्मनामाका॥तदंशे बहवो जातो राजानः सत्यवि
 माः॥मुख्यपरोस्य तेषां तु नात्रिदृदिः कुलो युगे॥वज्रणी देवता भक्तमात्तं डस्य मुने कु
 ले॥प्रथमो दानराजा भूतदंशे सुरवर्द्धनः॥तदंशे सातलिर्नामस्य गंधधुरः स्तुतः स्तु
 त॥वीरहावत्स्ततो जातो पृथदः स्तुततो भवत॥तदंशे मघनादिश्वतदंशे च नपाचव
 ताश्वराश्वस्तविद्याश्ववंशदृदि करान्तर॥मानुनंदासु भक्तस्य दास्यस्य च मुनेः
 कुले॥साराग इति राजा भूतमहाविद्याविशारदा॥तदंशे वरागात्पुत्रतदंशे रोधर्ममडनः॥
 तदंशे हविणश्च वीरबाहुस्तताजनि॥तदंशे येशास्त्रजीवी विद्याजीवी ततो भवत॥
 वेवमाद्यान्तपतया अन्त्यशं पिमयोदितः॥विद्याविनयसंपन्नाष्टतिमंतो महाबलः॥

॥कादेवीसुभक्तस्य भूपतिमाक्षमुनेः कुले॥प्रथमो वज्रदंष्ट्रश्च तमुक्तो जज्ञे ततो भवतः
 तस्य वंशे नृपा जज्ञे नारायण इति रितः॥तस्माद्वा जनेषु पालोत्तमाक्षश्च ततो भवत॥तस्य
 वंशे महावरो कामाक्ष इति भूमतिः॥तदंशे च नृपा जाता बहवो वंशवर्द्धनाः॥धृतिमेवामहावी
 राः रात्र्यास्त्रेषु सुनिष्ठितामः॥जबवेध्यासुभक्तस्य जीवीनस्य मुनेः कुले प्रथमो देवराजा भू
 तदंशे केशो नृपः॥तस्य वंशे नृपो जज्ञे दामोदर इति रितः॥तदंशे कार्तिकेनामधृतवीर्यस्त
 तो भवत॥प्रचक्षुर्दंशे भालि वानरजज्ञे छुतवर्मा ततो जनिमान्दकदेविका भक्तोगणको नाम वै
 मुनिः॥तस्य मंत्रोद्भवो नामचापपाणीश्च तस्तुतः तदंशे येशापाणिस्तदंशे रोधर्मवर्द्धनः॥तासु
 शबवोत्तमसु आयुष्मतो धृतः व्रताः॥माहिनी देवता भक्तवेरुक्षस्य मुने कुले॥श्रीपाकप्र
 थमो राजानारसिंहश्च तस्तुतः॥तस्य वंशे नृपो जज्ञे समर्थ इति नामकः॥समर्थश्च पुपाविश्वस
 मर्थस्तुतस्तुतः॥तस्य वंशे नृपो जज्ञे नीमराजा इति रितः॥मातुगर्गनामा भूकाममात्त
 तो पति॥चंडवो महावीरा येभ्यो न्येविव भूविरो न दायो भक्तियुक्तस्य वंशे तनस्य मुने कुले॥जातः प्रथ
 मतो राजा मरुदध्वज इति रितः॥तस्य वंशे नृपो जज्ञे गोतमारव्या नृपो नमः॥तस्य वंशे सिद्धरा
 जः स्तुतस्तुतः प्रमदेति च॥प्रमदात्सीधुराजी—तक्ततः श्वैघनामका तदंशे सोमनामा भूत

पुत्रः कमलाकरः ये ते चान्ये च बहवो नृपाः सोमकुलोद्भवाः ॥ उर्विलादेवा भक्तजमदग्नि
 मुनेः कुले ॥ प्रथमः भरसेनो भूतस्ततः नृगनामकः ॥ ततो भूतसोमदत्तश्च तत्सुतो वरुणोति
 ॥ वरुणात्पाणि राजा भूतदंशो भगवाहनः ॥ तदन्वाये ये कदा हरिवर्षस्ततो भवत् ॥ महा
 मेधा ततो जातो सकृपाणिस्ततो भवत् ॥ प्रथमः अयनिचमहात्मानो राजा नो बहवो भवत् ॥
 जगदेष्ययाश्च भक्तस्य भानुनाम्नो नषेः कुले ॥ नृहरिः प्रथमो राजारणदक्षः ॥ - - -
 स्ततो भवत् तदन्वाये श्रीमरथो तदंशो धर्मभूतः ॥ धर्मादे चरणो नाम चंपकश्च ततो भ
 वत् ॥ चंपकादहवो जातार्धर्षी नृणां विमलसराश्च कृष्णदेवता भक्तसोमानुसमुनेः कु
 ले ॥ मंडकः प्रथमो ह्यसी तत्सुतो जैमिनिर्नृपः ॥ जैमिने जीजिगीतो तदंशो वक्रति
 नृपः ॥ तदंशो भूतिर्जीतो भूतधरेति च नाम तः ॥ पृथुश्च ततो जातो तत्सुतो लक्ष्मणचिधः
 ॥ तदंशे तुल्यलो राजा यदुद्वस्ततो भवत् ॥ वरुणाक्षी देवता भक्तो नाना निनीमवैरुषिः
 ॥ प्रथमो नार्गवो ताम अर्जुनः स्तत्सुतो भवत् ॥ अर्जुनात्पार्षणो नाम परिष्ठो रास्ततो भव
 त् ॥ परिष्ठाधर्मराजा भूदुपमन्युः स्ततो भवो वा उपमन्योरं सुवर्णो तत्सुतो दमिलेति
 च ॥ येन नृपा महावीरा सर्वज्ञा धर्मरक्षकः ॥ कुरला देवता भक्तदुर्दुनेषु मुनेः कुले ॥ रायी ४५

वः प्रथमो राजा तदंशो बहुबुद्धिमान् ॥ कर्मवान् तत्सुतो जरोरिपुहती ततो परि ॥ तवः शुक्र
 ॥ तीनाम देवरातश्च तत्सुतः ॥ तस्य वंशो नृपो जज्ञो नास्करेति च नामकः ॥ नास्करा नो नि
 नामा भवतः श्वित्रयेति च ॥ ततस्तत्तारो नामा ततो न्यपि बभूवरे ॥ पातमाकि निदे
 व्याश्च दुविणो नाम वैरुषिः ॥ सत्यसंधस्तत्सुतो भक्त्यदाश्च ततो भवत् ॥ सत्यकि
 स्तत्सुतो जरो तत्पुत्रः एतनामपि ॥ तदंशो नास्को नाम ततश्च सुरकंदनः ॥ तदंशो न्यपि
 संजाता बहवो रिपुमर्दनाः ॥ चंपावती सुभक्तस्य गोपनशो कषेः कुले ॥ प्रथमश्चैत्रराजा भूदु
 द्वः स्तत्सुतो भवत् ॥ तदंशो नृपतिर्जीतो भालुको स्तत्सुतो भूमिपो नाम श्रुतकीर्तिस्ततो भवत्
 नाम विश्रुतः ॥ श्रुतसेनस्ततो जातो महावीर्यस्ततो भवत् ॥ तदंशो धृतिमा नाम तदंशो नृवि
 चक्षणाः ॥ तस्य वंशो नृविस्तारो जातो वैमेदिनी तले ॥ दुर्गादेवी सुभक्तस्य कुमारस्य मुनेः कु
 ले ॥ प्रथमो धर्मराजा भूतस्ततः श्रवणोति च ॥ श्रवणाश्चुतदेवश्च अश्ववाहस्ततो भवत् ॥ ततो
 भूदं धर्मादेति तदंशो घनदो नृपः ॥ तदन्वाये नृराजा तदंशो नृनामकः ॥ तत्सुतः ह्यप्रनामा
 भूतहरिवर्षस्ततो भवत् ॥ इक्ष्वा देवता भक्तकुमारस्य मुनेः कुले ॥ प्रथमो रिपुना रारव्यात
 त्ततः शुनकाभिधः ॥ तदंशो विश्वजि नाम भानुमा कीर्तितो भवत् ॥ तदंशो मित्रकद्रा जाव

दंशो न निवर्द्धनः अरिजिह्व ततो जो तो वं रा रदः स्ततो नवतः तद नये वीर बाहु धृष्ट केतुस्त
 तो नव तद धृष्ट नः स्ततो जा तो तदंशो ब हु धा नवतः ॥ वीर शूर्य शूर्य शूनक्त स्यमिन्न रुषि
 मुनेः कुले ॥ प्रथम सी श्व तो राजा दनराजी च तत्सु तः ॥ तदंशो र हा जा तो सुरमित्रः स्ततो
 नवतः तदंशो बोधनो नाम न द्र श्व ततो जी नवतः ॥ उग्रध ना ततो जा तो ततो वैमधुपः स्ततः
 गुणग्राहा ततो जा तो तदंशो मित्रवर्द्धनः ॥ अरिहा च ततो जा तो गोपतिर्नम तत्सु तः ॥ सी
 रं डे णी देवता नक्त मंडन स्यमुनेः कुले ॥ प्रथमो दानराजा नक्त मराजा ततो नवतः ॥ गवि
 त श्व ततो राजा धेन मधुना ततो नवतः ॥ बहो मे ने स्व तो राजा पयमाष्टी ततो नवतः ॥ हे
 मां गदस्त तो जसे ॥ तदंशो धर्मनंदनः ॥ ततो वसुपुतिर्नाम वस्तु माकी ततो नवतः ॥ धृतव्र
 त स्ततो राजा धर्मगो त्या ततो नवतः ॥ मेभ्यो न्ये चैव राजानः कुक रुद्धि करारुपाः ॥ धारात
 व स्य गो यारो ब भुवर्म सरा यणाः ॥ पारजादे विभक्त स्य बक दो ल्यमुनेः कुले जातः प्रथम तो
 राजा शाश्वती नाम भूपतिः ॥ तस्य वंशे नृपो जसे काश्मीरा इति नामकः ॥ तस्मादाश्वरनामा ५९
 भूने गोराराजी च तत्सु तः ॥ तदंशो न्ये पि च पाका शौ यो दी र्य समन्वी ताः ॥ त्वरिता देवता
 सक्त गो महर्षण मुनेः कुले जयवा श्राम भूपा को तत्सु तः कर्म केति च ॥ तस्य वंशे नृपो जसे

पवित्र इति नामकः ॥ पवित्रा स्यारिजा ता घाव भुवः रात्रु तापानाः ॥ सप्तमारुकि निनक्तस्य
 कर्म नाम्नो रुषेः कुले जातः प्रथम तो राजा प्राण नाथ इति रितः ॥ तस्य वंशे नृपो जसे राक
 बाहुरिती रितः ॥ तद नये नृपो जा तो दी र्य बाहुरिति श्रुतः ॥ तस्माच्च वीरसेना घाव भुवः
 प्रातिवर्द्धनाः ॥ मुंजादे

अंगराजा ततो जाते ॥ शूरत ततो भवत् ॥ ततः शंताभिष्यो जातो ततो भूतसिंहविक्रमः ॥
 पुमादौ ततो जातो ततो मेसंबध्ववारः ॥ जातिका देवता सक्त उपमन्यु रुषे कु ॥ थादिराजर
 तिरव्या तो कीमोश्च रतः परं ॥ ततो भूइरसेनेति उग्रसेनस्ततो पिच ॥ ततो भयंमहा ते
 जाअचिराया ततो भवत् ॥ सोमिनी देवि नक्तस्य शांडील्यारवत्रयैः कुले ॥ माहाराजर
 तिरव्या तो ततो भूइ वरंकराः ॥ तदचये च नवतिष्ठु मत्सेनरतिरितः ॥ तदचये वीरसे
 नो को निमाली ततो पिच ॥ आर्ष्या धास्तो जातो भूमंडलसुरक्षकाः दलिनी देवि नक्त
 स्यविनांडकरुषे कुले ॥ अरिमर्दिनवराजाचिक्रमी च ततः परं ॥ क्षेमधृतिस्ततो के जातो क
 लिंगः स्तस्म तस्म तः विमलस्तस्म तप्रो को वीरबाहुस्ततः परं ॥ विवहस्तस्ततः प्रो को हेम
 धन्वा ततो भवत् ॥ ततो जाताः सुबुहुराः पद्याक्षस्य प्रमुखा नृपाः ॥ दैत्यनाशनि नक्तस्य
 धार्मिकस्य रुषेः कुले ॥ प्रातिमानिति विख्यातो उरुवीर्यस्ततः परं ॥ उरुवीर्यसुरुनमिवि
 मलस्तस्म तः स्म तः ॥ सुरथस्तस्म तः प्रो को रक्तज्योतिश्च ततः परं ॥ शाश्वतः स्तस्म ५८
 तः प्रो को विंदर्जः स्तस्म तः ॥ रूपमालितो जातो अग्निसेवितो भवत् ॥ प्राजावत्यास

जे कस्य साविस्वरुः कुले ॥ जातः सहस्रजिनामा महावीरस्तस्म तः ॥ बद्धं रोहदश्च
 केतुमालितो भवत् ॥ ततः सुष्ठाय प्रमुखा बहवः स्तत्कुले भवत् ॥ शिलादेव्या राधकस्य
 त्रिषे स्तस्म रुषेः कुले ॥ जातः शिवरथो नाम चित्राहति ततो भवत् ॥ संपातिनामा भूपयमानि
 ततो भवत् ॥ पायुर्नामततो गिराजा ततो भूरियशा भवत् ॥ तदंशे वमहा सेनस्तो राजा विरू
 थः ॥ तदंशे यंगहा द्याश्च वारक्षोणी तले भवत् ॥ बगकारधकस्यैव जनार्दन रुषेः कुलोमी
 मंतो नामराजा भवैद्य तश्च ततो भवत् ॥ विद्युजिहः स्ततो जातो तदंशे शालनमकः ॥ प्रम
 माधिप्रमुखास्य वंशे वीरा ततो भवत् ॥ पामिणि देवतायस्य त्रिमकारव्यरुषे ॥ कुले ॥ ग
 जो नाम महा राजा गवयः स्तस्म तः ॥ गवोक्षः स्तस्म तो जातो वप्रराजा तदचये ॥
 तदंशे मेघनादाया ॥ वीरा असनुमहो वडे ॥ अमरा राधकस्यापि तनामो रुषे ॥ कुले ॥ आ
 सी न्महिधरो राजा ततो वै नङ्गो भवत् ॥ तदचये वाजिमेघा अपाक स्ततो नृपः ॥ ततः क
 थ्यननामा भवत् जयंतः वै स्तस्म तः स्म तः ॥ तदचये रतबलिर्नि कुचः स्तस्म तः स्म तुः ॥ वि
 नरे रवाराधकस्य वीरणाख्य रुषे कुले ॥ श्वेतनामा भवद्वाजी गृध्रा के जाः स्ततो भवत् संपा
 तिः श्वेततो जातो उग्रनामा ततो भवत् ॥ तदचये कविर्नामानितरा जाततो भवत् तत भजे

नाभ्यः वल्लवस्ततोऽनिःसक्तिरेवां पुत्राकस्य उग्रनाम्नोऽसिः कुले जातस्तु क्षेत्रराजा
 चयङ्गकञ्चततः परतस्तु वस्तुनामाच अतुराजः स्ततपरं । प्रगोत्या नाम्ना राजाभूत्तगजा
 निकः स्ततोभवत् । जोगेनिका दृश्ययालो रामाक्रिडः स्ततोभवत् सामिश्चरी पुत्रकस्य प्रे
 माख्यस्य मुने कुले स्पर्ध्या हुरितारयातो बहुलेन स्ततोभवत् तदचये प्रजापादो
 बहूमात्यस्ततोभवत् । तदचयेच राजाभूत्त मणिकुण्डलमर्नेकः । माहाभारि पुत्रः कस्य
 भाषणख्ये मुने कुले जातः श्रीधरनामाचत द्वशे राजभूतसः ततो गभस्तिनाभूत्त्रिः कुम्भः
 तैस्तुतः स्मृतः तदचयेच बार्हिष्मातनायेपिवभूवत्तः तुल्यलक्ष्मीराधकस्य षामर्षस्तु मुने
 कुले माहायिद्धाधितिख्यातो जौरो परमधामीकः । तस्मादिष्टापतिनामत द्वंशे विर्यवर्धनः
 तदचयेच प्रपितोऽस्तु माध्वीततोभवत् । तद्वंशे गुणवानामंत द्वंशे माध्वीमंडनः । लाळनिक
 राधकस्य नभनाम्नोऽसिः कुले प्रजापाद इति ख्यातो रुद्रिश्चततोभवत् विशारदस्त
 तोजातो तद्वंशे विषमायुधः संध्यामजीततो द्वंशे मध्वणे नृपततश्चौवांगेशो राजाततो
 ये संभूतवतुः पन्नगेश्वरि शोकः कस्य वायुनाम्नोऽसिः कुले । सुविद्यात्रीतीराजाभू
 मजापोनाभवैततः कस्योनाम राजाभूत्त काभोजश्चततः परं । शत्रिबीहु स्ततोजातो

सर्वतश्चततोभवत् । त्रिपुरादेवाताभूत्त वासकस्य रघेः कुले । कामदोनाम राजाभूत्त
 शीवस्याप्रिततोभवत् । भुजाताचततोजातो तद्वंशे देवजितपः । अंगराजाततोऽतो
 तद्वंशे चंपकेष्ठी । ततो माहिस्पतीनाथो वंगराजाततोभवत् ॥ तद्वंशे द्वाविडेशाश्च
 तद्वंशे न्ये पीततिरो । अंतर्नैरवीभतस्य ग्रायणख्यस्य रघेः कुले । वेदवादे रतो नामरा
 जापरमधार्मिकः । प्रतिविंध्यः स्ततोजातोभूत्तनाकः स्ततः परं ॥ प्रतापरुद्रस्तद्वं
 शे भजितश्चततोभवत् ॥ अजितात्सरमित्रश्च पक्षतिचतोतोभवत् ॥ मुख्यवंशे
 समुच्छिन्ने नीचयो नोऽस्ति तोभवत् ॥ वशो यहि गणाध्यक्षकलिकाले समीगमेव
 शो व्यासश्च मास्ताभ्यां मयोक्तो कुलतंदनासमासो नात्रयश्चको सोमेषु विशदो
 दितः ॥ विस्तारादत्रयश्चोक्तः ॥ सोम्यत्रलघुतोदितः ॥ पैंवं वंशस्य विस्तारस्तूर्याचंद्र
 मसोतरो ॥ किर्लद्विष्यत्यनुदिनं श्रवति च सुभक्तितः । तेषां त्यस्तु खितश्च वंशवंश
 यद्विवर्जति च । दिर्घायुर्ध्यायं च धर्मबुद्धिर्जतिर्ही । शान्तो पुष्पवता किर्तिश्च वा
 पापैघनाशनि । श्रीगणेश उवाच । देवदेव जगन्नाथ भक्तानुग्रकारक वंशोय
 हितया प्रोक्तो लोको धरणहेतवो शोभवंशो माहाविराजैर्लोको रव्याते पौड्याः ॥

भर्ताकार्तविर्याधानघुषाद्यामाहावत्। तदंशजासुसु राश्वपांडवाः कृष्णध्वजः। त्रैलोक्येश
 विजेतारो सत्यसंघादनवताः। यथां किर्तनमात्रेण चरितं श्रवणद्वयं। पुन्यपक्षयमाच्योत
 तेषां वैचरितं त्रया। वंशोयामेकुतो नोक्तो सर्वज्ञेन माहामते॥ श्रीमहेश्वर उवाच॥ पुरु
 स्वाशोमवंशो ननु त्रास्त्र पुनामकः। कथितानां पुरिति च जातो विरोदिमर्दनः। नृपो र्वस
 स्य विस्तारो। नयाते कथितः कीडाः। आयोर्वंशो माहाविद्या न कुषाद्यादिशीरो भरताद्याः
 पांडवाद्याः। कुरवश्च महोजघां। तेषां वंशस्य विस्तारो भारतादौ प्रकिर्तिता। भवने गमया प्रो
 प्रोक्तो इति न निहि पुत्रका॥ इति श्री स्कंद पुराणे भादि ह्रस्वे सद्या डिखंडे शिव गणे
 शसंवादे सोमव सोत्पत्तिर्नामा। गणेश उवाच। नीयमस्य फलं प्रोक्तं श्रुत्वा ब्रूता
 भवमेति भर्तारं लोकभर्तारं पुनरं व्याहृता वती। भगवाद्भीषमा नो हि फलं मुक्तमवोदय। येन
 कर्मक्षते का सौ ब्रह्मलोकं गतो विजायाया कथं यसे शान कथं कथतां ये वरः। सांसा मृतस
 मा मृद्यं भवने मनसः सरगाः सकले नृशमोकस्य सर्वदा त्वधिराजसेः। सिरो गतेन चंद्रेन
 मेरु पर्वत राडिय निमतस्य कथा देव श्रुतानित्यं मया विभो तथा वंकार देवस्य प्रशंगेन
 लघो विते। एकमु श्रोतुमिच्छामि ह्रस्वं भवने स्वरं। सुप्यते चंद्रवर्णं न चंद्रस्यामि

कथं त्रया। कारणं चैव कथयानियतं चंद्रसे बवरं धिभ्यो उत मां जेन मां देहा हर्तु न वा कथं। कथमे
 तं कुतो देव शान वचंश्च शिरो गतः यतः प्रत्याहि भगवान् सह धर्मचरितमैकमं चिकया
 प्रोक्तो स्तद्वअर्थेऽदोहितः उमा माह पारिष्यत्य श्रुत्वा देवि भूमानने। त्वयाना पविमुक्तो वै भ्रं
 एया लुपितस्तथा॥ भिर्वेद परमा गत्वा मोक्षहेतुना नमात्मना॥ भूतपालसंघार्थवरा मिव नि केतनः॥ उक्त्वा सुरम
 ताया सुनदिनां पुलिनेषु च॥ वृक्षवा सिपु वृक्षेषु देवो धानवनेषु च॥ नियमकुरु तिष्ठे वा धनपीतो व्रतस
 नियाययवच निष्पामी गिरो वापि सुसी भवे॥ ततो देव गणाः सर्वे ससक्राः सधीता माहाः॥ समी दुर्त
 रुजस्याग्रे मम ते जा परीभ्युताः। अस्य ब्रह्मणो मम न्यमहे शो देवताधिपः। किमदं भगवान् केन
 इयमं आसी वाहितः। कथय स्वमघता त्वमस्माकं देव समः। इति न्देव दमाने तु न दमाने यथा बु
 देव तु मुख्यस्त्रि लोके शः प्राहुरप्रपीता महेः॥ न नस्तस्य गतिर्या तुं समर्थं सि दशे स्वरः। किं
 त्वमुख्य प्रभावे त एह्यते जगत् वलि न वरस सुभुरवाया त्वन च वर्येभ्य नि स्य द्यः भवस्य
 च मया तु भजित कार्यं जगद्गीती। हरे ते दुर्गालि ध्वो हि शो स्य हे तु श्रम कर्मणः॥ घनघ
 तोयमं रेदुया हिति वा एमि छपः। सहि भार्या विरहितः अविदि स्य रे नलः॥ मदहो स्यति

न सर्वानेव भूवस्तु दैवतं न हि दृष्टं तं दुःसहसा सौम्यं नितन संशयः तेनो जिविता सौम्यं चंद्रचूडश्चि
 तो मणी एवं नः सुकृतं कायं च भूधितो भविष्यति एतन्मिनो महेनोक्तो भुपयायजनी तं हि तां ग
 हितं दैवतैः सर्वैः मणी छं च यस्मिन् तं तेनैव संप्रवक्षाकाः सै र्देवा दैवतनां हि नो एव कुम्भा
 प्रया मोथ मतिश्च प्रचक्रिरे न तो मृतः समापु एमि क मे कं विषस्य च कुं स्नात्कुं भादु
 पादाय स्ते समुपस्थिताः कळ सौ सपि धा सौ तो त दौ ग्रामी लहस्तकौ मुमुचाते श्र भं गथं
 वेद नानी व श्रौतो ततो देव श्रव रं चाद्रिः प्रशं नेंद्रिय मान सं देवेति पुं मा मंत्र्य प्राह ह्वं
 पितामह देवामृतमृदं चापि कु भ्रे हाळा ह्वं विषं ततो मात्तं यहा एत्वं ततः प
 रं पंतु देवताः तमेयं या मृते ह्वि प्रथमं प्रथमा चित्ते आत्मा गुच्छि शीरो
 भागे छै रवा न्निमीताः ततो भ्य च्य पुने दिवी विषा चिष रुहा नने प्रश्यन्नि याम
 पाछु ध्वा प्र देयि न्या मयानये

धमत्ते नैव वंश्चक श्रैव विषण्णमे ॥ युगज नितौ चा तत्त्वत्तारे देहजामौ ॥ सौ
 म्य सौम्य न चं देण दुत मांगे न वै ॥ तत्तेजो मृतजो नितं माहारज इवो दुना ॥
 तैतहात्वा रुत्तेन पि विषेण मम सुंदरि ॥ कंठ समम्य च भ्रामप सामेवाम ताव
 ने ॥ तत सोमश्च शीवश्च देवानां मस्मि सुंदरि ॥ प्यादर्स चैव स वृतो वृतपि
 नकुचो दरि ॥ इत्यवंत्यम वासिसे समनुजार्चेते च इह ॥ तिरानि मुघ्नियथे
 तन्मय निंदते ॥ या इदं श्रुणुयादेवि ॥ चंशर्द्धो व्यतिसगतं ॥ गारापत्यं
 भवेतस्य दिव्यं देहपिचर्यये ॥ कलिकलौहतिहनि पावनवै पुण्यपुक्कदं ॥
 सर्वकालेऽणो स्वर्गमायकं चंश्जन्मा दुतं यो हि पवेदधो मुखसस्य दध्वा
 णरिसत्ययोगाणपत्यमहत् ॥ इति श्रिः पुराणे सत्यादीखंडे गणे स १२
 सिवसंवादे चंश्जन्म कथननांम ॥ ॥ श्री ॥

गणेश उवाच ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इदं वत त्वया प्रोक्तमात्र देव सुनिश्चितं ॥ पाठादिय
 च मुत्पन्निः कथिता विस्तरतस्त्वया ॥ सुर्यवंसगतिनुक्ता ब्रह्मत्रियं रतिमतान् ॥ तेषां ना
 मानि वंसाश्च कथिता पुर्वतस्त्वया ॥ साधुसाधु त्वया प्रोक्ता इदं वतं सुनिश्चितं ॥ अतः परं
 वक्षामि संधराधर्मकृतं ॥ महादेव उवाच ॥ अयोध्यायां पुरा संस्थाततश्चोत्तरतस्तथा ॥ तत
 श्च पाठिते प्रोक्ता प्राप्ते कलियुगे सति ॥ भृगुशापा कुनराज्या गतशौर्या गणाधिप ॥ गतः
 राज्यान्ततः वसिष्ठो मुनिपुनिपुंगवः ॥ कुंकुणे च भक्तसंस्था प्राप्ते कलियुगे सति ॥ भवन्ति
 घांकरिष्यंती लोकाः पापविमोहिता ॥ कुरुयुक्तिरताश्चैव मिथ्या वादपरायणाः ॥ द्विजनिघा
 पराश्चैव वसस्वनिदापरायणाः ॥ त्रैतायुगोत्तंश्चैव सिधंतापसंमुनिः ॥ सुर्यवंसे नृपाः स
 र्वे पुजयंति गुरोपमा ॥ कलियुगे च संप्राप्ते महिषासुरायाः ॥ रुषयः सर्वे च सत्यकृग
 ताश्च बडिकाश्च ॥ ततो वसिष्ठराजर्षिः तस्यान्तर्वात्तदा ब्रवित् ॥ मदुक्तं वावधार्यं वै
 मवद्भिः ब्रह्मसंचितैः मद्भुवता न भवद्भिश्चाक्रिया कार्या विचक्षणैः ॥ मम वंसः कुलेजा
 ताममगोत्रं समुद्वा ॥ वाक् भृगुस्तं व्रततत्सर्वान् पुजयेद्वाघाघा पुर्वकं ॥ यतः संशाखा

धमत्ते नैव चंद्रश्चकश्चैव विषण्णमे ॥ युगजति तौ चातलत्तारे देहजामौ ॥ सौ
म्यसौम्यनचंद्रेण दुत्तमांगेन वै ॥ तत्तेजोमृतजानितं माहारजश्चांदुना ॥
तैतहात्मारुलेनापि विषेण मम सुंदरि ॥ कंठसमम्यवभामपसामेवामत्वाव
ने ॥ तत्तसौमश्चसीवश्चदेवानां मस्मि सुंदरि ॥ प्यादर्सचैव सवृतो वृतपि
नकुचोदरि ॥ इत्यवंत्यमवासिसे समनुजार्चते च ॥ तिष्ठानि मुद्घियथे
तन्मयनिंदते ॥ या इदंश्च एया देवि ॥ चंद्रार्द्धे व्यतिसगतं ॥ गाणपत्यं
भवेतस्य दिव्यं देहपिचर्यये ॥ कलिकलौहनिहन्निपावनवैपुल्यपुकदं ॥
सर्वकालेऽणोस्वर्गमायकं चंद्रजन्माद्भुतं यो हि पवेदधोमुखस्तस्य दध्वा
धरिसत्ययोगाणपत्यमहत् ॥ इति श्रीकृष्णपुराणे सत्यादीस्वर्गोत्तरे स
सिवसंवादे चंद्रजन्मकथननाम ॥ ॥ श्री ॥

गणेश उवाच ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इदं वत त्वया प्रोक्तं महर्देव सुनिश्चितं ॥ पाठादिय
प्रमुत्पन्निः कथिता विस्तरतस्त्वया ॥ सुर्यवंस गतिनुत्काञ्चमत्तप्रियं इति मत्तान् ॥ तेषां दा
मानिवंसाश्च कथिता पुर्वतस्त्वया ॥ साधुसाधुत्वया प्रोक्तं इदं वत सुनिश्चितं ॥ अतः परं प्र
वक्ष्यामि संधराधर्मं हत्ततः ॥ महादेव उवाच ॥ अयोध्यायां पुरा संस्थाततश्चोत्तरतस्तथा ॥ तत
श्च पाठिते प्रोक्ता प्राप्ते कलियुगे सति ॥ मृगशपा कुनरा ज्यागत शौर्या गणाधिप ॥ गतः
राज्यान् ततः वसिष्ठो मुनिपुंनिपुंगवः ॥ कुंकुणेव भवत्संस्था प्राप्ते कलियुगे सति ॥ भवन्ति
घांकरिष्यंती लोकाः पापविमोहिति ॥ कुर्युक्तिरताश्चैव मिथ्या वादपरायणाः ॥ द्विजनिंघा
पराश्चैव वसस्वनिंदा परायणाः ॥ त्रेतायुगे उत्तंश्चैव सिंशंतापसं मुनि ॥ सुर्यवंसे नृपाः स
र्वे पुजयंति गुरोपमा ॥ कलियुगे च संप्राप्ते महिपाप परायणा ॥ रुषयः सर्वे च सत्यकग
ताश्च बद्धिकाश्च ॥ ततो वसिष्ठराजर्षिः तस्यान्तर्वात् तदा ब्रवीत् ॥ मद्भक्तं चावधार्य वै
भवद्भिः ब्रतिसंचितैः मद्भक्तात् भवद्भिश्चाक्रिया कार्या विचक्षणे ॥ मम वंसः ऊर्जे जा
ता मम गोत्रः समुद्भवाः ॥ वानरगुहं प्रतत्सर्वान् पुजयेद्वाघा पुर्वकं ॥ यतः संशाखा

तेजन्मसंचितं॥ तपसा कथुरां सर्वतपोर्गर्व समंजसि॥ अनंतरात्मा ध्यायुनिमाते भुवि स्मर्योर्महा
 त॥ तपस्विनस्तथा हिते भवतो पितृयोधन॥ निक्लृप्तं सरिरं मेतपस्यापस्य ब्राह्मणा॥ अहं
 प्रनदुष्यामि किमुपस्त्वस्वकल्मसः॥ रिगान्ये श्वेभ्युस्मदृष्ट्वा मानात्पाद्यथ॥ ततः प्रवेसिन्दे
 विमया सुदरि सुदरिं स्वककारसहै स्तिवास्वमत्त ब्राह्मणैः सह॥ हिरधारजवात्स्मादंगुल्यं
 नादृष्ट सति प्रोक्ता इदमाहात्म्यविस्मरामि जनं रात्र्या सधियायदुक्ते नदिह तथा॥ स्वयं साकरसाद्रुक्तेन
 था च प्रशमिति च मे॥ को भवा किं च भोगान्नताम किं किं च तेन यः॥ यस्य ते स्ववते नस्म अंगुल्यमविष्ट
 तं न्यतत्॥ तुनबधं सह श्रुतिबहुनिमम ब्राह्मणा॥ माहादेव प्रशादार्थं कुर्वतः परमंतपः॥ नेष्टसाम
 धने चापि को भवान्मेदयो हरे॥ यवमेव सुकाणस्य ततो त्विक्ते दर्शित दर्हिती पातिरपत्तपसहस्र
 देः॥ ततः प्रदर्शिते गौर्ये संभमार्तविलोचने समेपद्वापमाता सुतु स्नानवसमां प्रिये॥ पर्णादुवाच॥
 तुर्नमो ब्रह्मनुपायमाहादेवाय सुखिने॥ ब्रह्मिन्दुविष्णुपुर्याय परब्रह्म नमोस्तुते॥ नमो नस्मांगराणा
 यभस्मो॥ त्पतिं विकारणे॥ भस्मविस्मांगदेहायः॥ पुःस्वनुफलधुर्यते॥ तवस्तु सोऽहं तु स सर्वोच
 स्थितं बिज॥ गौसु विमेषु भक्तेषु देवेषु च ते सदा॥ योगान्ममुदि श्रुत्वा मां प्रणम्य गणेश्वरः॥

ययेवदयमां वा ससुसेरौ सुरसिंनिभ॥ यतस्मान् कारणदेशाममाभृत्त सुगंधिनौ॥ भुतिनिक्षेपनं जा
 तस्नानं चानुममं प्रिय॥ पुण्यस्नाने कृतस्वले प्रमाणे यच्च सुदरि॥ नत्पत्नं सकलं देवि भुति स्नानं स
 शयः॥ तथार्थवेपुसे वेपुमं वेत्थे वह्नियत्फलं॥ पदयपन्यपुसिष्ठेषु सहितेषु द्विजातिषु॥ भुति
 स्नानेन तव भित्तव्येद्यतगुरां प्रिये॥ ब्रह्माविष्णुरनंतस्य सके चिक्ते लोयमः॥ स्नानेनाने
 न चैस्माताः सर्वेषु परिस्थिता॥ अदित्यावसवोऽरुमाः ततोश्चास्विनौ तथा॥ यतस्मान्मु
 पासत्ते देवा देवत्वमागता॥ तपोधना श्वये सिद्धाश्चौरगचारणाः॥ स्नानस्य च ममावेन ज
 तजातिविवर्जिताः॥ पिशाचैर्भ्यो सत्तसेभ्यो यहेभ्यो पिचपार्वति॥ नभये मय्यं देवि भुक्त्वा श्वे स
 सः यजे मे मद्धि धाय नमस्तु त्वय्यमप्रिया॥ ममानुगा भवंत्यते॥ भस्मस्नानेन वेद्वाण सर्वति धाव
 गाहस्य भुति स्नानं च-पार्वति॥ तुल्यैव धुतं शुक्रममभुते श्वे सभव भुतिवचस्य निनिपते बि
 चन्मिनि निराह शानाम् हि स्मास्ते भवंति भव भाविनि॥ यजानास्तु यजिवंति परमिको द्विजः॥
 ते च निगणायाममत्ते को भवाज्ञया॥ भुतिस्नानसमना मित्वे मंजुललोचने॥ स्नास्यात्य फलं
 यत्तद्विचनिगणेश्वरा॥ नास्ती गंगा समंतिर्येनास्ति शोऽशमा भुति॥ नास्ती वेदशमाः सास्त्राः ना
 स्ति भुतिसमान्तयः॥ उच्चि संवापपं नं वाहि सन्सतवाहिं सकाः॥ ननरभुनिशं स्पृशं वर्षयन्ति

विनायकाः॥ यवंपर्णादि मुद्दि स्यमयेषा सुगंधिनि॥ भुतिविलोकनं जातं देवितामरशो हारो॥ एतसि
 कथितदेविमयामृदुः चचः स्मिते॥ यथोन्यनाचजाताचममभुतिविलेपनं॥ भवनिधरवरत्न
 जयोहिकश्चिन्मानवो वासुरो वा निदेवो ते वै भस्मस्तानंममैतनियं॥ जलत्तपदंतुल्य तुर्यै नगणे
 शाम्यमापंथते सुयं भग्नि सोमश्रुतिगंधर्वा सिद्धार्चितारम्यनि॥ ॥ इति श्रिसहादिखंडे स्कंद
 पुराणे भादिरहस्यसिवगणेशसंवादे भुतिकिर्तननाम ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 श्रिगणेश उवाच ॥ ॥ भुत्पुपतिं सुभां शुक्ला शुभ्रां गिरिवरिपतां ॥ पतिं पतिव्रता
 पाहविकसं नयनाब्जनां ॥ कोकनिशायते देवसवधुमातरेणे ॥ चितासहस्रेण प्रज्या लवश
 जानने ॥ सिद्धवास्था शंपत्तौ संकुलिमतशंतते ॥ यत्तगंधर्वमाहारैर्भादिनेतृषीतभुषिते ॥
 प्रेतभुतसमाकीर्णैर्नेतधिरभाहिते ॥ सीवारावसुगं निरेको तु कसवाकुवेमे ह्युक्ततभुंयिसेस
 वमात्यैरलंकते ॥ कुराकसवृत्तो दिशे बलसुजातभुषिते ॥ मुषलो मुखवलयुले सिवासलरवाल्
 हे ॥ आज्याहूतिनिपात्यैश्च वर्यमान इवाशने ॥ कुव्यादगणशंत्युद्ये सारमेयकृतस्वने स्वद्वालि
 पिकैः सुर्धैः स्यविदेचिरंतरे ॥ नानाभरणवस्त्रैश्च भुषणैश्च विभुशणे ॥ शै इन्द्रादुत विद्यांसी
 भयदे सर्वदेहिना ॥ दुरंतकाशप्रतिमे दुर्विभावव्यचुराशदे ॥ बाधहस्तकृतापिडे भुषिते चांशुः ॥

तया ॥ गजचर्मवृत्तजनुव्याघ्रचर्मविभुषितः ॥ वसापुर्णकपाले चैविंता नौमहिषपवन ॥ नृ
 त्यमानाहताहतराजमानो भयंकर ॥ भ्रामयंशव भुतानिपालयन् निवदान ॥ भर्तुं मम उव
 दुत्पन्न-प्रभुः प्रभावतामपि ॥ रात्रौ स्पर्शानि श्रोसि कि ॥ कमेत भवने स्वरश्रुते चैलो न
 रथस्य विश्रुतस्य च ॥ तव नाममाहा देव विन्निमं वृतमिस्वरं ॥ भवभावनियुक्तायां मार्यापाम
 यमापह ॥ भ्रमंति वहि निचं मेद्वयते चापि मेन ॥ त्वाध्याचारस्य विकृतं तवाचारं निशाम्यहं ॥ स
 र्वदेवतपुज्यस्य सर्वदेवतमस्य च ॥ तस्य नाममाहा देव यति तदेवमिस्वरः ॥ इराकेनामज
 गतः तव चेदने स्वरत्न ॥ ध्रुवमचमाहा देव ॥ कारणमहदस्त्रिबे ॥ कौतुहलमतिवेदं मया
 मितमहप्रभो ॥ देवगुत्तयद्यपुष्टं पुष्टं याममवेदय ॥ इत्यमेवं भियुक्तस्त्रुशोनयो मापति
 र्भवः ॥ हास्ते फुट्टमुलो देवो हरशर्वमुखो ब्रवितु ॥ अहं स्त्रीयिततपः कालः राक्षसनिश्चिक
 रोदे मुहुर्ते संभुतो घुते रोदिपिनयपतो नामवदैवः पुरायणो मादिरव्ययः ॥ कुमा ॥ रकिनि
 दस्यररोदिशिति मयानकां तदा वोचो सद्वंदतां वरं ॥ देहि मे नाम सद्वसतेनालं देवरोदि
 मिरादस्त्वमपिलेनाहमुक्तौ वैयद्योगिनि ॥ नतिशामिदा न्येव ततो ना पुनरब्रवितु ॥

किमिदं भतेभुयोनिललोहितमातदः॥ विलोचन किमतोभुयाकरवाणि तवानथः॥ नाममेदेहित
महंरदन्नेवतदाब्रवे॥ सत्यनामनिमेतेषांतातानिगुह्यत्तणिअन्यानितेरपिअतेरोदिम्येवत
लोस्विकोनतोमापाहिमांनांदिविलेर्भकेरादिचविवला॥ किमिदंयत्तेनेर्थरोद

स्मिनामतः॥ महामिचशं हरेरुंतेरुनामतः॥ कालो शुक्लात्कालतेनाहं संशितं॥ घातुद्वयमि
तिप्रोक्तं भवत्येयं शितात्मनः॥ सर्वलोकाश्च साम्यंतेतेनसर्वोहमंबिके॥ यद्येकोमिरादायलो
कान्शक्तपंडितान्यवकलं भावायभवनेनास्मिपार्वति॥ अग्नयवसंदिश्वेमयाहिणोमिरणे
रं॥ यदुसशांतिमान्योति तेनोयोहमनिदिने॥ मात्स्यापिमहं ध्याहंमह्यादिपतिरेवच नहाशब्दे
निरतोमाहदेवबुतोह्यहि॥ अहं पिवायतश्रीशिस्वरणामपिस्वरः॥ कर्तुंरुतुं चदानुचतेनाहं
परमेस्वरः॥ जभावेनाभिनामानि नमाह्यतिहपार्वति॥ येनेवापिहितात्मावैस्तुतस्तुभ्यम्यतिव्यहि
॥ तनुस्वेतामुमांदे वियो न्यर्च्यातिनामतः॥ भार्चिनस्त्रिदशैयितिस्त्रिदशैरवतुल्यतां॥ परताति
चनामानि॥ धारयंतममप्रिय॥ यास्वदंमंमं पदमाप्नोति॥ गारग्न्यंशं हयेयः कमणिधिषयोसिवि
धानाविभाविनि॥ स्वकर्मकृतेनाचदस्याहस्यनियोज्यते॥ अन्यथाहं यदाकुर्यामिजामुनुषदाप्रि
य॥ रोहभावयदाकुर्यामिहकर्मनिदाहं॥ मष्टदभ्युदितं कर्मपुरशापगिरेः पुते॥ तत्रेनावस्यक
र्तव्यंमदुवायदिचेतस्व॥ प्रजापतेश्चकाः सक्रादेशक कर्तुमंयथा॥ निदेशे सर्वभुतानि सक
रोन्युपदेसत॥ मांशोहंतेनवरा रोहपुत्रेराव॥ रातनोनितक्तकलिका लंदिकर्मदेसमनुप्रिये॥

सदा ॥ तस्वसुतापित्ताकप्रमेसुभानने ॥ चंडिवाकरप्रमेमयात्ववाख्यतेमनिन्दितेहोमनो ॥ ॥
 हरमस्तनकलत्वात् ॥ नवाकपार्वति संहिता र्चकथवेत्सदा ॥ ब्राह्मणदेवसंहोदि सदेवपर्यायदुपे
 तपुजितोरमेधिरं चारुतमेमयासह ॥ इति श्रिस्त्वं चपुराणोभादिरहस्यसत्यादिरवंडेली
 गार्चफलकम् ॥ गणेश उवाच ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ अष्टषष्टिस्तु यमोकाः सिवस्य परमात्म
 नः ॥ तमहो श्रोतुमिष्टमिव क्लेन कथयस्व मे ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ मंदसंध्यं
 सुखासिनं ब्रह्मापुष्पतिशंकरं ॥ केषु केषु च स्नानेषु रसव्योसिमया प्रभो ॥ ॥ महेश्वर
 उवाच ॥ ॥ वसुणास्यां माहादेवमया गे तु महेश्वरं ॥ निमिषे देवदेवे सुगयायो प्रपितामहं ॥
 कुतस्ते वे विदुः स्थानं प्रभासे ॥ ससिषु सत्तं पुस्करे तु च योगं धिसिखचं विपत्तेरवो ॥ सुहृमं मात्रादिके
 स्वरे ॥ ध्यानसिधेस्वरं योगं गयायस्तोतस्वरे ॥ विजयं ॥ विजयं चैव कास्मिरे जयं च मरुते स्वरे ॥
 यमस्यांगे विदुः स्थानं कापीरं करविरावे ॥ कायावता तबुद्धे देविकाया मुपापति ॥ हरिचंडे हरं
 चैव पुरि चंडे तु शंकरं ॥ जरिकात्वे स्वरे विधा-सौम्यकुकरके स्वरे तात्रकं चैव सध्यायो वदया
 च चित्तोचनं ॥ नम्ये स्वरेति सुकृतं स्वरिसेवे विपुरातका ॥ लेपने वै पतिदित्यमगैस्वतं विदुः ॥

गंगासागरे ब्रह्मरमोकारामरकं रके ॥ सत्यगोदावरिनिमं पाताले हारके स्वरे ॥ कलिकादे
 गणाध्यक्षं कैलौ शोचिपुरांतके ॥ हेमकुटे विसपाहं भुवंगंधमादने ॥ इंडी स्वरे नलं प्राहु
 ज्वलितं स्थले स्वरे ॥ भुते स्वरे गणाधिहं कैरातं च किरातके ॥ दानवानां विनासाय वाराह
 विध्यपर्वतं ॥ गंगा इहे हिमण्यानमाननं वडवासुखे ॥ श्रेयं कोरे स्वरे तिर्यं वरिखं वेसकाप
 ये कुसुमपुरे प्रसुसं कायामलके स्वरे ॥ अष्टषष्टिमुना मानित्तवदेसास्यचाश्रवात् ॥ पुरा
 णे चोपगीतानी ब्रह्मणा वमाहात्मना ॥ यः श्रुविः प्रयतो भुत्वा उभे सध्यपने नरः ॥ दसानां
 मस्वमेधानां फलमाप्नोति मानवा ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ श्रुतं भगवान् मया
 साङ्गं गरुस्थं द्विजसत्तमा ॥ विभुतिदेवदेवे नं स्य श्रोतुमिष्टं मयं द्विज ॥ ॥
 सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ आसिमं वरस्याग्रे नानारत्नविभुषिते ॥ तत्र नं दिस्व
 रौ देवं परिमद्यति संक्रा ॥ ॥ नंदिके स्वरे उवाच ॥ ॥ भगवन् देवदेवे स
 विपुरातु सुराधिपां ॥ विभुतिं ते माहादेवमद्यत्तौ वस्वतवर ॥ ॥ हरिशंकर उवाच ॥
 ॥ ॥ नंतु नंदिस्वरं नमो विभुतिद्यादसिमम ॥ यकायमानशोभतु त्वानि सामयसमा

हिताः॥ अग्निप्राकारकोरां सु प्रा वृत्तौ हन सं सयः॥ चराय प्रयुविं सर्वा मा समुदं यथे सं
 चैव तिष्ठाति वल्लरेषु॥ ऋवं धितं॥ पर्वतैषु सदा ऽक्षो दिव्य सह वदाम्यहं॥ अद्दहोरात
 दांकुयां शै सत स्य फलं त मेत्॥ जितयोः स्मिधुवं वै च गवांसत सह स्य फलं प्राप्नोति मानवा॥
 चंदा स्मि वरुणो स्याहं चरामि प्राथे विमिमां दिन क्षय पूर्व सं ध्या का लोहं मृत्यु नासनं॥ विनयो
 स्मि कवं चैव चं शोहं वेद वादिनः॥ भुङ्क्ष्यामीदृशार्थेषु क्षये चैवाम क्षयं वृत्तिनां वृत्तिरेवाहं॥
 जयोहं सर्व भुतिषु॥ विनरासश्च सुरादेन्याः पवनो दहनो सथा॥ मत्ततोहं जलं चाहं क्षिपामि व
 लव सदा॥ अहं सजानि भुतानि साक्षिपामि युगे युगे॥ योनि सत सह सृष्टु म्नाभ्यते स्वात्म लि
 लया॥ मया क्रुद्धे च दु सर्वे क्षे चरंति पुरातनं॥ मया विनिहता दैत्या स्तार का क्षामा हां बला॥
 यथा

कप्याराणो जंतुनां येन हिंसितं ॥ तत्पापं दहते ध्यानि काशरासि मिवानलः ॥ कुमारिदुषणं
 कृत्वा मातंगगमनं तथा ॥ एते केन ध्यानतुषेण तत्पापं नयते क्षयं ॥ अभक्षभक्षणे क्लृप्त
 उपेयं पितमेव तथा ॥ तं दीप्तौ ध्ययते नितु शान्तिरिव कांचनं ॥ उदरधिप्राप्य तथा सुयथामा
 र्गनगच्छति ॥ न दद्याद्वात्मकं प्रायश्चित्तं पापैः प्रमुचते ॥ ध्यानयोगविधिं कृत्वा यदि मोक्षनग
 छति ॥ ब्रह्मलोके पिवावादे विष्णुलोके यागछया ॥ सोमसूर्याग्निदेवं डादिशे संसमवाप्नुया ॥
 यमलोके पिवावाशे पुज्यमनश्च देवैः वतैः ॥ यद्योक्तै न विधानेन विस्तरेण माहात्मना ॥ स्या
 देव ध्यानयुक्तं स्य सितं प्राप्नोति नान्यथा ॥ अदित्यचतुशे वेदानसं गोपनि सदोद्धिजः ॥ ध्या
 नं च वेदगुह्यं न ताः ॥ मानवस्तेषु सर्वेषु जन्मकर्म वेसानुगाः ॥ तावद्भ्रमंति संसारे यावत्स्था ८६
 नं न विदंति ॥ अश्वराश्च सुराश्चैव कुसयपितरस्तथा ॥ यदा ब्रह्मादयो देवा दिव्यते से
 वते जरा ॥ ग्रहस्तोत्राचारि च वानप्रस्थे यमिंकुः ॥ यते ध्यानेन दिव्यं न च लिप्यति
 कर्मभिः ॥ आत्मणा ह प्रियवै स्या सुशयावर्ण संकराः ॥ एते ध्यानेन दिव्यं तेन च लिप्यति
 कर्मभिः ॥ चंडाकमारितः कृत्वा यनराः पापकर्मिणाः ॥ प्राप्नुवंति भुभो लोकान् ध्यानं दह

ति किञ्चीष ॥ अन्यत्र गंयमि देगुह्यं सारभुतं समुचयं ॥ सर्वपापासु यो सक्तास्ते वसिष्यति
 मानवा ॥ त सर्वे संप्रवस्यामि तव स्तेहान्माहानुने ॥ ध्यानयोगविधिं कृत्वा मोक्षज्वरवि
 धिं शृणु ॥ आज्ञावरो योगुरुषु करोति न च विंदति ॥ भगवन्मया मिब्रं हनघ्नः सुरापो गुरुः
 तत्पुत्रः ॥ सतं सगुचं च कलां न हति शोडसि ॥ धिन्यशे देव तं ज्ञानं सौचाचारसमन्वि
 तं ॥ नायं त्रितश्चतुर्येय सर्वासि सर्वविक्वि ॥ अस्वमेधसहस्रेण रिजयंसे सतेन च ॥
 आकाशमिव पंकेन न सपापेन सिप्यते ॥ वः सहस्राणां भोजय सत्यवादिनां ॥ एकस्रु
 मं च वत्मीत सर्ववह्नि विवैद्विजा ॥ यः सहस्रं सहस्राणां भोजय सत्यवादिनां ॥ संकल्पि
 तां सहस्रेण स्नातकानां सतेन च ॥ वानप्रस्थसहस्रेण यतीरे विसिप्यते ॥ सांख्यो
 गवि श्रद्धात्मा भुजायोगस्य योगवित् ॥ यावद्वोय सते पिडां स्नावंत स्य हविर्मुखं ॥
 सर्वपापरतिस्तस्य ध्य ध्यानं न विन्दति ॥ पतिग्रही सहस्रेण तेन मुच्यत किं त्विसात् ॥
 यस्य वैकुण्ठ्यते ध्यानं नास्ति तस्य कुलोद्भवः ॥ यस्य वैकुण्ठ्यति ध्यानि कुलं कृतस्य विवद्वि ॥
 नियाते ध्यानयोगेषु गच्छते विदि सो दिशाः ॥ भुजन्वि ध्यानि न स्तेरुषामिति ध्यानपरिग्रह ॥

नसत्विप्यतिपापेनवमशाकलमषेत॥ यथापर्वतमाषित्यविवरन्निमृगदिशा॥ तद्वद्व-स्वनि
योगमात्रयन्तिशंसयः॥ ग्रामवारेयथाश्चद्विः सर्वदस्वनलिप्यते॥ विस्ववित् शर्वकर्मणि
तथाकलानलिप्यते॥ ॥ इतिश्चिच्छेदपुराणे सत्यादिस्वडे भादिरहस्यगणे ससिव
संवादेनंदिस्वरो व्याख्यानं॥ ॥ सनत्कुमार उवाच॥ ॥ नेदिन्नयदुक्तं देवे
न ध्यानस्य फलमुत्तमं॥ दैतेहं श्रोतुमिच्छामि केन मंत्रेण ध्यते॥ ध्यानं कतिविधेहेव प्रतिप
यहंतं तस्य अक्षरास्य कथं देवा रुद्रविष्णुपितामहा॥ एतन्मे संसयं देव तत्त्वमाख्याहिषुव्रतां॥ ॥
नंदिकेस्वर उवाच॥ ॥ ब्रह्मा वैदह्ये पास्वैवामपास्वतुके सवः॥ उभाभ्यामध्यनोरुद्राः
स्वकरोति प्रथक प्रथक॥ अदिध्यायदेय कतरं ध्यानि वै निष्कलं सिवं॥ रुद्र सायोज्यतायाति
इत्याह भगवान् सिवः॥ यानित्यं देवदेवस्य रुद्रयं न स्मरन्ति रन्वितैः॥ न तान् संक्रमते पापं ते मृता
श्चदिषंगता॥ अकारो भगवान् विष्णु रुकारश्चापि तामह॥ मकारश्च स्वयं रुद्रो विज्ञेयो भ्या
नतत्त्वैः॥ मकारं च मध्यं कृत्वा उकारश्च प्रयेजगत्॥ न तकारं च मकारं च मा प्रयासह ५ ध्योजये
त्॥ मकारो रुद्रि उ त्वन्न उकारं च नियोजयत्॥ मकारं तं स नैकत्वा ध्यानं पुजित योगवित्॥ उकारं वै

दिनांतु योगिनो तु तथैव च॥ उकारं भ्याममातस्य जन्मतस्य न विध्यते॥ तथा प्रविशामोकारं परिति
सेति मुद्दिनि॥ तत अकारयोगि च अक्षरादक्षरं भवेत्॥ यवं प्रपुज्यमानं तु मनो वै जायते परं॥ ॥
महिस्वरं तु संध्याय समानाक्षरगमिनां॥ यथा भावोद्भवं तस्य उद्दानं तत्प्रकितं॥ निग्रह्य स
र्वेन्द्रियाणि ध्यानं पुजित योगवित्॥ अमुष्मात्रपुरुषं रुद्रकृत्या सितप्रिवं॥ श्रुवोर्ध्वं च विप्रा अ
सांख्यं वत्संगुणान्वितं॥ तत्पारम ध्यं चं दायम च्युतं लोकपावतं॥ अक्षयं सुखं भावं च मुद्रिक
त्वा सिवप्रभं॥ नित्यमोमिति पुजात निस्वास्थे योगमास्थितं॥ उच्चार्यमाणं क्षरते प्रशंतं वक्षत
च्यते॥ तस्मान्नो चारये ब्रह्ममा ब्रह्म क्षरतां वृजेत्॥ त्रिं ह त्रिगुणं वै व चिस्थानं अक्षरं तथा॥
चिगात्रं मुद्दिनां चं तु यस्तु वेद स वेदवित्॥ रुद्रा समात्रमिता चेक्षानं पुजित योगवित्॥ उकारं
रं प्रथमं योगिनित्यं ध्यायति योगिनः॥ विमुक्ताः सर्वपापेभ्यो विसन्नि सिवमव्ययं॥ कर्मेणा निव
संसारं इन्द्रियाणी सुखानि च॥ प्रकासं तदात्मानं निवातदिपये बुधा॥ तैलयाधारा निवर्णनं
सुतस्तश्चित् निश्चयः॥ उकारं ध्यायते पिरो विशुद्धं नंतरात्मना॥ न कंपं नोस्तु संश्रैव न च गा
त्राणि निक्षिपेत्॥ धारयित्वा ततः सक्तिं ततः प्राप्त्वा हरेत्पुनः॥ प्राणायामैश्च सं कृत्वा सर्वैश्चै

वैदवादिनि॥ ततोपुजितमेघाविकिंकारं स्थितमानसः॥ ३॥ कारश्च उकारश्च मकारश्चेति च त्रयः॥
 एकैकसंख्येविदाब्रह्मोकारं निवेदयत्॥ अकाराच्छिह्रञ्जध्वरउकारोयजुस्तथ्यते॥ मकारसं
 मवेदस्तुमंत्रमुलेषथर्वणः॥ एवमुत्पाद्यमानस्तुततश्चोत्पद्यन्वरः॥ सास्वतपरमं ब्रह्म यज्ञा
 रामोहजायते॥ तपत्योमादिनोकारं सासिनं चमहेस्वरं॥ मकारेलयः सुहृममक्षरं परमंपदं॥
 गणोपानः मौसैनस्य उदोनोमानं व्योएवच॥ एतौस्तुमरुतः पचसमाहृत्य मथेथदि॥ ३॥ का
 रं परमं ब्रह्म ३॥ कारं परमंतप॥ ३॥ कारं परमं सुहृमोकारं परमंपदं॥ प्रस्तुतयदि ३॥ कारः प्रलश्च
 स्थितो हि साः॥ यमैश्च नित्यमैर्युक्तेष्वप्यायदेकारमादितः॥ सतंसश्च पादानां गतिरत्वे धरणं परं॥
 सिवस्य परमं लिङं विस्वरूपेण॥ संहितं॥ यवंच उद्धतं ब्रह्म सत्यंच परमंपदं॥ ब्रह्मादयोपुपा
 सते तच्चित्त्य सुसरापणा॥ तस्सुखतवनिर्माणं समोक्षोप्यवनुच्यते॥ यवमेतानुमानेन प्रसा
 द उपजायते॥ यथापत्ता सपत्राणि निर्मिन्येव बंधने॥ तदुजगदिदं सर्वं मोकारेणाभिरोहितं॥ ए
 तन्मैवैयितं सर्वं यो संक्षपमुत्तमं॥ रणौ ३॥ क्मिदं गुह्यं गच्छ विप्रयथा सुखं॥ नंदिस्वर उवाच॥
 ॥ नंदिस्वरवचने शुचो ब्रह्मनुद्रोमाहायसाः॥ नंदिस्वरं परीक्ष्य दुष्पुष्टतपो बध्नः॥ ॥

नमिबद्धनुमाभिस्तमिस्वरं चंद्रमौलिनं॥ योगंगुह्यतमं शुचारायानेषु च यथा सुखं॥ ॥
 नंदिस्वरदपुराणे आदिहस्त्यसत्यादि स्वंडे रस्वरगणेशसंवादे नंदिस्वरयोगो नाम आध्या
 याः॥ ॥ श्रिगणेश उवाच॥ ॥ सनत्कुमार उवाच॥ ॥
 महेस्वरेशायत्प्रोक्तं यधजन्म सनातनं तत्सर्वं क्रमयोगेन कथ्यमानं निबोध मे॥ प्रणा
 यामंतथा ध्यानं प्रामाहारषधारणा॥ योगं च वरमं प्रोक्तं पंचधर्मप्रकिर्तितं॥ तेषां कर्मविषे
 सेण तत्क्ष परमं नृणां॥ प्रवृत्तामियथा तत्त्वं स्वयं रक्षोषभाषितं॥ प्राणायामं तथा प्राणं प्राणस्या
 याम उच्यते॥ सर्वतस्त्रिविधं प्रोक्तं मंदमध्यग योतरं॥ प्राणायामननिरोपैश्च मैवैर्द्विदिशभिस्त
 या॥ नंदरद्वादसमात्रास्तु उद्धानः प्रथमस्मृतः॥ मध्यमश्च द्विसद्वातश्च चर्विसतिमात्रकः॥ ॥
 त्र्यशसि विविमा प्रोक्ता प्राणायामस्य लक्षणः॥ सिंहो वा कुंजरो वा पितृथान्यो वा नृगो वबे॥ ॥
 नवग्राहोदुराधर्षो दिस्वस्थश्च जायते॥ योगंति सेवमाणस्तु नरो संपाप्नुया कचित्॥ य
 धैवनुमासिंहकुंजरो वांथदुर्मदः॥ कालांतव साधो गा दुभिक्षु परिमर्दनान्॥ परिचियमानः
 कालेन वसत्वं चैव गच्छति॥ परिचियमानयोगमास्थितः यथास्थं छंदतः प्राणो नियत्त्व भुग

छति॥ तथासिंहो नृगो वापि नियमानो व्यवस्थितिः॥ अभयं च ननु व्याणाभ्यः सम्पवर्तते॥
 परिचियस्यमानस्य तथा वायुर्वैवश्वतो मुखः॥ परिचियमान संकुदुः सरिरेकमुसं हते॥
 प्राणायामेन युक्तस्य विमस्यनियतात्मनाः॥ सर्वदेवाग्रसति सत्त्वस्थैव जायते॥
 तिर्यानिधानि पयंते निनियमाश्च बतानि च॥ सर्वयज्ञफलं चैव प्राणायामस्य तत्फलं॥
 प्राणायामैर्देहो सा न्यारणाभिश्च किमिष॥ मामाहारेण विषयात् ध्यानेनानि स्वस्वान्
 गुणान्॥ तस्माद्युक्तसहायोगा प्राणायामं सदाचरेत्॥ सर्वपापविशुद्धात्मा परं ब्रह्मादि
 धिगच्छति॥ मासि मासिकुसायेण जलबीदुचयः चिबेत॥ सवसरसतपुण्यप्राणायामस्य
 तत्फलं॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि प्राणायामस्य लक्षणं॥ भाषणं स्य स्त्रिकं कृत्वा पंचपद्मासनं
 स्तथा॥ समजान्कनान्ववायुन्यानं च समान्विता॥ मनोयुधुसनो मुखसंयम्य चरणौ
 ॥ संवृतास्योन्निविताभ उपविशश्च ध्याम्यतः॥ पाणिभ्यां ब्रह्मणं रक्षतथा सेषं च नित्यं सा
 ॥ किंचिद्भ्रामितमुखे दंते तैर्देहान्न संस्पृशत्॥ जिवाकवालयचापि सा एव निश्चलं॥
 तमपस्थाप्य रजः सत्वेण संस्थितो भुत्वा भुत्वा स्थिरं योगिनिपतः सुरमाहितः॥ इति याज्ञि

दियार्थं वसनः पंचवायवः॥ निरुध्य समवायेन धर्मे हि तावत् सर्वसः॥ निवृत्तिविषयाणां
 वसुधैव कुटुम्बकमेव॥ ततो मावास्तु निज्ञेयानि मेवोन्निषयवच॥ तथा द्वादसमात्रस्तु
 प्राणायामो विधीयते॥ धारणाद्वादसायामासर्वासाधारणद्विधं॥ दसद्वादसविसत्यापच
 पविंसपरंतपः॥ गोहोहोहोहो नयावहात्येदचलं स्थिरं॥ धारणां धरया ध्योगी नित्यमर्मे
 ध्योचितकाः॥ प्रस्यते परमात्मानं दिव्यमक्षयमव्ययं॥ धारयत्वा यथा सक्तिसनैः प्रत्याह
 रेत्युनः॥ जित्वा जित्वा ततो भुतिसारभेत ततो मुनिः॥ अजिता किं सदा भुमिदो सं॥ सांस्तु
 मां हामुनिः भगवान् भयसंविष्टे मिदमोहकतो जलोः॥ भगवान् केन नु च्यते नरैः॥ पापेषु
 रितैः धीमतां क्षविषवै स्थषु दचैव तेया विभो स्वपां कस्ते छमो नोता भुक् रिपक्षिपोसकः॥
 पापासया कता आश्चैव यतराः परमद्व्यापरहारि च युद्धे वापि परान्तरा॥ असक्ता बहुसंश्रित
 सन्नादतिभुजश्च ये॥ चांडावभस्य बंधाश्च भगव्यागमनो रताः॥ यते चान्यच बह
 वः सर्वपापेषु रताः॥ गच्छेते ते तथा नातपापि ह गतिवच्छदा॥ एतन्मे संसयं तात वस्तु
 महसि न वता॥ ॥ न ह स्वर उवाच॥ श्री॥ ५६ ५७

चकुर्वन्महत् ॥ निवर्तयति भगवन्तस्मादेव जितामहि प्राणा रामस्य संरोधपाणाया
 मंस्तु प्रवर्ते ॥ मनसा धारयत्वापि धारणं तां विनिर्दिशे निवृत्तिविषया एव प्रयाहारो न संस
 यः ॥ सर्वेसां समावा नयसिद्धि स्याद्योगरक्षणा ॥ ध्यानयुक्ताश्च यस्त्यनित्यनोत्मानां च च
 व्ययत् ॥ तथा संदर्शनं प्राप्तं प्रामविनिर्दिशेत् ॥ देसकाय निदेसस्तु विज्ञेयं तत्त्वक्षरां ॥
 प्रादिसंकायेन त्वस्य दर्शनं विप्रोते ॥ ॥ सत्यादीं खंडे योगोपति सस्तु ॥
 यो स उवाच ॥ ॥ श्रोतुमिच्छामि भगवान् योगस्य परमाविधि ॥ इति हं श्रोतुमिच्छामि
 तत्प्रसादेन द्विजोत्तमः ॥ ॥ श्री ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥

सतकुमार उवाच ॥ सुखोपविष्टमसितं मारुदेवं स्वयं प्रभं यमच्छमुनि शार्दूलादुर्वसास्तु
 नाहामुनिः भगवात् भयं संविम्लमिदमाहसतो जलिः ॥ भगवन् कृतमुत्तमैरः ॥ पापेषु
 यरतः ॥ आश्रयाक्षत्रियावैश्याः शूद्रा चैव तत्राविभोस्वपाकं सख्यमाताजाः शूद्रपक्षि
 पेशकः ॥ पापाशयास्तद्ग्राह्येव यनराः ॥ परद्व्यापरद्वारिचयुद्धेवापि परान्मुखाः ॥ अ
 शक्ता बहुशश्चैव शक्त्यावति भुजश्चये ॥ चांडालं भक्ष्यं वध्याश्च भगव्या जमनोरताः ॥
 यनचान्यचवहवः सर्वपापेषु येरताः ॥ जच्छते ते तथा तात पापिष्यति वच्छलाः ॥ एत
 न्मे संशयतात वक्तुमर्हसि तसता ॥ ॥ प्रहेश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु विप्रैस्तत्त्वेन यत्तमु
 च्यति कुर्मणा ब्राह्मणा क्षत्रियावैश्याः शूद्रा चैव तथापरोस्वपाकं तोछमाते जायचान्य
 पापकर्मिणाः युवते ॥ यो शिवसंवादे दुर्व्यापयस्तु ॥ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥
 ॥ कश्चिन्नात्तु श्रेष्ठः किंचिद्व्यातं यतिसमाः ॥ यतदिष्टा मंहं श्रोतं त्वत्प्रसादयि
 हि मे ॥ ॥ प्रहेश्वर उवाच ॥ आसतं तु प्रयत्नेन बुद्ध्या पुजीत योजयित्वा पल्लं प्रदलकं चैव
 स्वस्तिकं समुदाहृतं ॥ इदं पीडयन् च वज्रं दंडो नैतन्तथा ॥ इत्यनेन आसनाप्रोक्तं नातातु

पशुणां निताः यत्तष्मामेकमास्थाय असनं तु विचक्षणाः । लब्धा हारो विहस्य यत्ने च निराम
 याः । शिष्टं संसर्जवतु दर्शनायागमेतथा चिन्तय ध्यातव्यं चिन्तय शास्त्रे दृष्टेन कर्मणा । यो ज
 स्ते नैव मार्जेण यकाग्रमातसो भवेत्तथा यकाग्रमातसो भूत्वा उसन्निप्रलयं तथा । युंजितस्व
 रीरार्थं नित्यं चैव शरीरके । मज्जमेति तो विप्रदहन्ते पापकं शालात् । ध्यानेनं कृतं संवायाः । ध्या
 तहि तो यस्तु नित्यं द्रुष्टुं भक्तो दृढव्रतः ॥ ध्याते धारणा ध्यानं येन श्रुष्यति धेयतिः ॥ लब्धं स
 र्वप्रयत्नेन यं यतिस्तस्य भवेत् ॥ तन्मयुतसरश्चैव मूर्द्धनि निर्वाणमिच्छती । अथवा सूर्यलो
 के तु वंद्यो वेतयैव च । अग्नि लोकाद्वा पु लोकात् मिदं लोकं प्रजाप्रति । विष्णु लोकात्तरं जसा वि
 ष्णु लोकात्परां गतिः ॥ ॥ इति श्री स्कंद पुराणे आदिरहस्य शस्या डिखंडे शकर जाले शशिव
 संवारे दुर्वाज्योपपत्तुः ॥ ॥ दोः स्थि संख्ये शिवा जालय समावृते । नवद्वारे पुरे देहे मनश्चैव
 शरिरके । शस्ते च पुरिषेषु दुर्जये जन्म संभवेत्तथापि शाक जाले चोरे मम हं हि शरिरके ।
 चिन्तयिष्या शरीरस्थानि न्यानि सं हि योगवित् । योगमेव प्रवक्ष्यामि बाह्याभ्यंतरमेव च । अ
 विद्युत्ते स्मिन्ने देवे स्यामेतु डे श्वरः । प्राणास्तु रुडा विज्ञेया अविद्युत्तं परं स्मृते । तस्मिन् स्थाने

वसे देवि रुडा वसति बोध्यते । यष आभ्यातरो यो जोगमया ते कथिते दिजः । वस्वाते कथं श्रव्यामी
 हितार्थं सर्वजंतुषु । अभ्यान्तरं शृणु तथा यो जोगविदा वर । श्रोत्रं च कक्षं शी जिह्वा नासिका
 चैव पंचमि । अव्यक्तं बुद्धं संहारं मृतश्चैव ति पंचमं । इति व्यापश्च ते जश्च वायुरासे को पंच
 माः । प्राण भूताति कर्तव्ये शाथनार्थं ज्ञानमेव च व्यक्तं वै परिषे शातं प्राणायामं च धारणाः । प्राण
 या नैव शीत्वा सवो मिदं विवाहिनी । ततो युंजितमेधावा प्राणं च मनसा साप्नुति । मनः पूर्वं
 मनः सर्वमनस्तस्मान्न लंघयत् । पृथग्भावेन तत्वा तां पश्चात्तु जीतमूर्द्धनि । यकत्वं प्राणमन
 सोरिं द्रियाणां समन्वितं । अस्मिन्नेवास्मिन्ने विप्रधारयन्नात्मनात्मनि ॥ ॥ इति श्री शयुद्धा
 डिखंडे दुर्वाज्योपपत्तुः ॥ महेश्वर उवाच ॥ प्राणोपानसमानश्च उदातो व्यानमेव च
 तां हि स्यायायवः पंचधारयन्नात्मनात्मनि । नमवे अंगुलिपर्वे पुतथा वपर्वं संघीषु । जान्ते
 श्वेवोपजं यासु शिखरे चरणयोस्तथा । पादपृष्ठकलिनाभ्यामुदरे पाश्वयोस्तथा । हृदये विपु
 ले मध्ये पृष्ठे चाथ ललाटयोः । जिह्वा योता तु मथ्य च वज्रनासिकयोस्तथा । श्रोत्रो घ्राणं लला

रेचतश्चैवेचमूर्द्धनि। तानिमध्यशरिरस्यविहितं सूर्यमंडलं। जालामासा। सहस्रैश्चदीप्यन्
 तस्वतेजसा। तस्यमध्यंतुविहितं सौम्यसोमस्यमंडलं। सोममंडलमध्यंतुपरंताभ्याचति
 द्यति। अस्मिन्नापुशिरामोसर्वजितो दुखवजितः। तवभ्यामोतरनश्चनस्योतवपिंजलः।
 तपांडरोनकपियोद्योहितो तवशामलः। आदिस्यर्वणं पुरुषं सतं विद्याद्विचक्षणः। इत्यंश
 भवः श्रेवविभुः कश्चित्कित्यंतो। शुद्धस्फुटिकवर्णो भूपश्यते नवसुषा। यनसर्वमिदं व्या
 संपयोदधिचक्षुर्मिषा। क्रीजर्थे सजलोका नुख्यासर्थे वमहेस्वरः। तावेचक्रिडतेतिसं
 बालक्रीठनकैरिच। पलासस्ययथापन्नं सर्वव्यासहितं तुभिः। सूर्यरश्मिर्यथ्यस्यसु
 सर्वज्ञे जांसिधारत्यता। एवंतेन तथा व्यासं शरिरं परमात्मना। परमात्मेति विज्ञेयो ज्ञान
 भ्यासेतवैद्विज। अश्वासस्यते सर्वस्वमोत्तमानममति। इमं योगविधीं सखा शृणु तवमि
 तिषिणः॥ दशप्राणवहानथो देहि देहेषु संस्थिताः। चतस्रो घस्तु विज्ञेया देवना ग्योतु पार्श्वयो
 ः। जदेतु चतुरो ज्ञेया नाग्यस्तु परिकितिताः। नाडिनां तु सश्राणि द्वासप्ततिरिति स्मृतिः। श

४४

शिंव्याप्यतिष्ठन्ति स्तेहेन पल्लवंतथा। पस्मसंवाशं संस्त्रानं हृदयवापिदश्यते। स्तन्यो
 हि पुरुषो ज्ञेयः परमात्मा व्यवस्थिताः। शुद्धस्फुटिकसंकाशो विभुक्तः सर्ववर्धने प्राजास्त
 न्दवाप्नोतापश्यते निश्चलं संधावंतं हृद्यं। ध्यानयोगेन परमात्मा तमिस्वरं। न सकं कुरुते का
 लदृष्ट्वा मायामयं जनं। तं दृष्ट्वाना तु जियते कर्मणा पातकेन च। शुद्धस्फुटिकवर्णो भूति
 गुणं शास्वतं प्रवृत्तिरंजनमथाव्यक्तं। पदमक्षरमव्ययं। तं सर्वगतं सर्वज्ञं प्रीतिर्यसु
 ध्याध्यानापप्रयुक्तवानमस्तनः। प्रपिता भवता स्वप्नाहता प्रसविता धम्मा मुक्तस
 र्वस्तदेवाग्निस्तदादित्याः॥ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे आदिरहस्यशस्यादिखंडे शि
 वगणेशसंवादे दुर्वाससोपनिषत्सु ॥ ॥ ॥ महेस्वर उवाच ॥ ॥ प्राणा धातो
 स्त्रो ज्ञेया मासाः प्रोक्तास्तु जर्दुगाः। तानि संचरेत्तेषि प्रपरमात्मानमव्ययं। दशान् प्राणा
 तदा योगी नित्यं ध्यानपरायणः। यवां हि परमात्मा तं पापकर्म नश्यति। पापकर्मोपि
 यो नित्यं नित्यं ध्यानपरायणः॥ ध्यानाग्निं सर्वकर्मो गिदस्य गतिरिते धनानवद

यज्ञैर्न जयेन्त योजैर्न शौच जप्यैर्न ववेदवप्यया। प्राप्य वरं तु नरेन लोके ध्याता
 एवं यस्तु निषेवते ध्रुवं न तदिह स्नानमात्रेण त्रिद्विदं विधारणात्। प्राप्सं पदं कस्य
 नरेण लोके ध्याता। एवं वस्तु न सवते बुधः। सर्वतः समचित्तस्तु सर्वमाप्नोति मेव च
 चिन्तयन् नैव मृतानि तदा सिध्यति सादिजः॥॥ शब्दादिस्वदेद्वी ससोपनिषस्तु
 ॥ ॥ दुर्वी स उवाच ॥ ॥ ज्ञापयामि पुनः देव प्रसादं कुरु शंकर किं दसो मे देदे हे
 षडं जो वेद उच्यते ॥ न हे स्वरोवाच ॥ ॥ ॥ प्राज्ञायामस्तथा ध्यातं धाराणां योज उ
 च्यते प्राणस्य ग्रहणं नियं प्राणायामः स उच्यते। उक्तेरं मनसा ध्यात्वा देवा ग्राप्ते न सास्त्र
 रेता ध्यानेन तु सदा योजि ध्यानं संयित ता परा सर्वे प्राप्तिरिदियाणां च विषयाणां तथैव
 च। प्रतिपत्त्या हरं लुखा प्रत्याहारं स्या उच्यते। दशानां प्रिदियाणां च उक्तेरं प्रतिमानसा
 योजनानां जप चैव योजो वेकीर्त्यते बुधैः॥ भद्रि सा सत्यवचनमस्ते पंचायं कृत्यता
 पचमं बलवर्धनं चंडसते तियमाः स्मृताः॥ अत्रोद्योगुरु सुसुशौचं सन्तोषम

ध्वजत। यते पुनियमा पंचविज्ञेया ब्रह्मवादिषु। षडं जो योज इत्येष शुद्धो विज्ञातमेव वा सज्जसे सर
 मे स्नानं शास्त्रतं पदमव्ययं। अन्ने शून्यं तु यस्यापी शरीरे कीर्त्यते बुधैः॥ तस्य चान्ते शरीर
 स्य शरीरे शः श उच्यते। शौवं नि निरं जनं चैव अव्यक्तत्रिगुणः स्मृतं। इष्टपाता च स्वयामे
 मेता बोद्धा तथैव चापुरुषं शास्त्रतं सूक्ष्मे दृष्टव्यं ध्यात च ग्राप्ता। यजते ध्यात योजते ज्ञाते
 न पीरित भ्यते। पश्य सूक्ष्मं शरीरं तु शरीरं रुदिसंस्थितः। हृदि मध्ये स्थिता गुद्विमत
 प्रोकारमेव च। अव्यक्तं त्रिगुणं तत्र पुरुषस्तु विज्ञेय श्रुतं योजिति रेव चापंचविज्ञेय
 नि शमी शान्त प्रव्ययं। स भूतिं च विशालं च भावाता योतथैव च। यन्तयेति नरः प्राज्ञः सवे
 शिखर स शिः कः। पुरुषः संचरते यं भवं तु परिसंस्थितः। रुशवा सेतु उक्तेरं त्वा वि श्रुक्ते स उच्य
 ते। माहासंतस्य त्वा सं चं ब्रंत वि धते। यं विद्या च शास्त्रावसुगच्छेत्परं मां गतिं। य एवं पंच
 विषं कं षड् शकं तथैव वा कुंत विं शकं विधु अ शान्त तत्ता र्थं चिन्तकाः॥

अथ स्थापनाये स्तुतसंपूर्णो निबोधमेपितलोहितस्य स्थापयितुं विंशतिपांडुराः।
 पूर्वा स्थापयता स्तथा तादृशदिक्षुः सप्तपिंडाः। जुह्वंतुतिः प्रतापस्तु सप्तपिंडाश्चोदि-
 ताः। पंचपंचस्तथा तादृशदिक्षुः सप्तपिंडाः। शतमेकांतरनाडी भुज्या नैत्रयोगीनाः। स-
 र्वोच्चाताः समुत्सृज्य ब्रह्मनाडी समाश्रयेत्। रस्मयो यमुत्सृज्य श्रद्धयंते च नभस्वलोपर-
 मात्मा इति स्थितिः। समस्तं हि पश्यति विश्वे सितानि त्रींशो भिज्जं किं इति सवत्स-
 रस्मवस्यः सप्तपिंडां शिराणां इति संस्थिताः। पूर्वो नाड्यस्तु पापं च प्राणाश्वाः परित्ती-
 र्णीताः। दक्षिणायामि स्थिता नाड्यस्तासां पंचजलश्वापश्चिन्नांतरपार्श्वे स्तु उसनं चोत्त-
 राणि च। समानं स्थितिं चोत्ति अथ स्तापे समश्रिताः। दिसुणांतुः प्रविष्टस्तु इदं यातना-
 रंततः। यशनाडी प्रमाणंतु विस्मयप्रतिष्ठितं। उदयाश्वतुर्भिः संयुक्तं प्रणोयानाडी सुधस्ता-
 त्सु विश्वकर्मेणातेनैव नाड्यन्तरसंचरेण तं शुक्रनाडी इति क्षयता सा ब्रह्मनाडि जि-
 वदन्ति तद्गोः परावश्वानविधानं भूताः। बुद्धिप्रियातिरंक्षं मनस्त्रयप्रयोजनं। पंचेन्द्रियाणि
 संयुक्ताः पंचकर्मेभिरिदियैः। सर्वे हृदिसंबंधा इति योजनपादयोः। सर्वनाडी सह अस्य गुणा-
 नेव चतुष्टयोः। अथैतद्वदश्यते स्वर्गे वसुसं चतुष्टयोः। नाडी रस्मी तथा वैवस्व सर्वे स्वर्ग-

जन्मपञ्चाशत्सर्ववैराग्यहृदि सर्ववस्थिताः। अत्रिभावपतेर्विश्वे प्रलवेनेर्द्धमुच्यते। प्रदिग्धुत्वात्ततोभा
ति। प्राप्तिमासुर्द्धमेव च। श्रुतुत्तुवहानाडीयकिमुत्ता सुप्रिश्नीताः। रेतसमपूय्येतमूत्रं चेतथैव
च। ब्रह्मनाडिमुखेतस्य प्रनसाहृदि ये श्वरोः। त्रीणि चास्ति सहस्राणि परं संपत्सरस्मृताः। न तत्रै
वैवेति विश्वे प्रनसः सर्वतोमुखं यकचित्परो नित्यं स्मरतो नित्यं प्रलिभवेत्। कश्चात्सूक्ष्मत
रोभावोयं विदित्वा न पूज्यतो सोमसूर्यौ श्रुभिः पीतषड्यं वैवविध्यति। तत्रोपरि नयं ये
ते योजिनां मूत्रं शायिताः। ते नैव प्राज्ञे विद्यो जितं भवात्। अनेकशस्त्रादिविदिवसवाताभ्यामे
नविशा पथि धूतकल्मषत्रिहृत्स्थितिं असुविदः प्रयाति। स न तु मारो लदंतु नाडी संचा
रसंचितं। योजशास्त्रमिदं पुष्पवेदशास्त्रं श्रुतिश्चितं पुष्पात्पुष्पं नरं सुसयावित्रं पा
पनाशनं। नाडीमुखं तु चिसासा सर्वपापप्रमुश्चते। नाडीमध्यागतविश्वं श्रुष्यते पितृमाते कंजो
मूत्रं सप्तमं पापं सहते वासं तथा। ते तापि श्रद्धया नाडी ह्वाधस्तादितिः स्मृताः। सानाडीना
ममध्यतु यनविश्वं दुर्दिग्रजे तस्य वन्तो दुर्दिति संतस्तमया स्तस्य परायणाः। तावत्संचि
त्रमविश्वं पाचति स्मृतः पुनः। एवं चोन्ते योजेन नाड्याधारयते परं। नाडीसूक्ष्मे ल
गे जेन ऊर्ध्वरे तोत्तरायणा। ताड्याहधस्तायत्कार्यं तद्वतं तन्मनः सतं। इतो प्राज्ञे तु

विज्ञेयौ दिहं संवत्सरं स्मृताः स गत्वा ते तमार्गेण जायते तद्वचनः। प्रित्वा सोऽंतमश्चैव विषुक्तं परमं
पदं विधातं श्वैव ताज्यास्तु शरिरे परिकीर्तितं। स्तायुस्त्रिणि सहस्राणि दुर्वी सारति जा स्मृताः। सप्त
वंते सहस्राणि शिशुश्च दुरिशस्त्रिता। तेशिराणि मार्गणि। विश्वो यत्र प्रतिष्ठितः। सर्वनाडिपरिस
ज्यब्रह्मनाडी सता सपत्। सता ग्रीवदुर्गादितारयतः महर्णवं। यकताडीति रत्नं या भानुमध्यसिर
वागताः। सारसूयोः। चूतपापदिवं यानि मूत्रिभुसा तमिस्वरं। पर्यश्रीमपविशानोमुपैति ज्योतिमा
निवदेवैः सदिग्यैर्गोषयः समजा ब्रह्माचविष्णुश्च महेश्वरश्च। वाहार्यमोऽत्रिवरुणः। शंसाकसर्वनि
रिसंचदिवं वयाति। गुणैः स्तुवन्तो भिमुख्याभिमुख्ये जायन्ति न संति चः पूजयन्ति समुक्तयोगी
स्तु पूज्यमानः परंपरं गच्छती च श्वराजयं। इति सहा दिखेदे नाडी संचारसमाप्तः॥ व्या
स उवाच॥ ॥ अविमुक्तस्य मास्यं श्रोतुं प्रिच्छां प्रतत्तं। तथा वोका शङ्कस्य मास्यं य
वदः स्वमे। स न तु मार उवाच॥ ॥ पार्वत्या सह सेवादं देवदेवस्य धिमतः॥ वशो निश्चल
तं व्यासरहस्यं शीतमूतमरदेव्यादे शंतु परं सारहस्यं शानमुतमं। तिर्थीयति पदं पुष्पं मो
क्षदं सर्वदेहिना कथयामास देवेशोरहस्यं याधतं परं। स्वरं विया मास अविमुक्तं जालाधिपाः
वा राण सिविता देवो नरति प्राप नैरंति कुत्रचित्। उवाच वाक्यं वरदो जं गतायः विना कश्चरत्

प्रिंपुरवरैर्नित्यं रतिर्मेधाचमपुनः। यनकार्यं न शुश्रोणि तदिहैकमना श्रुत्वा। सिं द्रोता नो च
 सर्वसां सति तावैव सुदीरा। श्रुत्वा देशानां च विधानां यस्तु सारः प्रकीर्तितः। अत्र ज्ञानं परं गुह्यं यदा
 लापतमस्तुते। सो ह देवि स्थितः साक्षात्तु वासे श्रयप्रभुः। तेन चैव तु सुश्रोणि तस्मिं स्थितो
 स्थि सं दंसदा। पंचायतनमासाध्य मनस्तन्मयतां व्रजेत्। अधस्त्यानं विभोक्तारं विभोज्यं च
 तथा परं। यतस्तस्याश्रुपतं विधा न सिं द्रोते प्रणवे विधिं। यवपाश्रुपता श्रेष्ठा मप्रपुत्रं वृद्धयताः। ते
 विपुक्तं परं स्थानं रुद्रा सो हि सवदा। अक्षंति परया भक्त्या स्वभवं परमं स्थिता। ईकारं परमं
 ब्रह्मयोगमेवं विदुस्तु बुधः। पंच ब्रह्मसना पुक्तं पंचायतनवासिनं ये इक्षन्ति शिवं तत्र ते इक्षं।
 न्ति परमं पदं ब्राह्मण्यं तेन मुच्यंति वेदवे संजयारणाः। यतयः पुन्यकर्मणि लयता न्यदेव सम्मिताः
 । नाना विंशधरा विप्रा वेदश्या स्वपरायणाः। जहृच्छ्रय यवयस्तस्मि श्रीर्थ उपासिताः। यक
 दंस्त्रिं द्रो जाहं सकतधरा श्रया शिवाः पाश्रुपाता ये च कपाक्षव्रतचारिणः। उपासन्ती चमा
 निसं स्वकं च व्रतमां स्थिताः। अविमुक्ते परे क्षेत्रे तद्वा वगतमानसा कर्म भेदतु ते पावैस
 र्वेषां स्थिताः। तद्वा विभो जातिपरं स्थानं ये तु मोक्ष परमं पदं। शम शान्तं तत्र निश्चिन्तयन्ति
 तं विमुक्तिं देहि जैः पाश्रुपतैश्च देवजं चर्वसे वितं। यत्र नित्यं हरुसासारविमुक्तैः स्थितः

प्रभूः। तिसं सन्ति ह तो देवि जं कृतं चैव तारकः। तस्यां पुण्यां व्यवस्थानां सख्या तां सचिमुक्त
 ता। सुपुक्तं विमुक्ती श्रैव तथा संसारभिरुभिः। तत्र विस्त्रे सरं देव्या सं सारे न फलं लाः सि
 दिक्षेत्रं अपः क्षेत्रे तथा वारायणसी तुते। अविमुक्ते स्वरं देव्यं सं सारे भयमोचनं। वापि जलं
 वतत्र स्त्रे देव देवस्य सन्ति धौ। स्पर्शना दं रं ना तस्य दूध सो माणवो भवि। दुर्ध्रं भंतु क
 लो देवित जलं श्रेष्ठोपमं। तारं सर्वभूतानो पति स्यात्पुस्य नारा नं। जै जिष्यन्तं मुतिना
 यतद्दुःखं परो विभुः यत्र संस्था मुपासिता ब्रह्मणः स सददेवतु। सेध्या मुपास्य सदशा भय।
 निशारं दं शतो देवो देवि तदि गे जा निश्च मनें जतिपुरा। वाराणस्यां वि शा ला क्षि वा सः व
 स्य नरोचते॥ ॥ इति श्रीस्त्वधपुराणे आदि रहस्य शाल्यादि स्वदेशि वज्रलेश संवादे॥ अवि
 मुक्तमाहात्म्यं प्रः॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच॥ ॥ भड्कण सुतः श्रीमा
 तासि श्रुत्वा प्रतापवान् हरिकेश इति स्म्यतो ब्राह्मणो धार्मिकश्च इ। तस्य जन्म प्रमत्तं सेव
 सर्वं भक्तिरनुत्तमा तदा शास्तनमस्कारास्तभक्तस्तपसा यणाः। असितश्च शयानश्च ग
 र्धं निष्वननु भजेत्। भुजानो यपि वन्वापि रुद्रमेवानुची न्तयतु। तमेव युक्तमनसं पूर्णं भक्ष्यं
 । तापहनत्वां पुमहं मन्यं दुःखी तोय ममन्यथा। तदियं शैकुलिना नामैतद्वत्तं भवसुतः। गच्छ

कारतययं वै स्वभावाकुरचतसाः। क्रव्यदाश्चैव मक्षाः। अहि सा शिलाश्च पुत्रकाश्चैव काशी न्त ते
 वतिरियेदृषामाहमना। स्वयं भुवायस्व संसृतं वा यदि नो भवेत्। अथ मातरं न कर्म न कुर्मा
 गृहमेधिनाः। दिक्षा मनुष्य भावं च कर्म विधिविधेः श्रद्धेव संन विमार्जे जेषु मातुषि जाति
 नेवचः॥ ॥ पुत्र उवाच॥ ॥ यथा चतुर्पिधा स्तेषां धर्मे तद्वा प्राप्ति संश्रिताः। मधाहिवि
 दितं पस्यतस्मादेवं न शंशयं॥ ॥ सनत्कुमार उवाच॥ ॥ सयवमुक्ताः पुत्रेण पूर्ण भद्र प्रता
 मवान्। उवाच निरुक्तः सीधं गच्छ यत्र त्वमिच्छसि। ततः स निर्जित स्वयं काजराः स्वंधितस्तथा
 वारयाणं संसमासाथतपस्तेषु सुदुस्वरं। स्थानभूतो हि मीषश्च कंदोपलोचनः। सक्ता
 गात्रे सतां वतिं तथा जातिं स्तुतां ततः। इहा गल च धर्माः सा कर्णाय तनलोचनो। आरा
 धयानो यो जेशं जो कर्ण देवमिस्वरं। तस्मिन् काले तो व्यास ह कचितः सुमदं धिः। स्व
 नियम्येदं पि आभ्रम मवाति सतति श्रद्धाः अथ तस्यैव नियमं तत्परस्य तदा सनाः।
 सहमेकं वर्षाणां दिव्य मन्य भवतं तो वास्मी केन समाकातो भक्षमाणाः पीपीलिकैः।
 वृजं सूची मुखे स्तीक्ष्णै बध्यमानितयैव चति म्प्रोसरुधिरप्रख्यैः शंखकुंदे तु संनिभः
 अस्मिन् शेषे भवत्सर्वे दिवं वै वितयं न पि। पतस्मिन् न तरे देवि विज्ञापयति शंकर उवाच नंदु

देवेदं इष्टमिच्छामि सर्वदा। क्षैत्र्यै बधमाहसां श्रोतुं कौतुहलं श्रेयः। यतः धिपतमेतत्ते यश्चास्य पक्ष
 पुत्रमं। इति विज्ञापितो देवः पार्वत्या परमेश्वरः। सर्वपक्षे यथाज्ञायमाख्यातुमुपयुक्तमेतिज
 गाम च देवैः पार्वत्या परमेश्वरः उवाच नंदं शंका मास देव्या देवि नाकू प्रक॥ ॥ देवेश्वर उवा
 च॥ ॥ प्रपुष्टानां विधिशोभितं वनं लताप्राता तावत तं मनोरमे। विदूह शव्यैः पारितः
 सुगंधितं सुपुष्पीतैः कंककितैश्च शोभितैः। तमांजगुल्ले द्विचितं शुगंधिभिः सकर्णिकारै
 व कुलैश्च सर्वतः। अशाकपुंजा गवतैश्च पुष्पितैर्द्विरेफमाला कुलपुस्य संभवैः। कचित्पुष्पु
 तु जैरेणुभुषितैर्विहंगमै चारु फलै प्रणादिभिः। विना दितसार सहं सना दितं प्रमत्त दान्य
 हरु सैश्च वंधुभिः। सावित्र्यं कांजर तोयना दितं सवित्र्यं दं वकदं वकायुतं। सवित्र्यं चकारं चव
 तादना दितं सवित्र्यं प्रतालि कुला कुलिकुतां भद्रा कुलाभिश्च मरु गता नीषे वितं। वारु सु
 गंधि पुष्पितं सवित्र्यं सहकार वक्षै लतो पत्रौ प्रप्रित विध्याधरा सिद्ध चारणं। प्रदूषना ता
 विधि पक्ष सोभितं प्रमत्त हरित कुलोपना दितं मज्जेनादिकुलमान साजसौः। सवित्र्यं चिदं
 दकदं चक्रे मज्जेः। प्रफुल्लना विध्या चारु पंक्तिभिः सरस्तडा गैरुप सोभितं सवित्र्यं। नडति सुलनी
 लं निज कंठाभिरामे कुसुमितं तत्सुशाखनी लमत दिरेफं। नवलि शलय शोभा शोभित प्रा

नसानुमुकपिकककविं कैर्तीर्दितं वल्गुतादैः। सचि सुदंतक्षतवारुविरुधंकविं जलालिंजि
 तवारुवक्षकंपारावष्ठाविहूजीतचारुशृंगैरभ्रकहंपितमनोहरवारुतपैः। आकीर्णपुस्यति
 करैः प्रविपुक्तहीसैर्विभाजितोत्रिदशवर्गकुक्षैरनेकैः। फुह्रोतपलैः सरसपष्ठावितातयुतैस्तो
 पाशयैः समनुशोभितदेवमार्जमाजंतरागलितपुष्पाविचित्रभक्तिस्वद्यगुल्मविरपौ
 विहंजोरुपेतानुं गाग्नेर्नैलपुष्पस्तकनारलितप्रोतसारुखैरनेकैर्मनोतालिब्रातजितश
 तिसुखजनकैर्वीसितां जैर्मनोशैः। रात्रौत्याषस्यभाषाकुसुमिततिलकैरेकभासंप्रयातं
 व्योमोष्कप्रबुधस्थितहरिणकुक्षीसुसदभांकुशग्रहं सानिधक्षवातप्रलसितकमल
 सस्तविस्तिष्ठतोयैस्तोयानांपक्षवातैः प्रविकचकदलिवारुतसंन्यपूरामायुरैः पक्षचंडैः स
 चिदपितदितैरंजिक्ष्माप्रदशंदे शोदशे मुदितविमलमुन्नतहारितवंदं। सारंजैः कविंदुशोभं
 भितप्रदेशंसंभ्रंकुसुमचयैः कुठिदिचिचैः। सष्ठाभिः कविदपिलिसकिर्णपुष्पैरवा सौ
 परिवतं च पादपानां। अश्मानैः कनकचितैः कुविदिशालैरुत्तुंगैः पनसप्रहिरुहैरुपेतं। फुलाति
 मुक्तकलताग्रहनिधवधंसिद्धांगनाकनकतूपुरावरम्यप्रियंगुतरुभंजितैश्च
 पुष्पैश्च वलिशरंजितादकवंदंबपुष्पापुस्योत्तरागलितपादपायप्रस्यसरैश्च ८२

निपातितवंषगुल्मो गुल्मातप्रसृततीरमजी समूहवक्षिततोतनुमतामपवर्जदायं। चंडांशुजा
 लवलोत्तिलकैर्मनोशैः हिंसिंरकुंकुमकुसुमनिभेरशोकैः। चाप्रीकरप्रति समैरथकलिकारैः फु
 रविंदपदविचित्रविशालशखैः कविंदजनवर्णभैः सचिदिंदुमसप्रभुः सचिकांचनसौकासैपुष्पै
 रावितश्रुतलं। पुंनजेषुदिजगज्जविजितंरक्ता शोकास्तवकतरलितं दंयोपातप्रमदरेपवेन
 फुल्लोपुभाप्रविजितंसकलभुवनकर्तृलोकोकनायस्तदानीं तुहिनशिखरिपुत्रास्य
 द्वे। निरुजैलैशैः विविधतरुविशालैर्मसदृष्णच्यपुष्पैरुपवनतरुम्यदर्शया मासदेव्या
 ॥ देव्युक्ताय ॥ ॥ उद्यानं दृशितं देवशोभया परयापुतां क्षेत्रं हंस्यतु गुणास्सर्वान् पुनर्व
 कुमिहाहसि। अस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं मणोक्तं। स्यततथा। श्रुत्वा तु नहि मे त्रसितो भूयो वदस्व
 मे। ॥ देवदेव उवाच ॥ ॥ इदं गुह्यतमं क्षत्रं सद्वाराणसि मम। सर्वेषां येन जेतुनां हेतुमोक्षस्य
 सर्वदा। तस्मिन्निहासदा। देवि प्रदियं ब्रतमास्थिताः। नानाविजयधरा नित्यं मम लोको भिक्काक्षि
 णः। अभ्यसेते परं योगं पुक्तामानो जिसेदियाः। नानावक्षसुमा किलिता न विहजनादिते। कम
 लोसलपुस्याद्यः सरोभिः समलं हतैः। अस्मिन्ने गजगंधर्वैः किनरैरुपशोभिते। रोचते मे स
 गवासा येन कार्यं एतच्छृणु मन्मथो मम भक्तश्च नयि सर्वार्थिता क्रियः। याथाप्रोक्ष मवान्मो

तिअत्रयथा क्वचित्। इतन्ममपुरंदिव्यं शुद्धं गुह्यतरं महत्। ब्रह्मादयो विजानंति ये चासिद्धा
 र्थमोक्षकाः। नातः परतरं क्षेत्रं तस्मात् सर्वहरात् तन्मम॥ विभुक्तं तमयापस्मान्मोक्षेत्रे तदा च नाम
 हाक्षेत्रं प्रदत्तं स्मादविमुक्तमिदं स्मृतं। तैमिषे च कुरुक्षेत्रे जंगलद्वारे च पुष्करे। स्नानासंसेव
 नाद्यापि तमोक्षः प्राप्यते क्वचित्। इह संप्राप्यते येन तत एतद्विशिष्यते। प्रयागे वा भवेत् तमो
 क्षः इह वा मत्परिग्रहः। प्रयागं दपि तिथी इत्यादियं काशिविशिष्यते जै जीष्यः परां सि
 द्धिं यो गतः सुप्राहातयाः अस्यैक्षत्रस्य माहात्म्याद् दत्त्वा च मम भावनात्। जौ जीष्यो माहनु श्रे
 ष्ठो यो ज्ञातस्तान्विशिष्यते। व्याघ्रं तस्तत्र मोक्षं संयोगान्निर्वाप्यते प्रशां। कैवल्यं परं भंयति
 देवानां मपि दुर्लभं। अव्यक्त्यलिजैर्मुनिभिः सर्वसिद्धांतं वेदिभिः इह संप्राप्यते मोक्षो दुर्ल
 भो न्यत्र कर्हि चित्। तेभ्यश्चाहं प्रवक्ष्यामि यो जै स्वर्ग्यं मनु तमं कुबेरः संप्राहाय शस्तथा स
 र्वापिता क्रियः॥ क्षेत्रं शास्वदादेवं गले शस्त्रमवापहं संवर्तते भविता पश्च सोपि भक्त्या ममै
 व हि। इह ताराभ्यां ये विसिद्धिं पास्य सनु क्रमात्। परासिरसुता योजि कृपिवर्षा माहातयाः
 धर्मभर्ता भविष्यं श्रवेद सस्य प्रवर्तकः। इत्येतं सोपि पस्माक्षि क्षेत्रे स्मिन्नुत्तिष्ठेजवः॥ ८३
 ब्रह्मादेवर्षयः सर्वविष्णुर्वायुर्दिवाकरः॥ देवराजस्तथा शक्रो ये चान्येऽपि द्विवैकसाः। उपास

ते माहमतः सर्वमाप्तिह शुभ्रते॥ अन्ये च योगिनः सिद्धाः। च न्तरुपा माहावृते। अन्ये नमन सो॥
 भूवा माप्तिहो पासते सदा अलकं च पुरीमेता सदा स्वास्थ्यसि। सचैतं पूर्वस्त्वा चतुर्वर्त्तस॥
 माकुलं। स्फीतं जनपदा किं। भूवाय सुचिरं नपाः। मपि सर्वापिता प्राज्ञो मा मेव प्रतिप॥
 छते। ततः प्रभूति चार्वाजिये ते क्षत्रनिवासिवः। जहिलो लिंजिनो वापि प्रदूता मस्य पराय
 णाः। प्रसादां जंगमिष्यंति मोक्षं परमदुर्लभं। येवं संक्षेपतो देवि क्षेत्रस्यास्य माहात्म्यं।
 अतः परतरं नास्ति सिद्धि क्षेत्रं महेश्वरि। एतदुध्यति यो जंतु ये योजे श्वरो भुवि। ये तदेव
 परं ब्रूयेत देव परं पदे। वाराणसि ति भुवनत्रयसाभूतारम्या। पुरिमम सदा भिरिराज
 पुत्रि॥ अत्रा जाता विविध दुष्कृत कारीणो पीपापक्षयादिरजंसः प्रतिभान्ति मत्प्याः। ए
 तद्वनं प्रियतमं मम देवि नि संपुल्यं पवित्रतसूजुः। अनिका यजु सं॥ अस्मिन्तनास्त
 तुभतः पदमात्युषतिः मूर्खजित नरहिता न हि शो शो योत्र॥ सनत्कुमार उवाच॥ ॥
 यतस्मिन्तरे देशे देवि प्राडजिरीन्दजां। दातुं प्रसादं पंक्षा यवर शक्ता यभा विनिभ
 को मम वीरा रोहत पसाद्य तं किं विषयः। अहो वरमसौ ज्ञ मस्मत्तो भवने श्वरि एव पु
 कात तो देवः सह देव्या जगस्यतिः जगाम ये क्षीपत्र स्ते ह शोच प्रति संततः। तं दष्टा प्र

एतं भक्त्या हरिकेशं वषट्पञ्चजः। दिव्यचक्षुरदातस्मै यनापश्यत्संकरं॥ ॥ सनत्कु
मार उवाच॥ अथ यक्षस्तदा दत्तशतैरुन्मिष्य च कुपौ। अपश्यत्सगुणं देवं वषट्पञ्च
पाश्रीतां॥ ॥ देवदेव उवाच॥ वरं ददामि ते पूर्वत्रैलोक्यदशप्रभो। सामंजसं ब्रह्म शरीरस्य
पाहि मां विजत हार॥ सनत्कुमार उवाच॥ ॥ अतः सलज्जा तु वशरिरेण क्षेतेन तु पा
दयोः प्रणतस्तस्थे सुखासिरशिवां जलैः। उवाचः शतयवैतं वरदोऽस्मीति चोदितः॥ भगवान् भ
क्तिव्यग्राव्यनन्याविधत्स्व मे। असंदनं च लोकांतां गणपतं तथा क्षयं। अविमुक्ते च ते स्थ
नं पश्येयं सर्वदा पदा। एतदिष्टमिदं देव शवरं दत्तमनुत्तमं॥ ॥ देवदेव उवाच॥ ॥ जगत्प्रण
निमुक्तः सर्वलोकविवर्जितः। अविष्यसि गणाय च शो वराः सर्वपूजितः। अजेयश्चापि सर्वेषां
योगैश्वर्यसमन्वितः। अन्नदश्चादिदेवभ्यः क्षत्रपालो भविष्यसि। माहाबलो महासत्त्वो ब्रह्म
ह्मो मप्रचक्षिप्यः। अक्षश्च दंडपालिश्च महायोगि तपैव चा उद्भूतः संभ्रमश्चैव गणैते परि
चारिकौ। तव शोभा करिष्यंते लोकस्योद्भूतमभ्रमौ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच॥ यवं च भगवोस्त
त्रयक्षं सत्तां गजो श्वरं जगाम वामदेव शो हतं वासे न वरे स्वरा॥ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे आदि
रहस्यगणेशसिवसंवादेश्चादिखंडे दंडपालिवारतं नाम ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

सनत्कोमारोवाच॥ आश्चर्यं तत्र यत्तं पंचायत उन्मो। पुरा केन यदि ज्ञेयं तदिहैकमना श्रुत्वा चंडकिचरते तत्र
पंचायत उन्मो। तीर्मा ज्यदेवदेवस्य कुरेशस्य सुस्तुत। पंचवमागता ब्राह्मणव्रतकतिना कतिवापिसा। जा
तिस्परस्वसंप्राप्तरातः सुमसो देहयो व नंतु यदा प्राप्ता तदा राजास विस्मयः। दातु कामस्तु तं राजा तथा चैव
निवारीतः। यै एषं परमं गत्वा वारणास्पातु यागता। कुरेशं सखवा नृदेवं पंचायत नवासिनां तत्रैव तदुत्प
त्ता शिवा लोकमुपागता। मर्कटो चैव तत्रैव सिद्धिमेव नुपागता। यत ते कथितं ब्रह्मा नृयदुतं तत्रैव पुरा।
अन्यश्चैव नृयदुतं तस्मिन् नयते ते महता। आसि त्प्रतापमुकुटो राजा परमहन्मरिका। तस्य पुत्रस्तु धर्मात्मा
जातमवाव सखवा नृनितः। कालेन गच्छथा सोय राजा पुत्रं तमुक्तवा ददार संग्रहं पुत्रस्य काव्यं च सांप्रतं॥
यनां तीरतो वसे च रामिव यथा सुखं। यवमृकास्तदा तेन स पुत्र परमशक्तिः। मया न स क्म तेता न रक्षा
परिपालते॥ राजोवाच। कुरुमदं च न पुत्रः प्रभूरस्मिं पिता न वामाति मज्जि कुलमघं तरकं स
न्तति क्षयात्॥ सहितचित्तुराजातः श्वान पसुतो बली प्राह संस्मृत्य पौराणि संसारस्य विचित्रीतां। तात श्र
णु वचो मघं तव वाक्यं सहेतुकं मया जन्म सहस्राणि जरा मृत्यु शतानि च। प्राप्नोषि दरसं योंगं वियोग
मनुर्वसः त्रणु मलत वल्ली सरोरु पमगादिजाः। पशुस्तो पुरुषो धानि प्राणतिशत शो मया। गण
किं करगंधर्वा विद्या चरमो होरगाः। यक्षगुह्यकरक्षां सिदाना वाश परसस्तथा॥ तेन श्वरे स्वस्वं हि प्राप्तं

तातपुनः पुनः सद्यस्तु बहूनाः ससौ संहारेणपि संहुतः दारसंयोगयुक्तस्य जातवैवविडं वना। तराज्यं स्वमु-रुप
सिद्धिभवति सर्वथा। शरिरं स्वमु-रुपसिद्धिभवति सर्वथा। राष्ट्रं व्यविमुक्तस्य शरिरे तातगच्छते। योद्यमो
यस्तु स्वतातद्विषतामस्तु तपयाम-रुपक्षरं शुभवेतमस्तु अक्षरं ब्रह्मशा-रुपता। ब्रह्ममस्तु उभौराज-तमवय
वस्थितौ। अदस्यमानो भूतातीयोद्यतातशंक्षयः। अविनाशो यस्य सर्वस्य नीयतं यदिवपितः॥ निलाख
रोरे भूतातामसां प्रतिपद्यते। लब्धावाप्रद्विविषयो सहस्रावरजंगमे। ममवयस्य नैव स्यात् किं त्वया सक
रिष्याति॥ अथ वा सततराजन्वने वनेन जिवितः। अयेषु ममतायस्य मयोरास्य सर्वेर्तते। राणां तराणां शत्रूणां भू
तातांयस्य ममति। यत्वा पाणति हृतं मुच्यते महतो भयात्। कामाक्षां मनां न प्रसंशंति। लोके न वा काले का वि
स्ति प्रवति तीर्थनिवेदाध्ययनं तपश्च कामेन कर्माणि दृष्टलोको तस्मादहंकारयेयं पंचायातनमि-स्वर
अविमुक्ते स्थितं देवं श्रुंकारं परमं पदं तत्रमां प्रस्थितं विधिपंचायतनमि-स्वरं। इतस्त्वतोय हृतं तस्मि
न यतते मम। कथयामि समासेन तीर्थमाहृत्य मुतमं। अद्विजन्म निव हृति देवगं पंतु देवानि न
नो हराणं॥ विधाधराणं मय किं नराणां जातोस्महं वेशपकुले सुहृदे। अतस्ततो भूदवलाघप्रक्ति
सर्वे सौधे पांक्षरे त्रिपुरस्त्रे वतोपवासे र्विवैस्तवैश्च संतोषितः। अजसतास्त्राधारि। एवं ह्युग्रप
न्यस्य मस्तोर्थं कारणात्। ततः कदाचित् द्रुधंतदविमुक्तं जातो ह्यहं श्रुंकारं दववांस्तत्रयं चायतनवा

नं रुद्रासे कृतस्तानं देवदेवस्य वासतः रात्रिं जागरणं तत्र वैशविचकृतं मया। ततः सचमया हसं देवगंध
र्वकिं नरैर्तेनैव कर्मण जातो भवतो हं ग्रहेऽने। तत्र यस्मात्पहं सिधं रवितोयंकृतं जसिं। श्रुंकारे नवरदेवस्य
प्रसादे तमया हितत। प्रादुर्भूतं समाज्ञानं दुलभं यत्सुरैरपि। संसारे प्रपस्यामि जातानां प्रकृतेः परं। तत्र वै
वचगच्छामि अविमुक्ते तसे वरा श्रुंकारं निष्कलं ब्रह्म पंचायतनवासितां वक्षामि शंकरं देवं यदुस्वानो नृवः पु
नः॥ २ रातो वाचा अहंतत्र गमिष्यामि यत्र संप्रास्थितो न घा। जातिस्मरत्वं स प्राप्य मुद्धिन्ममनसो हं
संसारे च यदापुंसां वैराग्यं जायते पुनः। तत्र गोजकतां रक्षितं या जाति कृतामपि। प्रीत्या प्रियाणि सर्वाणि आ
त्मनः प्रातिहारयेत्। संन्यस्तु सर्वकर्मणि अविमुक्तं ततो यजेत्। अविमुक्ते प्रविश्य विहारो नैव विद्यते॥
कृत्वा विक्षत्रसंन्यासमविमुक्तसकाः। मक्षितो दातित क्रोधाति तिष्ठाप स्या युताः। आत्मन्यत्मन्यनाधारं श्रुंका
रे स्वरं संस्थिताः। सर्वभूतातरात्मा तं पस्यंति विजितेन्द्रियां विसंति परमं देवमोंकारं परमं पदं। सर्वदेवाय
त्यदं नमस्तितपांसि सर्वाणि च यद्वदंति। यदि छतो ब्रह्म चर्यं चरंति तत्र न तपदं चाविमुक्तं हिनं हि। यवं मुक्त
स्तदा राजा श्रुंकारं मनसा स्मरंतः। राज्ये मिषे च यो मास पुत्रं चैव कनीयसां। स स्मरत् पूर्वचरितं ततो निर्वेदम
गतः। अणम्यमतसा देवपंचायतनवासितं श्रुंकारं परमं ब्रह्म वाराणस्यां मुपागतं सर्वजन्म कपोतो सौ तस्मि
न यतते सदा। अदक्षिणं प्रकुरुते श्रुंकारं देवमि-स्वरं पंचवामागतस्तत्र वारुयोनिं समागतः। आराधयं

तौ देवेशं पचायत नमिः खरं स्तुवंतौ परमं देवमोंकारं च स्तवेन तु व्यासो वाच ॥ करिदृशं च स्तवं स्ताभ्यां
 कृतं देवस्य भूजितः । यस्य वोच्चारमात्रेण आत्मा सं प्रकरिष्येत् ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ शृणु व्या
 स परं गह्वरं ह्यसंयोगमुत्तमं । मत्सुं जयं परं योगमविमुक्ते स्थितं परं । यत्तत् शिवपदं दिव्यं मनादिमजमव
 यं स्वयं भूय मनिर्देयं पंकारं परमं विधिं । भवाभाव समाप्तस्तमचिंत्यमचलं पदं । निर्भयं निर्मलं नित्यं
 निरपेक्षमनामयं निस्तुतिं तिनमस्कारं निःसंगं निरुपद्रवं निरंजतं निरुत्पातं निरालं च च निष्कलं अपव
 र्गमादेते यप नौ पम्प मनाश्रयं । अनित्यं पंकारं देवमनसं सर्वतो मुखं । नमस्कृत्य माहादेवं विश्वं हुंता
 न निर्मलं । शिवं सर्वोत्तमं सुधमनादि पंचदैवतं । आत्माधिपोपविषयं स्तुतिं गोचरवर्जितं । शब्दघका
 शरहितं पंचनिर्वरीणी केवलं । शब्दाचिप्रेशति र्मुक्तं विध्वयावित गोचरं । चित्तं तेजो न ज्ञान न साक्षं स्थिरं स्थाव
 रं वर्जितं निःकंपमतमात्मानं प्रकरं स्थातदिपकं । मुक्तोपदेशविन्यासं प्रत्यस्तमितविग्रहं । आत्मोपले
 खित्वितेयं मितं च ते विलोकनं । समागम्य निनिर्मुक्तं बहिरंत श्रेयै केवलं नित्यावकाशरहितं शब्दाशब्दा
 धगोचरं । सकृद्विस्मर्णं विपुलं देवदेवं सुरात्मकं । हेतुप्रमाणरहितं कल्पनाभाववर्जितं । अस्मापकं सर्वं लोकर
 कोमाक्षरं सर्वपरं महत् । स्थूलशुक्लविभागस्थं व्यक्ताव्यक्तं सनातनं । कल्पकल्यांतरहितं नादिती ८६
 च न महत् । माहाश्रुतं माहाकायं सिद्धिनिर्वाणै रवं । योगक्रियाविनिर्मुक्तं मत्सुं जयमहेतु ॥

सर्वोपसर्ग रहितं सर्वतः स्वर्यं सन्निभं अव्यक्तं परतो नित्यं कैवल्यं देववर्जितं । अतमतेजः संक्रान्तमादिमुक्त
 निवासीनां हृदि स्वर्यं समप्रख्यं पंचायतनमखरं । शरणं देवमिशानमोंकारं शिवदुषिणो देवदेवमाहादे
 वं पंचैवेत्तुं वृषध्वजं । सदा च शिवरुपाशं शूलहस्तं त्रटाधरं । इत्यसको समच्यतमस्यामिशिवात्मकं वा
 राणस्यां स्थितं देवमोंकारं परमं पदं । तारकं सर्वजन्तूनां नमस्यामि तमो नमः । सनत्कुमार उवाच ॥
 एवं तु स्तुवतस्तस्य लिंगं तेजो बभूव ह । वभिभास्कर संकाशं सूर्यकोरी समप्रभं । स्तोत्रे ते तज्यं जातं सरा
 जा सस्तु तदा । यत्तद्वोंकारनिर्दिष्टं स्तोत्रं संभोः पठिष्यति । अविमुक्ते माहाशे त्रे सर्वमनासि संवता । तस्यासिद्धिः
 सदा व्यासदिव्याकरतले स्थिता । ब्रह्मणश्च त्रियो वैश्याः शूद्रोऽपि यादिवा पठेत् । मुच्यते सर्वपापेभ्योः श्रद्धा
 नस्तु येन वेत् । वेदाहमेतं पुरुषां गह्वरं अदित्यवर्णं तमसः पस्त्रात् । तमेव विदित्वा न भवेन्मृत्युर्नामः यथा
 विश्राते जनाता । यदि वक्तुं स ह स्थाण्डिलश्च कोटिर्भवीति हि । तदा वोंकारदेवस्य शब्दं माहृत्य निरितुं । इ
 तिरितं ते तु मया समस्तं पुराणमोंकारकृतैकदेशं वृत्तं नैव बहुभिः सहस्रै रपि कृतापि श्रुत्वेन च ॥

व्यास उवाच ॥ अहो कथं पशुभगश्च तापुष्पफलोदयामश्रुत्विमधिगतिः । मुंकारस्य कथां परं । श्रुत्वा तं
 स्ततः पुनर्ब्रह्म रूपं यत्तद्भागसि । तस्य माहात्म्यमाचक्षते विस्तरेण तपोधना ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 शृणु व्यास कथां दिव्यां पौराणिकं वेदसंमितां । शंभोर्गिरिसुता देवीभार्या कथितिविभुता ॥ अमर्षदस्ता

साध्विशीलीवतिसंमंविता। तथा सहाः मदेवो भविषुके पत्तमे। पंचायतनयस्थानौ कालंतीत्यदि ज्ञोत्तमः।
 सदानिसंक्रियाथैव सोपास्तेशं करोवशीसंध्यां पूर्वापश्चिमां चर्तुं कारे संस्थितो हरः। निवृत्ते कर्मणि
 ततः सांध्यो नृत्यं ताहुर्निशं अष्टादशभूजो भूत्वा भावेनां वस्थितो बभूव दिवां वर्षसंस्तु नृत्यभावे स्थितो
 हरः गंधर्वाप्सरसश्चैव विधाधर गणस्तथा। नृत्यमाताः स्थितः सर्वनृत्यदित्र संरताः॥ गते वर्षसहस्रे तु
 स्वेदं ज्ञाता गणस्तथा। प्रेतिभूतास्तथा देवा दुष्टानां मत्तुरुत्तमं दृष्ट्वा साश्च विमुञ्चति स्ववलयंतः पदे पदे। त
 दादृशमथोदृष्ट्वा गौरिव च नभूवि। किं विरुपाक्ष नृत्यो यं मम विस्मयकं करकः। अने कैवै विवैरुणा नैर्द
 संतमं मया पुरा। मंदराधैर्गिरिवरेस्तथा पर्य्यस्तश्वरेः। कैलासे नैव संदृष्टं कदाचिस्तु मया पुरा। कारणं
 कथयताम्यद्यनु भूना गहं। यवमुत्तमस्तदा यवो देव्याः सपरमेष्ठिरे। उवाच प्रहसन् देवो देव्याः सत्पुत्रपं
 चजं। उन्ताम्यपाणिनां देवोऽंगुलिनामाह्वयना। सांख्यं ग्राह्यं च नमिदं संनयनं महत्। विशिष्टकारणं
 यस्तु स्थाने गिरिभुजेऽष्टु। योसौ त्वरयरो देवी सहसा ख्यः परिक्रितीताः नामाक्षयवते भद्रे सोऽस्मि
 न्स्थाने प्रतिष्ठितः। पंचायतनमासाथा। अरिमुक्ते स्थितस्वयं। यतदादि स्वरूपं ते मया योगबलेन तु विज्ञा
 तं देवगदितं दिव्यामाल्या नमात्मना। कृत्वेदं स्वरूपं पूर्वाज्ञे मया देयं नु विस्थितः। भूपरा नैव सामंस्तथा अ
 र्थं शिसमागमे। पंचपंचस्थितं देवं पंचायतनवाशिनां। तेन नृत्यामहं देवो विपंचायतनमास्थिता। ब्रह्माजेदं

वर्तनीतीयां गिरिजात्मजे। तेषामभ्यधिकं स्थानं पंचायतनमुत्तमं। मम चाभ्यधिका प्रीतिः। यतः का
 र्यं गतं। योसौ त्वरयरो देवी सहसा ख्यः परिक्रितीताः नामाक्षयवते भद्रे सोऽस्मि
 ने स्थितस्मापि पुरुषस्याज्ञात्मनः। दिव्यं चक्षुः प्रवर्तेत यत्र पश्यत्यसो परं। अत्येक्षं ज्ञानवान् भद्रे पुरुषश्च
 चतुर्भुजः। यो तेनां नृश्वत्सु स्तांश्च ललाटस्थं च प्रध्वजान्। इक्ष्वांतिमान् बभूव पूर्वपंचायतनवासिनां। शि
 पजो के स्य संचारं पंचायतनवाशिनां। इह स्य सर्वजन्तां पंचायतनवाशिनां। यत कार्यं न सुश्रोणि रह
 स्पां गोपितं मया। शांतादां ताजितकोधाः पंचायतनपूजया। सज्जावभाविता भद्रे इक्ष्वांति परमं पदं। ये
 स्तुजन्तां तरो देवी पुरा आरचितो ह्यहं। निविदितं परमं स्थानं यस्तु देवपि दुर्लभं। ब्रह्मांजोदरमध्यतु
 यानितीर्या निवृत्ते। वारणस्यां गमिष्यांति वैशाखस्य चर्दशे। इक्ष्वांति परमं देवं पंचायतनवासिनं
 । देवाश्च कृषयश्चैव रुद्राः पाशुपाताश्च यो परिचार्यं स्थिताः। सर्वेर्तुं कारे शंश्च विस्मीते। मस्योदर्या
 श्वभवनं आदि देवस्तु केशवः। अस्मिन् क्षेत्रे श्वयं भूश्चास्थितः पूर्वोऽणकेशवः। रुद्राणां चैव कोरिस्तु
 काशिपुर्नृपः संस्थितः। ध्यायमातस्तुर्तुं कारं पंचायतनवासिनां। सत्यकोपास्तु मं गणं जपस्पर्क
 वमाप्नुयात्। कति वासां स्थितो भद्रे। तस्य देवस्य पश्चिमे। यवंतु क्षरते स्थाने मदियं शाश्वतं श्रुते
 मनोबुद्धिरहं कारकाजलोभास्तथा परे। यतैरक्ष्यंति सततं पंचायतनवासीनां। रुशोऽप्यरगश्रंशे

साध्विशीलीवतिसंमंविता। तथा सहाः मदेवो अविमुक्ते पत्तमे। पंचायतनयस्थानौ कालंतीत्यद्विजोत्तमः।
 सदानित्यं क्रीयार्थे च सोपास्ते शं करो वशी संध्या पूर्वा पश्चिमां च कुरुकारे संस्थितो हरः। निवर्ते कर्मणि
 ततः सांध्यो न त्यंतं हुनिशं अष्टादसं भूजो भूत्या भावेनो वस्थितो बभूवः दिवा वर्ष स ह्यंतु न त्यभावे स्थितो
 हरः गंधर्वाप्सरसश्चैव विधाधर गणस्तथा। न त्यमाताः स्थितः सर्व न त्यवदित्र संरताः॥ गते वर्ष सह संतु
 स्वेदं कृता गणस्तथा। प्रेति भूतास्तथा देवा दुष्टानां मनुकृत मंदृष्टे साश्च विमुश्चंति स्ववलयंतः पदे पदे। त
 दादृश मयो दृष्ट्वा गौरिव च न भूवि। किं विरुपाक्ष न त्यो यं म प्रवि स्मय क क मरकः। अने कैत्री विवैरुषा नैर्द
 सं न त्यं मया पुरा। मंदराधैर्गिरिव रेस्तथा पर्येस्त श्व रेः। कैलासे नैव संदृष्टं कदाचिस्तु मया पुरा। कारणं
 कथयताम्यव्यवहृत् अहं नागहं। व्यवहृत् स्तदाय वो देव्या स परमेश्वरे। उवाच प्रहृ स न देवो देव्याः स मुखपं
 च जे। उन्ता मया पाणिनां देवो प्रंगुलिन माहात्मना। सां स यं प्राह वचन मिदं सं न त्यनं म हत्। विशिष्य करणं
 यस्तु स्थाने गिरि भुजे श्रुत्वा। यो सौ त्प र य रो दे वी सह साख्यः परिकिर्तिताः नामाक्ष प्रवते भद्रे सोस्मि
 स्थाने प्रतिष्ठितः। पंचायतनमासाध। अरिमुक्ते स्थित स्वयं। यतदादि स्वरूपं ते मया योगबलेन तु। विज्ञा
 तं देवगदितं दिव्या मा ल्या न मात्मना। कृत्वे द स्थ स्तु पूर्वा न्ते मध्या रे य न्चु विस्थितः। भ्रपरा न्ते च साम स्था अ
 र्ध शि समागमे। पंचपंच स्थितं देवं पंचायतन वाशिनां। तेन न त्या म हं देवो वि पंचायतन मास्थिता। ब्रह्मणे

वर्तनितीर्थी नै गिरिजात्मजे। तेषामभ्यधिकं स्थाने पंचायतनमुत्तमं। मम चाभ्यधिका प्रीति। यतका
 र्यं गत श्रुत्वा। यो सौ त्प रित्य रे लोके। आनेदो ब्रह्मण परः सोयं स्थानया देवी म च यो नात्र संसयः। अस्मिन् स्थाने
 ने स्थितस्मापि पुरुषस्या जिज्ञात्मनः। दिव्यं चक्षुः प्रवर्तेत यन पश्यत्यसो परं। अत्येक्षं ज्ञातवान् भद्रे पुरुषश्च
 चतुर्भुजः। यो तेनां नृश्व लहं स्तांश्च। ललाटं च ध्यात्वा। इक्ष्यंति मानवः पूर्व पंचायतन वासिनां। शि
 य लोके स्तसंचारं पंचायतन वाशिनां। इक्ष्य सर्वज कृतां पंचायतन वाशिनां। यत कार्यं न सुश्रोणि र ह
 स्पां गोपितं मया। शांतादां ताजित को ध्याः पंचायतन पूजया। स ज्ञाव भाविता भद्रे इक्ष्यंति परमं पदं। ये
 स्तु जन्मांतरो देवी पुरा आरचितो ह्यहं। तिविदितं परमस्थाने य सु रै रपि दुर्लभं। ब्रह्मांडोदर मध्य तु
 यानितीर्थं निवर्ते। वारणस्यां गति स्मांति वैशाख स्य चर्दं शमि। इक्ष्यंति परमं देवं पंचायतन वासिनं
 । देवाश्च कृषयश्चैव रुद्राः पाशु पाताश्रयोपरि वार्य स्थिताः। सर्वैर्हुंकारे शंश्च विस्मृते। मस्योदर्या
 श्व भवनं आदि देवस्तु केशवः। अस्मिन् क्षेत्रे श्वयं भूश्च। स्थित पूर्व ए केशवः। रुद्राणां चैव कोरिस्तु
 काशिपु र्या व संस्थिताः। ध्याय मातस्तु हुंकारं पंचायतन वासिनां। सत्य को वास्तु मं त्राणां जप स्प फ
 ल माप्नुयात्। कति वासां स्थितो भद्रे। तस्य देवस्य पश्चिमे। यवंतु क्षरते स्था ने म दिव्यं शाश्वतं श्रुते
 मनो बुद्धि र हुंकार काजलोभास्तथा परे। यते रक्ष्यंति सततं पंचायतन वासीनां। रुशोप्य र ग श्रंशे

यथा स्यात्स्वर्गमंडलं। कस्तपापं पुनः। पश्चात्पुनर्यतनवांसितं। त्रुंकारं ईशनादेवि गतिं प्राप्नोति दुर्ल
भं॥ इति स्कंदपुराणे अदिरहस्यशृङ्गादिरहस्ये ईश्वरगणेशसंवादे पंचायतनवर्णनं ॥

श्री ॥ ८८ ॥ श्री ॥ ८९ ॥ सनत्कुमारौ वाच ॥ १

तस्मिंस्तुष्टाने पुरा यत्तं तदिहैकमना श्रुत्वा रथंतरे पुरा कस्यैराजा सा तुष्यवाहता। तान्तालोकेषु
विद्यमानस्ते जसाश्च सन्निभः। तपसा तेन तुष्टेन देवदेवनसंभृता। कमलांकांकां च नंदे वा यथाकां
मगमं मुने। स तेन विचरं लोकान् सत्यद्विपानि वासितान्॥ द्विपानी सुरलोकं च यथेष्टं विचरं स्त
रा। कस्या रोषतपि पेश्च तस्य पुस्करवासिनः। तस्य नात्मा च तद्विपं पुस्करद्विपमुच्यते। तदेव ब्रह्मण
दन्तं यन्नमस्य मनोजवं पुष्पवाहनमित्याहुस्तत्र स्थंदे वेदानवः। भाग्यमस्यास्ति जगत्रयेऽपि ब्रह्मा
बुजस्यापि जगत्रयेऽपि। पस्ति यतस्त्वा प्रतिमनरूपा नारी सहस्रैरभितो भिमान्यः॥ नाम्ना चला
यत्पवतो बभूव सा पार्वती। वेशतमा भवस्य तस्यात्मजानाम युतं बभूव यथा म्रौत्मानामभ्यनुद्धरा
णां। तदात्मनः सर्वमवश्येराजामहु महुर्विस्मयमास सांवा। सोऽयागतं पूज्यमुनिप्रविर। प्रचेतसं
वाक्यमिदं वभासे। कस्माद्विभूतिरमलामलमर्त्यकृता। जाता च सर्वविदिता मम सुदरिद्र्या। भार्या ८८
ममास्यपसेवस्तुतोषितेनादताम मां कुजगृहं च मुनीश्वराणां यस्मिन् प्रविशं मपि कोटि सतं

पाणां सामर्थ्यं कुंजररथौ घघनावतानां। नोलक्षतं कृतमं चरवीध्वगलैरथविजितसंभुने वा तस्मा
खमत्पजनीतीश्वरोऽयं च भर्माधिकं कृतमिषे स जनाभिगम्यं भयास्ति मे कथयत त्रयितमे
कीर्तयन्त्येतातदस्मिन् च वद प्रचेतः। मुनिरयं गोचरततव नरितां। पश्चिदीपतेन कुनिशाम्य कथां
तव जन्म तु च ककुले पुरुषागतीरने कज्जनद्यात कारि। वपुरण्यभृतिपत्तुषां कुनदवाभरणं कुसं
धिन च ते सुकृतं। न च श्रुतुरभुन पिता जननि भगिनो न च वं पुज नोपि। अभव दनाव शिरत वरोऽप्राक
दाचिरमविन्दताते। श्रुत पिडितेन भ्रम तान किंचिदासादितं वय फलानि साधं। अथाभ्यपश्य
महं रं तु जाह्नं। सरोवरं पंकपरीतरोधः। पस्तामथादाय बहूनि यात भतस्ततर्भवं ह्यविमुक्ततीर्थे त
मृत्पलाभाय पुरं समस्तं यातं तदा सेवमहं मदानीं केता। न कश्चित्कमलेषु जातः। क्रांतो मे संज
त्योऽपि डितश्च। उपविशस्त्वमेकस्मिन् सभाय्यो भवनांगने। रुद्रस्यावाससंस्थस्य स्यादा रात्रौ महुः
कृतः सभाय्यस्तत्र भगवान् शृणुता सौमंगलध्वनिः। तत्र द्रुष्टुं पश्यतौ शिवपूजापरायणौ। भू
त्यसंकोणसंस्थेऽयं नृ-संजातीनिस्तथा। तद्भागवतसंकस्यैरांकारगतमानसैः। अन्येऽप्य
दिविधैः सिद्धैः स्तस्मिन् देशे उपागतैः। ध्यायमानं परं ब्रह्म त्रुंकाराख्यं तु ईश्वरं। स्वदाच व गतं
सर्वं पंचायतनदर्शनात्। पक्तिं श्रैवत राजा तात्पापत्पनरेस्वरा। किमेतैकमलैकायै वरं

शंभुलंकृतः निवेदितास्तथापुष्पः पंचायतनवासिने दीपतामादिदेशाय सर्वार्थस्य फलं सतां गृही
 तं ततस्तत्ते माहात्मना तत्र जागरणं चैव प्रसंगेन ह्यथागतं प्रभाते च स्यात् तस्मिन्
 दशः शंभुयष्ट्या अश्वत्थं परमं सत्यतस्मिन् नायतनो स्थितः समाजं यः सपत्नीकं उपलेपनतत्परः
 कालेन गच्छता तत्र रुद्राय सतटे श्रुते पंचसंगतं वस्तु देवदेवस्य संतिथौ अग्नौ प्रविश्या सुभा
 णि वग्रहकलेवरं कर्मणा ते तुराजं रुद्रं बुद्धिस्तव गता समवानूवसुको जातः सपत्तिकः नरे
 वरः पुष्पांशुकारात्तस्माच्च तांशं करसचपुजनात् त्र्यंकारे स्वरमाहात्म्या दत्त्वेन तपसान्पायथाकाश
 गते ते सत्यस्याने चतुर्मुखं संतुष्टं चैव रात्रं ब्रह्मपतिर्हस्तरात् स्पाहुं स्वराजं पुष्पं महितले
 अग्निं मुक्तं समासध्वं त्र्यंकरं शरणं वजेत् प्रसादां तस्य देवस्य दृष्टसे परमैस्वरं इत्युक्तं सतुराजा
 वेतेन वैवमर्षिणा जामां चि सर्वगात्रे स्तुर्ष्वविशस्तमं ब्रीह्म जन्मातरस्यारख्यातं ब्रह्मण कुलव
 र्धनः सत्सरे ससमैः सत्या अपभाजा वजायते रवं प्रसाधं विप्रराजा तु कृतनिश्चयः सपत्तिको
 जगन्माता आराणस्यां माहात्म्ये शंभोः शंभोः प्रियतमे देशे पंचायतनं भक्तिदेवमस्योदयं स्तटे रुद्र
 वरुणासस्योत्तरे दक्षिणामूर्तिमाख्यातं चकारस्तत्र संस्थितः तत्र देवहृतेनाम देवा अग्रे स्थि
 ताः परमं परमं स्थानं मातुषैरकृताभिः रुद्रा सोति विख्यातं पुण्यं रस्य देहिनां देवेभ्यो वसतः

प्रातःकाले पूजनं कृत्वा कैः रुद्रावासे कृतस्ताताः पंचायतनवासिने इत्यादि स्वरं देवयं ह्यग्निं प्रव
 पुनः मनोरथं प्रकृवीरतीतस्य देवस्य दर्शने दुराधर्षं दुःसहे च समस्तातादुरतिक्रमे कलिके लम्बु
 त्वैश्रयणं पशुतामितीति तेषां दृश्यं वगम्यं च तत्स्थानं शशि मौलीनां तिष्ठन्म गोपीतं व्यासदेवदेवेन
 श्रुतिना दत्तं केचित् दृश्यते तत्र दूरे कलियुगे भयो गंधर्वैः किं वरैर्यक्षैरस्यभिस्तथोरगैः सिद्धैः संसृजिते
 तत्र तथा तान वनायकैः अंतर्गुनि गतैः त्रिपं परमैस्वरतत्परैः तत्र गत्या सरात्रां परिभावसमाश्रितः आ
 रायया नो देवे सर्पचायतनवासिने त्केशात् शकारं निजित्य ध्यानदिपेन प्रेस्वरं दृष्ट्वा वासंतु वींकारं त
 त्रव परमं पदं यमव्यात्मा मे देवं विश्वं यत्नतो दुर्लभं परं अनेनैव शरीरेण तत्समुच्चं तिजंतु वः भक्त्या परम
 स्तभक्तमव्यदेवं विशंति च घनयिष्पंतियतः सर्वभावेन शंकरं विज्ञेयास्ते गणाः विपक्वतिं स्थिताः
 सिद्धियोगस्य सोपानमेष पंचाश्वसुंदरि वाराणस्यां तु यके चित्रीर्था न्यायतनाति च तेषां चैव तु सर्व
 षामोकारं परमं स्मृतं त्र्यंकारं देवातात देवं सर्वे दृष्ट्वा न संशया ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ ततः
 स भगवान् देवो देवं देवं क्षमातरं उवाच ॥ देवीयत्र शृणुं मुखां नं निर्मितं पुरा ॥ यन्तास्ति देवलोके पि
 मतस्तात्कृतं मया तद्भुतमस्ति लोके नयस्य नो विस्मरे मनः ॥ दैव्यो वाच ॥ एवं भवतु देवाया
 यथा त्वत्सनातना नहि मम प्रगंत्यं मुखातात्परतो हरा ॥ सनत्कुमारो वाच ॥ श्री

सहदेव्यात तो व्यास पाराणस्यां वषट्पञ्चनः । सव्योऽध्या नदिदृष्टार्थं विचचार समंततः । पूर्वीस्मिंश्च दिशो
 भागे देवो दिव्यात्परातपरः । उध्वानेर्दशैषा मासनात्किं न रसो मिता । नावावक्ष्यता कां नाना पंतगशो
 मिता चंपकाशोकपुंतागप्रियं सुशतशंकुलं । वित्यार्जुनकंदबैश्रवनिगोघोडवैरपि । गंधवज्रिश्च
 कुसुमैजातीकेशरकेतकैः रम्यैः भुरपि गंधवज्रिश्च कुसुमैजातीकेशरकेतकैः । रम्यैः भुरपि युष्मै
 श्च पृथ्वीलांतसेवितैः । संयुक्तं पर्वतेशी महतं विनाज संमितं । सतदुष्ट्या नमा सव्यदेविं प्राहुजग
 त्पतिः । पस्यादेवि विमातस्त्वात्किं नरात्सु मनोहरान् । परिजातकखंडा नितथा कल्पद्रुमातिचा
 ममलोके चषे वक्ष्यामि तुजो केचयश्चने ॥ ब्रह्माणः सदनैयचताः शपथपश्यन्वते ॥ इयं वारा
 णा सिदेवी ॥ शिवलोकं च माप्सि ता । भद्रं मे त्रिपुमि । देवदेवो जनार्दनतः । तिष्ठते सर्वलोकेशो
 ब्रह्मा कमलशोभया । परिवर्त्य स्थिता सर्वैर्जुंकारेण विमुक्तके अस्मिन्नेसे पुरा देविति श्रान्तिमम
 शो नते । कुलांगलोक संस्थानं गवां वासः श्रवणं भवैरीगवां पयः सुवर्णं तां फेणे मूद्धि समा यतत् ॥ १००
 गतामयोर्दुर्दृष्टा गावस्ताः सोमर्षो र्वगा ॥ ततस्ता प्रक्षितास्तत्र मया गोवस्तश्च भवन् ॥ तजसा
 नमेनेत्राभ्याने कवर्णं भशर्द्धितात् गावः सर्वमिमा देवि आसन्नकायलवर्णकाः ॥ त्रिकवर्णस्तदा
 धृता यथा संप्राप्तिता मया । तां वै शरणं तां गत्वा मामेव लोकमातरः ॥ सा श्रिताः स्ते मम गत्पलो मजो नि समन्वित

प्रसादयन्ति मागवो ब्रह्मा मामववित्ततः । प्रसादं कुरु देव शगवस्तव सुतेजसा । न विनाशयथा प्राणितया कुरु सु
 राच्चिते । ततो ह वा स्थितो देवस्यानेस्मिंश्च यमेभुः । गोप्रेक्षक इति ख्यातः संस्तुतः सर्वदेवतैः । गोप्रेक्षके
 इति ख्यातः संस्तुतः स्वरं दृष्ट्वा गयामर्च्य च मानवान् । न दुर्मतिमवाप्नोति कलपे श्च विनश्यते । ततः स्ता मुच्य
 मातास्तु प्रसंने मपि सुवताः । रुदे सेक्तुं समास्वाशान्ताः स्ताश्च तदा भवन् । मया उच्यताः सर्वा ब्राह्मणापि
 माहात्मना । यथा पूज्यमाताश्च भवीष्यन्ममात्मना । कपिलाह दक्षिणवंतदा प्रमतिकथ्येते । अत्रापि स्व
 यमेवाहं वषट्पञ्चज इति स्मृतः । सान्निध्यं कृतवान् । विसतां वै रयतां गतवषट्पञ्चजमिदं दृष्ट्वा सर्वज्ञफलं लभेत्
 । स्वर्लोकं तां मतपि मच्छापिवापि मामीह । लभ्यते देहभेदे न गणत्वं चापि दुर्लभं । अस्मिन्त्रपि प्रदेसे तु तां गावो
 ब्रह्मणस्वयं । सन्निध्यं सर्वभूतानां सर्वदुःखाः पयो मतं । आर्घ्यं क्षिरेण रुद्रेण कृदमेतन्नो हं । रुद्रदुर्मिति
 ख्यातं ते तदेव द्रुदं श्रुतं । सर्वैर्देवैरहं अस्मिन्देशे प्रसादिता । गच्छोपकाममीशतिपाशातः शिवस्तदा ॥ शि
 वो भूत्वा स्मितो हं वै पुण्यापि दर्शनं । प्रेक्षते प्रवतो मर्मः स्वर्गलोकसवाप्सयात् । अत्राहं ब्रह्मणा नीयसापी
 तः । परमेष्ठिनः । ब्रह्मणा चापि संग्रहविष्णुना स्थापितं स्मृतं तं दृष्ट्वा ब्रह्मणा विष्णुः प्रोक्ताः सविन्मचेतसा ॥
 मया नितमिदं लिङ्गं कस्मात् स्थापितवानसि । तत न वा मयश्चतर्विष्णुः ब्रह्माणं कुपिता सत् । रुद्रमंशात्
 मोक्षन्तं शतभावं भुस्तं । मम वरस्थापितं सर्वनाम्ना हेतुभवं मवात् । हिरण्यगर्भ इत्यवतत स्या संसमा

श्रितः दशैव प्रविष्टे वेशममलोकं वजेन तः पुनो वततो ब्रह्ममप्रतिगमि मंततः। स्थापयामास विधिवत्
 क्त्वा परमया युतः। देवदेवं माहादेवं प्रकृतेनात्मनात्मना। स्वप्नेव माहादेवं नीयस्वेति पुनः पुनः। ततो
 हं सर्वदेवानां पस्यांतां लवतत्रह। प्रविष्टो जिकं गमयेतु ब्रह्मविष्णुप्रचोदितः। मातनार्थं तुताप्यं हिस्
 श्मोभूत्वा सखिवद्यानीलेतेस्वरताम्रावै लोकातां मर्चते रतः। तस्मात्सुतिलमित्येवं गृह्यक्षेत्राणि दंममा।
 प्राणनिश्चरसंक्ता न पुनर्जीयते कचित्। यवं विष्णुस्तथादेविक्रमं लोकापितामहः। प्रसन्नमनसौ द्यौतु
 चार्थं वतौ माहात्मनौ अशयासागतिस्तस्य योजितां चैव सा स्मृता। अस्मिन्तपि स्थिता देव्याः सर्वतः
 देवकंदकाः। व्याघ्ररूपं समास्थाय निर्दग्धास्ते जसामया। व्याघ्रस्वरततो रथा ततित्यं तत्र हमास्थितः।
 न पुनर्दुर्गतिषां निदृष्ट्वैव व्याघ्रमिस्वरं। उत्पाकविदलश्रेव द्वौ देवौ ब्रह्मणपुर। अवध्यौ देवतैः सस्यो
 लयैव निहितौ श्वनौ। स्तवज्ञमिव केनाप्रतस्पेदा विरुक्ता स्थितं। निवासं नाम विख्यातं। सुरासुरनमस्क
 तं। दृष्ट्वैव मुमुक्षाः सद्यः प्रकृष्य शैर्विमुक्तौ। चसावत्राह माहाप्रित्य आस्थितो गणैः सह। ज्येष्ठ
 स्थातमिदं तस्मात् देतस्य पुण्यदर्शने। दृष्ट्वा तममं तं लिंगं येन स्थिते समस्थितं तत्रोच्यते। पु
 नर्मर्त्यः सांस्थितेन तु जन्मनि समंतात्ताति देवेशो लिंगादी स्थापिता शिवा। दृष्ट्वा वीचियतो म
 त्पोदेहमेदिगणि भवत्। ददाती महुं प्राप्य स्वयमप्यस्य वस्थितः। तव मुक्तं मया वस्माद विमुक्तं

मिदंततः। आविमुक्तं ततो देवीपुरा कल्पे सुरासुरैः। स्तुतो हं विविधैस्तोत्रैर्महादेविति भावितैः। इत्यत्र म
 मलिले गंचन्ति न भूमि सुदुर्गताः। मदत्तं दर्शनात्तेषां सर्वेषां च दिवौ कसां। माहादेविति ते सर्वे ध्यायन्तानाः।
 सुरोत्तमाः। वाराणस्यां ततो देवो देविनामा ततो भुविः। क्षेत्रं वाराणसिनामा भुक्तिदासा भविष्यति।
 अविमुक्तेश्वरं चैव यो षेऽक्षयति मानवः। मम तो भुविः। क्षेत्रं वाराणसिनामा भुक्तिदासा भविष्यति
 अविमुक्तेश्वरं चैव यो षेऽक्षयति मानवः। मम लोके गतीस्तस्य यत्र तत्र मम तस्य हं। प्राणिनिहं तु संतस्य
 यासंते मुक्तिमुत्तमां। पित्रा निगिरिश जतपुरा हि मयता तयं। मम प्रिय मिदं स्थापं आत्मलिंगं त्रितस्थितं। पु
 रा वाराणसी चैवं पुरष्य भाग प्रणेदिति। क्षेत्रमेतदसकृत्प्राप्त्या दाह संगतां। वरणात्तम तत्रैव संगत्ये
 व वसरि दुरा। स्थापितं संगमे ताभ्यां ब्रह्मलिंगमुत्तमं। मंगले स्वरमित्येवं ख्याति जयति दुर्जनं॥ म
 जते स्वरं दृष्ट्वा वस्ताता चैव मुक्तः श्वचिः प्रच्ये संगमेशान तस्य जन्तु कुतः पुनः। इदं तस्य भूदेविति वा
 संयोगिनां परं क्षेत्रमध्य च पत्रं हं श्वयं ब्रह्मासमास्थिता। मध्यमेः स्वरमित्येवं ख्यातं सर्वसुरा
 सुरैः। सिद्धादी स्थापन मिदं मदीयं वत मुत्तमं योगिनां मोक्षालिप्तां जन्म मत्पुजितामाति॥ दृष्ट्वैतं
 मध्यमेषां जन्म मत्पुर्न शोचति। स्थापितं लिंगमिदं च श्वकेण भृगुस्तु नाना। श्वके स्वरं पु
 ण्यं सर्वसिद्धसुरार्चितं। धेवं मानवः। स श्वे मुक्तस्या सर्व किं भवे। मतस्तु न पुनर्जन्म संसारे तु जने

नतरा जरा जंतुक फे ए अश्वरै देव कंठ के राज ए अश्वरं ज ध्यातौ देवान् वाद्यतः सदा ॥ प्रतिविध्यम
यातौ तु गोमायुषशं किंतौ ॥ मया दानवरूपे ए सुदिनौ दानवौ परा ॥ मया श्रेया पुनस्तौ तु स्थापितं लि
गमुतमं ॥ जंबुदेखर विश्यातं ससुरासुर सन्तमै ॥ दक्षेन मय देवेशं सर्वकामान् पाप्नुयात् ॥ गह्वरे अश्व
पुरे जे अलिं जे अं वे स्थापितं त्रिहं ॥ पश्य जिंगानि पुण्यानि सर्वकामप्रदं नतु ॥ शंतीरे स्वर विश्या
तं लिं गं स्वर्ये ए स्थापितं ॥ तमि मं देव निशानं दृष्ट्वा ल्य च मानवः ॥ सव्यः पापैर्विनिर्मुक्तः ॥ सर्वपापै
विमुच्यते ॥ शानेशं नतस्तस्मात्सुरासुर नमस्कृतं ॥ पवमेतानि पुण्यानि संतिष्ठानानि सुवता
॥ कथितामि मया क्षेत्रे गुह्यं चायदिदं शृणु ॥ कोशं कोशं चतुर्दिक्षु क्षत्रमेतत् प्रकिर्तितं ॥ योजनं वि
दिक्षेत्रस्य मत्पुत्रकाले मतप्रदं ॥ माहाज्यागिरिस्थानां केदारेश्वरं वस्थितं ॥ गणलं जयते दृष्ट्वा
क्षत्रं मोक्षमवाप्नुयात् ॥ गणपत्यपदा तस्या कर्म किरतुलमा ॥ ततो माहाजय सुश्मा केदार
राम ध्यात्वा दपि भूज पुण्यानि दक्षेत्रमविमुक्तमिदं मम ॥ कुंकार मध्यमं स्थानं स्थानं चैव माहाज
यं ॥ मम ह्येता निभू लोके तेभ्यः ॥ पुण्यतमे चिर्तदं ततः श्रद्धातिष्ठता निततः क्षेत्रमिदं श्रुते ॥ कदाचि
त्र मया मुक्ते मा विमुक्तं तातो भवेत् ॥ भविमुक्ते ततो भवेत् ॥ अविमुक्ते स्वरं लिं गं मम दृष्ट्वा मानवा
सर्वपापविनिर्मुक्तः पश्य पाशवि वर्जितः दशममेष्टिके स्नात्वा दृष्ट्वा वै दंड नायकं ॥ अविमुक्तं

अणं नैव कुंकारि च ततो व्रजेत् ॥ दृष्ट्वा चोकर देवेशं संसरे दुखसागरे ॥ यमुक्तं माहादेवो दिशः सर्वध्वजो मय
त्रैलोक्यं संस्थितः ॥ पश्चाद्देवो महस्वरः ॥ अकस्मादभवत्सर्वतदेहं कलितं मया ॥ विमुक्तमिततिर्घोषं सुकृत
मिचोदिता तैतो निरुक्तः पूर्णवीर्यं भास्वरयोरिवा ततः पाशपतः सिद्धा भस्माभ्यां गाः सितः प्रभाः वह्नुवामनसा
भस्मनमस्तु ममेष्ट्यरः ॥ अतः पुनर्वा सर्वमवै ते संविता ममोदिते ॥ विस्वरूपचराः सर्वत्रिनेत्रा रुद्रमुत्तमः पुन
निरिक्ष देवेशं ध्यानयोगेन रुतस्वराः ॥ तच्छ्रुत्वा त्मानमधाय नीयमाना इव वरे ॥ स्थितानां शततं मेष्टां देवदेवः
सनातनः ॥ सचितपरमस्थानं मुर्तिवश्ववचुरुषः ॥ प्रभुः दिश इत्येव कः ॥ सूर्यायुतसमप्रभः ॥ रुद्रं जगदि
दं चैकमवागच्छ वस्थितः ॥ तस्य तां परमां मुर्तिमा स्थितं तजगमते ॥ नशशाक पुनर्युद्धं रुद्रो माततो शुभा
॥ ततस्तं रुद्रमात्मानं बुधासा प्रकृतिस्थिता ॥ प्रकृते मुर्तिमा स्थापय योगेन परमात्मना ॥ नशशाक पददुष्टं पु
रुषस्य माहत्मना ॥ ततस्ते न ध्यात्वा स्थाय योगिनः ॥ पुरं ष्यतु ॥ विजित्य दुदयं सर्वदध संसारजिवितः ॥ अतुग्र
ह्यततः सर्वात्मा तच्छ्रुत्वा नयति पुंगवात् ॥ निजकंठो माहादेवो पुनश्च केव पुः श्रुतं ॥ तं दृष्ट्वा जिरिजा प्राह दृष्ट
स सर्वत नुरुहः ॥ स्तुवंति वरणेन त्वा कृत्वा न गवा न जिति ॥ सानुदा च ततः श्रेष्ठः ॥ सदा देवी सुराचिता ॥ मदि
यत्र तमा स्थापय मां कुरु मद्भिदिजो तमे ॥ यैर्योगे रिहा भ्यस्तु तेषां मे केन जातना ॥ क्षेत्रस्या स्पष्टमावेन
मत्स्या स्वमम नित्यशः ॥ अतुग्रहो मया एषां कियते मुक्तिद सदा ॥ तस्मादिदं माहा क्षेत्रं ब्रह्मा देवमेव ते सदा

॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एतनेकचित्तं व्यास पंचायतनमुत्तमं ॥ अविमुक्तस्य महात्म्यं न कैश्चिद्दृश्यते परा
येस्तु चाराधितो देवो ॥ अन्यजन्मनि सुवर्ते ॥ तेर्विदति परं क्षेत्रं मोकाचविमुक्तिदं तस्मात्समपि कालेन शतवि
मुक्त उपासकः ॥ तत्रादक्षं रसितं देवमोकारं परमं पदं ॥ ॥ शिवाद्दृश्यं विमुक्तमाहात्म्यं ॥ व्यास उवाच
उमा हारौ तु देवेशौ चक्रतुर्थं त्रसंगतं ॥ तन्मोसर्वमशेषेन कथयिष्यामाह तु ने ॥ हरो नेत्रमिसंगमेय
रात्परमनिदिष्टे ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ उमा हारौ तु देवेशौ परस्परमनिदिष्टौ ॥ शिलायस्यात्मजं पुत्रं मा
युजातो धरेण ह ॥ स चाप्ययो विजो विप्र आराध्य परमेश्वरं ॥ रुद्धेण सतां लब्ध्वा माहागणपतिर्व्रजौ ॥ ॥

व्यास उवाच ॥ कथं न दीप्तमुत्पन्नः ॥ कथं चाराध्यं शंकरं समान्त्वामगाच्छतोः प्रतीहारसमेव च ॥ सन
त्कुमार उवाच ॥ अभुमपि सधर्मात्मा शिलादोनामधीर्यवान् ॥ स्यासिष्ठिलकैर्छन्नः शिलादस्तेन सोमवेत् ॥ अप
स्पृष्टं वमानांस्तु गतीयां सपिहृन्निजा ॥ विच्छिन्ते न संतती घोरात् निरयेतु सः ॥ तैरुक्तो यत्पकामरुचं देवो
कादीमर्थं ॥ आराध्य माहादेवं पुनार्थं द्विजसत्तम ॥ योस्मासंतार ए शक्तः सते पुशद्प्रदास्यति ॥ तेषां वाक्य
ततः श्रुत्वा जगाम सरणं विभुं देवेन तु सह ॥ एतत्पमानस्य स्खलधकः ॥ सर्वदेवसरनस्य वरदो ह्यतीत्यभाषत
॥ तं ह स्मासममीशान् प्रणतो स्योऽयं र्गतः ॥ हर्षगदह्यावाचा तुला च विबुधोऽस्वरो ॥ तमः परमा देवाय महेश
यमहात्मने ॥ सखे सर्वसुरैराणं ब्रह्मणः पतये तमः ॥ कामांगनाशनायैव योगसंभवहेतवो ॥ तमः पर्वतं वासा

यद्येयगम्याय वेधसे ॥ शशिणं पतये नित्यं देवानां पतये नमः ॥ प्रधानाय नमो नित्यं तत्त्वयामरसंजिने ॥ वरदाय च
भक्तानां नमः सर्वगताय च ॥ स्वस्ते च पतये चैव नमस्ते प्रभविस्मवे ॥ जगतः पतये चैव जगत्स्वप्ने नमः सदा ॥ धर्मिणाः
पतये नित्यं पूज्याय परगामिने ॥ इस्वरान्नमो नित्यं योगगम्याय रं हसे ॥ शंभुरोत्तमिनाशाय सर्वकामप्रदाय ह
॥ अरण्याय नमो नित्यं नमो भस्मांगरगिणे ॥ नमस्ते जोग्रुपाय तेजसां पतये नमः ॥ सूर्या निलकुताशाय सर्वकाम
प्रदाय च ॥ स्थिता च नमो नित्यं नमो त्रैलोक्यवेधसे ॥ स्तोतव्यस्य तु नो देवो विश्रामस्तेन विघते ॥ यस्मादुक्तस्त्वमेवोस्य
जमतमः स्थिति नशियोः ॥ अशरणश्च देवेश्वरपश्य शरार्थितः ॥ प्रसंगे पमालं व्यवरदो भवविद्य कृतः तस्मै
वं वरतो व्यासदेवदेवस्त्रीजोचन ॥ वरतो स्मृतिं प्राह शिलादं मुनिसत्तमं ॥ यः स्तोत्रमेतद्विखलं पावति द्विजन्मा
प्रवृत्तिर्यमवान् द्विजसत्तमानां ॥ तं ब्रह्मराक्षशापिशचकभूतसंघाहं सति च द्विपः यत्र गच्छतां प्र्याततः सभ
गवादेव ॥ स्तुयमानो महोदयः ॥ उवाच वरदोऽस्मि ति ब्रूहि यते मनोगतां ॥ तमेवं वादितं देवं शिलोदो भवदन्प्रभु
वरदं देवं देवेशं वाचनसज्जमानया ॥ भगवादिदुस्को शिथिदेवो चरस्वमे ॥ इच्छामि तत्समं पुत्रं मत्पुत्रीं तं प्रयानि
जं ॥ एवमुक्तं स्ततो देवः प्रीयमानस्त्रिजोचनः ॥ एवमस्त्विति च प्रोव्यतत्रैवातरधीयतां ॥ गते तस्मिन् माहादेव
सृष्टिः परमपुजितः स्वप्नाश्रमयुपेतः स च विभो कथय कृतः ॥ तैर्भुषणैस्तु तस्यापि कालेन तु सुतमः यियस्तु
र्यजन्ममिस्वालो गतेन च कर्षितं ॥ तस्य तत्कर्षमाचस्पसीतायाः समुपस्थिताः ॥ सर्वैर्त्तकालपरमः कुमारः

प्रत्यक्षता सतदृष्ट्या ततो मुने कुमारं दीप्रतेजसः । रक्षसो यमिमिश्राभया नोयससारह । कुमारे पितृभूतः
 पितरं दीप्रतेजसं । उपासयत दीनात्मा तातताते नीचा ब्रवीत् । सतथे सुच्यमानो घियदातं वाभ्यनंदत । ततो वायुस्त
 कभो शिलादं प्राह सचरं । सा जं कये तयुजस्तयो सौ देववशं भुजा । प्रयोती तसुरादतः । सततं प्रतिनंदय अस्मत्तं दि
 करस्तोयं सदैवं द्विजसत्तमा । तस्मान्नां दितिनाम्ना भंत विष्णुतिन संशयः । ततः स वा उवाच नान्दिनं परिषधे जे ॥
 स्वहिवा वाश्रमं नीतो नंदीशः । पुष्टिर्वर्धनः । मूढो पतयता दीनी कर्माण्यस्य चकार ह । कृचाचा ध्याययामास देव
 सांगपदकमात्रा सयुर्देवं धनुषं दं गांधर्वशास्त्रमुत्तमं शुषिष्या निचकर्माणि निमित्तज्ञानमेव च । भूतग्राम
 चिकित्सां च मद्राणां वतथैव च । भुंजगानां च सर्वेषां यच्च किंचिद्विवेक्षितं शास्त्रलोकप्रमाणतां तथा व्याक
 रणातिच । तथा वैवपुराणातिशयमशेषतः । पंचजातातिस्फुर्जीतीर्गणविवेक्षितं । मातृकं तु महातं जं यो
 गिन्यायमनुत्तमं । पंचभिर्दिवसे सर्वे ते नाधीतमशेषतः । दक्षधुविरदीनात्मा प्रियवा वास्वर्ग्यकः । तस्यायस
 सदेवर्षेऽर्षद्विधो तयो धनौ । आश्रमं समनुप्राप्तौ शिलादस्य महोजसो । तावन्पुत्रं यथायायं शिलादः सुम
 हातपाः । तादां रुक्षपुत्रवासीना वासने । परमार्चिते । मित्रावरुणनामानौ तयो योगवलासितौ । अभिज्ञौ स
 र्वतंतुतां सर्वलोके चराचरो । तेनार्चितौ सुविश्रब्धौ निस्मो परमासने । उपनिषेतपाप्रीता विष्णुर्निर्वासी १०४
 रेवचाताभ्यां पुत्रः सकंचिते पुत्रसुखे प्रदः सुभ । मणवमुक्तस्तेजसी शिलादः पुत्रवत्सीज । उवाच गुणसंपन्न

समेवं शस्त्रिर्द्धतः । तमीजायतसंदहः । पुत्रनंदीतमुच्यतंतयोः पादेन शिरसा पातयन् मंदितं । तौ तु तस्या शिष्यदेवौ
 प्रायुक्ता धर्मतित्यता । गुरुष्करुणं तावद्यो कं श्रेयतथा श्रयः । शिशिलादतामया लक्ष्य प्राशिशेदेव योस्तयोः ॥
 विस्मयनं दिनं नीतः सोपछद्विषसत्तसौ ॥ शिलाद उवाच । भगवान् भागं वगतिहो सर्वदेहिनां किमर्थं म
 म पुत्रस्य दीर्घमायुरुभाचपि । प्रवित्तवन्तो सम्पन्ना शिषोर्भुतिसत्तमौ । तत्रै सतन्यस्तात भद्राः । सर्वधर्मा
 तः आधारभ्यावमेकं वै नीवितं धारः । विष्णुसि । ततः स लोकसंतप्ता न्ययतः । पुत्रे दुःखितः । विष्णुः पुत्रीशादृष्ट्या
 वेका कपी विललाप हः । तस्य शोकाद्विलपतः । स्वरं श्रुत्वा सुतः । शुभः । कंदमानं च तदृष्ट्या पितरं भद्रादुःखितं
 ॥ न च वाच ॥ केन संतात दुःखेन दुयमानः । प्ररोदिषि । दुःखस्तं कुत उद्धृतं शानुमिच्छामि तवतः ॥
 ॥ शिलाद उवाच ॥ पुत्रसंकिंलवर्षेण जीवितं संप्रदास्यसि । रुचतुस्तावर्षी सर्वततो मां दुःखमाविशत्
 सत्यं हि वाचतुर्विधौ तता वरतभाषितो । तेनाहं पुत्रशोकेण न शं पीडितमानसः । न च वाच ॥ १
 देवो वा दानवा वापि यमो वापि कदाचनः ॥ तथापि तत्र मृत्युर्मे प्रपविष्मतिमारुहः ॥ स न कुमा
 र उवाच ॥ १ किंतपः तथापि तत्र किं परिज्ञानं को योगः कः श्रमश्च मते ॥ येन त्वं दारुणं मृत्युं वंच ॥

विष्णुसि पुत्रकः ॥ ॥ तं च वाच ॥ न तात तपसा मृत्युं वंचयिष्ये एतत्पुता । महादेव प्रसादेन मृत्युं जेष्या
 मिता न्यथा न सकाश्चिद्भयं योस्ति मुक्ता देवपिता किं न । दृष्टा मीशं करं देवं तातो मृत्युमा विन्यसः ॥ श्री

नक्षत्रमसौ मया सद्यश्चिरं नदिष्यसेपित ॥ ॥ शिवा उवाच ॥ मया वर्षसहस्रेण तपस्तपस्वसुदुश्चरा । मा
हो देवपुरातुल्ये लस्यतं मेयतः स्मृतः । मयांस्तु वर्षमेकं एकथं सति शंकरं । वर्षेण किं तपः पुनः शस्यं कर्तुं व

र्षध्वजात् । काते सक्तिर्महाभगयेन मम त्वं विजेष्यसि नां च वाच ॥ न तात तपसा देवो दस्यते विधयान च
श्रद्धेन नत्वा दस्यते परमेस्वरा ॥ ॥ अथाहमेव विजातामि पदध्यामि शंकरं । त्वया विसृज्य गच्छामि अचिरं
तान्निजोचतां दुष्कृतां तन संदेहो विजस्य च स भस्तु मां । अचिरं तौ वकालेन जन्म मत्पुत्रिवर्जितं । दृष्ट्वा मे मां क
तार्थोचतस्मात्मा त्वं विषर्जये । यदि दृष्टुं सहस्राणि यमकोटिशतानि च ॥ अभिद्वज्जितं संकृष्टादं पाणो घातयु
धा ॥ तथापि नान्यथा तात भयं मे संकरिष्यसि । न ममैतै करिष्यंति व्यथां लोभ्यापि चैव हि । अवतीर्य न लंतात
नावबुद्धः समाहितः । अभ्यष्ये न मध्यायं तथा च शतरुद्वयं द्रेक्षा मि वरदं देवं । न धाम सुहुरं पथः । जगतश्च पी
ठकस्य रुद्रभावा न्वितस्य चानमस्तु का वा वरुका । करिष्यति मम व्यथा । तमेव वादीनं मत्पुत्रानं संकृष्टाणि
राध्यसर्जयद्दीनात्मा कस्मात्पुत्रं मत्तया ॥ अणमसपीतुः यादौ शिरसा च महायशाः । अदक्षिणां समावृ १०५
त्यसं प्रतस्थेपि निष्प्रितं ॥ नमस्तु त्वमितुः पादौ सदिदं श्रुत्वापति । मोता ध्यायस्तु मनसा प्रणतां त्रिहुरं
हरं । इति श्री स्कंदपुराणे आदिरुद्रस्ये सप्त्या द्दिव्यं दे शिवगणे ससंवादे नंदपुत्राणां ॥ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ निर्गते धिततो नदी जगत्संस्थितां वरां ॥ भवनामिति श्रुत्वा सर्वलोकसु

स्थावद् । तां प्रविश्य ततो धीमानेकाग्रो हृदिसंस्थितं । जजाप शतरुद्वयं परं परमकारणं ॥ भवान्मत्पुत्रया व्या
सा । एकचित्त समाहितः । तप्यताते न तत्रैव तप्यते एतदा शिवा । कोटिरेकाय दजसौ तदा स्स मावचस्तत्र माह दे
वं सत्तु द्विजालवाच प्रणतो भूत्वा प्रणतां त्रिहुरं । द्वितीयां जगत्प्रमिष्टामि कोटिं परमकारणं । एवमुक्तस्तु
देवापजघ्ना उक्ता गच्छतथागतं ॥ सुबोतीर्य ततो नृपः । प्राणतमाय भूवहा जजाप कोटि मन्वां तुरुद्वेवान्ता
यत् । द्वितीयायां ततः कोप्रां संपूर्णयां वषध्वजः । अभ्याज गमतं चैव वरदो स्त्री । त्र्यभाषत सत्याह भगवान् को
टितृतीयाजसमेव हः । इष्टमि देवदेवेश त्वत्प्रसादादहं विभो ॥ एवमास्त्विति भूयोपि भगवान् प्रपुवाच ह ॥
उक्ता जगत्प्रदेवेशो देव्या सह महार्घात्ततस्तृतीयं तत्रैव कोटि मन्वां जजाप ह । युगांतादित्यसंकाशस्ततः समभवद्दी
पु ॥ सा भुजसंलवा धीमान्मूर्ध्नि तां यतु मनागतं । यपेयं कोटि मन्वां भूयोपि तत्रैव जसा ॥ वरमेतां वणे देव
यदितुलोस्मि मे विभो ॥ ॥ देवदेव उवाच ॥ किं ते जप्ते न वहुधा तुलोस्मि तव सर्वदा ॥ यं यं हिव लुपे कामं
सर्वं तां तं दाम्यहं ॥ विष्णुसमधि चैव न्वमस्ये रपितुं कथा ॥ आह्वितो भवरुद्रो वामधो बाध्यान्मृतुक्यतां ॥

स एव मुमो देवे न शिरस्तां यादयोर्जत । तुल्या वदेव माशानं जराशोकविनाशनं । नमो देवातिदेवाय मा
हा देवाय वै नमः । नमः कामांगनाशाय नीलकंठाय वै नमः । नमोऽस्तु पितृनाथाय त्रैलोक्यदाय चानमः ।
कालाय दंजय उग्रदंजय वै नमः । नमो जीव शिखंडाय सरु शिरसे नमः । सहस्रपाणये चैव सहस्र

चरणाय च ॥ सर्वतः पाणिपादाय सर्वतोऽक्षि मुखाय च ॥ रश्मिने धन्विने नैवेद्यमहिमा व्यायतन च ॥
 नमस्त्रीशालहस्ताय ॥ उग्रहं च राय च ॥ नमो देवाधिपतये रुद्राणां पतये नमः ॥ नमः सहस्रनेत्राय शत
 नेत्राय वै नमः ॥ आदित्यानां वपतये यशस्कानां पतये नमः ॥ नमः पृथिव्याः पतये आकाशपतये नमः ॥ नमः
 आलोकपतये महर्लोकपतये नमः ॥ नमो योगाधिपतये सर्वलोकः प्रदायकः ॥ ध्यानिने ध्याय शानाय ध्या
 निमिः ॥ संस्तुताय च ॥ मत्स्युचैकालं जययमाय च माहात्मने ॥ देवाधिपतये चैव दिव्यं संस्तुताय च ॥
 महिषाधकुरुते च पूष्णे वै परमेष्ठिने ब्रह्मणो गुरुवे चैव कुमारवरदाय च वस्मणे ॥ शिरसो हं त्रेयजस्य प
 रततः परः ॥ त्रिपुरघ्नाय योगाय सर्वातु भवे राय च ॥ उमादेहा ह्रुदेहाय यथा नारायणाय च ॥ जलाटो कित
 नेत्राय ते नो ह्रुज्ज्वलनाय च ॥ हृदि ते सुशालघ्नाय माहाशाय वै नमः ॥ मत्स्ययाशो गच्छनाय नक्षत्राय लोक
 मुर्तिने हिमवती ध्याय शाय मेरुपर्वतवासिने ॥ कैलासवासिने चैव धनेश्वर सरवाय च ॥ विष्णुदेहा ह्रुसं
 स्थाय तस्मै वरदायकः ॥ सर्वभूताय संताप सर्वभूता कृकंपिने ॥ प्रत्यर्हताधिवासाय प्रणितां जी
 वनाय च ॥ नमस्ते मम माताय ॥ अतिमान्नाय चैव हि ॥ बुध्यमानाय बुधाय सुबुद्धिचक्षुशे नमः ॥ १०५
 नमस्तस्यै वित्रे च तथैव स्पर्शनाय च ॥ नमस्तस्यै सुवित्रे च तथैव सवनाय च ॥ नमो ध्यानाय ध्यात्रे च ॥
 त्रे सोमो यचैव हि ॥ हस्तीने चैव हस्ताय तथा पादाय वादिने ॥ नमस्वानंदकर्त्रे च ॥ भानंदाय च ते नमः ॥

॥ चैव वाग्निने चैव तमनय महात्मने ॥ स्थुलाय चैव सूक्ष्माय अलुध्याय च ते नमः ॥ नस्तोत पसे नित्यं
 ध्ये न तोत यजिताय च ॥ विष्णुवैलोक कर्त्रे च प्रजापतये नमः ॥ शिल्पिने शिल्पनाथाय विदुषे विस्वक
 र्मणे ॥ धर्मायस्त च षे चैव वशिष्ठाय नमस्तुते ॥ भूतनाथाय भूताय कृष्णा उपतये नमः ॥ तिष्ठ चेद्रक्त
 चैव गायते न स ते तथा ॥ अवशायाप्यवेशाय भजराय मराय च ॥ अक्षपाया व्यप्येव तथा प्रतिदूताय च
 ॥ अता वै शपाय सर्वपात धैवा दध्यक्षिणे ॥ शस्त्रेभ्य चापि शस्त्राय सर्वगीय माहात्मने ॥ नमस्ते भग
 वंस्त्रक्षतमस्ते भगवं शिव ॥ नमस्ते सलोकेशतमस्ते सभावन ॥ नमो देवाधिपतये ब्रह्मसे चाधिवा
 पुतः ॥ न विष्णुन्ये देवसे नापींद्रसे न कामये ॥ इच्छाम्यहं तरोशान संसाराद्विनिवर्त्तनं ॥ नित्यं तरोशरणां
 नाथ प्रसन्तात्मा परिछंदं ॥ इष्टुमिच्छामी योगेण नराघने दायतां वरः ॥ तू नो गतिः परा देवः त्वं चाधा
 य तं नमस्तु ॥ शरणं त्वं हि मे नाथा नाथ पश्यामि कर्हि चीत् ॥ त्वया शक्तस्य चैव सुः सुविनाशो नात्र शं
 सयः ॥ अन्या गति न स्यामि यस्यामात्यं कं सुखं ॥ अतुर कंच भक्तं च त्वत्परं त्वया प्रयं ॥ पश्यामि स
 र्वशंशार मतिदुस्तरं न त्वं हते र्यं महादेव यथा तत्र लथा कुहं ॥ प्रतीक्षं मां प्रदो देव व मे दीयतां वरं
 य इमं प्रात रुध्याय पठेद्वि मना नरः ॥ चतुर्दश पां विशे शोण ब्रह्मणो वयतिस्तथा ॥ स देह ने रमा
 साय घनं हि स्य रसमो न वेत् ॥ सोम्य मेध फलं प्राप्नु रूद्रलोके मह्यते ॥ श्रुत्वा स कदापि ह्ये न सं

वयापत्रणाशतं यत्र तत्र मतो व्यासतनुर्गतिर्मवास्तु यात। यो धीत नित्यं स्तसम्येतदग्रं देवसदाभ्यर्च्य
यतेयतात्मा। किंतु स्पृष्टो वै विधेः श्रद्धा नैस्तर्पे सुतस्यैव तथा तयोभिः। कंथातु कृतो द्विजपुंगवो
हि गृहस्तधर्मा विधेर्वा समः। एष मंत्रजपश्चैव संसारे विणिवर्तनः। सनत्कुमार उवाच॥
ततस्तं देवदेवेशो॥ भक्ता परमायुतां। अर्थपुण्ये क्षणं दीनां पादयोः शिरशाननं॥ कराभ्यां संमुखं
भ्यां तु संगृह्य भुवनेस्वरः। तथाप्य परमेशानो मुखं तस्य ममार्जहः॥ उवाच यमतां नायो वचसा तो
षपन्निवः। तिरिक्षगणपतसर्वोत्तम हृदयो वदत्युतः। वने तव्यं न मे तव्यं तु शो हं तव पुत्रकः। त्यक्तज
मेजरा मृत्युर्मत्प्रसादाद्भविष्यति। जाने भक्तिं महं कस्य जाने वार्त्तिता नवः। तत्र मर्त्यं तु शो नादेजदु
क्तं त्रिषामयः। अमरोजरया युक्तं सर्वदुःखविवर्जितः। अक्षयश्र्या व्ययश्चैव स पिता सखु दुर्ज
नः। धेवाया सहसं हृस्वास्ति ग्धभावगताश्च यो। ते च सर्वे मया सार्द्धं मम लोकं प्रयां नुवः। ममा
सगणपश्येव मदीर्यो मत्पराक्रमः। इहो मस्मदा चैव मम पार्श्वगतस्तथा। मनुष्ये व भवति ता
महायोगवलाब्धितः। विद्युक्तश्च मदीर्यो त्रीरो दमस्तक्षरः। संधाय संमयश्चापि तत्र रस्य सि
पुत्रकः॥ कलाकुशो शो पीमा लोस्वर्गं भुयात्मनस्ततः॥ आवरत्रमाहारे यो नंदिने दिव्यरूपिणि॥
सुतिया मालनीया तां व भो कं व वसत्काया॥ अक्षो दशभुजः श्रीमातृ द्वितीयं वशं करः। ततये नं समा

सुहृस्तं न भगवान् पुनः॥ उवाच ब्रह्महीकं वेधददामि वरमुत मे आश्रमं श्राव्य मत्पर्थ। तपसा तपसा विव्र॥
जप्ये स्वरद्वितीयातो मम तसो भवीष्यति। समंता धो जतं क्षत्रं दिव्यसिद्धिप्रदायकः। सिंघारणैः सैर्वा
मत्पगणसेवितं सिद्धिश्च त्रं परं गुह्यं भवीष्यति न संशयः। कर्माणामनसा वाचा च त्कीची कुरुते नरः। अश्व
भवाश्च भवाः सर्वे भवति भस्मसात्॥ गुण्यमनस्य तु स वै रुद्राणां तद्भविष्यत्यत्र यत्र मतास्तत्र या
स्पतिममलोकतः॥ ततो जप्यश्च तं श्रुत्वा गीह्वाहुरनेर्मजा॥ उक्ता तां दी भवष्वेति विषसर्जं महुत
याः। सतदा युष्मत्तोयाच्च पुण्यमजलाश्रमं। हंसं कारं डं वा कीर्णं चक्रवाको पशो भितः। रक्तपद्मव
नोणेता प्रावर्त्ततमज्ञानदी॥ स्त्रीरूपधारिणी चैव। प्राणी किं शिरसा नता॥ पद्मेन समसो भ्राक्षी प्र
हृदेव मुपस्थिता। यस्मादसौ दकां देवी प्रविशति तं श्रुत्वा नरो। तस्मादसौ दका नम्रा भविष्यति सारि
क्षरः। तापि सानंतुयः कुर्याच्छ्रुविप्रयमानसः। सो सयेध फलं प्राप्यं रुद्रलोके महीयते। तस्मादेव्या माहा
देवो नंदीस्वरपीती शुभः। पुत्रस्ते ह मिति प्राह पादयोः स्नायनामहुतः॥ सात माषाय शिरसा पाणी
भ्यं परिमार्जनि। पुत्रस्ते ह न सि वंती श्रोतार्जिर्वलिता तथा॥ पयशां संखगौरेण देवी देवतिरिक्षी
ती॥ त्रिणि श्रोतां सिंघां त्रीण्यस्यां पतिता नियतस्ततः। नंदी त्रि श्रोत संघ्नां तत्तस्मा मयवेक्षः॥
नंदी त्रि श्रोत संघ्ना पृष्ठं परमहं र्चितं॥ नना दना दत्ता तस्य च सरिद न्या ततो भवत्॥ यस्मा

हृषप्रसादेन प्रवृत्ताव्यवससनदी। तस्माद्भूषयिकोतावेव प्रभवजः॥ जांबुनदमयंदीप्यं सदेव पर
माप्नुत। मुकुटचंद्रदत्तस्मेकुंडलेचामतो। तंतयाभ्यर्चितं व्योम्निः दृष्ट्वा मेयप्रताकरादेवोपीराज्ये
द्वेक्षि च तत्रादसतदिदं॥ ततस्तं स्थाभिषिक्तस्ते प्रवृत्ते श्रोतसीवृषं। यस्या न्मुवर्णनिमग्न
नेदियसंप्रवर्ततः। तत्सुवर्णेदकातांभामाहादेवोभ्यभाशतः। यत्कृतमयायस्मदेषा मुकुटत
प्रभा प्रावर्तत महीरुण्यातस्मात्कुंडूनदीतिसा। तत्संदभदं नाम जयेस्वर समीपता॥ भीक्षात
फलमेतेषा यज्ञोदानं महात्मनः। त्रिरात्रो योषितो भूत्वा तथाभ्यर्च्य च स्खलीलं॥ ब्राह्मणस्नाययित्वा
च यत्र यत्र मतो नर। नंदीश्वरस्यानुचससी रोदनी लयो भवेत्॥ यस्तु जपेस्वरे प्राणादू॥
परिस्पृजति दुस्तरान्॥ मियमेनाम्यथा वापी समे गणपती भवेत्॥ नंदीस्वरसमोजितं सा
स्य तो घक्ष जो व्युत्पत्त ॥ पुत्रचन्मम देव शिते यः॥ सर्वतयेव च॥ जपेस्वरं पंचन
दं च तद्वैद्यो मानयोभ्यर्च्ये जहती घहं समे सदा स्यात्त एवो वरिष्ठः॥ स्वयात्मनः॥ स्कंदस
मानवर्ण॥ इति स्कंदपुराणे आदिरहस्ये सैद्याह खंडे। शीव गणेश संवादे धूपोक्ता
णां ॥० ॥०॥ ॥०॥ सनत्कुमारो वाच ॥ श्री॥ ॥०॥ ॥०॥

सनत्कुमारो उवाच॥ एतत्ते कथितं व्यासनं दीतस्य समुद्रवंकलेन जायते नापि सैनामयेभ्यो धितः॥ भगवद्देवदेवः स
सर्पभूतपतिर्हरः॥ उवाच देवि मित्सा नामा गीयरात्मजो॥ इति नंदीश्वरं देवमभिषिंयामस्व नृपा॥ गणेश्वराणां
सर्वेषां किंचित्त्वैमत्यसे नृपे॥ देव्युवाच॥ सप्तमे कोटिपापं च गणेशान्वातयेव च॥ सर्वमभूतिदेवेभ्यो नंदीध्वो
मभागतः॥ ततः स भगवान्देवः सुरसिद्धयुगार्चितः॥ प्राप्नोस्वा संगणेशो धैर्भूत्वा देवमहाबलः॥ चित्तपामा
सगणेषां रुद्रोऽवदिशि वाशिनः॥ एवं चोत्तीतमानो स्ते गणाध्यात्वा मुदा धुतेः॥ संप्रोप्नोसामः प्रोक्ते केशये
रुद्रा सर्गवाचिनः॥ अग्नीनुपधरा व्यासः॥ त्रिनेत्राशुलाधारिणः॥ आगतास्ते महाभाग असंख्याता मुदाघ
तौ प्रास्थितादसिणामासां पश्चिमास्तुरं तथा॥ पुर्वाचोर्धमधस्तादुशश्चुस्तानिषंगणः॥ नीतकंव्याससीतं
ग्रीवाः सुबुद्धज्वरनेत्राः॥ समागतास्तदा व्यासयेषा संज्ञानविधते॥ ब्रह्मांडावरणयि च अध ऊर्ध्वारयो मु
नेः॥ कपादिशोविशोकश्च सतने वासता निष्ठः॥ अनंतरूपाः शतसः शतधादः सतानना॥ संप्राप्ताः सर्वलो
केशांस्तस्य उच्छ्वासात्मात्मने॥ ततः करावदर्शनो भुक्तुट्टिकुट्टिकुलाननः॥ पंचयोजनविस्तिर्गर्दीर्घ
त्वात्तर्द्धदेवतु॥ ततः श्रवणैर्वक्त्राणी विभ्रंशेन बांडवः॥ पंचज्राह्वश्च कर्णश्च पाशहस्तो माहाबलः॥
ततः कोटिशतेनैव। सद्गुणानां भारभूतिता विख्याता महायोमवता॥ चितः॥ ह्ये गधरश्चैव ध्यानयो

गयरायणः॥ शोमवर्षेतिविस्थातः काटिशतवतः प्रभुः॥ नाइशाणं गणध्रौदेवाजिकमुपापगतः॥ अथापरो
 महाकायः॥ स्रष्टाणिमहाबलः॥ युगांतानलशंकायाः स्थिरतः स्थिरयशोवतः॥ चंद्रमौलिमाहोकेशः शत्रुर्वाहविलो
 एकपादेर्महाकायैवेत्यसौसुप्तपाणिभिः॥ कृतकोटिशतेनैव स्थाप्यस्तत्राभ्यवर्ततः॥ सहपरिषदोरुद्रसर्वोस्तर
 सुपूजितः॥ नतोदरपद्मासनोहृष्यपावहः श्रुतिः॥ सहस्रबाहुचरणशरुद्राक्षः सहस्रपादः॥ कस्यदर्शनाश्रयमाह
 सर्पपरिषदः अक्षः श्वेदः क्रतापिडः शिरोमात्रादिभूषितः॥ कोटिपरिवृतः शोमश्रीजगाममहाबलः॥ ततोपरेसमा
 पेतं देवदेववरं प्रभुः॥ चतुर्वर्णोवमाहतेजाश्वतुर्ध्वसक्षणाः प्रभुः स्रष्टाबाहुर्यातास्योममाहदेवोर्द्धवाहनः॥
 कशवदशनश्चैव संकुरुणेमाहाबलः॥ असिपाणिमार्हातेजशतपादः शतोदरः विद्युक्केशोमाहरोश्चतथैवोभयतो गती॥
 अत्रैकपादितिस्थातोद्यतः कोटिशतेनशः कांचनोत्पलचंद्राद्या अजेयश्च वर्यतः आगतोपरोयासगणेशः स्युमहा
 बलः सर्वतोयदनश्रीमान् सर्वतः पाणिपादधरः॥ रुद्रवारुरिपादश्चैव अंशनिधायंशुभां॥ शतैर्वितस्तस्तकोटीना
 मष्टमिश्वात्मनः समैः॥ निकुंभरतिविज्ञातशतपादपतानोनः॥ अरात्रितोपरिश्वात्रतडिकेशोर्महावक्रः चंद्र
 का माधरो देवोसहस्रापरिपात्यन् वंडधारिमाहावक्रः संखकुंदेंडुसप्रभां॥ शतकोटिशतयतो देवस्य पर
 तस्मिन्ः॥ ततोपरः सहस्रेण कोटिणां गायवैद्यता सूर्यमाधरः विप्रदाजगाममाहाबलः सुसोर्षपायमोना

महेवसपरमसिद्धिः सर्वज्ञानमहातेजः विंशतः श्रुर्महादुता॥ तथायः सर्पमानीयवस्त्राभरणवचचंद्रां युधो
 माहतेजहृष्यबाहुकटकयः॥ सुनामविश्रीतोऽकोत्रहृष्यायनकारकः॥ गणकोटिशतैषद्भीकृतः स
 मधुधावतिचांकुकैर्भयाच्चैव गणकोट्या समाहृत्यतः नंदिनश्चैवपिंगारख्यौ
 विनायकश्चतुष्ष्याः कृष्णागेनामविश्रुतः॥ हिरण्यरेवर्णश्चैव एकपादस्तथैवचः शषकेशोद्वादशभिः
 सप्तभिर्चंद्रवर्तनामहधरः सहस्रेण कोटिणां गणयैर्वृतः॥ आदित्यमूर्तिपणवः काद्याश्चैव दतोयहिः॥ सनाप
 श्वशतेनैवकुः कुटोष्ट्याभिरेवचाकुंभश्चपंचदशभिः तथाशोकोचनपरः॥ असौघाभूतकोट्याचतथायौ
 नैक्षभूतिर्कोटकनुष्योप्यथासुष्टाभिस्तथासप्तशिरोगणः माहाबलश्चदशभिरपस्मारश्चविश्रातः॥
 त्रिलोचनश्चैवदेवेशः कएवयद्रस्तथैवच॥ विंशतिश्चैवसप्ताणां कोटिनामाजगामहा॥ कीटिकोटिसहस्राणां
 शतैर्विशतिभिस्तथा॥ शतश्चैतश्चाजगामुर्महायोगवरखाचितः॥ भूतकोटिसहस्रेण प्रमथैः कोटिभीर्वृ
 तः॥ वीरभद्रसतुः षड्यादुषकस्वमहाबलः॥ मेघसोदाभिनीनामानवत्याकोटिभिर्वृताः प्रभाकरश्चविंश
 त्याविधुतैश्चमहाबलैः॥ सुश्रैवयमश्चैव काटोविषधरस्तथा॥ सतमायोमाहामायाः पर्वताभरण
 स्तथा॥ एकश्रगाभिबीरव्यातः॥ स्तथाभंगरिरिश्चयः॥ एतेचयेवहयो गणपाश्चमाहाबलः॥ सुनवा

घातितथावायेदोमुदिचिता। २थैर्त्रागैर्हयैश्चैववरुक्षस्तमर्कादवाहनः व्याघ्रसिंहवराहैश्च सप्तपक्षिभिरे
रेवचः श्वापदैश्चतर्फीभेकैरथैकश्चविभीषस्तथाविमानेषुतथानृशानानृपधरांपरोपुष्पकेनविमानेनत
थामाहुर्द्विपेनवाएकीकृतातथाकाशंसाकेनरमहोरगोसप्तमायुरधुक्तेन। हंशयुक्तीनवापरेभिरिसख
मृदंगेनपणवानकगोमुखे। वाद्यैर्विविधैश्चित्रैः पटकैरेकपुष्पकैः मंगदैर्वैष्णविणभिर्विविधैस्तुरगै
रपि। दर्दुरैस्तत्रपातैश्च कणपैकण्यैरपि। वाद्यमानैर्माहाद्यैराजगुर्यन्त्रशंकरः। हंशयानेनदि
येनपद्योनिपि। नामहः सुनियोगः सुसंसिद्धिः कृतः सर्वैः समंततः अग्रेहोदक्षिणेपार्श्वे शुद्धमुर्तिधरस्ति
तः पश्चिमेसामवेदश्चाननपधारस्थितः भयर्वाचोतरेश्चैवया नासद्वरपतः। यत्रुर्वेदस्तुपूर्वेणविष्णु
दूपधरस्तथा। इतिससयुणानिनानारूपधराणिच। सर्वपार्श्वस्थितारूपंदक्षिणेनेसत्रज्ञीयो। देवदेवो
माहायोगिगरुडस्थोजनार्दनः सर्वदेवैः परितृतमागातत्रमहाबलः। दत्तोद्यत्सराशौदेवैश्चानरूपधरैश्च
कैः। दध्यामिशयणंरूपंप्रोवाचसमुपागतं। वाचागंभीरयादेवस्तंदेवंलोकंभावनं। श्रुतुविष्णुर्वचं
मह्यंयद्यस्यामिशुरेश्वरः अभिषेकंप्रयच्छं। नंदीनेश्वरपुत्रीतः। यदितेरुंप्रीयः कल्लंअभिषेकंकुत १०५०
स्वयंप्रच्छिन्नसंमुखैर्देवतैर्नाराणोद्भवित्। यथावदसिदेवेशकरिष्णुहंतथाप्रभो। देवानामभिदेव

श्रीगणेशाय नमः ॥ कलसवणकृष्णश्रावणमाश्विवाश्विकेवसुभिर्मासैश्चैवयमैससमावृतः ॥
 यथाविमानमेषां च दधियुनमस्तु ॥ सविश्वकर्माद्यविचित्रदेहाविश्वेशमेकाक्षरमययास
 हस्तेनैवप्रतिभातिष्वाश्वराः प्रणेहऊचैरपिवातिनेदुः ॥ १ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे आदिहस्तस्य स
 द्याशीखंडे शिवगणेशसंवादे नधुवाक्षाणे ॥ ॥ श्री ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥
 ते गणेशोत्तमाहासत्त्वाः सर्वदेवेश्वरेश्वराः प्रणम्य देवदेवीं हंचेद्भवचनेन ब्रवन् ॥ भगवन् देव देवेश
 सर्वदेवनमस्कृतः पदार्थवयमायाता आशाययत्नमेवन् ॥ किं सागरं शोषयामश्च श्वात्सपामाथपर्व
 ते ॥ उच्यते ॥ मदिशः सर्वायमेवासहकिंकरैः ॥ जन्ममृत्युतान्येव भुवनानि सहैवतुः ॥ सुरैरसहदैवैश्च
 अंतकं समस्तयुन ॥ आनयामास संकुक्षादैत्वा चासहबोधवैः ॥ कस्याघव्यसनंघोरैः ॥ करिष्यामस्तयास्त
 यां ॥ कस्यवाघोत्सवदेवं सर्वकामसमृद्धमत्तुतांस्तथावादिनें सर्वान् ॥ सततं भक्तवत्सलः ॥ उवाच देव सं
 पुत्रः ॥ गणानुदोमहेश्वरः ॥ शृणु ध्वयकृते दत्तपमिहूतजगद्धिता ॥ श्रुत्वा च प्रपतात्मानः कुधेतादृ
 शंकिता ॥ नदिश्वरोयं पुत्रो नः सर्वशामिश्वरेश्वरः ॥ प्रियोगणेशाणंदेवः किंयतोयचनेनममः ॥ शेना
 पत्येभिषिबुधैर्माहागणपतिपति ॥ अघप्रयति युष्माकं मयेनंदिश्वरप्रभुः ॥ एवमुक्त भगवता ते

देहगणैः सह। एवमस्ति संप्रजसंभारोऽस्मान् कुर्वितं तस्य मायश्चमं दिव्यं जोषुनंदविभूषितं आसनं
 दिव्यं संकाशं सुभं समुपकल्पयन्। शान्तं कुंभमयं वाणिज्यामीकरप्रभां। स्तभैश्च वैदुष्यं नयै किंकाणी
 जातं संकुलं॥ चानुरंगदं संयुक्तं मंडलं धिभ्यो तोमुखं हृत्वा च ध्रुवमप्येतत्तदाश्रमवरेणुभां। तस्मिन्
 स्यात्पदे वेशो मभ्यसि च ननेदिनं। वासोयुक्तं तोदिभ्यं गंधादिभ्यो स्तभैश्च। केडरं कुंडलं चैव मुकुटं माहारमेव
 च। यदि ससुखं च चर सनाथं च स्वयं हरः। छत्रं चैव सज्जथा हवायुर्व्यजनमेव च। सुषयः सुहृद्व्यं चैव पितामहं
 रोगमाः। नमः कुष्मांडरागाय च जोषतकराय च। शास्त्रेकाय न पुत्राय शिष्याय प्यरोपेय च। रुद्रभक्त्या यदेवाय
 नमस्ते जलशायिने। गणानां पतये चैव भूतानां पतये नमः। उमापुत्राय देवाय शिष्याय च वराय च। माहा
 गणाधिपतये ललाटनयनाय च। प्रथमाय वरेण्येयं इश्वराय अताय च। द्वारारक्षादमृताय सत्यशः
 पतये नमः। नमः प्रवनमाजीयक्षीरोदधिलयाय च। माहागणाधिपतये माहायोगेश्वराय च। इंद्रि
 पुंजाय चैव गणेशाय च। अक्षयायामृतायैव अजराय मराय च। पशुनां पतये चैव रुद्र
 सप्रभुसंभ। नमः प्रवदुवेशाय सर्वज्ञाय जीताय च। अनेकशीरहो चैव अनेकवरणाय च कारि
 णिने कुंडलीते। माहासिद्धिवाहवे। पाहिसर्वगणे चैव याहि देव नमोस्तुते। एवमुक्त्वा ततो हो वस १११

सौम्यं सौम्यं सुखं सौम्यं। अक्षिप्रामतो भूत्वा जयसद्वचकारयेत्। ततो देवा जयेत गुह्यं स्ततो देवा स्ततोऽसु
 राः। तत्र सर्वो गिभूता निब्रह्मशक्तस्तथैव च। ततः संखश्च भैरवश्च पणवांडवरास्तथा। वंशाश्च वो को
 श्वैव क्रकरो गोविशाणिका। इंद्रियाधेत्तु काश्चैव मर्त्याश्च सहस्रशः प्रवादयन् गणधारुषं यन्मोमु
 चित्ताः। नदी स्वस्वयं स्तवं वै वै निर्मितं। पठेत्ततं तं मर्त्यं स गच्छेन्मम लोकतो। नमो नंदिश्चरयेति
 यत्कृत्वा च प्रमाचरेत् तस्य कुष्मांडराजेभ्यो न भयं विद्युक्चित् प्रभातेयः पठेत्तित्यं स्तवं वै नावसंमि
 तं। तस्य देवो वरं दद्यात्तनेनानेन पूजितः न भयं। तस्य भावति देहेभ्यो व्याधी सर्वथा। नंदिस्वर्गो मः प्रणि
 मते। शुद्धिं चित्तं प्रशान्तेन्द्रियं शुद्धं शुद्धं। ते देवदेवस्य तथा हि यु आड एगविशिष्टाश्च गणभवाश्च
 ॥ इति श्री स्कंदपुराणे आदिहृत्स्ये सहाष्टिखंडे शिवगणेशसंवादे नंदप्रिये को नामः॥ स
 कुमारीया च॥ ॥ श्री॥ ततः स्तरुगता देवो देवानामधिपो हरः। मारुता आर्हसं पूज्य-
 - सरशां पति॥ मारुतो भो महासत्त्वाम एव भागमराजसः। सर्वाणामेव नामा च तथा शाकपुरो
 गमा। युष्माकं सुयसां कथा सुभगादिभ्यः पीणि दातुमर्हसि तां शुभ्रं। सुसामेतो सति ममः॥ म
 रुत उवाच॥ तमस्माकं च तस्याश्च सर्वस्य जगतस्तथा॥ प्रभयिषु त्रिदोको च न त्वया चितुमर्हसि

वनाथश्च नायकोऽथ वितायकः खंयै मरुसे समः सुराणां ना रायणो नामर पूजितेन । श्वयं भूया चैव भूवान्वेन
 देवाय दुक्ते भयताश्च देवः ॥ जाप्ये श्वरसमं श्वेवं न भूतं न भवीष्यति । जाप्ये श्वरनिकेतश्च जाप्ये श्वरविभावितः
 ह्यंयः सर्वदा तारो यरदो वरदातीतः । वरदा सर्वलोके शो देव देवपतिर्वरः स एव सर्वदेवेस्तु वरदैः प्रति
 बोधीतः । उवाच प्रागताः सर्वान् चित्तकिंकरवानिवः । एवमुक्ता श्वगणपाः रुद्राश्च भवतारिणः । उच्युश्च
 दिव्यविह्वला देवदेवस्य सचिधोः तमस्माकं गणध्वजः । स्तुतुं देवेन संभुना । अस्माभिश्चाभिषिक्तं स्वं नाय
 कामो ह्यदायकः ॥ सत्वं शिवश्च सोम्यश्च गुणवान्निर्गुणोऽपि नः । समाशोच ह मोपेतौ भवा न्नप्रियकृत्समा ॥ ए
 वमुक्तस्तदा सर्वान् प्राणम्य बहुमानतः शिरस्यंजलीमाधायाः गणयास्तु वतहा ॥ नमो यः सर्वभूतेभ्यो
 नमो योगीभ्य एव च । नमो परमयोगेभ्यो । नमो देवेभ्यश्च वीर्यमः नमो मुनीभ्यो मौनिभ्यो देवेभ्यश्च नमो नमः
 नमः सहस्ररूपेभ्यः पर्वतः ॥ नमो एव च । नमः संयतरूपेभ्यो व्याघ्रसिंहेभ्य एव च । देवास्तरमनुष्पाणां
 माध्यायिभ्यो नमो नमः । नमो देवतरूपेभ्यो । पर्वतरूपेभ्यस्तथैव च । नमो त्रिभ्यस्तथाश्वाहो वरुणेभ्यस्तथैव च
 नमः शिवायैव भवेत्तु गणनायका । इति स्तुता गणपतये महाबद्धा । - नमो यै चोभिः सुरः सिद्धपुजितः ॥ ११३
 शंतु समैर्वनसोऽक्षितं मम श्वरेश्वरः पुष्टीमनुत्तमो गतिः ॥ इति नंदिकृतं स्तौत्रं शोवाच यतिनित्यशः ॥ शो

धर्मपाथश्च यत्तु सर्वपापैः प्रमुच्यते संचार्य मपररपांतु यत्पापं चकृतं हिने । पूर्वस्यां सत्पजेन्नापि । सवारा
 त्रिकृतं नमो । स्तुतस्ते गणयाः सर्वे संतु स्तास्ते न धिमधतां । विदुष्टाश्च तथा जग्मुः ॥ प्रणीपत्य नृपद्य
 जं देवाश्च लोकपाट्याः ॥ श्वयं देवो महेश्वरः इच्छितं सह देव्या वै जगाम परमव्ययं । यद्दं नंदिने पुष्पवर
 दानं स्तथैव च । अभिषेकं विवाहं च जपेद्वा शृणुयाथ वा । श्राद्धं च यः कृत्ति याति नंदिश्चर सकस्योक्तो । योति यत
 स्तुपयेत्तु यतात्मा सर्वमिदं शृणुते भवस्य भक्ता । शोपि भवेत्परलोकविचारिणं हि समो यनते पित्रयस्य ॥ ॥ इति
 श्रीस्कंदपुराणे आदिहृदस्मै सत्यादिखंडे शिवगणेशसंवादे धुषारव्याने । नंदिविवाहः ॥ श्री ॥ ॥
 दूषउचुः । कस्मिंश्चोपुरा पुण्ये एतदास्यान्मुत्तमं यतं च । सुपुगे गानां कस्मिन्काये माहाधुते । एतदास्याहि
 नः सर्वे । यथा दत्तं तयोधनः । सनत्कुमार उवाच ॥ यथा तत्सुमया पूर्वरायुना जगद्युतः कथ्यमानं हि जः श्रेष्ठः
 सत्तवर्षसहस्रके । नीलसायेन कं व्याप्यः दिव्यदेवस्य स्थितः । तर्हं किं तूष्मि । श्रुत्वा ध्वंसं सितदंताः । उत
 रे नौ हिरिजस्य सारः सत्यसरायुचः ॥ देवो धानेषु तीक्ष्णेषु । देवतायतनेषु च । गिरिश्रेष्ठेषु गह्वरे यवने
 पुच । एवमभ्रा माहात्मानो यतयः संशितजताः । स्तुतं दत्तं वं माहादेवं तत्र तत्र यथाधिधि । अथ जः स्याम
 रूपानि गतिर्वाधवर्णादिभिः । उँ हंकारनमस्कारं च । यान्निश शिवो प्रत्ये ज्योति सा च के मध्यस्थो हि

वाक्यैः देतानीयातमानसर्वेतिथं नितोक्तं अथवै नियमस्यात प्राणिनां जीरीताद्भवः नमस्तेनीलकण्ठाय इत्युवा
 च स गतिः । न श्रुत्वा भवितामानो मुनयः संसितः यताः । वा निस्विद्याति विख्यातः पक्षे ग सहचारिणः । अ
 हासीति सहस्राणी संधिणमुदुरेतसां । तस्य हृद्योतिवैवापुं वायुपणं भोजनाः । कषु उवाच । नीलकंठे
 ति यत्प्राक्तं च यापयन सत्तमा श्रोतुमिच्छामि तस्यैतत्प्रसादात्स भजना । नीलतापेन कंठस्य प्रकरेण वि
 कापते । श्रोतुमिच्छामहे सम्प्रकृतं दत्तातु विषे श्रोतः । याये वाचः प्रवर्तते सर्वे स्ताः प्रेरिता स्वयाथर्ण
 स्यान् गच्छे राघो वा विधौ संप्रवर्तते । स्नान पूर्वयो ये साहं च ते वा यो प्रवर्तते । त्वदिनीपद्यमा मेव स
 र्वे य ए प्रकीर्तिता । यतो वाचो नियतं ते देह बंधाश्च दुःखता । तत्रापि ते स्तिस प्रायः सर्वगस्त्वसदानी
 तः । नान्य सर्वरातो देव त्व इते स्मिह स र्यतः । एष ते जीवन्मोके सुप्रत्यनुजीवीतोद्भवः । वेत्तीता संस्मृतिर्मे
 धां समानो य ह्यमि श्वरः युहिमंगलसंयुक्तं कथं पापप्रणाशनि । श्रुत्वा वाक्यं तत्तस्मै धौ मुनिनां भवि
 तात्मनो । प्रत्युवाच माहतिजा वायुर्लोकेन स्मृतं । वायु रुवाच ॥ श्रुत्वा धर्ममेषो विप्रा वेद वेदांग
 पारगाः । वनिहोनामधर्मात्मा मानसश्च प्रजायते प्रथमं कर्तिकेयवे मयुरचरयाहना । कैच ११४
 जीमवदुत्तरं गौराहं प्रकृतं । महिषाशुरनारिणं नयनो जनतस्करं ॥ महासिन्धुमाहा

त्यानं मधुसूतातनिश्चनं । कामामनः प्रहर्षं नित्यं केडसकपिणं । वशिष्ठ उवाच ॥ युहिमंगलसंयुक्तं क
 थं युज्य जनप्रिया । यते तद्रश्यते चर्यं सुजाजनयते प्रभा । तत्किमेतत्समुपनं केडकु देहसंतीर्णं ॥ एतदा
 त्याय गताय भक्ताय दूहि प्रच्छते । श्रुत्वा वाक्यं तत्तस्य शाशिस्य माहात्मनः । प्रत्युवाच माहतिजा
 दैत्यारिपायकीयमः श्रुयतां वरतां श्रेष्ठ कथ्यमानमिदं मया पार्थना श्रवसं चारं सर्वस्य च माहात्म
 नः । तदहं कर्तुं एषामित त्रियार्थं माहात्मने । कैलारो शिखरे रम्ये नानाधातुविचित्राते । तरुणाणि
 त्पशां काशे तत्पकाचनभूषिते । वज्रस्फाटिकसोपाने चित्रपट्टा निवृत्ता तले । जंबूनदसये देव
 तानाधातुविभूषिते । नानाकुमलताकोणं कोनरैरुपशोषीते । सद्यो ह्युत्तममले धारासंपा
 तवाहिते । अश्वरोगासंकीर्णः गंधर्वैरुपशोषिते को किला लापवकुलैः विद्युच्चरिणो
 त्रितैर्विनायकपयोद्विजैः कोनरैः मुकुटैरेवं शर्वजीवनी घोरैर्घोरैश्चानेदीपमनोहरैः हो
 त्यालेखितं संपातसुरसंघनाषेवीते । ध्यानालं वितरोत्ता नानाघटानां निनरायते । वल्लभायो
 पवकुलैश्च त्रयापा रसंकुलैः । अथ प्रभव वाद्यैश्च सलीतास्फोटितैस्तथा किञ्चिद्विहितयोगानां
 नीघोषपूर्णकंदरे । हासैः सवासजननैः विकराकमुखैस्तथा देहयं धौ विचित्रैश्च प्रकीर्तितगणैः

स्वरेष्वाधुसीहमुखैर्धोरैर्भूमरुपैर्दुर्गसहैः मृगमेधमुखैश्चानैर्गजवासिमुखैस्तथा। बीजालवर्धनैश्च
 नैः कोडकाकारमुनिभिः। अश्वैः दिर्घैर्कुशैः स्फुरैर्बौलैर्देवमहोदरैः मध्वगंधैः प्रलंबोद्भिः स्फुरन्
 धैस्तथैव च। गोकर्णैः कर्णैश्च बहुनेत्रैरनेकैः एकपादैर्माहापादैर्बहुपादैरपादैः। एकशिषैर्मा
 हाशिषैर्बहुशिषैरशिषैरशिषैः। एवमुतैर्माहाधोरैः भूतैर्भूतपतिर्दंतः विचित्रहोमोगविभूषिता
 दिशिखिलामपे हेममयो मनोरमैः सुखोपविष्टे मदनो गणेशानंज गहवाक्यं गीरीराजपुत्रि॥
 हेमुवाच॥ भगवन् देवदेवेश गोवृषोक्तिवाहनं तव कंच माहुरिषं भाजते कुंजसंज्ञाभं। नात्युत्त
 राने कृष्णनेत्रांजनवयोपने किमिहं हिंसहिंते कंठो कामागणेशानं कोरुः काणं कीवा एनं
 हनीत्यमश्वरः एतत्सर्वं यथा म्पायां श्रोतुमिच्छतः। श्रुत्वा वाक्यं ततस्तस्याः पार्वत्याः पार्वतिप्रियः
 कृष्णमगलसंयुक्तं कथयामास इश्वरः। माहादेवोऽवाच। ममानेच्छते पूर्व्यं ह्रीं देवदेवदानयैः
 अश्वसुखिनाधारं विशोकानलप्रभां। तं दृष्ट्वा सुरसंहास्य दैत्याश्चैव वरानने। वीषादवहना
 सुर्वेऽपि सत्त्वसुखेनैकां दृष्ट्वा सुरगणान् पितान् ब्रह्मिन्नायं माह कृत्वा किमर्थं विमहता
 यामासीत्। तद्विदुः। मानसा। गमया गुणैश्चैवैषं भवति स प्रवर्तिता। त्रैलोक्ये श्येस्वरयुक्ता। ११५

नैव जगतत्वरमभिरानवारिणं सर्वं सर्वं स्वच्छंदचारिणः। अध्यात्मेशाधिभुते च अधिदैवैश्च यद्वै ७
 र्वाः। प्रजाकर्मा विपाकेन राक्षायुपे प्रवर्तितुं केन वा विगतैः सूर्यः युयवैस्त्रसत्तमः। प्रजास्वर्गेण
 स्यात्सिन्धुयो ज्ञानमतिवर्तते किं कार्यं कारणे किं वा कुतो वा भयमागतं। येन युयं समुद्धिताः मृगा
 सिंहादृता इना। एतत्सर्वं मथान्यापशीघ्रमाख्यातुमर्हयः। श्रुत्वा वाक्यं ततस्तस्याः ब्रह्मणः परमात्म
 ना। कृचुस्ते कृषिभिः सार्धं देवदेवैर्दमानवः। सुरासुरैर्मथ्यमानैः। ह्रीं राक्षैर्पंकयोदुवः। अभवन्नेध
 शंकाशनीलो जनेन च योपमः। प्राहुर्भूतं निषण्णं संवर्ताग्रिसमप्रभं। कालकुटमिति स्यात्तं विषं
 विषमकेशादकृतं दृष्ट्वा सुरसंघाश्च दैत्या यवराजने विषाणवहनाः सर्वे। त्वामेव शरणं गता
 ब्रह्मोवाच॥ नमस्तुभ्यं विरुपाक्षे नमस्ते दिव्यचक्षुषे। नमः पिनाकरुक्ताय वज्रहस्ताय वै नमः। संख्या
 यश्चैव योगाय। भूतनाथाय वै नमः। नमस्ते लोकाधाय भूताभ्यां पतये नमः। नमः सुरारि हरे ज्ञासेम
 सूर्याग्निचक्षुषे। ब्रह्मणे श्वैयकूराय विष्णवे चैव तेनमः। यन्मयामविशसाय कावकाय सवैतमः
 कपर्दिने कालायाय शंकराय हराय च। कपालिने धिरूपाय विषय - - - यन्मः। त्रिपुरघ्ने मखध्रा
 य माहं पतये नमः। बुद्धाय चैव श्रद्धाय मुक्ताय केवलाय च। नमः कपालहस्ताय जहस्ताय वै नमः

करश्च तमेव जहानिममसमेव। तमेव भूतं भवतं च भव्यं। तमेव सर्वे प्रकरोषि धर्म्यं। तमेव सुहृत्पारमं सु
 शुभं। प्रशिद्धयोगैरभ्यसेत्। तमेव सर्वस्वचराचरस्य। एष मित्रं प्रत्यये च गोप्यं। इति वमुक्त्वा वचनं सु
 रैराः समेत्य सर्वे प्रणिपत्य उचुः। गता विमानैरनिरोधवेगैर्निर्गच्छयैतो विदिशो दिशश्च। अध्याक सर्वे
 आकमुपेत्य सर्वे सहस्रपाविषरोषयुक्ताः। इत्येतत्सरमं गुह्यं पुण्यारण्यतमं महत्। तित्वं चेति यत्तु। त्रि
 पुल्लोकेषु विश्रुतं। स्वयं स्वयं भूया प्रीक्षा कथाया य प्रणशानं। यस्तु भारयते प्येतं ब्रह्माज्ञातो कथां प
 रं। कस्य वक्ष्याम्यहं सम्यक् गतिवेहानमुवच। विषतस्य वारोहे। स्थावरं जंगमं च येषां प्राप्यत
 शुश्रोणि सिद्धं प्रतिरुप्यसे। स यत्पुण्यं धोरं दुःस्वप्ने चापकर्षति। अभेद्यस्त्रिरीराजस्य स्त्रिमूर्ति
 दधवाहनः विचत्यस्त्रिद्वानसिद्धसप्तलोकानमहाद्रुया। न - त्यते गतिस्तस्य वायोरिव नभस्थ
 ये। मम तुल्यमप्येव त्वातिष्ठत्वाहुपसंघवो मम भन्नावरा रोहे एष्टु। चंति च मानवाः तेषां गतिप्र
 क्षामि। इह लोके परवच। वीं गं सतसहस्रस्य सम्यक् कृतस्य यत्कृतं तत्कृतं भगते प्रह्लादः। श्रुत्वा
 दिव्या ममांशुभाः पादं वापदिवाप्यर्घ्यं श्लोकार्द्धं श्लोकमेव च। यस्तु भारयते नित्यं सियल्लोकस
 मंभवेति। इति संगीर्षोऽपुत्रा मया यतुष्टेन वीते पुजानने। विवेकिनं पुण्यकलादिपु। क्रेचपंचग

तंचतु। शाननेनां कथामिमांशुपुत्रादिमुक्तां निवेद्यते आसन्नियार्द्धमुर्ध्वजः। येषस्य प्रह्लेन सहोम
 धायः प्रभुर्जगामि किं धिषण्डुहं गृहप्रियः। सुते मया पापहं मारापदं निवेद्यतेभ्यः प्रपद्यौ
 प्रभुजगत्। अर्थात् सर्वे सकलं सलक्षणं जगत् मया दित्यप्यं प्रभुर्जनः। इति श्रीस्कंधपुराणे
 आहिरहस्ये सहास्रीखंडे शिवगणेशसंवादे। नीलकंठो व्याख्यायने समाप्तः॥ ॥ श्री
 ॥ ॥ ॥ श्रीमत्तुवाच॥ इच्छामि वे - त्रिपुरं ददाह। एकेषु नाविध्यपि मा कथं। य
 थापु राभक्त्या राप्रदायता - मे सुमुने ब्रह्मयथा प्रवृत्तं। प्रहः सत्तैवां मुनीनां मुनीन्द्रः। प्रसंयथाव
 कं - पांचकारदं सस्यातस्त्रिपुरं यथात्वं। शृणुस्व पुत्रे तथा रुयानः। सस्मिन् हते दैत्या येन स
 हपुराहिरण्या - सुते प्रविरे। न येषु दैत्ये सदा यनेषु मायादधारा यतिदुःप्रतप्तः सिवी स्वर्धुधान
 वराजकक्षारत्यर्थहितो मकरश्च नृपेः प्रादाय दैत्ये सहचारका संविभूतं प्रभं विष्णुसंप्रपन्नं च
 तपश्चकारो स मुनिप्रकम्पा। दैत्यैव तापं धकुरैत्यकल्योतिशातकाद्यो हिमं पर्वतस्था गृध्रे चपं
 चञ्चलनाभितप्तः। अश्रेयसः कावि। तभूमिभागे चैरुस्तय प्राश्न सपेः षएत्ताः। तेषां मगा दिव्य
 सभा सवृत्ये यथा सुतीर्थे तपशिद्धि तां। वर्मास्थिपेयाञ्चलनः प्रभावा सुखादिहिनादिभिपुत्र

सीहो आरित्यतेजाः प्रलिमाविर्मायमूर्च्छराहित्यतयः प्रकाशः पितामहस्तानभि सर्वान् प्राथयवस्ता
 चचनप्रभावेनसेतयोद्योविगतप्रमोहाचरं चिदादीश्वरुतेवाहसो ज्ञाते प्र। कवी भूमिनिवाधयानुर्ध
 यः सुरेण प्रणतो भूवावं। इष्टामरेयथपुरत्रयं पुरं सुरे सनस्तेरपि यत्र वेद्यं। इत्येयस्तेरनुजापियेन
 ब्रह्माचतस्रं पुनरायमाप्ते। हानुनसकौवरएसनुभ्येतस्माकृतं स्तातरमेवदेवात्वं - नयाचस्ततस्त
 दोसे चिन्तेचमातेतदुजास्तथानस्ततोपयः प्रायतथापि -- - वरोयथाप्रार्थित - वने। ब्रनीमिय
 आन्यदहसुरेश तन्मेवतिष्ठिप्रतियातु मृयपुर्णं सस्तेतुपुरं समानासमेष्यते शुद्धनिमेषमात्रं
 स्तस्मिन्क्षसे पस्त्रिपुरं सगतेषु पुरेषु दिव्येषु सुरः प्रवीणः। एकेषु नास्त्रिपुरं दहेत - नो विभासस्त्रि
 पुरस्य भूमात्। श्रुत्वा ततस्तद्वचनं नियम्य - धीवरं तं हृषीतात्तरात्मा सदावभीष्टं दनुजाधिपति
 दत्त्वा वरं त्वर्णपुरं जगाम। ततो मयस्तन्निपुरं ससर्गजगदिधातेपुरादिकन्यो। त्रीतियमप्यपुरुमा
 सुभूतं स सुतजमरोरिव श्रंगमुच्चं। स हंत हातत्रिपुरं मयेन स्वर्गस्य रूपं धनहासिदिव्यं। द्वारे
 सुते। स्तेतं इवीयग्राहं प्वाप्येथामैगे इममेधेयु उक्तं चंद्र सुसंहृतिने हे धरुभ्यः। शाताचि
 --- ६ मुस्य प्रमेरो। नु - प्रभावेमणिस्वउचितैराभ्यवितंश्चित्रेन डिह्रकाशोऽप्रजैर्वि ११८

चित्रैः परणवभूतः। अस्मिन्काभिरतिपरेने प्रासादपक्षे स्थिररत्नखडैः भूमहामणिदृष्टुतिउनीका
 रौ। सतो राणाभ्युत्थितहर्म्यदृष्टैः। रत्नेछतंतं रिपुरं रराजः। सर्वलुपुरुसौ - - मर्मनोहरेयते समताचरमि
 र्मभो धैः रत्ने स्तयोघानशतैस्तथाभूरुभानसे घां मपुरहसैः। वापाभिराक्रान्तविशुद्धपानिः प्रफुल्लनालो
 त्यत्यसंरुतानिः। दैत्यालयंतसुसुमैतथैव प्रथमेकाविरुगैः शरोभिः ततो न स्वाभिन्नपयोधराणि राकिर्ण
 रक्तांतकपचनभिः। सद्यीमीषचलने क्षणाभियोविहिराभियामतिवरेजे। लोकपुरं तवमयश्चकार
 तत्रा रकाख्यायमपीदृशोयः। पुरदिनीयं रजता मयंचेविधुलभायासु सुरराय इनरायः। हेमेचिनाये
 श्वयमेवरीयं जग्राह राजामय आत्मनोर्थे। अधीस्थितं तं त्रिपुरं तथाभूमं - नृंगैर्दवुराजसिंहै
 ते सर्वतः शत्रुबलान् विजीत्य प्रीयाः सहाया समहो नभृतैः सुखानितेस्मिन्विधिधाना वायुस्यै
 लोकशोख्यानि विचिन्तयन्तः नेदर्यमोहयतीराजीतानी मयृमृवलेन देवान्। सन्वातुतेषां प्र
 सभंत्यस्य पत्यना। नाविधाः श्वकुवती वपीगः। धनानि श्वेमाजपुरः शराणि संचिन्तानि कुसुमानि
 चक्षुः। वापीश्चक्षुकमल्लैर्विहिता जगुश्चरं भास्वरासरांताः। सन्वस्तगावाः सुरयोषितस्तै
 रनश्चक्षुर्महतीर्षसीयुः। तेषातिनममयो हान संप्रकुर्वता देवविशानानि तता मयने प्रतिजा

नकोपासंयस्यसर्वेन्द्रिहोक्शेषाद्यनेयथासर्वमशेषतस्तन्निवेद्यत्रायुषितामहायतामहा। नाह
 देवः कमलासनस्तुसर्गान्सुरेशान्प्रतिशान्तुयित्वा। महाबलस्त्रिपुरस्थासुरेणहस्तंनसस्याः ध्वज
 व्याक्रवस्त्रिवस्पाद्विष्णुपरंचयुष्मान्प्रथमंशंभूतारण्यजामः। गतिः समानश्चिन्विभयदेवः रा
 तान्बलान्बलतिश्रुत्पाणिः। तथैतेतिप्रतिश्रुदेवः ब्रह्मार्कशक्राणिकपावकाघाः। केलासमागम्प
 सुरेश्वरेण दृष्ट्याकृत्युराधत्ताश्च। नमस्त्येवोकेश्वरवन्दिताय प्रियेभवायामितविक्रमायानम
 स्तुचंद्रार्द्धजलकलायकलायकान्तिप्रभोद्योनिनसेस्वराय त्रैलोक्यनाथायनमस्तुनित्यं पिनाकचा
 पायनस्तथैवः। नमप्रदासासिपरश्वधायास्त्रीश्रुत्वाहस्तायनमोस्तुनित्यं। नमोनमोनंदावरप्रदायग
 जगच्छरणपायसुरेश्वराय। नमः सदाहर्षवरप्रदाय नमस्तुयद्भुवरः वप्रदायहितायनित्यं हि स
 चहिराद्रिकेता सवाशायनमः सदैवनमस्तुनित्यं शशिरोस्वराय स्थिताय सर्वत्र च तेनमस्तु। भस्मो गदी
 सायकपर्वितेचनमोस्तुनित्यं वषभध्याजाय। विद्यासमेत्यतवरः प्रदाय सर्वार्द्ध --- जगद्धिधात्रे॥
 हर्षहराकाश्रिपितामहानां खेष्टंनमो देयवरप्रदाय। शुभ्रायनित्यं परमेश्वराय नमोस्ते सर्ववरप्रदा
 यमोमातिनामकं न्यस्यं बुभूमिभ्योमाधकागंस्तजते नमोस्तु। प्रष्टेचसुरासुराणां नामः त्रितीया

धारिणेच। नमोनमो॥ त्रैलोक्यसिखंडिनेन नमोस्तुनित्यं पुरुषोत्तमाय स्वसानवासायनमसदैव नमोस्तुदैत्याधर
 णसनाय नमः सदास्त्रेहविनाशकायः अश्विनारायणनमोनमोस्तु नमः सदाभोसवरः प्रदायनमः
 सदाचाचमृतसंस्थिताय भर्तेनमोभूमिधरेण्पुत्रा पित्रे कुमारस्य नमोस्तुनित्यं। नमोस्तुनिवेशवरप्रदाय
 सदास्त्रेनमो - हृषिकेशप्रदाय। वदनामनेत्रलज्जेनमस्तुचंद्रेशवरप्रदात्रे। योगेश्वरायामरसंपताय
 नमोस्तुशायपरायधात्रे सुभीमरूपायचभीमसंभवेहरायसर्वाययुष्मतेच। शुभेवदनायसुलोकरा
 यजगत्तुल्यवतीतायगीतायसंख्यायचपुरुषायनमोस्तुयागोपनिषद्धितायमहापुरुषायपरायमित्यं
 स्युत्ताशुभ्राय सदानमोस्तु। प्रसाधमानोयकुरुप्रसाहं तुष्टः परेशानवरः प्रसीदः। एवंतुतेषांस्तुवतां
 सुराणां ब्रह्मेष्टिषर्कपुराणांशे। प्रीतमयास्तोत्रविषराभक्ताजगादवाकं वरमिच्छितार्थं तुष्टास्मा
 देवायतुतामसीध्रं। समीहितं योयदिकिंचिदस्ति दातास्मि सर्वं न ह रोषतोयकिंचिन्नयुष्मभमहे
 यमस्ति॥ ॥ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे भाद्रिहृस्ते सहाश्रखंडे शिव गणेशसंवादे त्रिपुरोपाख्ये
 ने॥ ॥ श्रीगुरुभ्यः॥ ॥ देवाउचुः॥ ब्रह्मलघवरैर्देवमायाधैर्दानवैस्त्रिभिः॥ दुर्तेत्रिपुरं तदध्यावध्या
 नावत्तगवरतैः। इताश्चास्यरसः सर्वाध्वंसिनातीयनानिव। सर्वादेवान्निरुन्मोद्य मयवचिचतेन

यन् नतेषां निग्रहो सको ब्रह्माप्येरापिता माहः विष्णुर्वापि महादेव तेन मस्तु महप्रयः। न घथन्निपुरं ना
 यो देवास्तु जपितस्तथा। तथा तं कुरु श्रेष्ठः वरो --- प्रदियातो इति विज्ञापित संभु सर्वस्वैः त्रिपुरेश्वरे
 इह माह माह तेजाः सुशान्तां श्वासयन्नि तः भर्तुम संसुमरेशा वै शशां मम ते जसराः रुदते तो मया भुया
 पानयं विनिहं शपथः॥ तव स्तो पुनरेवेशं प्राहृष्यामि हंसुः - सत्काः साहस्रमप्यंशमुद्धोतुतवयत
 था। काळः शक्तिः सुरेषाणां तैजो माहेश्वरं प्रहं। दृष्ट्वा रपितुं कापि प्रस्तदं कुरुनः प्रभो। न कथं विंधयं
 वाक्तां प्रहंतुं नृपा वानृपात्। भगवान् स्वयमेवात्वं। त्रीपुरं महिशोकरः। तेभ्या कील्य वरं दत्तो ब्रह्म
 एगति तश्च धृक्। दीव्यो वर्ष सस्त्रेनु मेष्पति पुरं च यं। निमेषार्धे क्षणे तस्मिन् रात्रि त्रिपुरं य किं सक्ते
 देव मिषु सिद्धे संप्रश्रयति दानवान्। भवीष्यति शनो मृत्तुर्मान्मथा मरणां हि नः तध्यं कतुन मसक्ताः स्म
 प्रसादं तेन मः ज्वरु। ततः स भगवान् देव प्रणतान् दृषम ध्वजः। पुनराख्यासमे प्राह समौ द्विवौ कसः
 यदेव सुखं सार्द्धं वा। त्रिपुरं दुर्गमं मरुतः। इषु मेकं ततः क्षी मत्वा प्रधक्षति पीषे शतः। ब्रह्मा विष्णु प्रिया
 यं हि - सकस्यं प्रहस्य च त्रिपुरं रथमाशपाय हिंस्यामि श्रय मे ननु। कथं तां शरतः शङ्को यि या रु
 द्वा द्विवौ कसः। वक्ष्यामि त्रिपुरं दुर्गमा कान्त दानवैः स्त्रिस्त्रिभिः। यादृशं सश्च हि मां देवैः कुं वा क्लः स्या

सुरसंतमाः। वल्यो न हि मय कल्य कर्तव्यं स्ताह सोरथः। ततो देव प्रणम्येरां प्रभु मप्रशो भवन्। रथं व
 सन्ततो देवैः कल्यमा मा सक्तम। ततः स भगवान् ब्रह्मा। तथा विष्णु रुता शनौ। सर्वदेव मय हिंये च
 सरथमुत्तम। धातारं देवपयनं धनं यमो व सन्तु रं सभादित्यान् गेधर्वा त्रीस्त्रिपयिः। गुरुं यत्र मात्ता
 गान्। गुरुकास्तमोरगान्। सुनी नृवांश्च सिद्धांश्च ग्रहंश्च। स्तमहीयताम्। पर्यन्त्यं शिशिरं काळं त
 था वैव वनस्पतिर्दिवसांश्च मुहुतांश्च क्षणान् काष्ठान् लवां स्तथा। अथ नेच यर्धुं आ सा विष्णवे वरं
 रां स्तथा। स्या वरं गमं चैव न क्षत्राणि तथैव वच। अहौ देव निकायांश्च रथै तस्मिन् नर्कं पयन्। कांश्ची
 द्युक् दयश्च कु। मतो दं च माह स्मान्। ध्वजान् कांश्चिद्वेन स्य मुहुः। सुरपुंगवाः। क्रुचांश्च। तुरो वे
 दांश्चै तस्मिन् योजयन्। सब सरायं चक्रं धनु गीरि मये स्तथा। न्याचैव धनुषंश्च कुं देव देव जै गत्य
 ति। तेन मे वं विधं देवा रथमग्रमराचिकान्। सर्वदेव मयं रत्ना गा रि क एपर भोतमः। विष्णु पितो
 महा ग्रेवंश्च प्राणम्परमस्मेश्वरं। रथः स जइति प्राहु विप्रा शाय सुरदिषां। ततः स भगवान् देवः सु
 यमानः। सुराश्वरैः। अथै सतरथं दिव्यैः सर्वदेव मयं शुभं। सुक्र साधितो धनुर्जगान तत्र रां करः त
 स्य ग्रहं धनुर्दिव्यं सर्वते जामयं परं। अधश्चोर्ध्वं च संप्रेक्षं नुतोष भुवनैव वरः। पितामहं ततो विक्ष्यः

प्रीवाचवचसांप्रति। रथएषसुनुश्चेदंत्याब्रमन्प्रकल्पितौ। दृश्यंविपुलंयेनतमीशंश्रीप्रमानयः। ततओ
 वाचतंत्रेलाप्रणम्यवषधधनं। रथएषसुनुश्चेदंत्याब्रमन्प्रकल्पितौ। दृश्यंविपुलंयेनतमीशंश्रीप्रमानयः। ततओ
 र्हती। ततः पार्श्वस्थिताः शंभोविधुर्वायुर्हताशनौ दिक्षीयातेनदेवैतौ समाहूयश्चरिंदमः। द्यौतावं
 नत्विमाधाय सुरेशानउपास्थितैः स्वयमेवततश्चक्रे सुभुविष्णुसुरोतमः। उपधिनापतिसोमुखेप्य
 रपनियोजयेत्। पश्यंचपावकंचक्रं धत्मानंचततोक्त्वन्। सारथिः को रथेब्रह्मन्त्ययेहिपरिकल्पी
 ते। तमुवाचततोच - प्राजहिजगमिपति। मयंदशपिव्याक्षास्वयमेवहिसारथिः प्राप्तेकिमधि
 कंदेवस्यरथादधिकंततः सर्वसोभनमित्युक्तात्ततोदेवपिनाकधक्कः। हस्तेप्रग्रहदेवंसमारुरोहर
 थोत्तमन्। रुद्रपरिसरायेचनंदाश्वरपुरोममाकेशंकेलं। तुरागाश्चयेचयेउस्वरादयः गलेश्व
 रमातुयोगास्याक्षाः पद्मि सपानयः। नानासाश्चप्रहरणा। नानायुधविशारदाः वादयत्तस्तथावा
 धाभेतिज्ञांस्वपुतानवह्। आजग्मुर्लेभेमुख्यसेसहस्राणिचतुर्दशानामविधाना - प्यानामु
 पारिष्ठाभमहस्यसः। नीयेतुर्विमृषोमुर्ध्विरपस्तस्यपिनाकिनः। स्वयमेवतुवाधामिविदेहस
 र्वतोदिवा। रथेषुतेषुयुक्ताश्चदेवदेवस्यशक्तिना। प्रवास्ताभारमुद्धुं मुयुहदेवतोभूताः। स्तुत १२९

ततदेवदेवोरात्राश्रुतादिबौकसः सहनायेपपुष्टकेतुशः सर्वेविदुः। आचारनेतरेयासः नारदो
 षाप्रत्युति। प्रसादितः सर्वेषु। एषदेवोवषधधनः आयातिविपुलं दृश्यंमन्त्रयध्यातुः कुरुः। दृष्टेदेवामयेदे
 ये। समारुहगजेत्येति। ब्रह्माणंसारथिहत्वा स्वयमा। इतिशंकेणः। नारदस्यवचश्चक्रत्वा सतराधानवाधि
 पः। नारकाभ्यंसमाहूयविधुन्मन्त्रिनमेवचः। तथा न्यान्सुरानभूत्यान्। दानवोपिपुः सरान्नारदेन
 यथारब्धं सर्वमाख्यातुवास्तुदः। मयस्यवचनंश्रुत्वा। तारकाख्यस्तदाब्रुवित्। पश्यैतन्निपमान
 अममैकै नद्वैत्यपादुबलः कुरुतेभेदं दानशांत्वंमथापिवा। प्रमाणशरः शत्रोर्वीर्यैतुवश्विनः
 दुर्यस्यरिपोर्हृण्डोवलिनिनिगार्धया - - कतंभ्याविक्रमेचैवब्राह्मशुक्रस्तथाशुक्रः। जीह्वा
 र्हेतता सर्वान्स्यास्यामोनिर्दताः सुखं। नारकाख्यवचः श्रुत्वाविधुन्मन्त्रिः। सुखदः समाप्य
 तदतिवेष्टातास्यवचनंश्रुत्वा। नाराकायोश्चमस्मानिदेवतबलगर्विताः। तेवेषोवचैः त्रिशंमुठाप्रप्या
 रपन्निततः क्षयं। अन्योन्यंनुवपंबुद्धौ। उपायंतेपोवते। श्रुत्वेनैव सहादेव्या प्राधुपामजमंपरं प्रत्यहृत्य
 सनास्यान् कुरु राज्ञंजिपिपुषे। नैलोममंमिदंतमुद्धं ददोर्भवतिवीश्वरूत्। सप्तलोकसुरंसा
 धास्यामस्त्वोपुरंस्वरं हिरण्यकशिपुचैवहिरण्यसंयदैत्ययं। मोहमञ्जुगतोराजोत्तमप्रया

नस्तसुरग्रतः। भवाद्यत्रतः शंखान् तुय्यालिवसहस्रसः मानवानोबलेघोरे - मराणां भयप्रदा
 कथमागमितेववद-मुर्धुपुरःसरं विगतभयविवादास्त्रैपुरादैत्यसंधाः प्रमुषीनवह-पुहसंज्ञा
 वभु। वंशप्रहरणवरहस्ता-अधंषीसमाणाः पशवश्चमथाग्रे रचगच्छसमीपं॥ ॥ इति श्री
 स्कंदपुराणे आदिहहस्ये सहाइखंडे शिवगलेनासंयाहे त्रिपुर --- पाश्याने॥ श्री॥ ॥ ॥

सप्तमोऽध्यायः
 त्रिपुरासुराणां
 विनाशः

सनतकुमारीवच ॥ ॥ प्रयाभंगासश्चिमसागरस्समुध्रिं स्थितं तं त्रिपुरं रथसो॥ नानायः
 ताकोचलचिन्मौलिर्होमोपमोमौलीरिवाधिराजः॥ तेविश्वमुग्रं त्रिपुरं गणेशानंदीस्वराद्याः
 प्रमथाशपत्ताः॥ नादं प्रचक्रुः सहिताः प्रविशाम्युग्रसंबोदानवसंधमुखाः॥ चंडेश्वरश्चंडव
 पुरम्महात्माशतः प्रदितोऽग्निकुलारपाणिः॥ व्यास्यायवक्रं पुरतः स्थितो भूदेवस्पर्शभोः
 प्रमथेद्रवीरः॥ दीप्तजिह्वुलं परिह्वेनं दीप्तप्रतप्तस्य हरतु व्यवध्या॥ पार्श्वस्थितो भूस्त
 वसंकुकर्णः प्रगृह्यदीप्तं मुशालं गणेशः॥ भृंगीमहासासवतीरभट्टः तथा गणेशः राक्षसः
 प्रावीरः॥ ततः सनंदीगणेशौ प्रवीरैरचीकरधुममहीनसंनिः॥ विव्याध भृंगीदशभिश्च
 षकेर्विशुन्मभः कोपसरत्तनेत्रः॥ भृंगीसमासाद्य शीलामुध्वास्तस्मिन् ॥ ॥ यत्तु जं
 मरुतुः॥ विद्युत्प्रभं गिरिस्ततसोऽश्लेनदीप्तेन जघान गृह्यो॥ रातेन स्तब्धेन त्रिपुराया
 नस्तत्कावभृंगीप्रपृषीभयार्तः॥ भयस्तदाहोदिति जायितेन संभ्रगिमुह्यमानो गणेशः
 रव्याविव्याधतिक्षेत्रीनिःशिनैः ऐराक्षैर्विनायकं सेतुभिरेतदेव॥ पुलस्तिक-शभिश्च
 भूयो विद्युत्प्रस्तं गजराजवक्रं॥ जघान मर्त्यस्वपिरक्षरूपततः शुकोपास्य विनायकं

व॥ तस्यास्ति देवास्तमुत्तमं हितानां सुरान् जिवयते सुरेड॥ देवो महानेष सुरेडकेतो
मृतामृतां न जिवयते सदा सौ॥ ततो मृतं तन्मयं संस्पृश्यात्तु गृहाण देवेश श्रद्धाव्य
यशः॥ श्रद्धावचस्मै स्तेपिता महस्य प्रधानमात्रेण जहार संभूः॥ पिता ब्रह्मस्तस्य
नरेव दृष्टिना किनं प्राह वचः प्रणम्य॥ सुदं मया दृष्टमिदं गणानां देसापिः सार्धं
महिनसंखैः॥ दिवां सहस्रं हि गतं सामानां क्षयं न चैतस्मिन् पुरं जगाम॥ तत्र प्रसीयंत
शुं सुरेड प्रयातुनाशं सुरविदीप्तं ते॥ एते सहस्रे त्रिपुरं सम्ये स्य पुनर्विपम्यं समभू
सुरेसं॥ क्षिप्रं लये पुनश्च देवदेवमोजेन किं वा तव नायनाय॥ शंक्यमात्राविद
मेति नाशं देव्याधिवासं त्रिपुरं तथैव॥ यदि खसं मान इत व्यइश विमुंचते नु त्रिपुरे
निबधं॥ विज्ञेयमात्रं च तुराननेम प्रविठमा॥ लिठमनं महंत॥ द्रव्याद्यनुस्तद्वत्त्व
दि॥ अथ विद्यो विद्यो जदितं तमिषुं पिनाके॥ संकल्पमात्रेण तदा सामानि पुराणि
वस्येति हितं नित्रीणि॥ चक्रे ससृष्टिं स्थितिना सकर्ता जगध्वनिः स्पर्शमभूत्तदा शु
विष्णुः सकृपावकसो मरुखेत्रे लोक्यसंहारः प्रदिसं॥ चिक्षेप देवस्तमिषुं तथो ग

क्षिप्वा पुनश्च धितोति चाहा॥ नंदि समागम्य ततो सुरार्थं प्रोवाक्यै च का कं किमि प्रा
म्या॥ नंदिस्वरस्तं भगवानुवाच मयस्य भक्तस्य शुभं चिकीर्षु॥ नंदी शमक्तो मम वि
स्वकर्मा दहं पुरं स्येते यथानवंहिः॥ तथ नखं सोमहरं च देवो सिद्ध समागच्छ निवार
यस्व॥ नंदी प्रघृष्टाय सुरेश्वरातां त्वर्णयधौ विश्वस्तः पुरं तत्॥ रायोगशक्त्यनित
तुल्यवेगे ज्योतिस्मितं सर्वतरं जगाम॥ दृष्ट्वा ययं तेन सदानवेष्टं स दानतां गवेषम
ध्वजस्या॥ दृष्ट्वा भयार्थं शरणायिने च नंदी स्वमास्वा सयदी सभक्तं॥ भयं कथानां
मपरश्चिरं तस्य भक्त्या भवेनेति वचोभूवाचः॥ तवैरुद्राय ननामस्वर्धचक्रुः प्रणा
मस्ततथेति तस्य॥ अथात्रिरात्र त्रिपुरं सदृजं प्रदीपयित्वा सकलं तमं गतं॥ सं
वत्तकाग्निप्रतिमो युगातो जगत्प्रदं हर्तुं मिह प्रदिसः॥ तमागंतं विश्वकृतौ नि
वासं विस्थिद्रुपुक्तं ज्वनं स्तनंदी॥ - - व्यमेत बहुता सनेन वचोभूकः शयपि
भो नियो गतः॥ तंत सवः - - मुवाच देवं कस्यान्नस्य मिदं मपेति॥ नंदी
हुता संतमया भूवाच मयो सति श्च मरेण भक्तः॥ तव तिराहा सुरराज्यमाश्रुपु

रादिनिर्म-मयेतिताप्यहिमं पृहत्वा समहं रादिगंपुरादिनिःक्रम्यममोऽसुरेन्द्रः॥ पाताला
 मा तसहसा प्रविष्टः कुर्वन्मस्कारमुपजिया॥ नंदीश्वरः सोपि सुरेन्द्रपार्श्वमागम्य चारव्या
 यवणस्थितो भूत्वा॥ ततः प्रदीप्तं त्रिपुरं बभूव विह्वलमक्षकुलपदीय शम॥ नैवेद्यपुराभू
 वतभोगनांगविवस्तादैस्येद्रजवध्वजाढा॥ वातानयेहर्मा विमानसंस्थाश्चंडानपपिनपयो
 धराद्या॥ पर्यंकस्तुतामदवीरूलायासंगप्रियाणा मुहुरीक्षमाणा॥ तिलोचनैसां प्रतिता
 नुरागैश्यामावदातानयनैर्विशालैः॥ दैत्यांगनारादंडादिसमालिङ्ग्यमानोः शरपाव
 केन॥ प्रासादसंस्थाः प्रपयुर्भयार्तास्त्राशेन किं नर्यडवाब्जस्थाः॥ प्रियानयोगैर्द्वि
 समागतासावमोहं समालिङ्ग्यभू संसजग्मुः॥ प्रियागृहितादितियाधिपस्ते प्रनष्ट
 कामास्तरसाभिजग्मुः॥ निकांतिमूया शिरभाकिगूयः प्रेतुसमुदेव जविप्रयुक्ताः॥ दै
 त्यसमुदेपमिता समस्त॥ महेंद्रागिरिशानिकासाः तीव्री-नक्रा मकराश्चघोराः सं
 जग्मुर्नैव ताथितलान्॥ रेवे चरास्तां स्वपरेमहातः तच्छिन्नहाराः पतिताः स्त्रियस्ताः॥
 हितापरैर्भूतैर्मितु प्रवृत्त्या करवदंष्ट्राविकृता च नृणां॥ आभक्षमानाः पतिताः

१२५

पुत्राणां सरोषं बहिराक्षः॥ रुजाह्वान्याभरि विद्यमानाः संव्रक्तु शुद्धिनरं युवानः॥
 सातदादैत्यविराजिनीनरे जेमयंक्री शनिरीक्षितं॥ रत्नावसादेनेपरिखेदितानां प्रिये
 रिवासाभिमिगं नुकामैः॥ सर्वततोदैत्यवृषाः सभाय्याः प्रदह्यमानास्त्रिपुरानलेन॥ प्रे
 थाः समुदेमकरैर्विभिन्ना गता सवोमसुं वसं प्रजग्मुः॥ सरश्च सोमं इंजनार्दनसाप्रद
 स्वलकं त्रिपुरचंदनः॥ जिह्वा समुद्रस्य समं सयातः समं तनः शंभुकरं जगामः॥ दैत्यै-
 स्त्रिपुरे च वेदेवात्रयस्यानपुनरेव देवः॥ पुत्रायथातत्र सरीरधारी वकारस्थिप्रलयादि
 हेतुः॥ ब्रह्मादयस्तत्रिदीवौकशेण त्रमुर्वचश्चेदमयानुरीशं॥ कृतं कुर्येवं भगवंतसंकास्तु
 रैर्महेंद्रैरकारं च कर्षादैसहसास्तत्रिपुरं पदग्रं साश्विः कृतानश्च सुरासुरैरां॥ नमो
 स्तु सर्वत्र सदास्थिताय सूर्ये सुराणां प्रमथेशानुभ्यां॥ नित्यचरैः किं विशाप्रलेशांतिपा
 पाय नमो मनः समं ता यनुभ्यं॥ तानादहेवः सत्तया सुरेन्द्रा नृत्तत्रास्तार्कविस्तिंद्रपमेश
 रादिना॥ सदैव प्रयंपरिपालनीयारक्षश्च देवाः सुभवस्तदैवाः॥ पुण्याजिह्वाशोरीरवि
 दिषश्च प्रयानुदेवाः सुनीवेशनानि न तश्च देवा गिरि संप्रणम्य जपुष्यकेयानि निवेष्ट

होः शोचमाजवमेव ॥ स संवेद प्रसंगश्च द्विजकम्मपरं स्मृतं ॥ लालं ब्राह्मणं हर्षं प्रहंति प्राणी
 न द्विजः ॥ न शोचं कुरुते विप्रो न द्विजापा ॥ न वेत्त ब्राह्मणश्च तपश्चिन्नजं न पुनराश्रये ॥
 विद्या ब्राह्मणं लालं ध्याकिं नरत्वं च देहिनां ॥ मूर्त्तयो हि हिस्मरता ह्यसर्वकसोमादयो
 मम ॥ सर्वास्तानि वसंति स्म ब्राह्मणोत्तपसे रिते ॥ प्रप्रवृत्तिमहादेवि विप्राम्रेस्तसत
 त ॥ न साध्यं वियत्ते तेषां द्विजानां परमौजसां ॥ कृषिः नास्ते प्रसन्ना वा प्रवृत्तिस्तुमा
 शुभं ॥ द्विजात्तपश्चिनो यतु देवविद्याविशारदः ॥ वन्निदास्ते भवेदेस्तु देवनामपि देवता ॥
 अहं पितामहश्च वत्तेषां यो ह्ययं स्मृतं ॥ मृतः प्रवृत्तमास्ते पितृदादेवि पितामहगार ॥ प्रवृत्त
 सनाख्यात्तापुनुषपरभो ह्यहं ॥ रजस्तकं ध्यायकं विद्रिगुणभूतेषु कर्मषु ॥ मोहं तमकोस्म
 तौ देवो लमोरागं स्मृतयेव च ॥ नारायणिहितौ सखं सचायौ संप्रवृत्तने ॥ वन्हेते जस्मृताश्च
 ते ममोत्तमानो द्विजायतः ॥ सर्वतः प्रभवस्तेनास्ति तेषां विचारणः ॥ अर्जवं समता
 ये कर्तव्ये जो द्विजातिषु ॥ तपोदानसमायुक्ता दार्जवं तु द्विष्यते ॥ असाध्यं हंति पापा
 निरहितानो हवन्ते ॥ उन्नेते ते निहंति स्म आर्जवं रोषे लं द्विजेः ॥ पुराभागीरथी द्विजपर

मर्त्यवित ॥ तातादानरुचिः नाम डं छत्तिवन्तः ॥ सर्वविद्यावित्तितात्मा सर्वभूता
 नयप्रदः ॥ साहसं त्यास्तमदुक्ता बन्निहोमपरायणः ॥ प्रतिधिमान इत्वा तु सर्वदेवियथा
 गते ॥ वषेकां जेतयास्तानि तस्य दं वत्तुत्तमं ॥ अथ देवर्तमानस्य भूयां काले जगाम ॥
 अतिधावागते तस्य न विकल्पः प्रजायते ॥ सपेतेः शौचं संयुक्तं ॥ अर्जवं करतो द्विज
 बन्धवात्यर्थं सर्वास्मादकाग्योरपिते जसा ॥ तसैवं तपसो बन्निप्रित्तितुष्टिसमासराः ॥
 गुरुद्विः सुरभूतस्य समिहितवरप्रदः ॥ कदाचिदायकलेन वषेकाले समागते ॥ हिम
 वेगो द्विषे गिते दुदिने पर्यन्तं द्विजः ॥ नापश्यदतिथिं कंचित्तपसा च सरवेदिनः ॥ येदना
 सादितस्ते न द्विनाप्येते तेषां चित्र ॥ अथ रौच्यं तकिचित्तदुपवासपरायणः ॥ बभू
 वद्विजमोरव्यासौ नानुखेदमकिं वनतः ॥ यत्तपस्यमाहाभागस्तुभगाशिलेशालिति
 यथास्याः पतिवन्ने तथैवाप्यकरोत्तद ॥ शितवाताभितस्यंगो नैकदं समास्थितः
 केशेन महता चिवाखि नो भूदेवि रौदितैः जः ॥ द्वितीयवसमायत्ते गृहं काले महा
 द्विजः ॥ शीतद्विदुनजादौ पात्रे वतिथिमविन्नदत्तः ॥ तयास्मीनसेतं जतानिश्च

पत्तोस्तुनिं॥ इदं पाशुपतं नैशोऽगुखं परममभ्यसोत्॥ ज्ञेयं ज्ञेयं तया ज्ञातव्यदेवैषा स्थितं॥ अतो
 सामचतया वासुधामं त्रयसमी न्वितभा नाडिस्तुयस्यैयवद्यात्मा आत्मनेवावतिष्ठते॥ सर्व
 षसर्वभूतेषु निगुडस्ति सा प्रखरा॥ पयमिद्रघृतं व्यासतं विदित्वा

मनिसं॥ स्यता॥ प्रकृतिस्तं नयध्रातिमुच्यते ते भवार्णवात्॥ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे आ
 दिरहस्ये सौम्यादिरुवे शिवगणेशसंवादे योगविद्यौ ॥ ॥ ॥ ॥ श्री ॥ व्यासमुवाच ॥ ॥
 भगवत्सर्वयोगीशसर्वाभिरनमस्कृतः॥ अहोऽयं नंदबाख्यतमज्ञानस्य निवर्तनं॥ अथाह
 गतसंदेहो महादेवं परंप्रति॥ शंक्यप्रसूतिज्ञात्वा जघुविस्मृतदात्मकौ॥ ज्ञात्वा सद्धिसमीपं
 नमुच्यते बंधनादिति॥ शर्वयोगं तप्यसर्वं त्यक्त्वा सकलसंहितां॥ स्तवणादस्मविप्रेन्द्रदेहमु
 क्तमपापिवा॥ प्रेतसां दग्दहंतितप्राप्तज्ञानौ गतास्तु चैव न॥ विषंदेहो भवश्याहृतः प्रष्टव्यं किं

चिदस्ति मे ॥ तथा पीडापयसिदं निदामारब्धमुमहं ॥ एवं विज्ञानसंपन्नाः प्रत्यगात्मनिर्मुक्तो ॥
 विनाल्लेशं नुक्ता योगी योगवलात्वीतः ॥ कथयामि तत्र निष्कलं परमं धरं ॥ इच्छंश्चानसंप्राप्त
 मुपायं मोक्षलक्षणं ॥ कथयामि मुनिप्रदं मयं नान्यदस्ति मे ॥ एवमुक्तं शत्रिणं तत्राशेन स्मृतं ॥
 हस्तना ॥ सनत्कुमारप्रेवार्चस्वभक्तिपरायणः ॥ कथयाम्येष विप्रैर्द्रष्टिदस्ति द्वातनिश्चयं ॥
 इच्छंश्चानसंप्राप्तमुपायं मोक्षलक्षणं ॥ शृणुष्वसं परं धीशानमिच्छंश्चानलक्षणं ॥ स्वे
 यपायिनमुच्यंते योगिनो ज्ञानतत्परः ॥ त्रिधोक्तातिमिमांसात्वा मुहुरभ्यस्ये चैवाहि ॥ स्वदेहं
 विप्रवत्सकासिद्धिरो नयभास्कयात् ॥ यानाद्योवापुराणायः ॥ प्रचरंति शरीरं गिरि ॥ सनुता
 संश्रानो नु कणिकामध्यमास्थितः ॥ तस्य श्रुत्यनुसनाडी नयाः पदी सुष संस्थितः ॥ स्थला
 भयस्तु पा नाद्यस्तारेव करमाश्रिताः ॥ त्रिसप्ततिसहस्राणि नाडिना परमात्मनि ॥ नासा
 मेकैकलोभदः सुधमसुधमतरस्मृतः ॥ तस्य संचरते प्राणः कर्णिका यामसंभवः ॥ तत्रात्मा
 धृष्टसंलक्षः प्रापुक्त निश्चिदिजः ॥ प्राडिजापादूरी पस्पतं पस्पेद्योगमास्थिताः ॥ ताश्च ना
 द्योतहि ॥ तं गान्धर्वकुर्वन्ति दिस्मृतं ॥ तत्रेव श्रुत्यनुसनाडी स माश्रितः ॥ मन एकत्वमे १३२

कथ्यान्नामा निवेदयेत् ॥ वाद्यर्जुनं च योगिनामापोदिस्मृतं सदा ॥

लज्जामास्यक्तो रोगरोग व्याधिसंक्षेपः ॥ इन्द्रभोमसुर-सोद्योगसंधानयाजो मुनिः ॥ योगोपाय
 कृतो यश्च यश्च कृतस्तथागतः ॥ तयोर्मे यथा रोचं शृणुष्व आसक्तमासतः ॥ कालक्षेपाप्रवेदे को
 हितयो नमसि स्थितः ॥ योगमाकाशतः शब्दश्रुत्यतेस्तोत्रसंविताः ॥ स सर्वनीयते कूर्मे तनव

निष्पत्तेस्तदा॥ निप्रभासततोवक्तिः सव्योदिमुच्यते॥ शब्दस्पर्शगुणातीतोरूपयोगविमुच्यते॥
 एषमज्ञोप्रतिबुद्धिस्तु सर्वयवालितास्तनः॥ एकतोयोगमिच्छंतोमर्माणि विनिर्मुक्तं॥ क्रीडां
 देवदत्तवत्करोनान्यएवच॥ उदानोनामसंयुज्यकणिकायांविशेति॥ अरुंधोभवे
 अरोगोमनोजीयनिनीर्नमः॥ इडियानिमनोयतिमनः॥ प्रणविनिर्गतं॥ तेषु तर्केषुलिनेषु
 प्राणवायुनिपेडयेत्॥ पिथ्यमानास्ततः सर्वेभवंतेकशतनिजा॥ सुसंयुक्तपतःस्थाननतः
 कर्मपदा-कः॥ एकस्थावायवः सर्वेसुरपतिधनंजये॥ शेषस्तदीपकुमारो जावेत्येकासति
 इति॥ एकाजलताराषासर्वभूतगुणास्थितः॥ विनायोगेनजीर्येतसुहृन्महाहेश्वरपद॥ उप
 विष्टः प्रणुप्तोवाक्कास्तेनसंशयः॥ सैखेदासुच्यतेव्यासासायानत्वंमहेश्वरं॥ धुरिकांपर
 मुवापिशुलेवाधारयेन्मुनिः॥ ततः सर्वेवलायतेविकाशः करणेसह॥ वीक्षतचेक्षरंक्षरं
 द्विरेभ्यननुस्थितं॥ व्रतंरजतप्रयच्छंतिपशतः॥ पुरुजोमोहतापहोसानवस्तनवीदती॥
 अमिमेकमीमांसाविप्रस्वेदुखः विवर्जितः॥ यमारोहतिब्रह्मरहस्यं पृथक्तादिति॥ पदेनपंच
 विशांपयद्व्याधुषिरेति॥ धस्यभिन्नलभिः पतोभस्मानादिक्षितोदिजः॥ शोकरकमना

योगो॥ शानमेतन्नदवास्तुतेममरेअवरमिदंयोगनिफलंमुक्तिलक्षणं॥ यत्तादिपिनसंयंतीव्रत
 माप्राप्यशंकरं॥ सर्वसानप्रबुध्यतनेरुपां॥ अतंरुतं॥ माहादेवपरोभूत्वास्थानमत्तंतवावहि॥ न
 वेमेतत्तरंस्त्रेभ्योवीदतियोगीनः॥ माहादेवप्रसादेनतत्रमुत्तमशिवयोगिनः॥ यवमोक्ष
 विप्रिहस्तसर्वप्रसयवर्जितः॥ निष्कलकथतोव्याशपरंयस्यचविद्यते॥ यवपासुपताकिप्र
 निष्कलंनमहेश्वरं॥ योगादाविश्यमुच्यंतेसर्नः जन्मविवर्जिताः॥ सकलस्यास्तदेदिव्यं ब्रह्म
 लोकात्परंस्मिदं॥ माहादेवस्त्ववश्यामितनृत्तस्कापनयातिहि॥ ॥ साहियादिस्वे
 रेस्कंदपुराणे॥ आदिरहस्पशिववगरोशंसंवादेयोगविषिकथनंनाम ॥ ॥ ॥
 ॥ सनत्कुमारउवाच ॥ ॥ सत्यसमहत्तश्चैवजनस्पतमसस्तथा॥ भूतभव्यभ
 वंतांचसत्त्वानां पूर्वतस्तथा॥ लोकेभवेजतः संभोयत्रास्येयकलस्त्रिवः॥ वासोव्यक्तिवि
 निदेरेलोक्तस्मिन्प्रतिष्ठितः॥ कुटुम्बिर्गद्यस्ताश्चलोकास्तद्विनीर्वचनाः॥ ब्रह्मांड
 सकलं तस्मिन्शिवलोके प्रवृत्तं॥ नास्तोनस्पतिसंहारेध्रुवस्थारणुसुराजयः॥ यंजाहि
 सकलाद्याश्चब्रह्मज्ञेवपितामहः॥ बालखीत्यसुरोगाश्चसंहास्याकपिजादयः॥ शिवयोग

मनुष्याः सिंहादिगुणवर्जिताः ॥ तिकामनिवृत्ता व्यासशिनामास्नातः ॥ परमेश्वरसिंहो
 लोभावगम्यो मिनिषाणां ॥ परमेश्वरसमुत्तमस्तत्रास्ते लयहेश्वरः ॥ इति सत्यं भुवि नैव तपो
 यत्तु यत्तु च ॥ प्रभुमातास्तया भूतानां मायाधिमहेश्वरः ॥ असंज्ञाता परतस्मिन् न स्या
 त्तास्तथा व्ययः ॥ अज्ञापिकरथमर्मापशोऽप्यप्रकृतयः स्मृतः ॥ परपायाते नृशेनो ब्रंसा
 विस्तु प्रजावृत्तिः ॥ बाभ्यां प्रकृतिभूतान्यां मध्यपरमं ययोः ॥ अक्षयविमलः सुस्मो नि
 श्चलपतकलोपिवः ॥ अतः परं परे दिव्ये धनमुत्तुपदे स्थितः ॥ मनसा प्राक्तनस्यादौ त
 त्वैः संप्रकाशकः ॥ यद्गच्छेत्तु मम उच्यते लोकि कंचापवर्गिकं ॥ महात्तं सर्वतो निःसृज्य
 रसदवाप्नुयात् ॥ तस्मादिजस्य निर्भेदः स त्रैलोक्यैः सविभूतस्मृतः ॥ प्रकृतो वै स विप्रो तासा
 न्न तस्मा विनिर्जितं ॥ अस्मत्परमो ब्रह्मा लोकं सस्थापुं सृज्ये हरः ॥ यत्तस्यानविगह्य
 म्य कुरु स्वस्व परमात्मनः ॥ नानाशिवपुंस्तु गती रीश्वरयोगीनो ॥ शतं शतं सहस्राणां को
 रितं यत्तु ध्वजे ॥ महिम्न उच्यते स्थानं तं ॥ विस्मृतस्मृतः ॥ शरादो दिव्यरूपेण बहोरा
 दिपुंस्तु जज्ञा ॥ तेन स हि कपुतेन प्राकारेण सुवेष्टितं ॥ चतुर्भिर्हमजैर्द्वारैर्मणिमुक्तावि

शिवे ॥ लोभितं नैतं रं रम्यं शुभमेतु रसेवितं ॥ अपमस्य संमं व्यापिकाममोहमाहभया
 त ॥ यत्तत्तत्र निवीयं नैतं स्मृते शिवपुरे ॥ शतशतसहस्राणां योजनानां यथादिशं ॥
 तत्र परं वृषभांगस्य सर्वस्यापि समा ॥ तत्र ॥ विजयशतं च त्रिभूमिः स्पर्शमात्रं सुखाव
 ह ॥ विमलेंदुनिकाशानि काश्मिकं सद्गुणानि च ॥ रुचिः कानि पद्मानि द्रविणी निरेजि
 माहा प्रहमाणा निवाले वै दुर्गसंज्ञिते ॥ ये च विंति महाहानि विन्यस्ता भिमहि तले ॥ इ
 निलक्ष्मि हनिकाशानि महामणिभानि च ॥ केचिः स एगार्धरक्तानि दिव्यगंधवहानि च ॥
 प्रवसंति भस्मस्मिन्नुदकं वासतोपमं ॥ पूरे वै भगवत संभोः पाराशर्यनिबोधत ॥ वरदा
 चवरण्या च वारणा वरवालिनि ॥ वनवाहुरिभद्रा च पूराश्चैव नहापणा ॥ नाना कुरुमसं
 णि च त्रयं वंति जलामितं ॥ नैवेदामुनिद्राश्च नाशुरापितरो मचा ॥ नैवे वाद्यं प्रहेशरयज्ञा
 तुं न स रमादृतं ॥ अतः भावविशुद्धाय सर्वतो भक्तिभावतः ॥ सिवैकर्मन शो व्यासतस्मि
 न्नेवा तज्जेमरी ॥ तस्मिन् मध्ये सुरैरास्पृश्यं जलनवर्धितः ॥ मेरुशृंगप्रतिकाशो हरयते
 परमप्रभाः ॥ अनिरिहो माहाबुधैस्तं तासरिशो भिताः ॥ वैदुर्गतामसं काशैः प्रवालै

धैर्यस्तत्संकासेगीर्दितानिलयैपुरः॥ शिरास्त्रिप्रकाशाभिरोभितं त्रप्रकाशमी॥ विरराजमुखी
 तिलसवत्रकुसुमेष्टौ॥ रिषायंघमन्दिरपिम्बुभुभेतत्तपुरकिरणपादयेः कामजेश्वितं॥ यथै
 वक्ष्यते मेरुसर्वपात्रवरोमहत्॥ तथैवतत्तपुरजेस्त्वर्धोकोकोपरिस्थितो॥ तत्रविश्वेश्व
 रः॥ तदात्महन्मनपरिजहात्॥ सदास्ति सहिपत्तापद्मीशः परमेश्वरः॥ लक्ष्मीमेधा
 धतिचैवश्रीः कीर्तिस्वसरधति॥ पुंगवासहितास्तत्रमोदंते लोकभारते॥ तास्तामु
 निश्वरदिव्याद्रुपिधिपोगसंयुते॥

अपितत्रप्रवर्त्तते॥ अक्रियेषां भवेनित्यं कृतागस्तनसत्तमा॥ मत्ताः शिष्यपुरे व्यासभक्षा
 र्कदिरापायेतां॥ तैर्दिस्करांकोशो योगेश्वर्यमन्त्रिरुद्राभवंति बिभ्रेत्तदा संकरपाश्वगा॥
 येन ते कथितस्तर्वायोगमाहेश्वरः परः॥ भक्तभ्यस्तकलं चैव यहात्वा परमेश्वरः॥ सर्वबंधविनीर्मु
 क्ता परं मोक्षमवाप्स्यसि॥ भविष्यसि वयोगार्थे ज्ञानस्यास्पृश्याय वक्ष्ये॥ जगत्स्थितिकरियो

